

ΣΑΛΑΜΙΣ 2020

2500 ΕΤΗ ΦΩΤΟΣ

SALAMIS 2020

2500 YEARS OF LIGHT

NM

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
NUMISMATIC MUSEUM

Στη μνήμη των αγαπημένων φίλων και συναδέλφων
Χρυσούλας και Σταύρου Μπαλτογιάννη

*In memory of our beloved friends and colleagues
Chrysoula and Stavros Baltoyiannis*

«Τίποτα δε χάνεται πραγματικά για εμάς όσο εμείς το θυμόμαστε»

EL.M. MONTGOMERY, *THE STORY GIRL*

“Nothing is ever really lost to us as long as we remember it”

EL.M. MONTGOMERY, *THE STORY GIRL*

ΞΑΛΑΜΙΞ 2020
2500 ΕΤΗ ΦΩΤΟΣ

SALAMIS 2020
2500 YEARS OF LIGHT

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική, καθώς και η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς την προηγούμενη έγγραφη άδεια των συγγραφέων και των εκδοτών, σύμφωνα με το νόμο 2121/1993 και τους κανόνες του διεθνούς δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα.

ISBN: 978-618-5409-03-6

© 2020 ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ - ΑΘΗΝΑ

The re-publication, reproduction, either as a whole, partially or in summary, as well as paraphrase or adaptation of the contents of the book by any means whatsoever, including but not limited to mechanical devices, electronic devices, photocopy devices and/or sound recording devices, without the prior written consent of the authors and publishers, is prohibited pursuant to Law 2121/1993 and the rules of international law applicable in Greece.

ISBN: 978-618-5409-03-6

© 2020 NUMISMATIC MUSEUM - ATHENS

ΞΑΛΑΜΙΞ 2020

2500 ΕΤΗ ΦΩΤΟΣ

ΣΑΛΑΜΙΣ 2020

2500 YEARS OF LIGHT

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2020 - ΜΑΡΤΙΟΣ 2021

NOVEMBER 2020 - MARCH 2021

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΚΑΒΑΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΣΕΛΕΚΑΣ

EDITED BY

GEORGE KAKAVAS

PANAGIOTIS TSELEKAS

ΑΘΗΝΑ 2020 ATHENS

ΕΚΘΕΣΗ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Γεώργιος Κακαβάς

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Γεώργιος Κακαβάς

Παναγιώτης Τσέλεκας

Ευαγγελία Αποστόλου

Αντωνία Νικολακοπούλου

Βασιλική Ε. Στεφανάκη

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΘΕΣΗΣ

Γεώργιος Κακαβάς

ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Γεώργιος Κακαβάς

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Γεώργιος Κακαβάς

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ

Στέλιος Γαβαλάς

Κωνσταντίνος Παπαμιχαλόπουλος

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ, ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΙΩΝ

Νίκη Κατσικώστα

Έλενα Κοντού

Ρεβέκκα Μαντά

Ασπασία Ραρρή

Νίκος Συναδινάκης

Μαργαρίτα Σορώτου

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αντώνης Καμπάς

Γκουενταλίνα Καραγιάννη

Μιχάλης Ζωίδης

Αντρέας Αντωνόπουλος

Παναγιώτης Δημόπουλος

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΣΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ, ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΙΩΝ

Γεώργιος Μεστούσης

ΣΧΕΔΙΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΙΩΝ

Μένι Μπιντέρη

Βασίλης Σκούφης

EXHIBITION

GENERAL SUPERVISION AND COORDINATION

George Kakavas

MUSEOLOGICAL STUDY AND ACADEMIC SUPERVISION

George Kakavas

Panagiotis Tselekas

Eva Apostolou,

Antonia Nikolakopoulou,

Vasiliki E. Stefanaki

CURATORSHIP

George Kakavas

MUSEOGRAPHIC STUDY AND DESIGN

George Kakavas

ARTISTIC SUPERVISION AND APPLICATION

George Kakavas

PARTICIPATING ARTISTS

Stelios Gavalas

Konstantinos Papamichalopoulos

CONSERVATION OF COINS, TOKENS AND MEDALS

Niki Katsikosta

Elena Kontou

Rebecca Manta

Aspasia Rarri

Nikos Synadinakis

Margarita Sorotou

WORK GROUP

Antonis Kampas

Wendalina Karagianni

Michalis Zoidis

Andreas Antonopoulos

Panagiotis Dimopoulos

PHOTOGRAPHS OF COINS, TOKENS AND MEDALS

Giorgos Mestousis

DRAWINGS OF COINS AND MEDALS

Meni Binderi

Vasilis Skoufis

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ, ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΚΗ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Μαρία Γαρουφαλιά

Παναγιώτης Κουτσογιάννης

Νίκος Σουγλές

ΦΩΤΙΣΜΟΙ

Κώστας Βελώνης

Γιάννης Βελώνης

ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΛΛΗΣΕΙΣ

Κωνσταντίνος Μπεζεριάνος και ΣΙΑ Ο.Ε.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Peak Design

ΑΚΡΥΛΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ

Γιάννης Μανωλόπουλος

ΧΡΩΜΑΤΙΣΜΟΙ

Γιάννης Καραμπελιάς

ΕΡΓΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΗ ΔΑΝΕΙΣΑΝ

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών

Εφορεία Αρχαιοτήτων Αργολίδας

Τράπεζα της Ελλάδος

Nikos L. Goumas Collection, Αθήνα

Ιδιωτική Συλλογή, Αθήνα

ADMINISTRATIVE, SECRETARIAL SUPPORT – I.T. MANAGEMENT

Maria Yaroufalia

Panagiotis Koutsoyannis

Nikos Sougles

LIGHTING

Kostas Velonis

Yannis Velonis

DIGITAL PRINTING – PHOTO EDITING

Konstantinos Bezerianos and Co. O.E.

ELECTRONIC PRINTING - GRAPHIC DESIGN

Peak Design

ACRYLIC DISPLAYS

Yannis Manolopoulos

INTERIOR PAINTING

Yannis Karabelias

LENDERS TO THE EXHIBITION

Ephorate of Antiquities of the City of Athens

Ephorate of Antiquities of Argolida

Bank of Greece

Nikos L. Goumas Collection, Athens

Private Collection, Athens

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Γεώργιος Κακαβάς

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Γεώργιος Κακαβάς

Παναγιώτης Τσέλεκας

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ευαγγελία Αποστόλου

Γεώργιος Κακαβάς

Γκουενταλίνα Καραγιάννη

Γιάννης Κολοκοτρώνης

Αντωνία Νικολακοπούλου

Κωνσταντίνος Παπαμιχαλόπουλος

Ειρήνη Ρώσιου

Βασιλική Ε. Στεφανάκη

Παναγιώτης Τσέλεκας

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΛΗΜΜΑΤΩΝ

Ευαγγελία Αποστόλου

Γεώργιος Κακαβάς

Μαρία Λιάσκα

Λεωνίδας Μπουρνιάς

Αντωνία Νικολακοπούλου

Ευτέρπη Ράλλη

Βασιλική Ε. Στεφανάκη

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ

Στέλιος Γαβαλάς

Κωνσταντίνος Παπαμιχαλόπουλος

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Γεώργιος Κακαβάς

Παναγιώτης Τσέλεκας

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΓΓΛΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Δάφνη Δημητριάδου

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ, ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Μαρία Γαρουφαλιά

Νίκος Σουγλές

CATALOGUE

GENERAL SUPERVISION AND COORDINATION

George Kakavas

EDITORS

George Kakavas

Panagiotis Tselekas

AUTHORS OF TEXTS

Eva Apostolou

George Kakavas

Wendalina Karagianni

Yannis Kolokotronis

Antonia Nikolakopoulou

Konstantinos Papamichalopoulos

Eirini Rossiou

Vasiliki E. Stefanaki

Panagiotis Tselekas

AUTHORS OF ENTRIES

Eva Apostolou

George Kakavas

Maria Liaska

Leonidas Bournias

Antonia Nikolakopoulou

Efterpi Ralli

Vasiliki E. Stefanaki

PARTICIPATING ARTISTS

Stelios Gavalas

Konstantinos Papamichalopoulos

GREEK TEXT EDITORS

George Kakavas

Panagiotis Tselekas

ENGLISH TRANSLATION AND TEXT EDITING

Dafni Dimitriadou

ADMINISTRATIVE, SECRETARIAL – I.T. MANAGEMENT

Maria Yaroufalia

Nikos Sougles

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΣΗ ΚΑΙ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ, ΣΥΜΒΟΛΩΝ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΙΩΝ

Γεώργιος Μεστούσης

Δημήτρης Σφαέλος

ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Επιγραφικό Μουσείο

Μουσείο Ακρόπολης

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων

Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηλείας

Εφορεία Αρχαιοτήτων Φωκίδος

ΣΧΕΔΙΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΙΩΝ

Μένι Μπιντέρη

Βασίλης Σκούφης

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ

Θύμιος Πρεσβύτης

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Γεώργιος Κακαβάς

Θύμιος Πρεσβύτης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Θοδωρής Αναγνωστόπουλος

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Δήμητρα Τριανταφύλλου

Αγγελική Χουντί

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Peak Design

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Ecotypia

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

Γιώργος Ηλιόπουλος

PHOTOGRAPHS OF COINS, TOKENS
AND MEDALS

Giorgos Mestousis

Dimitris Sfaelos

PHOTO CREDITS

National Archaeological Museum

Epigraphic Museum

Acropolis Museum

Ephorate of Antiquities of the City of Athens

Ephorate of Antiquities of Piraeus and the Islands

Ephorate of Antiquities of Elis

Ephorate of Antiquities of Phokis

DRAWINGS OF COINS AND MEDALS

Meni Binderi

Vasilis Skoufis

CATALOGUE DESIGN

Thymios Presvytis

ARTISTIC SUPERVISION

George Kakavas

Thymios Presvytis

PRODUCTION MANAGEMENT

Thodoris Anagnostopoulos

PAGE LAYOUT

Dimitra Triantafyllou

Aggeliki Chounti

PRODUCTION

Peak Design

PRINTING

Ecotypia

BOOKBINDING

Giorgos Iliopoulos

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 14** ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ
Πολυξένη Αδάμ Βελένη
*Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς,
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού*
- 16** ΠΡΟΛΟΓΟΣ
Παναγιώτης Τσέλεκας
*Επίκουρος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*
- 20** ΕΙΣΑΓΩΓΗ
Γεώργιος Κακαβάς
Διευθυντής Νομισματικού Μουσείου
- 23** ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ
- 25** Ο ΑΡΓΥΡΟΣ ΤΩΝ ΝΙΚΗΤΩΝ ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ
Ευαγγελία Αποστόλου
- 36** ΛΗΜΜΑΤΑ
Γεώργιος Κακαβάς (αρ. 1-14, 24)
Ευαγγελία Αποστόλου (αρ. 15-22)
Βασιλική Ε. Στεφανάκη (αρ. 23, 25-27)
Αντωνία Νικολακοπούλου (αρ. 28-30)
- 61** Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ
Αντωνία Νικολακοπούλου
- 68** ΛΗΜΜΑΤΑ
Μαρία Λιάσκα (αρ. 31-32)
Λεωνίδας Μπουρνιάς (αρ. 33)
Αντωνία Νικολακοπούλου (αρ. 34)
- 73** Η ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ
ΣΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΘΗΝΑ
Γεώργιος Κακαβάς
- 78** ΛΗΜΜΑΤΑ
Γεώργιος Κακαβάς (αρ. 35-39)
- 83** Ο ΧΡΥΣΟΣ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ
Γεώργιος Κακαβάς
- 92** ΛΗΜΜΑΤΑ
Γεώργιος Κακαβάς (αρ. 40-59)

CONTENTS

- 14** FOREWORD
Polyxeni Adam-Veleni
*General Direction of Antiquities and Cultural Heritage,
Hellenic Ministry of Culture and Sports*
- 16** PREFACE
Panagiotis Tselekas
*Assistant Professor in Classical Archaeology,
Aristotle University of Thessaloniki*
- 20** INTRODUCTION
George Kakavas
Director, Numismatic Museum, Athens
- 23** ACKNOWLEDGEMENTS
- 25** THE SILVER OF THE SALAMIS VICTORS
Eva Apostolou
- 36** ENTRIES
George Kakavas (nos 1-14, 24)
Eva Apostolou (nos 15-22)
Vasiliki E. Stefanaki (nos 23, 25-27)
Antonia Nikolakopoulou (nos 28-30)
- 61** THEMISTOCLES OF ATHENS AND MAGNESIA
Antonia Nikolakopoulou
- 68** ENTRIES
Maria Liaska (nos 31-32)
Leonidas Bournias (no. 33)
Antonia Nikolakopoulou (no. 34)
- 73** THE PROJECTION OF THE SALAMIS VICTORY
IN ROMAN ATHENS
George Kakavas
- 78** ENTRIES
George Kakavas (nos 35-39)
- 83** THE PERSIAN GOLD
George Kakavas
- 92** ENTRIES
George Kakavas (nos 40-59)

105	ΝΑΥΤΙΚΗ ΥΠΕΡΟΧΗ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ Βασιλική Ε. Στεφανάκη	105	NAVAL SUPERIORITY AND SUPREMACY IN THE MEDITERRANEAN Vasiliki E. Stefanaki
116	ΛΗΜΜΑΤΑ Αντωνία Νικολακοπούλου (αρ. 60-64) Γεώργιος Κακαβάς (αρ. 65-67) Βασιλική Ε. Στεφανάκη (αρ. 68-80) Ευτέρπη Ράλλη (αρ. 81-87)	116	ENTRIES Antonia Nikolakopoulou (nos 60-64) George Kakavas (nos 65-67) Vasiliki E. Stefanaki (nos 68-80) Efterpi Ralli (nos 81-87)
141	Η ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΣΤΟ ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ Αντωνία Νικολακοπούλου	141	THE PROJECTION OF GLORIOUS PAST IN MODERN GREEK STATE Antonia Nikolakopoulou
150	ΛΗΜΜΑΤΑ Αντωνία Νικολακοπούλου (αρ. 88-102)	150	ENTRIES Antonia Nikolakopoulou (nos 88-102)
165	Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΟ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ Γκουενταλίνα Καραγιάννη	165	THE BATTLE OF SALAMIS AS A SYMBOL OF FREEDOM IN EUROPEAN ART Wendalina Karagianni
179	ΑΝΤΗΧΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ Ειρήνη Ρώσσιου	179	ECHOES OF THE BATTLE OF SALAMIS Eirini Rossiou
189	ΣΤΕΛΙΟΥ ΓΑΒΑΛΑ <i>Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ 2020</i> Γιάννης Κολοκοτρώνης ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΕΡΓΟ	189	<i>THE BATTLE OF SALAMIS 2020</i> by STELIOS GAVALAS Yannis Kolokotronis WORKS AND BIOGRAPHICAL NOTE OF THE ARTIST
195	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ <i>ΣΑΛΑΜΙΣ 2020</i> Κωνσταντίνος Παπαμιχαλόπουλος ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΕΡΓΑ	195	<i>SALAMIS 2020</i> by KONSTANTINOS PAPAMICHALOPOULOS Konstantinos Papamichalopoulos WORKS AND BIOGRAPHICAL NOTE OF THE ARTIST
210	ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	210	ABBREVIATIONS - BIBLIOGRAPHY

Η μάχη των Θερμοπυλών και η ναυμαχία της Σαλαμίνας είναι δύο πολεμικές συγκρούσεις της αρχαιότητας ύψιστης σημασίας για τη μετέπειτα εξέλιξη της παγκόσμιας ιστορίας και δη της ευρωπαϊκής. Στις δύο αυτές συρράξεις 2.500 χρόνια πριν, το 480 π.Χ. από τις ενωμένες δυνάμεις όλων των ελληνικών πόλεων-κρατών της αρχαιότητας αναχαιτίστηκε η υπερδύναμη της περσικής αυτοκρατορίας, η οποία προσπάθησε πάνοπλη να καταλάβει την ελληνική επικράτεια και με τον τρόπο αυτόν διεισδύσει στη συνέχεια σε ευρωπαϊκά εδάφη. Η έκβαση αυτής της άνισης αναμέτρησης κρίθηκε στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, εκεί όπου οι περιορισμένες δυνάμεις των ελληνικών πόλεων ήρθαν αντιμέτωπες με τον υπεράριθμο περσικό στρατό και τον άρτια εξοπλισμένο στόλο των 300 πλοίων του βασιλιά Ξέρξη, που βέβαιος για την ήττα των Ελλήνων παρακολουθούσε από το όρος Αιγάλεω τη ναυμαχία, και τον νίκησαν κατά κράτος. Μια διαφορετική έκβαση της σύγκρουσης αυτής αναμφίβολα θα καθόριζε με διαφορετικό τρόπο το μέλλον όλης της Ευρώπης, η οποία θα ακολουθούσε άλλη πορεία κάτω από το σκίπτρο της σατραπίας των Περσών. Όλος ο δυτικός πολιτισμός θα είχε διαμορφωθεί με άλλους όρους μακράν των αξιών και των επιτευγμάτων της αθηναϊκής δημοκρατίας υπό τα νάματα της οποίας πολέμησαν ομονοημένοι όλοι οι Έλληνες.

Το 2020, έτος εορτασμού των 2.500 χρόνων της εμβληματικής αυτής νίκης κατά την οποία χαράχτηκαν οριστικά τα όρια του κόσμου μεταξύ Ανατολής και Δύσης, έλαβαν χώρα ποικίλες πολιτιστικές εκδηλώσεις προκειμένου να τιμηθεί αυτή η επέτειος. Μία έκθεση με τις νομισματικές κοπές των πόλεων που έλαβαν μέρος στη ναυμαχία της Σαλαμίνας ήταν εκ των ων ουκ άνευ καθώς μέσα από τις νομισματικές κοπές ξετυλίγεται η ιστορία των πόλεων αυτών, οι ιδιαιτερότητές τους και τα ιδιώνυμα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα ορισμένα από τα οποία συχνά απεικονίζονται και στα νομίσματά τους.

Το Νομισματικό Μουσείο, η μεγαλύτερη και σημαντικότερη κιβωτός της αρχαιοελληνικής νομισματικής τέχνης παγκοσμίως, ανταποκρινόμενο στην πρόσκληση του εορτασμού διοργάνωσε μια έκθεση με αρχαία νομίσματα αντιπροσωπευτικά των πόλεων που συμμετείχαν στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, ενώ παράλληλα, αφουγκραζόμενο τις προκλήσεις των καιρών αντιπάρβαλε τις αρχαιοελληνικές νομισματικές δημιουργίες με έργα δύο σύγχρονων καλλιτεχνών, εμπνευσμένα με αφορμή το κοσμοϊστορικό γεγονός της ναυμαχίας της Σαλαμίνας.

The battle of Thermopylae and the naval battle of Salamis are two ancient military conflicts of the greatest importance for the subsequent development of world history, the European in particular. In both these military confrontations 2500 years ago, in 480 BC, the united forces of all the ancient Greek city-states stopped the superpower of the era, the Persian Empire that had attempted in full force to conquer Greece and thus, invade the European region. The outcome of this unequal engagement was determined at the battle of Salamis where the limited forces of the Greek cities faced the huge numbers of the Persian armies and the well-equipped fleet of 300 ships of king Xerxes -who certain for the Greeks' downfall observed the naval battle from the Mt Aigaleo- and inflicted a crushing defeat on them. A different result of this conflict would undoubtedly define differently the future of the whole of Europe, which would tread down another course under the rule of the Persian satrapy. The entire western culture would have been formed on other terms away from the values and achievements of the Athenian democracy that inspired all Greeks to fight together in unison.

In 2020, year of celebrating the 2500 years from that symbolic victory when the boundaries between East and West were finally defined, a variety of cultural events were organised to honour this anniversary. An exhibition of the numismatic issues of the participating cities at Salamis was essential because their history, peculiarities and particular characteristics is unfolded and often depicted on their coins.

The Numismatic Museum, among the greatest and most important keepers of the ancient Greek numismatic art worldwide, responding to the invitation to the celebrations organised an exhibition of ancient coins representative of the cities that fought at Salamis while at the same time, paying attention to the challenges of our times placed the ancient Greek coins side by side with the creations of two contemporary artists inspired by the historic naval battle of Salamis.

High praise is due to Dr George Kakavas, art historian and director of the Numismatic Museum, who has given a new perspective in the utilization of the Museum's rare collections, for the concept, coordination and implementation of the exhibition. Much appreciation is owned to the scholars who agreed to participate in this endeavor laying down their specialised

Στον προϊστάμενο του Νομισματικού Μουσείου δρ Γιώργο Κακαβά, ιστορικό της τέχνης, ο οποίος τα τελευταία χρόνια έχει προσδώσει έναν διαφορετικό παλμό και μια νέα οπτική στην αξιοποίηση των σπάνιων συλλογών του Μουσείου, οφείλονται πολλοί έπαινοι για την ιδέα, τον συντονισμό και την υλοποίηση της έκθεσης. Στους επιστήμονες οι οποίοι δέχτηκαν να συμμετάσχουν σε αυτήν, καταθέτοντας την εξειδικευμένη και πολύτιμη γνώση τους για τα νομίσματα της εποχής αυτής οφείλονται πολλές ευχαριστίες. Σε όλους τους υπόλοιπους συντελεστές που συνέδραμαν στην πραγματοποίηση της ιδιαίτερης αυτής έκθεσης οφείλονται πολλά εύσημα, ενώ ξεχωριστής μνείας αξίζουν οι δύο καλλιτέχνες Στέλιος Γαβαλάς και Κωνσταντίνος Παπαμιχαλόπουλος, οι οποίοι εμπλούτισαν το εκθεσιακό γεγονός με εμπνευσμένες και εξαιρετικά πρωτότυπες σύγχρονες δημιουργίες προβάλλοντας τη μεγαλοσύνη της κοσμοϊστορικής ναυμαχίας στον παρόντα ιστορικό χρόνο.

Εκ μέρους της Γενικής Διεύθυνσης Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς απευθύνω τις θερμότερες ευχαριστίες μου, καθώς και πολλά συγχαρητήρια για τη συντονισμένη και επιτυχημένη προσπάθεια όλων των συντελεστών για την ευτυχή πραγματοποίηση της έκθεσης και της ψηφιακής προσαρμογής της, εν μέσω δύσκολων υγειονομικών συνθηκών λόγω της αναπάντεχης πανδημίας του COVID-19 που προκάλεσε δυσρυθμίες και επιπλέον απαιτήσεις για επινοήσεις λύσεων για τη διάδοση και προβολή των εκδηλώσεων του επετειακού έτους για τη Σαλαμίνα.

Εύχομαι ευοίωνα ταξίδι στην ξεχωριστή αυτή έκθεση με το πανανθρώπινο μήνυμα της υπεράσπισης των αξιών και της ακεραιότητας της πατρίδας και καλή υγεία για όλους.

Δρ. Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

Αρχαιολόγος, Θεατρολόγος

Προϊσταμένη Γενικής Διεύθυνσης Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

and valuable knowledge. Many congratulations are expressed to all the remaining contributors who were instrumental in the completion of this singular exhibition while the two artists, Stelios Gavalas and Konstantinos Papamichalopoulos, deserve a distinct and special mention for they enriched this event with inspired and extremely innovative contemporary creations, thus projecting the greatness of this momentous battle to the current historical time.

On behalf of the General Directorate of Antiquities and Cultural Heritage I extend my warmest thanks and offer many compliments for the coordinated and successful effort of all involved in the fortunate realisation of the exhibition and its digital adaption in the midst of difficult health conditions as the result of the unforeseen COVID-19 pandemic that has caused disruption and required the invention of solutions to distribute and promote the celebrations of the Salamis anniversary year.

I wish an auspicious journey to this distinct exhibition that sends the universal message of defending the values and integrity of the homeland and good health to all.

Dr Polyxeni Adam-Veleni

Archaeologist, Theatrolgist

General Director of Antiquities and Cultural Heritage

Hellenic Ministry of Culture and Sports

Η σπουδαιότητα της θάλασσας στους πολιτισμούς και τις κοινωνίες που άκμασαν στη λεκάνη της Μεσογείου καταδεικνύεται από τους γεωπολιτικούς χειρισμούς, τους συσχετισμούς ισχύος και τις στρατηγικές, που ακολούθησαν οι κατά καιρούς μεγάλες δυνάμεις για να ελέγξουν και να κυριαρχήσουν στην περιοχή. Συχνά, ο αντίκτυπος των πολεμικών αναμετρήσεων στη θάλασσα είχε μακροχρόνια επίδραση στην ανθρώπινη ιστορία. Μια από τις ναυμαχίες που αναμφισβήτητα έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εικόνας του κόσμου ήταν αυτή που έλαβε χώρα στο τέλος Σεπτεμβρίου 480 π.Χ. στα στενά της Σαλαμίνας, μεταξύ των συνασπισμένων ελληνικών πόλεων-κρατών και της κραταιάς περσικής αυτοκρατορίας. Η συντριβή του περσικού στόλου έκρινε αναμφίβολα την τύχη της Ελλάδας, αλλά και του δυτικού πολιτισμού. Αν και ο επίλογος των περσικών εισβολών έμελλε να γραφτεί στις Πλαταιές και στη Μυκάλη το 479 π.Χ., η Σαλαμίνα θεωρείται η σύγκρουση που καθόρισε την έκβαση των Περσικών πολέμων. Στις ελληνικές πόλεις-κράτη που αντιπαρατέθηκαν στην πανίσχυρη αυτοκρατορία των Αχαιμενιδών παρατηρούνται σημαντικές εξελίξεις στους τομείς των οικονομικών δραστηριοτήτων, των κοινωνικών δομών, της πολιτειακής και στρατιωτικής οργάνωσης, των τεχνών. Η ανάπτυξη αυτή αντικατοπτρίζεται σε μεγάλο βαθμό στα έργα μνημειακής αρχιτεκτονικής και πλαστικής που ανεγείρονται τον 6ο αιώνα π.Χ. στην ηπειρωτική και τη νησιωτική Ελλάδα. Επιπλέον, τεκμηριώνεται από την παρουσία εργαστηριακών προϊόντων και αργυρών νομισμάτων πόλεων της μητροπολιτικής Ελλάδος σε πολλές περιοχές της Μεσογείου και του Ευξείνου Πόντου.

Οι Περσικοί πόλεμοι συνέβαλαν στη καλλιέργεια του πανελληνίου πνεύματος, καθώς οι Έλληνες συνασπίστηκαν για να προασπίσουν την ανεξαρτησία τους, τα ιερά τους, τη γη τους, τον τρόπο ζωής τους, όλα όσα εξύφαναν την κοινή τους ταυτότητα. Η ενότητα αυτή αποτυπώνεται με τον καλύτερο τρόπο στη σύνθεση του ελληνικού στόλου που παρατάχθηκε στη Σαλαμίνα με πλοία από εικοσιμία πόλεις-κράτη. Σε κάθε περίπτωση, ο ελληνικός θρίαμβος στη Σαλαμίνα οφείλεται σε πολύ μεγάλο βαθμό στη συμμετοχή των νεότευκτων αθηναϊκών τριηρών και την ηγετική φυσιογνωμία του Θεμιστοκλέους. Ο Αθηναίος στρατηγός και πολιτικός είχε αντιληφθεί ότι το μέλλον της Αθήνας βρισκόταν στην ανάπτυξη του πολεμικού και του εμπορικού ναυτικού, καθώς η πόλη ήταν εξαρτημένη από τη θάλασσα για τον εφοδιασμό της με σιτηρά από τον Εύξεινο Πόντο, την Αίγυπτο και τη Σικελία. Ισχυρός στόλος σήμαινε κυριαρχία στη θάλασσα και έλεγχο των θαλασσίων οδών όπου μετακινούνταν μεγάλος όγκος προϊόντων. Η προσπάθεια του Θεμιστοκλέους να καταστήσει την Αθήνα ναυτική δύναμη αρχίζει το 493 π.Χ. όταν ως άρχων θέλησε να αντικαταστήσει τον ακατάλληλο όρμο του Φαλήρου με τους ασφαλείς λιμένες του Πειραιά, τη Ζέα και τη Μουνυχία. Η οχύρωση του Πειραιώς διακόπηκε λόγω της εσωτερι-

The significance of the sea for the civilisations and societies that flourished in the Mediterranean basin is revealed in the geopolitical manipulations, the relations at play for supremacy and the strategies put into practice by the occasional great powers in order to control and dominate the region. Many a time, the effect of the military conflicts at sea left a long-term impression in human history. One of the naval battles that has actually played an instrumental part in shaping the image of the world is the one that occurred in the end of September of 480 BC in the straits of Salamis between the allied Greek city-states and the Persian empire. The destruction of the Persian fleet undoubtedly determined the fate of Greece and the western civilization in the long term. Even though the end of the Persian invasion would be played at Plataia and Mykale in 479 BC, Salamis is the one considered as the confrontation that to a large extent determined the outcome of the Persian wars. Important developments in the economic activities, social structures, civic and military organisation and arts are observed in the Greek city-states that stood against the mighty empire of the Achaemenids. This progress is reflected among other things, in the architectural and sculptural monuments created in the 6th century BC in mainland and island Greece. It is also attested in the presence of workshop products and silver coins of mainland Greek cities in several areas of the Mediterranean and the Black Sea.

The Persian wars contributed to the growing awareness of a Pan-Hellenic spirit among Greeks since they formed a coalition to defend their independence, their sanctuaries, their land, their way of life, everything that formed their common identity. This unity becomes manifest in the composition of the Greek fleet arranged in Salamis consisting of ships from twenty one city-states. Even so, the Greek triumph at Salamis is largely due to the participation of the newly built Athenian triremes and the leading figure of Themistocles. The Athenian general and statesman had realized that the future of Athens lay in the development of a military and a commercial navy because the city depended on sea-transportation of its grain supply from the Black Sea, Egypt and Sicily. A strong fleet signified dominance at sea and control of sea routes where large quantities of products were transferred. Themistocles's effort to make Athens a naval power began in 493 BC when he was archon and wanted to replace the unsuitable Phaleron bay with the safe harbours in Piraeus, Zea and Muni-
chia. However, the fortification of Piraeus was disrupted as a result of the internal political situation and the campaign of Datis and Artaphernes. After the battle of Marathon in 490 BC that would be imprinted in the

κής πολιτικής κατάστασης και της εκστρατείας του Δάτη και του Αρταφέρνη. Μετά τη μάχη του Μαραθώνος το 490 π.Χ., που θα αποτυπωθεί στη μνήμη των Αθηναίων ως το σύμβολο του μεγαλείου της πόλης τους, ο Θεμιστοκλής θα επιχειρήσει να δρομολογήσει τη ναυπήγηση αξιόμαχου στόλου. Η κατασκευή και η συντήρηση ενός ισχυρού πολεμικού στόλου προσέφερε σημαντικές ωφέλειες. Στο επίπεδο των σχέσεων ανάμεσα στις πόλεις-κράτη η Αθήνα αποκτούσε το μέσο για να κυριαρχήσει στο Αιγαίο. Στο εσωτερικό της πόλης, ο στόλος έδινε στους οικονομικά ασθενέστερους, που επάνδρωναν τις τάξεις των κωπηλατών, ένα πολιτικό προβάδισμα έναντι του σώματος των οπλιτών, που είχε θριαμβεύσει στο Μαραθώνα.

Η υλοποίηση του ναυτικού προγράμματος κατέστη δυνατή με την αξιοποίηση της πλούσιας φλέβας αργύρου που αποκαλύφθηκε το 483/2 π.Χ. στην περιοχή Μαρώνεια της Λαυρεωτικής. Η διάθεση του αργύρου από το Λαύριο για το συγκεκριμένο σκοπό αντανάκλαται ευκρινώς στην αθηναϊκή νομισματοκοπία της εποχής. Πρόκειται για μία από τις πιο εντατικές περιόδους κοπής νομισμάτων στην ιστορία του αρχαίου ελληνικού νομίσματος. Από το τέλος του 6ου αιώνα π.Χ. οι Αθηναίοι είχαν αρχίσει να εκδίδουν το νέο τους νόμισμα που στην εμπρόσθια όψη απεικόνιζε την κεφαλή της θεάς Αθηνάς, ενώ στην οπίσθια μια γλαύκα και την επιγραφή ΑΘΕ. Τα νομίσματα αυτά, γνωστά και ως «γλαύκες» έφεραν μια σημαντική αλλαγή στην οικονομία της Αθήνας, καθώς αναδείχτηκαν στο πιο ισχυρό αργυρό νόμισμα του αρχαίου κόσμου πριν από το Μέγα Αλέξανδρο και θα καθιερώσουν την Αθήνα στην κυρίαρχη εμπορική δύναμη της Ανατολικής Μεσογείου. Ο πρωταγωνιστικός ρόλος των Αθηναίων στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, προοιωνίζε την αθηναϊκή θαλασσοκρατορία. Μετά τα Μηδικά η Αθήνα ως η πρώτη ναυτική δύναμη αναλαμβάνει την ηγεσία της Δελιακής ή Α΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας για την περαιτέρω αντιμετώπιση της περσικής απειλής. Η Αθήνα, χάρη στη ναυτική υπεροχή της και την οχύρωση και οργάνωση του Πειραιά σε σημαντικό λιμάνι της Μεσογείου, γνωρίζει πρωτοφανή ανάπτυξη. Το δημοκρατικό πολίτευμα εδραιώνεται και η πόλη αναδεικνύεται στο μεγαλύτερο οικονομικό, κοινωνικό, πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο της αρχαίας Ελλάδος. Η άνθηση του αθηναϊκού πολιτισμού θα υποστηριχθεί από μια τεράστια παραγωγή νομισμάτων. Ο άργυρος δεν προερχόταν πλέον μόνο από τη Λαυρεωτική, αλλά και από τις εισφορές που κατέβαλλαν ετησίως τα μέλη της Συμμαχίας στην Αθήνα, από τα λάφυρα και τις πολεμικές αποζημιώσεις των νικηφόρων εκστρατειών των Αθηναίων, καθώς και από τους φόρους σε εισαγόμενα και εξαγόμενα προϊόντα. Τετράδραχμα, δραχμές, ημιδραχμα και μικρότερες υποδιαίρεσεις εκδόθηκαν για να αντιμετωπισθούν τα έξοδα των πολεμικών επιχειρήσεων της αθηναϊκής ηγεμονίας και η συντήρηση του στόλου, να καλυφθούν οι δαπάνες του λαμπρού

Athenians' memory as the symbol of greatness of their city, Themistocles attempted to launch his plan for the construction of a battle-capable fleet. The building and maintenance of a powerful military fleet had important repercussions. In terms of the relations among the city-states, Athens would acquire the means to dominate the Aegean. Regarding the interior affairs of the city, the fleet provided the economically disadvantaged, who manned the crews of rowers, with a political advantage against the hoplites who had triumphed at Marathon.

The implementation of the naval programme was made possible through the exploitation of a rich vein of silver discovered in 483/2 BC at Maroneia in Laurion area in southeastern Attica. The provision of silver from Laurion for this particular reason is reflected in the Athenian coinage of the time. It is one of the most intense minting periods in the history of the ancient Greek coinage. Since the end of the 6th century BC, the Athenians had begun producing their new coinage that bore on the obverse, the head of Athena and on the reverse, an owl and the legend ΑΘΕ. The issuing of these coins, also known as "owls", marks a notable change in the economy of Athens because they would become the strongest silver coinage in the ancient world before Alexander the Great and would establish Athens as a dominant trade power in eastern Mediterranean. The principal role of the Athenians in the naval battle of Salamis would herald the Athenian naval supremacy. After the Persian wars, Athens as the outstanding maritime power would assume the leadership of the Delian or First Athenian League to manage a potential future Persian threat. Athens, thanks to its naval supremacy as well as the fortification and organisation of Piraeus as a significant port in the Mediterranean, saw an unprecedented growth. The democratic political system was established and the city was elevated into the greatest economic, social, cultural and artistic centre in ancient Greece. The flourishing of the Athenian culture would be based on a vast production of coins. Silver no longer came only from Laurion but also from the tributes paid annually by the members of the League to Athens, from booty and war compensation payments from the Athenian victorious campaigns and the duties in imported and exported products. Tetradrachms, drachms, hemidrachms and smaller denominations were issued to cover the expenses of the military operations of the Athenian hegemony and the maintenance of the fleet and of Pericles's illustrious building programme as well as to pay the wages of the Athenian citizens who served in various public positions, such as the Council of 500 and the court at Heliaia.

οικοδομικού προγράμματος του Περικλέους και να πληρωθούν οι μισθοί όσων Αθηναίων πολιτών υπηρέτουσαν σε διάφορες δημόσιες θέσεις, όπως στη Βουλή των Πεντακοσίων και τα δικαστήρια της Ηλιαίας.

Η περίλαμπρη νίκη των Ελλήνων μνημονεύεται αρχικά στα νομίσματα που έκοψαν οι Αθηναίοι μετά από το τέλος των Μηδικών πολέμων, με την προσθήκη ενός στεφανιού από κλαδί ελιάς στο κράνος της Αθηνάς, ενώ δηλώνεται με έμφαση στα αθηναϊκά χάλκινα νομίσματα που εκδόθηκαν κατά τους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους, όταν η Αθήνα ήταν πλέον μια επαρχιακή πόλη. Μία από τις πολλές παραστάσεις που κοσμούν την οπίσθια όψη των νομισμάτων του 2ου και 3ου αιώνα μ.Χ. είναι η απεικόνιση του Θεμιστοκλέους πάνω σε τρίηρη να κρατά το τρόπαιο της νίκης. Η επιλογή και η μακρόχρονη απεικόνιση του θέματος αναμφίβολα οφείλεται στο ότι αναφέρεται σε μια από τις λαμπρότερες στιγμές της αθηναϊκής ιστορίας. Η προβολή του ένδοξου παρελθόντος αποτελεί κριτήριο και για την επιλογή παραστάσεων στο Νέο Ελληνικό κράτος. Οι νικηφόροι αγώνες των Ελλήνων εναντίον των Περσών, με έμφαση στη ναυμαχία της Σαλαμίνας και το Θεμιστοκλή, καθώς και η επακόλουθη εδραίωση της δημοκρατίας και η ακμή των τεχνών στην Αθήνα του 5ου αιώνα π.Χ. –βασικά στοιχεία του πολιτισμού που αποτελεί πρότυπο για το δυτικό πνεύμα– αποτυπώνονται συστηματικά από το β΄ μισό του 20ου αιώνα σε χαρτονομίσματα, νομίσματα κυκλοφορίας και συλλεκτικά νομίσματα που εκδίδονται από της Τράπεζα της Ελλάδος, καθώς και σε αναμνηστικά μετάλλια δημόσιων φορέων αλλά και ιδιωτών.

Η Έκθεση «Σαλαμίς 2020. 2500 Έτη Φωτός» είναι η υλοποίηση της πρότασης του Νομισματικού Μουσείου για την επέτειο των 2500 χρόνων από τις συγκρούσεις των συνασπισμένων ελληνικών πόλεων-κρατών με την περσική αυτοκρατορία το 480 π.Χ. και ειδικότερα τη ναυμαχία στη Σαλαμίνα. Σε περίπου 100 νομίσματα, μετάλλια, χαρτονομίσματα και σύμβολα, σχεδόν όλα από τις συλλογές του Νομισματικού Μουσείου, παρουσιάζονται η οικονομική δύναμη των ελληνικών πόλεων-κρατών την εποχή των Περσικών πολέμων, η δύναμη της περσικής αυτοκρατορίας, ο αρχιτέκτονας της ελληνικής νίκης Θεμιστοκλής, η προβολή της νίκης στη Σαλαμίνα ως έκφραση της ιστορικής μνήμης στη ρωμαϊκή Αθήνα και στο νέο ελληνικό κράτος, η κυριαρχία των θαλασσών μέσω ενός ισχυρού στόλου, οι ναυτικές συγκρούσεις και η προβολή νικών σε ναυμαχίες. Και στην παρούσα έκθεση ακολουθείται με συνέπεια η πολιτική του Νομισματικού Μουσείου όσον αφορά τις περιοδικές εκθέσεις που είτε διοργανώνει το ίδιο είτε συμμετέχει σε αυτές μέσω δανείων. Οι εκθέσεις και οι κατάλογοι που τους συνοδεύουν αποτελούν μια καλή αφορμή για ένα από τα σημαντικότερα μουσεία του είδους του στον κόσμο, να παρουσιάσει

The celebrated victory of the Greeks, an achievement owing to the Athenian fleet and Themistocles, would be attested initially in the coins issued by the Athenians following the end of the Persian wars where an olive branch was added on Athena's helmet. However, it would be declared on the Athenian bronze coins struck during the Roman Imperial times when Athens was by then a provincial city in the Roman empire. One of the several types that adorn the reverse of the 2nd and 3rd century AD issues depicts Themistocles on a trireme holding a trophy. The selection and the long-term depiction of the theme is doubtless due to its reference to one of the most honourable moments in Athenian history. The projection of the glorious past serves as a point-of-reference for the selection of representations in the Modern Greek state as well. The victorious struggles of the Greeks against the Persians, primarily the battle of Salamis and Themistocles, as well as the subsequent consolidation of democracy and the artistic prime of 5th century BC Athens –all essential elements of the civilisation that has served as model for the western culture ever since– have been systematically depicted in banknotes, circulation and collector coins issued by the Bank of Greece and commemorative medals of public institutions and private individuals since the second half of the 20th century.

The exhibition “Salamis 2020. 2500 Years of Light” comprises the implementation of the Numismatic Museum proposal for the 2500 Years anniversary from the wars of the allied Greek city-states against the Persian Empire in 480 BC, and in particular the naval battle of Salamis that took place in the end of September. Around 100 coins, medals, banknotes and tokens, almost all from the Numismatic Museum collections, unveil the economic strength of the Greek city-states at the time of the Persian wars, the power of the Persian empire, the architect of the Greek victory Themistocles, the projection of the victory of the battle at Salamis as an expression of the historic memory in Roman Athens and in Modern Greece, the supremacy at sea with a dominant fleet, the naval conflicts and the projection of victory at sea battles. The policy of the Numismatic Museum with regards to the temporary exhibitions it either organises or participates with loans is followed in the current exhibition too. The exhibitions and their accompanying catalogues is a good reason for one of the most important museums of its kind in the world to present to the public some artifacts from its rich collections never seen or published before. The Catalogue includes items published and fully depicted for the first time thanks to the diligence of the scientific staff, archaeologists and conservators, of the Numismatic Museum.

στο κοινό κάθε φορά και κάποια τεχνουργήματα από τις πλούσιες συλλογές του που είναι άγνωστα ή δεν έχουν δημοσιευθεί στο παρελθόν. Ο Κατάλογος συμπεριλαμβάνει αντικείμενα που δημοσιεύονται και απεικονίζονται πλήρως για πρώτη φορά, χάρη στην επιμέλεια του επιστημονικού προσωπικού, αρχαιολόγων και συντηρητών, του Νομισματικού Μουσείου.

Το πόσο σημαντική είναι η ναυμαχία της Σαλαμίνας για το δυτικό πολιτισμό, φαίνεται από τον αντίκτυπό της στη ζωγραφική, τη χαρακτική, τη γλυπτική, την ποίηση, το θέατρο και άλλες μορφές Τέχνης, από την εποχή του Διαφωτισμού έως τον 21ο αιώνα. Μια αίσθηση της σπουδαιότητάς της προσφέρουν οι εικαστικές δημιουργίες των Στέλιου Γαβαλά και Κωνσταντίνου Παπαμιχαλόπουλου που συμμετέχουν στην Έκθεση. Τα μεγάλα σε μέγεθος και μοναδικά έργα των δύο καλλιτεχνών συνδιαλέγονται με τα μικρού μεγέθους προσκλήματα του Νομισματικού Μουσείου η αξία των οποίων δεν περιορίζεται στο μέταλλο κατασκευής τους ή στη χρήση τους ως μέσο συναλλαγής, αλλά συνδέεται και με τη λειτουργία τους ως φορέων μηνυμάτων από επίσημες αρχές σε πλήθος ανθρώπων μέσω των παραστάσεων και των επιγραφών που τα κοσμούν.

Δρ. Παναγιώτης Τσέλεκας

Επίκουρος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

The impact of the importance of the battle at Salamis on the western civilisation becomes evident in painting, engraving, sculpture, poetry, theatre and other forms of art from the Age of Enlightenment to the 21st century. A sense of this is offered by the visual creations of Stelios Gavalas and Konstantinos Papamichalopoulos that conclude the exhibition. The large-scale and unique works of both artists converse with the small-in-size acquisitions of the Numismatic Museum, the value of which is not limited to the metal of their making or their use as a means of transaction but is linked with their function of conveying messages of official authorities to great numbers of people through the representations and legends they bear.

Dr Panagiotis Tselekas

Assistant Professor in Classical Archaeology
Aristotle University of Thessaloniki

Η παρούσα έκθεση «Σαλαμίς 2020. 2500 Έτη Φωτός», διοργανώνεται από το Νομισματικό Μουσείο με αφορμή τον Πανελλήνιο Εορτασμό του Επεταικού Έτους «Θερμοπύλαι – Σαλαμίς 2020», για τη συμπλήρωση 2.500 χρόνων από την εμβληματική μάχη των Θερμοπυλών και την περίληψη ναυμαχία της Σαλαμίνας, δύο κοσμοϊστορικών γεγονότων που ανήγαγαν σε ακατάλυτο πρότυπο το ελεύθερο φρόνημα και την πολεμική αρετή των Ελλήνων. Αυτή η αρετή επέτρεψε και στην ιστορία να κυλίσει και η μοίρα να περάσει από τη χαμένη μάχη στη ναυμαχία της νίκης, προσδίδοντας της οικουμενική σημασία, αφού διαφορετική έκβαση με νικητές τους Πέρσες θα άλλαζε δραματικά το ρου της Παγκόσμιας Ιστορίας. Η νίκη των ενωμένων Ελλήνων το 480 π.Χ. στη Σαλαμίνα χάραξε για πρώτη φορά το όριο μεταξύ Ανατολής και Δύσης, απέτρεψε την κατίσχυση του σατραπισμού, διέσωσε το εύθραυστο, μέχρι τότε, πείραμα της Αθηναϊκής Δημοκρατίας και εγγυήθηκε την πρόοδο ενός πολιτισμού και μιας φιλοσοφίας, θέτοντας έτσι τα ισχυρά θεμέλια που επέτρεψαν στη Δύση να διαμορφώσει το δικό της τρισυπόστατο πολιτισμό: του ελεύθερου πνεύματος, της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η έκθεση λαμβάνει χώρα στην επιβλητική αίθουσα των περιοδικών εκθέσεων του Ιλίου Μελάθρου, την άλλοτε βιβλιοθήκη του Ερρίκου Σλήμαν, και αποτελεί ένα γόνιμο εικαστικό διάλογο ανάμεσα σε εκατό σαράντα αρχαία και νεότερα τέχνηρα και οκτώ σύγχρονες καλλιτεχνικές δημιουργίες. Χρυσά, πλέκτρινα, αργυρά και χαλκά αρχαία ελληνικά νομίσματα, περσικοί δαρεικοί, αργυρά και χαλκά ρωμαϊκά και ελληνορωμαϊκά νομίσματα, ελληνικά κέρματα και χαρτονομίσματα νεότερων χρόνων και σύγχρονα μέταλλα, που συνδέονται είτε με την καθοριστική νίκη των Ελλήνων στη Σαλαμίνα, είτε με τον «πάντων των συμμάχων άριστο και σοφώτατο» Θεμιστοκλή, συνομιλούν με τις δημιουργίες των αναγνωρισμένων διεθνώς καλλιτεχνών Κωνσταντίνου Παπαμιχαλόπουλου και Στέλιου Γαβαλά.

Η έκθεση διαρθρώνεται σε έξι βασικούς άξονες: Ο πρώτος άξονας παρουσιάζει τον άργυρο των νικητών στη Σαλαμίνα, τη νομισματική παραγωγή των δεκαπέντε από τις είκοσι μία ανεξάρτητες πόλεις-κράτη που συμμετείχαν στο νικηφόρο αποκορύφωμα της αποφασιστικής αναμέτρησης του αρχαίου ελληνικού κόσμου με την περσική αυτοκρατορία των Αχαιμενιδών. Οι πόλεις αυτές, ισχυρές πολιτικά και οικονομικά ακμάζουσες, διέθεταν δικές τους νομισματοκοπίες σε άργυρο, το μέταλλο που έπαιζε τον πρωταγωνι-

The current exhibition entitled “Salamis 2020. 2500 Years of Light”, is organised by the Numismatic Museum on the occasion of the Panhellenic Celebration of the Anniversary Year “Thermopylae – Salamis 2020” for the 2500 years from the emblematic battle of Thermopylae and the celebrated naval battle at Salamis. These two historic events have raised the free spirit and the military virtue of the Greeks into an everlasting example. This virtue allowed history to advance and destiny to pass from the defeat to victory conveying to these events a universal significance since had the result at Salamis been different and had the Persians been victorious then the course of world history would have been altered dramatically. The victory of the united Greeks at Salamis in 480 BC marked the boundary between East and West for the first time, prevented the dominance of satrapism, rescued the still fragile experiment of the Athenian Democracy and ensured the evolution of the civilisation and philosophy, which lay the foundations that allowed the West to form its own culture on three principles: the free spirit, the representative democracy and the fundamental human rights.

The exhibition unfolds in the impressive room at the Iliou Melathron that houses the Museum’s temporary exhibitions and was once the Library of Heinrich Schliemann. It functions as a fruitful visual dialogue between one hundred and forty ancient and modern artifacts and eight contemporary artistic works. Ancient Greek coins of gold, electrum, silver and bronze, Persian darics, Roman and Greco-Roman coins of silver and bronze, Modern Greek coins and banknotes and contemporary medals that are all associated with either the decisive victory of the Greeks at Salamis or Themistocles, “the best and wisest of all allies” and all converse with the creations of the internationally recognised artists Konstantinos Papamichalopoulos and Stelios Gavalas.

The exhibition is divided in six basic units: the first presents the silver of the victors at Salamis, the numismatic production of the fifteen of the twenty independent city-states that participated in the victorious pinnacle of the crucial confrontation between the ancient Greek world and the Persian empire of the Achaemenids. These cities, politically strong and economically prosperous, minted their own coinages of silver, the medal that played a principal role in the beginning of the 5th century BC in all

στικό ρόλο στην αυγή του 5ου αιώνα π.Χ. σε όλο το φάσμα των οικονομικών, κοινωνικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων. Ο δεύτερος άξονας εστιάζει στον Θεμιστοκλή των Αθηνών και της Μαγνησίας, αφενός τον κυρίαρχο στην πολιτική σκηνή των Αθηνών, που έπεισε τους συμπολίτες του να ναυπηγήσουν με τον άργυρο του Λαυρίου 200 πολεμικές τριήρεις οδηγώντας τους Έλληνες στη νίκη και υψώνοντας την Αθήνα στην πρώτη ναυτική δύναμη της μητροπολιτικής Ελλάδας, και αφετέρου στον Θεμιστοκλή που εξοστρακίστηκε και προσφεύγοντας στην Αυλή του Αρταξέρξη Α΄ αναρρήθηκε στον τιμητικό θώκο του κληρονομικού άρχοντα στη Μαγνησία του Μαιάνδρου. Ο τρίτος άξονας επικεντρώνεται στην προβολή της νίκης της Σαλαμίνας στη Ρωμαϊκή Αθήνα, ως την κορυφαία, περίλαμπρη νίκη των Ελλήνων, που επετεύχθη χάρη στον κραταιό αθηναϊκό στόλο και τον ιδιοφυή Θεμιστοκλή, που απεικονίζεται νικητής πάνω σε τριήρη στα νομίσματα που εξέδωσε η πόλη την εποχή του Αδριανού, του Αντωνίνου Ευσεβούς και του Μάρκου Αυρηλίου, ευεργετών της Αθήνας, πνευματικής πρωτεύουσας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Ο τέταρτος άξονας πραγματεύεται τον χρυσό των αντιπάλων περσικών δυνάμεων, τους δαρεικούς που εκδίδονταν διαρκώς από την εποχή του Δαρείου Α΄ και κυκλοφορούσαν ευρέως εντός και εκτός των ορίων της περσικής αυτοκρατορίας, επηρεάζοντας ως δωρεές και δωροδοκίες τις πολιτικές εξελίξεις υπέρ τους ή πληρώνοντας ως αμοιβή τους Έλληνες μισθοφόρους στη διάρκεια των αυτοκρατορικών στρατιωτικών επιχειρήσεων. Ο πέμπτος άξονας αναφέρεται στη ναυτική υπεροχή και κυριαρχία των Ελλήνων στη Μεσόγειο, το θέατρο πληθώρας σημαντικών ναυμαχιών, καθώς και στις περίλαμπρες ναυτικές νίκες τους. Παράλληλα, προβάλλει την ιδιαίτερη σχέση των πόλεων-κρατών, βασιλείων και αυτοκρατοριών με τη θάλασσα, που δηλώνεται στις νομισματικές εκδόσεις τους με απεικόνιση θαλασσιών θεοτήτων, πολεμικών πλοίων ή εξαρτημάτων τους, αλλά και με παραστάσεις ναυτικών νικών. Ο έκτος άξονας πραγματεύεται την προβολή του ένδοξου παρελθόντος στο Νέο Ελληνικό Κράτος μέσα από τους χαρακτήρες κερμάτων, χαρτονομισμάτων και επετειακών μεταλλίων, όπου αποτυπώνονται ιστορικά γεγονότα και οι πρωταγωνιστές τους, όπως του Αθηναίου στρατηγού Θεμιστοκλή, ηγήτορα της περίλαμπρης νίκης των Ελλήνων στη ναυμαχία της Σαλαμίνας.

«Εάν η Δύση είχε γενέθλια, αυτά θα ήταν το 2020» έγραψε με αφορμή την επέτειο της ναυμαχίας ο Άγγλος ιστορικός και δημοσιογράφος Dominic Selwood ("This day 2496 years ago, Western Civilisation began at Salamis",

the economic, social and artistic activities. The second unit focuses on Themistocles of Athens and Magnesia; on one hand, the leading figure of the political scene of Athens who persuaded his fellow citizens to build 200 triremes using the silver from the Laurion mines and led them to victory and on the other, Themistocles who was ostracised, ended up in the Court of Artaxerxes I and was proclaimed the hereditary ruler of Magnesia on the Maeander. The third unit centers around the projection of the victory at Salamis in Roman Athens as the greatest glorious victory of the Greeks achieved owing to the mighty Athenian fleet and the ingenious Themistocles. The latter is portrayed victorious on a trireme on the coins issued by the city in the reign of Hadrian, Antoninus Pius and Marcus Aurelius, all benefactors of Athens, the cultural capital of the Roman Empire. The fourth unit surveys the gold of the opposing Persian forces, the darics that were minted continuously since the time of Darius I and were widely distributed inside and outside the borders of the Persian empire influencing in the form of donations and bribes the political developments on their behalf or paying the Greek mercenaries who were hired during their military campaigns. The fifth unit refers to the naval superiority and supremacy of the Greeks in the Mediterranean, the theatre of numerous notable naval battles, and their glorious naval victories. At the same time, it presents the exceptional relationship of the city-states, kingdoms and empires with the sea as it is manifested in their numismatic issues where marine deities, warships and their components as well as scenes of naval victories are depicted. The sixth unit examines the projection of the glorious past in the Modern Greek State through the types of coins, banknotes and commemorative medals, where historical events and their protagonists are displayed, like the Athenian general Themistocles leader at the victorious celebrated naval battle of Salamis.

The English historian and journalist Dominic Selwood, on the occasion of the Salamis anniversary, wrote "If the West had a birthday, it would be today" ("This day 2496 years ago, Western Civilisation began at Salamis", *The Telegraph* 22/09/2020). This birthday we celebrate at the Numismatic Museum this year where its selected much-desired acquisitions are announced via the creation of Stelios Gavalas and his vast blue sea emerging through the winning myrtle wreath, a worthy trophy of the twenty one recorded allied cities that fought at the straits of Salamis, while encom-

The Telegraph 22/09/2020). Αυτά τα γενέθλια γιορτάζουμε εφέτος στο Νομισματικό Μουσείο με τα επιλεγμένα επίζηλα προοκτήματά του να έχουν ως εξάγγελό τους το έργο του Στέλιου Γαβαλά με την απέραντη γαλάζια θάλασσα να ξεπροβάλλει μέσα από το νικητήριο στεφάνι μυρτιάς, επάξιο τρόπαιο των είκοσι μίας αναγραφόμενων συμμαχικών πόλεων που αγωνίστηκαν στα στενά της Σαλαμίνας, ενώ δορυφορούνται από τους επτά πίνακες του Κωνσταντίνου Παπαμιχαλόπουλου, στοιχειοθετώντας μια πρωτοποριακή και τολμηρή αποτύπωση της ναυμαχίας και των αντιπάλων δυνάμεων, των Μήδων να καταποντίζονται και των Ελλήνων να αποθεώνονται.

Η εξέλιξη της πανδημίας COVID-19, οι μακρόχρονοι κοινωνικοί περιορισμοί σε παγκόσμιο επίπεδο με ποικίλες ποσοτικές και ποιοτικές διαβαθμίσεις, καθώς και τα συνεχώς τροποποιούμενα υγειονομικά πρωτόκολλα καραντίνας για την προστασία της δημόσιας υγείας έθεσαν εκ των πραγμάτων την έκθεση σε ένα τελείως διαφορετικό κλίμα. Στο πλαίσιο αυτό, η έκθεση πραγματώνεται όχι με φυσικό και άμεσο τρόπο, προτάσσοντας την υγεία όλων των δυνάμει συμμετέχοντων σε αυτήν, εργαζομένων και επισκεπτών, προτείνοντας άλλους τρόπους σύμπραξης, δημιουργίας και συνύπαρξης. Η έλλειψη κοινού αντισταθμίζεται με την «ψηφιακή» παρουσίαση και προβολή της έκθεσης σε βίντεο και την έκδοση δίγλωσσου συνοδευτικού καταλόγου, που θα φιλοξενούνται στον επίσημο ιστότοπο του Μουσείου ([www/nummus.gr](http://www.nummus.gr)).

Ο κατάλογος της έκθεσης αφιερώνεται στη μνήμη των αγαπημένων φίλων και συναδέλφων Σταύρου και Χρυσούλας Μπαλτογιάννη, ως ελάχιστο δείγμα αναγνώρισης της τεράστιας συνεισφοράς τους στο χώρο του Πολιτισμού και της Τέχνης.

Η «επικών» διαστάσεων ναυμαχία της Σαλαμίνας, υπερτοπικό, άχρονο και παγκόσμιο γεγονός, ορόσημο τόλμης και αρετής, μας καλεί σε ένα ταξίδι στους αιώνες και στους τόπους που συμμετείχαν και συνομίλησαν με την αίγλη της. Οδηγός μας τα τεχνουργήματα και οι θησαυροί του Νομισματικού Μουσείου και οι σύγχρονες εικαστικές δημιουργίες, των Κωνσταντίνου Παπαμιχαλόπουλου και Στέλιου Γαβαλά, εμπνευσμένες από τη Ναυμαχία και τους πρωταγωνιστές της.

Δρ Γεώργιος Κακαβάς

Αρχαιολόγος, Ιστορικός της Τέχνης
Διευθυντής Νομισματικού Μουσείου

passed by the seven paintings of Konstantinos Papamichalopoulos, thus composing an innovative and daring representation of the naval battle with the opposing forces, the Persians, being destroyed and the Greeks being glorified.

The development of the COVID-19 pandemic, the long-term social restrictions at a global level with various quantitative and qualitative gradations as well as the constantly modified health quarantine protocols for the protection of public health de facto set the exhibition within a totally different framework. Under these circumstances, it is realised not in a natural and direct manner, rather by endorsing the health of all potential participants, employees and visitors, and proposing other ways of forming partnerships, creation and coexistence. The absence of audiences is compensated with the digital presentation of the exhibition and its promotional video and the publication of a bilingual accompanying catalogue, available at the official site of the Museum (www/nummus.gr).

The catalogue of the exhibition is dedicated to the memory of the dear friends and colleagues Stavros and Chrysoula Baltoyiannis, as a small gesture of recognition of their enormous contribution to Culture and the Arts.

The naval battle of Salamis, an event of epic proportions, universal, eternal and beyond borders, a landmark of virtue and courage invites us to a journey in the centuries and lands that took part and conversed with its fame. Our guide, the artefacts and hoards of the Numismatic Museum contemporary visual creations by Konstantinos Papamichalopoulos and Stelios Gavalas inspired by the Naval battle and its protagonists.

Dr George Kakavas

Archaeologist, Art Historian
Director, Numismatic Museum

Η διοργάνωση και η υλοποίηση της Έκθεσης δεν θα είχε καταστεί δυνατή χωρίς τη συνεργασία και τη συμβολή ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων διαφόρων ειδικοτήτων. Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλο το επιστημονικό, διοικητικό, εργατοτεχνικό και φυλακτικό προσωπικό του Νομισματικού Μουσείου, που εργάστηκε σκληρά για την πραγμάτωση αυτού του οράματος.

Θα ήθελα επίσης να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου προς όλους όσους συμμετέχουν σε αυτήν την Έκθεση δανείζοντας έργα από τις συλλογές τους: την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών, την Εφορεία Αρχαιοτήτων Αργολίδας, την Τράπεζα της Ελλάδος και τον συλλέκτη Νίκο Λ. Γκούμα.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στη Νίκη Κατσικώστα, προϊσταμένη του τμήματος συντήρησης και στους άξιους συνεργάτες της –Ελένη Κοντού, Ρεβέκκα Μαντά, Ασπασία Ραρρή, Νίκο Σιναδινάκη, Μαργαρίτα Σορώτου– που κατόρθωσαν σε σύντομο χρονικό διάστημα να συντηρήσουν όλα τα αντικείμενα της έκθεσης, η πληθώρα των οποίων ανασύρθηκε από το θησαυροφυλάκιο του Μουσείου, καθώς στη Μένι Μπιντέρη και τον Βασίλη Σκούφη για την εικαστική υποστήριξη της Έκθεσης και του Καταλόγου.

Θέλω επίσης να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου προς τους δύο συμμετέχοντες καταξιωμένους καλλιτέχνες, τον Στέλιο Γαβαλά και τον Κωνσταντίνο Παπαμιχαλόπουλο που ξεδίπλωσαν το ταλέντο τους δημιουργώντας έργα μοναδικά, εμπνευσμένα από τη ναυμαχία της Σαλαμίνας.

Θερμές ευχαριστίες στους συντελεστές του καταλόγου της Έκθεσης που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκλησή μας συγγράφοντας κείμενα και λήμματα: Ευαγγελία Αποστόλου, Γκουενταλίνα Καραγιάννη, Γιάννη Κολοκοτρώνη, Μαρία Λιάσκα, Λεωνίδα Μπουρνιά, Αντωνία Νικολακοπούλου, Κωνσταντίνο Παπαμιχαλόπουλο, Ευτέρπη Ράλλη, Ειρήνη Ρώσσιου, Βασιλική Ε. Στεφανάκη και Παναγιώτη Τσέλεκα.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον Παναγιώτη Τσέλεκα για τις επιπεριστατωμένες υποδείξεις του στα διάφορα στάδια υλοποίησης της Έκθεσης, για την πολύτιμη και άοκνη συνεισφορά του στα διάφορα στάδια της δημιουργίας του Καταλόγου, καθώς και την άριστη και εποικοδομητική συνεργασία μας στην επιμέλεια του.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Δάφνη Δημητριάδου για την υποδειγματική μετάφραση στα Αγγλικά του Καταλόγου, τους εξειδικευμένους φωτογράφους Γεώργιο Μεσούση και Δημήτρη Σφαέλλο για τις άψογες λήψεις των αντικειμένων της Έκθεσης, τον Θύμιο Πρεσβύτεη και την ομάδα του Peak Design για τον πρωτοποριακό σχεδιασμό και την άρτια δημιουργία του Καταλόγου.

The organization and implementation of the Exhibition could not have been possible without the cooperation and contribution of a large number of people of various specialties. I would like to express my thanks to the entire scientific, administrative, technical and security staff of the Numismatic Museum for their hard work in fulfilling this vision.

I would also like to convey my gratitude to all who participate in this exhibition with loans from their collections: the Ephorate of Antiquity of the City of Athens, the Ephorate of Antiquity of Argolida, the Bank of Greece and the collector Nikos L. Goumas.

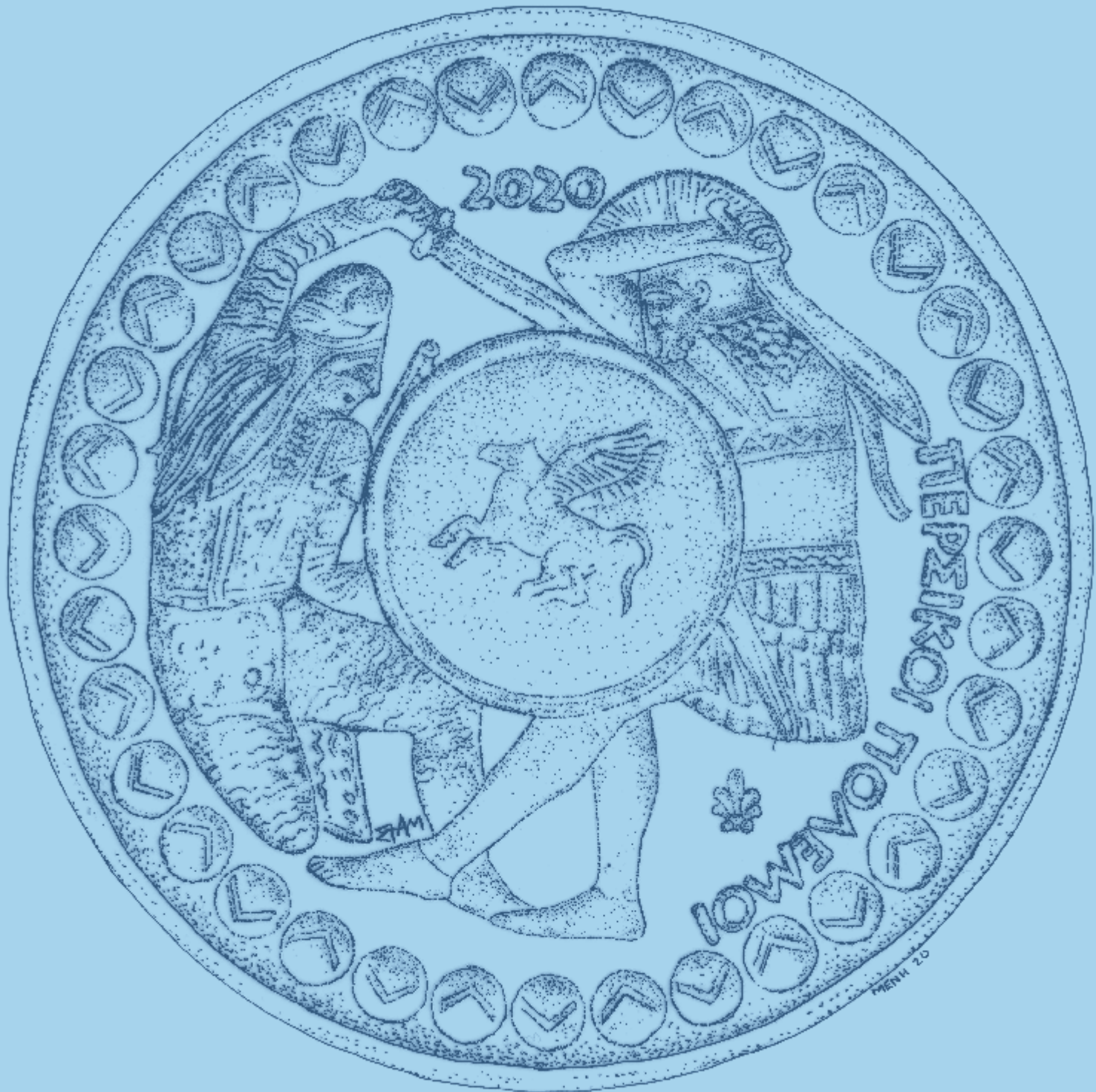
Special thanks are extended to Niki Katsikosta, head of the Museum's Conservation Department, and her praiseworthy colleagues –Eleni Kontou, Rebecca Manta, Aspasia Rarri, Nikos Sinadinakis, Margarita Sorotou– who managed in a short period of time to take care of all the exhibits, the majority of which had been taken out from the Museum's vault as well as to Meni Bideri and Vasilis Skoufas for the visual artistic design of the Exhibition and the Catalogue.

I wish also to express my gratitude to both participating acclaimed artists, Stelios Gavalas and Konstantinos Papamichalopoulos who unfolded their talent by creating unique works inspired from the naval battle of Salamis.

My heartfelt thanks are extended to the contributors of the Exhibition catalogue who responded to our invitation to author the relevant texts and entries: Eva Apostolou, Wendalina Karagianni, Yannis Kolokotronis, Maria Liaska, Leonidas Bournias, Antonia Nikolakopoulou, Efterpi Ralli, Eirini Rossiou, Vasiliki E. Stefanaki and Panagiotis Tselekas.

I owe especially sincere thanks to Panagiotis Tselekas for his comprehensive suggestions during the various stages of the completion of the Exhibition, his valuable and keen contribution to the creation of the Catalogue and our excellent and constructive collaboration in its editing.

Finally, I wish to thank Dafni Dimitriadou for the exemplary English translation of the Catalogue, the specialised photographers Giorgos Mestousis and Dimitris Sfaellos for their flawless shots of the exhibition items and Thymios Presvytis and his team Peak Design for the innovative design and the excellent creation of the Catalogue.

ΜΕΤΑ 20

Ευαγγελία Αποστόλου
Eva Apostolou

Ο άργυρος των νικητών στη Σαλαμίνα

The silver
of the Salamis victors

Η ναυμαχία της Σαλαμίνας το 480 π.Χ., νικηφόρα κορύφωση της αποφασιστικής αναμέτρησης του ελληνικού κόσμου με την περσική αυτοκρατορία, υπήρξε θριαμβευτική για τον Ελληνισμό και τη διαιώνισή του. Αναμετρήθηκαν δυο κόσμοι, ο ελληνικός (εικ. 1) και ο περσικός (εικ. 2), έχοντας δυνάμεις ασύγκριτα άνισες. Το 480 π.Χ. είναι, επίσης, το συμβατικό ορόσημο της μετάβασης από την αρχαϊκή στην κλασική εποχή, καθώς μια νέα πραγματικότητα διαμορφώθηκε στο ιστορικό γίνεσθαι. Οι πολιτειακοί θεσμοί, με σπουδαιότερο επίτευγμα διακυβέρνησης την Αθηναϊκή δημοκρατία, σημάδεψαν καθοριστικά τον αρχαίο ελληνικό κόσμο σε τέτοιο βαθμό που να χαρακτηριστεί κλασική η ιστορική αυτή περίοδος και να αποτελεί αξεπέραστο σχεδόν πρότυπο του σύγχρονου πολιτισμού. Η ναυμαχία της Σαλαμίνας, πράγματι, υπήρξε ένα πολεμικό γεγονός απaráμιλλης σπουδαιότητας και παγκόσμιας εμβέλειας που άφησε ανεξίτηλο το σημάδι της στις ιστορικές εξελίξεις, και σφράγισε τη μνήμη του παρελθόντος έως σήμερα (εικ. 3).

Οι ανεξάρτητες ελληνικές πόλεις-κράτη που συσπειρώθηκαν στην αναμέτρηση εναντίον των Περσών, ήταν πολιτικά ισχυρές και οικονομικά ακμάζουσες. Η ανάπτυξη και η ευημερία τους δεν συμβάδισαν απαραίτητα με την έκδοση νομίσματος αυτή την περίοδο. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι η ισχυρότατη Σπάρτη, η οποία κατέχοντας τα δύο πέμπτα της Πελοποννήσου κατά το β΄ μισό του 6ου αιώνα π.Χ., ηγήθηκε του αντιμυδικού αγώνα (εικ. 4). Η συμβολή της υπήρξε, οπωσδήποτε, καθοριστική στις χερσαίες συγκρούσεις, αφού διέθετε μια ακατάβλητη φάλαγγα οπλιτών. Αξίζει να αναφερθούν, ως κορυφαίες στιγμές, ο ηρωικός αγώνας του Λεωνίδα στις Θερμοπύλες (480 π.Χ.) και η νικηφόρα μάχη των Πλαταιών (479 π.Χ.) με ηγέτη της κοινής στρατιάς των Ελλήνων τον Πausανία. Επιπλέον, η Σπάρτη συνέβαλε και στη ναυμαχία της Σαλαμίνας με

Εικ. 1. Έλληνας οπλίτης. Αττική λευκή λήκυθος του «Ζωγράφου του Würzburg» (490-480 π.Χ.), από την Ερέτρια. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Α 12667.

Fig. 1. Greek hoplite soldier. Attic white ground lekythos by the "Würzburg painter" (490-480 BC), found in Eretria. Athens, National Archaeological Museum, A 12667.

Εικ. 2. Πέρσης τοξότης. Αττική λευκή λήκυθος (480-475 π.Χ.), από την Αθήνα. Αθήνα, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών, Α 12667.

Fig. 2. Persian archer. Attic white ground lekythos (480-475 BC), found in Athens. Athens, Ephorate of Antiquities of the City of Athens, A 12667.

The naval battle of Salamis in 480 BC, the victorious climax in the decisive confrontation between the Greek world and the Persian Empire, was triumphant for Hellenism and instrumental for its continuity. Two worlds competed against each other, the Greek (fig. 1) and the Persian (fig. 2), with infinitely unequal forces. The year 480 BC is also the conventional landmark in the transition from the Archaic to the Classical period with a new historical reality being formed. The civic institutions and the Athenian democracy as the most important achievement in administration crucially marked the ancient Greek world to such an extent that this historical period to be defined as Classical and considered as a nearly unsurpassed example for modern civilization. Indeed, the battle of Salamis has been a military event of exceptional significance and universal effect that has left a lasting impression in historical development and has fixed the memory of the past across the ages to the present day (fig. 3).

The independent Greek city-states that joined forces against the Persians were politically strong and economically thriving. Their growth and prosperity did not necessarily conform with the production of coins during that period. The quite powerful Sparta, that controlled two fifths of the Peloponnese and led the war against the Persians, comprises a characteristic example (fig. 4). Its contribution was undoubtedly decisive in land battles because of its invincible hoplite phalanx. It is worth mentioning, that the heroic fight of Leonidas at Thermopylae (480 BC) and the victorious battle of the united Greek forces at Plataia (479 BC) under the leadership of Pausanias constitute the high points of Spartan contribution. Furthermore, Sparta fought at Salamis with sixteen warships. Other cities that did not

Εικ. 3. Νίκη. Δακτυλιόλιθος από κορναλίνη (1ος-3ος αι. μ.Χ.). Αθήνα, ΝΜ Συλ. Καραπάνου 250/229.
Fig. 3. Winged Nike. Carnelian ring stone (1st-3rd cent. AD). Athens, NM Karapanos Col. 250/229.

Εικ. 4. Σκηνή μάχης Έλληνα οπλίτη εναντίον τριών Περσών τοξοτών. Αττική μελανόμορφη λίκυθος (490-480 π.Χ.). Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 14691.

Fig. 4. Fighting scene between a Greek hoplite soldier and three Persian archers. Attic black-figure lekythos (490-480 BC). Athens, National Archaeological Museum, 14691.

δεκαέξι πλοία. Άλλες πόλεις που δεν είχαν τη δική τους νομισματική παραγωγή την εποχή των Μηδικών και ναυμάχησαν στη Σαλαμίνα ήταν η Ερμιόνη με τρία πλοία, η Τροιζήνα με πέντε, η Επίδαυρος με δέκα, τα Μέγαρα με είκοσι και τα Στύρα με δύο (Ηρόδοτος 8.43.1-48.46.1).

Οι περισσότερες όμως πόλεις-κράτη που συμμετείχαν στον ελληνικό στόλο στη Σαλαμίνα είχαν τις δικές τους νομισματοκοπίες σε άργυρο, το μέταλλο που έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στις οικονομικές δραστηριότητες.

Η αρχή της νομισματοκοπίας των Αθηνών αποδόθηκε ήδη από τις αρχαίες πηγές, αν και εσφαλμένα, στον μεταρρυθμιστή σοφό Σόλωνα στις αρχές του 6ου αιώνα π.Χ. Οι πρώτες αργυρές κοπές της πόλης χρονολογούνται μετά τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ. και είναι γνωστές ως εραλδικές (*Warrenmünzen*) λόγω εικονογραφικής ποικιλίας παραστάσεων στην εμπρόσθια όψη των νομισμάτων, κυρίως διδράχμων (αρ. κατ. 1-2). Περίπου το 525 π.Χ. απεικονίστηκαν παραστάσεις και στις δυο όψεις των νομισμάτων και εγκαινιάστηκε η έκδοση διπλάσιας νομισματικής αξίας, το τετράδραχμο, με γοργόνειο στην εμπρόσθια όψη και κεφαλή λέαινας στην οπίσθια (εικ. 5). Στις τελευταίες δεκαετίες του 6ου αιώνα π.Χ. υιοθετήθηκαν νέοι τύποι που αφορούν αποκλειστικά την προστάτιδα θεά της πόλης, την Αθηνά και τα σύμβολά της (εικ. 6). Στην εμπρόσθια όψη απεικονίζεται η κεφαλή της θεάς με αττικό κράνος και στην οπίσθια μια γλαύκα (αρ. κατ. 3-9) (Van Alfen 2012), θεματολογία που θα παραμείνει αμετάβλητη μέχρι και τον 1ο αιώνα π.Χ., όταν η Αθήνα θα πάψει να εκδίδει αργυρό νόμισμα. Τα νομίσματα αυτά, γνωστά ως «γλαύκες», θα αναδειχθούν σε ένα από τα ισχυρότερα αργυρά νομίσματα στον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Η μαζική παραγωγή τους (εικ. 7), λόγω της εκμετάλλευσης μιας νέας αργυροφόρου φλέβας στη Μαρώνεια της Λαυρεωτικής το 483 π.Χ., κάλυψε τις δαπάνες ναυπήγησης 200 τριήρων, γεγονός που επέτρεψε στον αθηναϊκό στόλο να πρωταγωνιστήσει στη Σαλαμίνα (Ηρόδοτος 8.42.1 και 8.44.1).

Η Εύβοια, μεγάλο και πλούσιο νησί, από νωρίς άνοιξε εμπορικούς δρόμους στη Μεσόγειο και ίδρυσε αποικίες. Πρωτοπορώντας εγκαινίασε τον λεγόμενο ευβοϊκό σταθμητικό κανόνα, ο στατήρας του οποίου είχε βάρος ίδιο με αυτό του αττικού τετραδράχμου, αλλά διαφορετικές όμως υποδιαιρέσεις, τρίτη και έκτη στατήρος, όπως εκείνες των πρώιμων μικρασιατικών στατήρων από ήλεκτρο (Nicolet 2002, 142). Η παράσταση του αετού, που απαντά σε αρχαϊκά νομίσματα της ιωνικής στην καταγωγή της Χαλκίδας, θα κυριαρχήσει στις πλούσιες κοπές της τους επόμενους αιώνες (αρ. κατ. 10-12). Η συμμετοχή της στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, έγινε με την εξασφάλιση πληρωμάτων για 20 πλοία που της έδωσαν οι Αθηναίοι (Ηρόδοτος 8.46.2). Στην Ερέτρια επιγραφές που χρονολογούνται γύρω στο 525 π.Χ., αφορούν στη χρήση δόκιμου και υγιούς χρήματος από μέταλλο καλής ποιότητας (εικ. 8). Η πόλη, επειδή υποστήριξε την Ιωνική επανάσταση μαζί με την Αθήνα (499 π.Χ.), τιμωρήθηκε βάνουσα από τους Πέρσες (490 π.Χ.). Όμως στη ναυμαχία της Σαλαμίνας συμμετείχε με επτά πλοία (Ηρόδοτος 8.46.2). Εκείνη την εποχή εξέδιδε δίδραχμα, με αγελάδα στην εμπρόσθια όψη και χταπόδι στην οπίσθια (αρ. κατ. 13-14).

Εξαιρετικά σημαντική στη Σαλαμίνα ήταν η συμμετοχή της Κορίνθου με 40 πλοία (Ηρόδοτος 8.43.1). Η πόλη εκτός από μεγάλη βιοτεχνική και εμπορική δύναμη δραστηριοποιήθηκε και στην ίδρυση αποικιών στη δυτική Ελλάδα. Από τις αποικίες της η Αμβρακία και η Λευκάδα στοιχίστηκαν στο ελληνικό μέτωπο, στη ναυμαχία της Σαλαμίνας με επτά και τρία πλοία αντίστοιχα (Ηρόδοτος 8.45.1), καθώς επίσης και στη μάχη

Εικ. 5. Αθήναι, αργυρό τετράδραχμο (π. 525 π.Χ.).
Αθήναι, ΝΜ ΣΕΜΠ 911/1956.
Fig. 5. Athens, silver tetradrachm (c. 525 BC).
Athens, NM ΣΕΜΠ 911/1956.

Εικ. 6. Προτομή Αθηνάς. Τμήμα αττικής λευκής
λπηκύθου του «Ζωγράφου του Bowdoin» (470-460
π.Χ.). Αθήναι, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Συλ.
Βλαστού Σερπιέρη 521.
Fig. 6. Bust of Athena. Part of an Attic white ground
lekythos by the "Bowdoin painter" (470-460 BC).
Athens, National Archaeological Museum, Vlastos
Serpieri Col. 521.

mint their own coins at the time of the Persian wars and participated at Salamis were Hermione with three ships, Troezen with five, Epidauros with ten, Megara with twenty and Styra with two (Herodotus 8.43.1-48.46.1).

However, most city-states that joined the Greek fleet had their own coinages struck in silver, the metal that was essential in economic activities.

The ancient sources, though mistakenly, attributed the beginnings of the Athenian coinage to the wise reformer Solon in the early 6th century BC. The first silver issues of Athens are dated to the second half of the 6th century BC and are known as heraldic or *Wappenmünzen* because of the iconographic variety of themes on the obverse of the coins, mainly didrachms (cat. nos 1-2). In c. 525 BC, images were depicted on both faces of the coins and the coin of double monetary value was minted, the tetradrachm, bearing on the obverse, the gorgoneion (Gorgon head) and on the reverse, the head of a lioness (fig. 5). During the last decades of the 6th century BC, new types were adopted that referred exclusively to the patron-goddess of the city, Athena and her attributes (fig. 6). The obverse carries the image of the goddess wearing the Attic helmet and the reverse, an owl (cat. nos 3-9) (Van Alfen 2012), a theme that would remain constant until the 1st century BC when Athens would cease issuing silver coins. Known as “owls”, they would become one of the strongest silver coins in the ancient Greek world. Their mass production (fig. 7), the result of the discovery of a new vein of silver at Maroneia in Laurion area in 483 BC, covered the expenses of building 200 triremes that would enable the Athenian fleet to play a leading part at Salamis (Herodotus 8.42.1 και 8.44.1).

Euboia, a big and rich island, had opened up trade routes in the Mediterranean from early on and founded colonies. It developed the so-called Euboic weight standard, the stater of which had the same weight as the Athenian tetradrachm but different denominations, 1/3 and 1/6 of a stater, like those of the earlier staters of electrum issued by Asia Minor cities (Nicolet 2002, 142). The image of the eagle, seen on the Archaic coins of Chalkis, a city of Ionian origins, would dominate its numerous issues in the following centuries (cat. nos 10-12). Chalkis took part at the battle when she was able to obtain the crews to man the 20 ships the Athenians had given it (Herodotus 8.46.2). Inscriptions dated to c. 525 BC found in Eretria (cat. nos 13-14) record the use of good quality metal in minting the city's coins (fig. 8). The city, having supported the Ionian revolt alongside Athens (499 BC), was brutally punished by the Persians (490 BC). Still, it contributed seven ships at Salamis (Herodotus 8.46.2). At the time, Eretria issued didrachms bearing on the obverse, a cow and on the reverse, an octopus, similarly to its earlier tetradrachms (525 BC).

Corinth's participation at Salamis was of exceptional importance because it fought with 40 ships (Herodotus 8.43.1). The city, apart from its considerable industrial and commercial power, had been also involved in colonising western Greece. Ambrakia and Leukas, both Corinth's colonies, contributed to Salamis seven and three ships respectively, and fought at Plataia as well. The rich coin issues of

Εικ. 7. Ο θησαυρός «Ακρόπολις, 1886» (απόκρυψη: περ. 460 π.Χ.), Αθήνα, Μουσείο Ακροπόλεως.
Fig. 7. The “Acropolis, 1886” hoard (burial: c. 460 BC). Athens, Acropolis Museum.

Εικ. 8. Επιγραφή με διατάξεις για την έκδοση νομισμάτων (περ. 525 π.Χ.), από την Ερέτρια. Ερέτρια, Αρχαιολογικό Μουσείο, 1205-1206.
Fig. 8. Inscription with regulations on the issuing of coins (c. 525 BC), found in Eretria. Eretria, Archaeological Museum, 1205-1206.

των Πλαταιών. Οι πλούσιες νομισματικές κοπές της Κορίνθου, οι γνωστοί στην Αρχαιότητα «πώλοι», αργυροί στατήρες βάρους 8,60 γρ. (αρ. κατ. 15), αποτέλεσαν εικονογραφικό πρότυπο για τις εκδόσεις της Αμβρακίας (αρ. κατ. 16) και της Λευκάδος (αρ. κατ. 17), που εγκαινίασαν τη νομισματική παραγωγή τους εκείνη την εποχή. Η Σικυών, πόλις-κράτος όμορη της Κορίνθου, ήταν σημαντικό λίκνο των τεχνών, με μακρά παράδοση ζωγράφων και γλυπτών. Στη Σαλαμίνα στρατεύτηκε και αυτή με τις ελληνικές δυνάμεις εναντίον των Περσών με δεκαπέντε πλοία (Ηρόδοτος 8.43.1). Στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. χρονολογείται και η έναρξη της νομισματοκοπίας της, παγιώνοντας ως νομισματικό τύπο το περιστέρι της θεάς Αφροδίτης (αρ. κατ. 18).

Η Αίγινα, μια από τις μεγαλύτερες ναυτικές και εμπορικές δυνάμεις κατά την αρχαϊκή εποχή, συμμετείχε στη Σαλαμίνα με 30 πλοία (Ηρόδοτος 8.46). ήταν η πρώτη πόλη της μητροπολιτικής Ελλάδος που εξέδωσε αργυρό νόμισμα. Παραδίδονται ήδη από την αρχαιότητα πολλές και αντιφατικές αναφορές σχετικά με την έκδοση του πρώτου νομίσματος στην Αίγινα από το μυθικό βασιλέα του Άργους Φείδωνα, αφού προηγουμένως ο ίδιος είχε αποσύρει και ακυρώσει ως χρήμα τους σιδερένιους οβελούς αφιερώνοντας τους στο ιερό της Ήρας στο Άργος. Οι πρώτες κοπές της Αίγινας χρονολογούνται την περίοδο 555-530 π.Χ. Οι αργυροί στατήρες της Αίγινας βάρους 12,20 γρ. ήταν ένα από τα ισχυρά αργυρά νομίσματα του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Ονομάζονταν «χελώνες» λόγω της απεικόνισης μιας χελώνας στην εμπρόσθια όψη (αρ. κατ. 19-21). Η νομισματική της παραγωγή εντατικοποιείται κατά το δ΄ τέταρτο του 6ου αιώνα π.Χ. με αποτέλεσμα οι αιγινητικοί στατήρες να κυκλοφορήσουν ευρύτατα στην Πελοπόννησο, την Κεντρική Ελλάδα, τη Θεσσαλία (εικ. 9), τις Κυκλάδες και την Κρήτη ενώ βρίσκονται και σε θησαυρούς στη Μικρά Ασία, την Εγγύς Ανατολή και την Αίγυπτο (Sheedy 2012, 106-109).

Αρκετά νησιά των Κυκλάδων, απολαμβάνοντας κατά την αρχαϊκή περίοδο αυτονομία, εμπορική δραστηριότητα και ευημερία, επηρεάστηκαν από την Αίγινα, κόβοντας νομίσματα στον αιγινητικό σταθμητικό κανόνα (Sheedy 2012, 111). Εξέχουσα περίπτωση ήταν η Νάξος, νησί με μακρά ιστορία και ακτινοβολία. Μέχρι το 490 π.Χ., έτος που υπέστη βαρύ πλήγμα από τη σφοδρή επιδρομή του περσικού στόλου, εξέδιδε στατήρες με

Corinth, the so-called “foals”, silver staters of 8.60 g. in weight (cat. no. 15), were the iconographic model for the issues of both Ambrakia (cat. no. 16) and Leukas (cat. no. 17), that commenced their coin production in those years. Sikyon, a city-state bordering on Corinth, was a notable artistic centre with a long tradition of painters and sculptors. The city also fought at Salamis against the Persians with fifteen ships (Herodotus 8.43.1). Its coinage commenced in the beginning of the 5th century BC with Aphrodite’s dove as its standard coin type (cat. no. 18).

Aigina, one of the biggest naval and commercial powers during the Archaic times participated at Salamis with 30 ships (Herodotus 8.46) and was the first city in mainland Greece that minted silver coinage. There have been many and contradicting reports already since antiquity on the issuing of the first coin in Aigina by the mythical king of Argos Pheidon, who had previously withdrawn and cancelled as form of money the iron spits (obeloi) by offering them to the temple of Hera in Argos. The first issues of Aigina are dated to the period 555-530 BC. The silver staters of Aigina, 12.20 g. in weight, were one of the strong silver coins in the ancient Greek world. They were called “turtles” due to the depiction of a turtle on their obverse (cat. nos 19-21). Its coin production was intensified in the fourth quarter of the 6th century BC and as a result, the Aiginetan staters circulated widely in the Peloponnese, Central Greece, Thessaly (fig. 9), Cyclades and Crete while are found in hoards from Asia Minor, Near East and Egypt (Sheedy 2012, 106-109).

In the Archaic period, several Cycladic islands enjoying their autonomy, trade activity and prosperity were influenced by Aigina and struck their own coins on the Aiginetan weight standard (Sheedy 2012, 111). Naxos, an island of a long history and reputation, is an outstanding example. Until 490 BC, when the island suffered a heavy blow from the fierce raid of the Persian fleet, Naxos issued staters bearing on the obverse, a kantharos, a direct reference to the cult of Dionysus (cat. no. 22). In 480 BC, the island supported the Greek forces with four ships (Herodotus 8.46.3).

Εικ. 9. Ο θησαυρός «Μύρινα Καρδίτσας, 1970»
(απόκρυψη: περ. 440 π.Χ.). Αθήνα, ΝΜ.

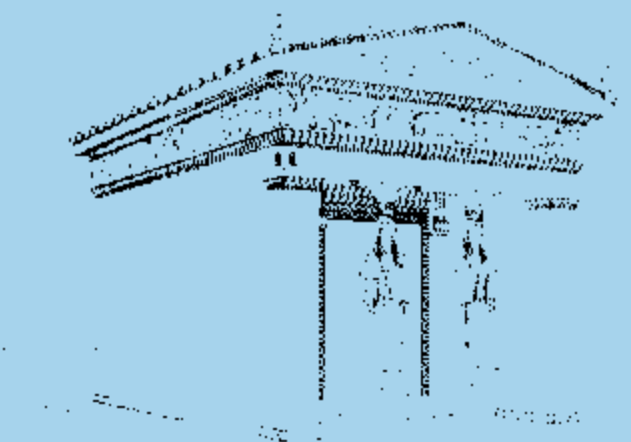
Fig. 9. The “Myrina, Karditsa 1880” hoard (burial: c.
440 BC). Athens, NM.

κάνθαρο ως εμπροσθότυπο, άμεση αναφορά στη λατρεία του Διονύσου (αρ. κατ. 22). Το 480 π.Χ. υποστήριξε το ελληνικό μέτωπο με τέσσερα πλοία (Ηρόδοτος 8.46.3).

Η Καρθαία, μια από τις τέσσερις πόλεις της Κέας, που κατά την αρχαϊκή εποχή έκοψε νομίσματα με έναν αμφορέα ως εμπροσθότυπο (αρ. κατ. 23), συμμετείχε στη Σαλαμίνα με τέσσερα πλοία (Ηρόδοτος 8.46.2). Η Μήλος συμμετείχε στον ελληνικό στόλο με δύο πεντηκοντόρους (Ηρόδοτος 8.46.4). Τα νομίσματά της κόπηκαν στον μιλησιακό σταθμητικό κανόνα και φέρουν ως εμπροσθότυπο ένα μήλο, το «λαλούν» σύμβολο της πόλης (αρ. κατ. 24). Η Κύθνος συμμετείχε στη Σαλαμίνα με μια τριήρη και μια πεντηκόντορο (Ηρόδοτος 8.46.4). Την περίοδο 530/20-460 π.Χ. έκοψε νομίσματα με μια κεφαλή κάπρου ως εμπροσθότυπο (αρ. κατ. 25).

Η Σίφνος, γνωστή για τον πλούτο των μεταλλείων της που της επέτρεψε να αφιερώσει ένα λαμπρό και πλούσια διακοσμημένο θησαυρό στο ιερό του Απόλλωνος στους Δελφούς (εικ. 10-11), έκοψε από το 525 π.Χ. νομίσματα που έχουν ως εμπροσθότυπο έναν αετό. Μετά τα Μηδικά εξέδωσε νομίσματα με παραστάσεις και στις δύο όψεις, την κεφαλή του Απόλλωνος ως εμπροσθότυπο και έναν αετό ως οπισθότυπο (αρ. κατ. 26). Στη Σαλαμίνα συμμετείχε με μία πεντηκόντορο (Ηρόδοτος 8.48.1).

Με ίδιο τύπο και αριθμό πλοίου εκπροσωπήθηκε στη Σαλαμίνα και η Σέριφος (Ηρόδοτος 8.48.1). Στη νομισματοκοπία της απεικονίζονται θέματα που συνδέονται με τη λατρεία του Περσέως. Στα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ. τα νομίσματα φέρουν στην εμπρόσθια όψη έναν βάτραχο, ενώ μετά τα Μηδικά το γοργόνειο (αρ. κατ. 27).

Εικ. 10. Ο θησαυρός των Σιφνίων στο ιερό του Απόλλωνος στους Δελφούς (περ. 530-525 π.Χ.). Σχεδιαστική αναπαράσταση: E. Hansen.

Fig. 10. The Treasury of the Siphnians at the Sanctuary of Apollo in Delphi (c. 530-525 BC). Reconstruction drawing: E. Hansen. (https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/art/page_060.html)

Karthaia, one of the four cities on the island of Kea, minted coins with an amphora on the obverse during the Archaic period (cat. no. 23) and contributed four ships at Salamis (Herodotus 8.46.2). Melos participated in the Greek fleet with two pentekontors (Herodotus 8.46.4). It issued coins on the Milesian weight standard bearing on the obverse, an apple, the “canting type” of the city (cat. no. 24). Kythnos contributed a trireme and a pentekontor at Salamis (Herodotus 8.46.4). During the period 530/20-460 BC, it issued coins bearing on the obverse, a head of a boar (cat. no. 25).

Siphnos, well-known for its rich mines that enabled it to dedicate a splendid and richly decorated Treasury at the temple of Apollo in Delphi (fig. 10-11), had issued coins since 525 BC bearing on the obverse, an eagle. After the Persian wars, Siphnos struck coins with images on both faces bearing on the obverse, the head of Apollo and on the reverse, an eagle (cat. no. 26). It participated with one pentekontor at Salamis (Herodotus 8.48.1).

Likewise, Salamis and Seriphos joined the Greek forces with one pentekontor each (Herodotus 8.48.1). Their coinages depict themes associated with the cult of Perseus. In the end of the 6th century BC, the coins bore on the obverse, a frog and following the end of the Persian wars, a gorgoneion (cat. no. 27).

Finally, Kroton (cat. nos 28-30), a quite powerful colony of the Achaians in South Italy, particularly after it destroyed Sybaris, participated at Salamis with the ship of the local athlete Phayllos (Hero-

Εικ. 11. Γιγαντομαχία. Λεπτομέρεια από τη βόρεια ζωφόρο του θησαυρού των Σιφνίων στο ιερό του Απόλλωνος στους Δελφούς (530-525 π.Χ.). Δελφοί, Αρχαιολογικό Μουσείο.

Fig. 11. Gigantomachy. Detail from the north frieze of the Treasury of the Siphnians at the Sanctuary of Apollo in Delphi (c. 530-525 BC), Delphi, Archaeological Museum.
(https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/art/page_060.html)

Τέλος, ο Κρότων (αρ. κατ. 28-30), αποικία των Αχαιών στη Νότιο Ιταλία ιδιαίτερα ισχυρή, ιδίως αφότου κατέστρεψε τη Σύβαρι, συμμετείχε στη ναυμαχία της Σαλαμίνας με το πλοίο του κροτωνιάτη αθλητή Φάυλλου (Ηρόδοτος 8.47.1), γεγονός που προκάλεσε την αναγνώριση και το θαυμασμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι 150 χρόνια αργότερα, ο Μέγας Αλέξανδρος μετά τη νίκη εναντίον των Περσών στα Γαυγάμπλα το 331 π.Χ., έστειλε ένα μέρος από τα λάφυρα στον Κρότωνα, για να τιμήσει το Φάυλλο (Πλούταρχος, *Αλέξανδρος*, 34.3). Τα νομίσματα της πόλης στα αρχαϊκά χρόνια κόβονται με την κοιλόκυρτη τεχνική, την οποία ακολούθησαν και άλλες ελληνικές αποικίες στη Νότια Ιταλία, όπως η Σύβαρις και το Μεταπόντιον, ίσως για λόγους που σχετίζονται με την εφαρμογή μιας κλειστής οικονομίας (Nicolet 2002, 263).

Ο ελληνικός κόσμος μετά τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, γεγονός ανυπέβλητο για την αίσια έκβαση των Περσικών πολέμων, δεν ήταν πια ο ίδιος. Οι σπουδαίες πολιτειακές καινοτομίες, η στρατιωτική υπεροχή την οποία υποσχόταν πλέον η πανίσχυρη τριήρης συνοδεύτηκαν από νέες θρησκευτικές δοξασίες και λατρείες (εικ. 12). Θεότητες έως τότε δευτερεύουσες θεωρήθηκε ότι συνέβαλαν στη νίκη, τιμήθηκαν αναλόγως και κέρδισαν τη θέση τους στη ζωή και τη συνείδηση των Ελλήνων. Ανάμεσά τους, ο τραγοπόδαρος Παν, ο οποίος συνδέθηκε με τον πανικό που ενέσπειρε στους Πέρσες στη μάχη του Μαραθώνα, αλλά και ο Βορέας (εικ. 13), προσωποποίηση του βόρειου ανέμου, που προκάλεσε τρικυμίες καταστροφικές για τον περσικό στόλο στον Άθω, καθώς και στο Αρτεμίσιο. Το βαθύ αποτύπωμα της νικηφόρας εμπειρίας ενέπνευσε την Τέχνη σε όλες τις εκφάνσεις της και εκφράστηκε εικαστικά στα λαμπρά αφιερώματα των νικητών (εικ. 14).

Εικ. 12. Νίκη ίπταται προς τα δεξιά κρατώντας μεγάλο θυμιατήριο και φιάλη. Αττική ερυθρόμορφη λήκυθος (470-460 π.Χ.), από την Ερέτρια. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 1307.

Fig. 12. Nike flying to right holding a large thymiaterion and a phiale. Attic red-figure lekythos (470-460 BC), found in Eretria. Athens, National Archaeological Museum, 1307.

Εικ. 13. Η αρπαγή της Ορείθυιας από το Βορέα. Αττική ερυθρόμορφη υδρία του «Ζωγράφου του Πανός» (περ. 470 π.Χ.), από την Αθήνα. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Α 13119.

Fig. 13. Boreas pursuing Oreithyia. Attic red-figure hydria by the "Pan painter" (c. 470 BC), found in Athens. Athens, National Archaeological Museum, A 13119.

dotus 8.47.1), which earned the city accolades and admiration. It is worthy of note that 150 years later Alexander the Great after his victory at Gaugamela in 331 BC sent part of the spoils to Kroton in honour of Phayllos (Plutarch *Alexander*, 34.3). In the Archaic period, the city minted its coins in the incuse technique that was adopted by other Greek cities in South Italy, such as Sybaris and Metapontum, perhaps for reasons associated with the implementation of a closed economy (Nicolet 2002, 263).

Following the naval battle at Salamis, an event hard to overlook because of its direct connection with the successful outcome of the Persian wars, the Greek world would never be the same again. The great state innovations, the military advantage assured by the mighty trireme were supplemented by new religious beliefs and cults (fig. 12). Deities, of lesser significance until then, were considered as contributors to victory, were honoured accordingly and earned their place in the lives and consciousness of the Greeks. Among them, the goat-footed Pan linked with the panic he instilled to the Persians in the battle of Marathon as well as Voreas (fig. 13), the personification of the northern wind that caused catastrophic storms for the Persian fleet in Athos and Artemision. The deep imprint of victory inspired all forms of art and was expressed visually in the magnificent victory offerings (fig. 14).

Εικ. 14. Λεπτομέρεια από τον κίονα του αναθήματος των νικητών της μάχης των Πλαταιών στο ιερό του Απόλλωνος στους Δελφούς. Στις σπειρές του χάλκινου οφιοσχημου κίονα που στήριζε το χρυσό τρίποδα χαραχτήκαν τα ονόματα τριάντα μίας ελληνικών πόλεων που συμμετείχαν στη μάχη. Κωνσταντινούπολη, πλατεία Ατ-Μεϊντάν (παλαιός Ιππόδρομος).

Fig. 14. Detail of the column from the dedication in the sanctuary of Apollo at Delphi offered by the victors at the battle of Plataia. The names of thirty one cities that participated in the battle were inscribed on the coils of the bronze serpent column that supported the gold tripod. Istanbul, Atmeydanı Square (old Hippodrome).

1

Αθήναι, αργυρό δίδραχμο

περ. 545-515 π.Χ.

B: 8,50 γρ. Δ: 17,5 χιλ. A: –

Αθήνα NM, ΣΕΜΠ 893/1956

Ε: Τροχός με τέσσερις ακτίνες.**Ο:** Έγκοιλο τετράγωνο διηρημένο με χιαστί γραμμές σε τέσσερα τρίγωνα. Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Seltman 1924, 162-163, αρ. 65-67 και 74-75 (Group D). Kroll – Walker 1993, 16, αρ. 3. Hoover 2014, 479, αρ. 1614.

Ο: Wheel with four spokes.**R:** Incuse square divided diagonally into four triangles. Unpublished.

On the type, see Seltman 1924, 162-163, nos 65-67 and 74-75 (Group D). Kroll – Walker 1993, 16, no. 3. Hoover 2014, 479, no. 1614.

1

Athens, silver didrachm

c. 545-515 BC

W: 8.50 g. D: 17.5 mm. A: –

Athens, NM ΣΕΜΠ 893/1956

2

Αθήναι, αργυρό δίδραχμο

περ. 545-515 π.Χ.

B: 8,45 γρ. Δ: 17 χιλ. A: –

Αθήνα NM, ΣΕΜΠ 892/1956

Ε: Γοργόνειο μετωπικά.**Ο:** Έγκοιλο τετράγωνο διηρημένο με χιαστί γραμμές σε τέσσερα τρίγωνα. Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Seltman 1924, 163-165, αρ. 76-80, 83-85, 87-91 (Group D). Hoover 2014, 480, αρ. 1616.

Ο: Gorgoneion facing.**R:** Incuse square divided diagonally into four triangles. Unpublished.

On the type, see Seltman 1924, 163-165, nos 76-80, 83-85, 87-91 (Group D). Hoover 2014, 480, no. 1616.

2

Athens, silver didrachm

c. 545-515 BC

W: 8.45 g. D: 17 mm. A: –

Athens, NM ΣΕΜΠ 892/1956

Η αργυρή νομισματοκοπία των Αθηνών, που ξεκινά στα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ. συνδέεται με την τυραννία των Πεισιστρατιδών και εκδίδει περίπου μέχρι και το 520 π.Χ., δίδραχμα, δραχμές και μικρότερες υποδιαίρετες ακολουθώντας τον αττικό κανόνα. Αν και όλες οι κοπές παρουσιάζουν έναν παρόμοιο έγκοιλο οπισθότυπο, εμφανίζουν μια συναρπαστική σειρά εμπροσθότυπων, όπου παραλεύουν αμφορείς, αστράγαλοι, ταύροι, άλογα και ημίτομά τους, γοργόνηια, γλαύκες, τρισκελή και τροχοί. Αυτή η πληθώρα των τύπων οδήγησε τους νομισματολόγους να δουν τις εκδόσεις αυτές ως τα εμβλήματα των μεγάλων αθηναϊκών οικογενειών και να τα ονομάσουν θυρεοφόρα (*Wappenmünzen*) ή εραλδικά (Kroll – Waggoner 1984). Στο δ' τέταρτο του 6ου αιώνα π.Χ., το βαρύτερο τετράδραχμο πλούτισε την αθηναϊκή νομισματοκοπία, έχοντας ως εμπροσθότυπο ένα γοργόνηιο, υπαινιγμό της αιγίδας που έφερε η προστάτιδα θεά της πόλης, η Αθηνά, και ως οπισθότυπο ένα μετωπικό λιοντάρι σε έγκοιλο τετράγωνο (Van Alfen 2012).

The silver coinage of Athens that began in c. the mid-6th century BC and lasted until c. 520 BC, is associated with the tyranny of the Peisistratids and includes didrachms, drachms and smaller denominations on the Attic weight standard. While all issues bear a similar incuse reverse, they carry a fascinating series of obverse types, depicting amphoras, knucklebones (astragalo), bulls, horses and their foreparts, gorgoneia, owls, three-legs (triskeli) and wheels. This abundance of types led numismatists to interpret these issues as the emblems of old Athenian families and name them *Wappenmünzen* or heraldic (Kroll – Waggoner 1984). In the fourth quarter of the 6th century BC, the heavier tetradrachm enriched the Athenian coinage. It bears on the obverse, a gorgoneion, suggesting the shield (aegis) carried by the city's patron-goddess Athena and on the reverse, a lion facing inside an incuse square (Van Alfen 2012).

3

Αθήναι, αργυρό τετράδραχμο

500-485 π.Χ.

B: 16,72 γρ. Δ: 17 χιλ. Α: 60° (ελλίπες νόμισμα)

Αθήναι ΝΜ, Συλ. Σούτζου 663

E: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο αττικό κράνος προς τα δεξιά.

O: Γλαύκα ιστάμενη προς τα δεξιά, με την κεφαλή κατενώπιον. Επάνω αριστερά, καρποφόρο κλαδί ελιάς. Δεξιά, [A]ΘΕ. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

SNG Soutzos, 663.

Για τον τύπο, βλ. Seltman1924, 175-181, αρ. 149-212 (Group G). Flament 2007, 39-40. Hoover 2014, 471, αρ. 1590.

3

Athens, silver tetradrachm

500-485 BC

W: 16.72 g. D: 17 mm. A: 60°

Athens, NM Soutzos Col. 663

O: Head of Athena with crested Attic helmet to right.

R: Owl standing right, head facing. To left, olive sprig. To right, [A]ΘΕ. The whole within incuse square.

SNG Soutzos, 663.

On the type, see Seltman1924, 175-181, nos 149-212 (Group G). Flament 2007, 39-40. Hoover 2014, 471, no. 1590.

Αθήναι, αργυρό τετράδραχμο

500-485 π.Χ.

B: 16,79 γρ. Δ: 21 χιλ. A: 270°

Αθήνα ΝΜ, ΣΕΜΠ 896/1956

E: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο αττικό κράνος προς τα δεξιά.**O:** Γλαύκα ιστάμενη προς τα δεξιά με την κεφαλή κατενώπιον. Επάνω αριστερά, καρποφόρο κλαδί ελιάς. Δεξιά, ΑΘΕ. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Seltman1924, 175-181, αρ. 149-212 (Group G). Flament 2007, 37-39.

Hoover 2014, 471, αρ. 1590.

Athens, silver tetradrachm

500-485 BC

W: 16.79 g. D: 21 mm. A: 270°

Athens, NM ΣΕΜΠ 896/1956

O: Head of Athena with crested Attic helmet to right.**R:** Owl standing right, head facing. To left, olive sprig. To right, ΑΘΕ. The whole within incuse square.

Unpublished.

On the type, see Seltman1924, 175-181, nos 149-212 (Group G). Flament 2007, 37-39.

Hoover 2014, 471, no. 1590.

Αθήναι, αργυρό τετράδραχμο

500-485 π.Χ.

B: 17,89 γρ. Δ: 21 χιλ. A: 120°

Αθήνα ΝΜ, ΣΕΜΠ 894/1956

E: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο αττικό κράνος προς τα δεξιά.**O:** Γλαύκα ιστάμενη προς τα δεξιά με την κεφαλή κατενώπιον. Επάνω αριστερά, καρποφόρο κλαδί ελιάς. Δεξιά, ΑΘΕ. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Seltman 1924, 175-181, αρ. 149-212 (Group G). Flament 2007, 37-39.

Hoover 2014, 471, αρ. 1590.

Athens, silver tetradrachm

500-485 BC

W: 17.89 g. D: 21 mm. A: 120°

Athens, NM ΣΕΜΠ 894/1956

O: Head of Athena with crested Attic helmet to right.**R:** Owl standing right, head facing. To left, olive sprig. To right, ΑΘΕ. The whole within incuse square.

Unpublished

On the type, see Seltman 1924, 175-181, nos 149-212 (Group G). Flament 2007, 37-39.

Hoover 2014, 471, no. 1590.

Αθήναι, αργυρή δραχμή

515-500 π.Χ.

W: 4,18 γρ. D: 15 χιλ. A: 30°

Αθήνα NM, ΣΕΜΠ 897/1956

E: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο αττικό κράνος προς τα δεξιά.**O:** Γλαύκα ιστάμενη προς τα δεξιά με την κεφαλή κατενώπιον. Επάνω αριστερά, καρποφόρο κλαδί ελιάς. Δεξιά, ΑΘΕ. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

Seltman 1924, 199, πίν. XXII, τ (Group L).

Για τον τύπο, βλ. Seltman 1924, 199-200, πίν. XXII, τ-ψ (Group L). Flament 2007, 36-39. Hoover 2014, 480, αρ. 1623.

Ανάμεσα στα πιο σημαντικά νομίσματα της μητροπολιτικής Ελλάδας την περίοδο 525-480 π.Χ. συγκαταλέγονται αυτά που έκοψε η πόλη των Αθηνών. Στην εποχή του Ιππία (525-510 π.Χ.) εκδίδονται οι πρώτες σειρές των διάσημων αθηναϊκών «γλαυκών» με ευδιάκριτους εθνικούς τύπους, την κρανοφόρο κεφαλή της Αθηνάς, τη γλαύκα και κλαδί ελιάς. Αργότερα με την αλλαγή του πολιτεύματος, τις μεταρρυθμίσεις και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας από τον Κλεισθένη (510-509/8 π.Χ.) προστίθεται στον οπισθότυπο και το εθνικό ΑΘΕ, δηλαδή «των Αθηναίων», με στόχο τη διάδοση του αθηναϊκού νομίσματος στις ξένες αγορές. Το 498 π.Χ., οι Αθηναίοι αποφάσισαν να στείλουν στρατιωτική υποστήριξη στους Έλληνες της Ιωνίας, οι οποίοι είχαν εξεγερθεί εναντίον των Περσών. Η ανάμειξή τους αυτή προκάλεσε την έχθρα του Μεγάλου Βασιλιά, Δαρείου Α΄, ο οποίος οργάνωσε τιμωρητική αποστολή εναντίον τους. Το 490 π.Χ., οι υπερτερούσες αριθμητικά περσικές δυνάμεις αποβίβαστηκαν στο Μαραθώνα όπου αναμετρήθηκαν με τους οπλίτες της αθηναϊκής φάλαγγας, πττήθηκαν και αποσύρθηκαν. Ο σπουδαίος πολιτικός, Θεμιστοκλής, συνειδητοποιώντας ότι η περσική απειλή παρέμενε, πρότεινε την ναυπήγηση ισχυρού αθηναϊκού στόλου μέσω της χρηματοδότησης από μια νέα φλέβα αργύρου στη Μαρώνεια της Λαυρεωτικής (Picard 2001). Πράγματι, όταν ο Ξέρξης Α΄, γιος του Δαρείου, αποφάσισε το 480 π.Χ. μια νέα εισβολή στην Ελλάδα, ο αθηναϊκός στόλος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στις ναυμαχίες στο Αρτεμίσιο και στην κρίσιμη μάχη στα στενά της Σαλαμίνας, καταποντίζοντας τον υπερδιπλάσιο περσικό στόλο. Η νίκη είχε βέβαια βαρύ τίμημα. Οι Αθηναίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πόλη τους, η οποία παραδόθηκε στις φλόγες ως εκδίκηση για την προηγούμενη πυρπόληση των Σάρδεων από τους Ίωνες επαναστάτες. Όταν οι Αθηναίοι επέστρεψαν, μετά την αποφασιστική νίκη επί των Περσικών χερσαίων δυνάμεων στις Πλαταιές (479 π.Χ.), επιδόθηκαν με ζήλο στην ανοικοδόμηση της πόλης τους γνωρίζοντας ότι είχαν αναμετρηθεί με μια μεγάλη αυτοκρατορία και είχαν βγει νικητές.

Athens, silver drachm

515-500 BC

W: 4.18 g. D: 15 mm. A: 30°

Athens, NM ΣΕΜΠ 897/1956

O: Head of Athena with crested Attic helmet to right.**R:** Owl standing right, head facing. To left, olive sprig and crescent. To right, ΑΘΕ. The whole within incuse square.

Seltman 1924, 199, πίν. XXII, τ (Group L).

On the type, see Seltman 1924, 199-200, pl. XXII, τ-ψ (Group L). Flament 2007, 36-39. Hoover 2014, 480, no. 1623.

Among the most important coinages minted in mainland Greece during the period 525-480 BC are those issued by Athens. The first series of the famous Athenian "owls" were struck at the time of Hippias (525-510 BC) bearing distinct civic types, i.e. the helmeted head of Athena, the owl and the olive sprig. Later, after the change in the political system, the reforms and the establishment of democracy by Kleisthenes (510-509/8 BC) the ethnic ΑΘΕ (of the Athenians) was added to the obverse in order to distribute the Athenian coins in foreign markets. In 498 BC, the Athenians decided to send military assistance to the Ionian Greeks who had revolted against the Persians. Their interference earned them the enmity of the Great King Darius I, who conducted a punishing campaign against them. In 490 BC, the far greater in numbers Persian forces disembarked at Marathon where they faced the hoplites of the Athenian phalanx, were defeated and left. The great statesman Themistocles, realizing that the Persian threat was still real, proposed the building of a strong fleet paid by a new vein of silver discovered at Maroneia in Laurion (Picard 2001). Sure enough, when Xerxes I son of Darius I decided on a new invasion of Greece in 480 BC, the Athenian fleet was instrumental at the naval battles in Artemision and the straits of Salamis, where it drowned the more than twice its size Persian fleet. Yet, the victory came at a heavy price. The Athenians were forced to abandon their city which was burnt in revenge of the previous burning of Sardis by the Ionian rebels. When the Athenians returned after the decisive land battle at Plataia (479 BC), they were committed in restructuring their city in the knowledge that they had challenged a great empire and had emerged victorious.

Αθήναι, αργυρό τετράδραχμο

475-470 π.Χ.

B: 14,34 γρ. Δ: 19 χιλ. A: 90°

Αθήνα ΝΜ, ΣΕΜΠ 898/1956

E: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο αττικό κράνος ποικιλμένο με στεφάνι ελιάς προς τα δεξιά.

O: Γλαύκα ιστάμενη προς τα δεξιά με την κεφαλή κατενώπιον. Επάνω αριστερά, καρποφόρο κλαδί ελιάς και ημισέληνος. Δεξιά, ΑΘΕ. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

Starr 1970, 14, αρ. 2.

Για τον τύπο, βλ. Seltman 1924, 207-209, αρ. 410-444 (Group N). Starr 1970, 14-15, αρ. 1-12 (Group I). Flament 2007, 48. Hoover 2014, 471, αρ. 1592.

O: Head of Athena with crested Attic helmet decorated with olive wreath to right.

R: Owl standing right, head facing. To left, olive sprig and crescent. To right, ΑΘΕ. The whole within incuse square.

Starr 1970, 14, no. 2.

On the type, see Seltman 1924, 207-209, nos 410-444 (Group N). Starr 1970, 14-15, nos 1-12 (Group I). Flament 2007, 48. Hoover 2014, 471, no. 1592.

Athens, silver tetradrachm

475-470 BC

W: 14.34 g. D: 19 mm. A: 90°

Athens, NM ΣΕΜΠ 898/1956

Αθήναι, αργυρό τετράδραχμο

470-465 π.Χ.

B: 17,06 γρ. Δ: 22 χιλ. A: 150°

Αθήνα ΝΜ, Π 1907-1908 IB' 4

E: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο αττικό κράνος ποικιλμένο με στεφάνι ελιάς προς τα δεξιά.

O: Γλαύκα ιστάμενη προς τα δεξιά με την κεφαλή κατενώπιον. Επάνω αριστερά, καρποφόρο κλαδί ελιάς και ημισέληνος. Δεξιά, ΑΘΕ. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

Svoronos 1923-6, πίν. 8, αρ. 21. Starr 1970, 35, αρ. 71.

Για τον τύπο, βλ. Starr 1970, 34-35, αρ. 63-72 (Group II.C). Flament 2007, 48-49 (Group II). Hoover 2014, 471, αρ. 1593.

O: Head of Athena with crested Attic helmet decorated with olive wreath to right.

R: Owl standing right, head facing. To left, olive sprig and crescent. To right, ΑΘΕ. The whole within incuse square.

Svoronos 1923-6, pl. 8, no. 21. Starr 1970, 35, no. 71.

On the type, see Starr 1970, 34-35, nos 63-72 (Group II.C). Flament 2007, 48-49 (Group II). Hoover 2014, 471, no. 1593.

Athens, silver tetradrachm

470-465 BC

W: 17.06 g. D: 22 mm. A: 150°

Athens, NM Π 1907-1908 IB' 4

Αθήναι, αργυρό τετράδραχμο

470-465 π.Χ.

B: 16,98 γρ. Δ: 23 χιλ. Α: 210°

Αθήνα ΝΜ, Π 1907-1908 ΙΒ' 5

Athens, silver tetradrachm

470-465 BC

W: 16.98 g. D: 23 mm. A: 210°

Athens, NM Π 1907-1908 IB' 5

Ε: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο αττικό κράνος ποικιλμένο με στεφάνι ελιάς προς τα δεξιά.

Ο: Γλαύκα ιστάμενη προς τα δεξιά με την κεφαλή κατενώπιον. Επάνω αριστερά, καρποφόρο κλαδί ελιάς και ημισέληνος. Δεξιά, ΑΘΕ. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

Svoronos 1923-6, πίν. 8, αρ. 22. Starr 1970, 35, αρ. 72.

Για τον τύπο, βλ. Starr 1970, 34-35, αρ. 63-72 (Group II.C). Flament 2007, 48-49 (Group II). Hoover 2014, 471, αρ. 1593.

Από τα τέλη των Μηδικών η πόλη της Παλλάδος, θαλασσοκράτειρα πλέον στην ανατολική Μεσόγειο, θα εκδώσει με τον άργυρο του Λαυρίου («Αργύρου πηγή τις αὐτοῖς ἔστι, θησαυρὸς χθονός = Μια ασπιόφλεβα στα σπλάχνα της γης έχουν θησαυρό», Αισχύλος *Πέρσες*, 238) πλήθος τετραδράχμων για την αντιμετώπιση των εξόδων της Αθηναϊκής Δημοκρατίας στις πολεμικές της αναμετρήσεις, καθώς και για την κάλυψη των δαπανών του περίκλειου οικοδομικού προγράμματος, με αποκορύφωμα τον Παρθενώνα, σύμβολο του «χρυσού» ή καλύτερα του «αργυρού» αιώνας του Περικλέους («γλαυκές ὑμᾶς οὔποτε ἔπιλείψουσι Λαυρεϊωτικάι» του Λαυρίου οι γλαυκές δε θα λείπουν ποτέ», Αριστοφάνης *Όρνιθες*, 1106). Το στεφάνι ελιάς, που προστίθεται από την αρχή της περιόδου στο λοφιοφόρο κράνος της θεάς, διατρωνώνει την καθοριστική συμβολή της στην ήττα των Περσών στη Σαλαμίνα, ενώ ο μνηστικός δίπλα στη γλαύκα υποδηλώνει είτε την ώρα που επιτεύχθηκε η νίκη των Ελλήνων, είτε το νυκτόβιο χαρακτήρα του ιερού πτηνού (Starr 1970, 11-12. Van Alfen 2012). Οι τεράστιες ποσότητες τετραδράχμων που κόπηκαν μέχρι και τα τέλη του 5ου αιώνα π.Χ. σε συνδυασμό με την ναυτική κυριαρχία της πόλης στο Αιγαίο ανήγαγαν τις «γλαυκές» στο ισχυρότερο διεθνές νόμισμα. Η ευρεία χρήση και αποδοχή τους προκάλεσε τη συχνή απομίμησή τους στην Αίγυπτο και την Εγγύς Ανατολή, ένα φαινόμενο που έχει επίσης συνδεθεί με τη φθίνουσα παραγωγή αθηναϊκών νομισμάτων την τελευταία δεκαετία του Πελοποννησιακού Πολέμου.

Ο: Head of Athena with crested Attic helmet decorated with olive wreath to right.

R: Owl standing right, head facing. To left, olive sprig and crescent. To right, ΑΘΕ. The whole within incuse square.

Svoronos 1923-6, pl. 8, no. 22. Starr 1970, 35, no. 72.

On the type, see Starr 1970, 34-35, nos 63-72 (Group II.C). Flament 2007, 48-49 (Group II). Hoover 2014, 471, no. 1593.

Since the end of the Persian wars, the city of Pallas Athena, by then mistress of the seas in eastern Mediterranean, using silver from Laurion ("Of silver they possess a veritable fountain, a treasure chest in their soil", Aeschylus *The Persians*, 238) had issued large numbers of tetradrachms to cover the expenses of the Athenian democracy. These included the military confrontations and the Periclean construction programme, the highlight of which being the Parthenon, symbol of the "Golden" or rather "Silver" Age of Pericles ("Firstly, the owls of Laurion, which every judge desires above all things, shall never be wanting to you", Aristophanes *Birds*, 1106). The olive sprig added to the crested helmet of Athena since the beginning of the period, declares the city's crucial contribution to the defeat of the Persians at Salamis while the crescent beside the owl suggests either the time when the Greek victory was achieved or the nocturnal character of the sacred bird (Starr 1970, 11-12. Van Alfen 2012). The huge amounts of tetradrachms issued until the end of the 5th century BC alongside Athens's naval supremacy in the Aegean elevated the "owls" to the status of the strongest "international" currency. They were widely circulated and distributed and as a result, they were frequently being imitated in Egypt and the Near East, a phenomenon also associated with the decreasing production of Athenian coins in the last decade of the Peloponnesian war.

10

Χαλκίς, αργυρός στατήρ

515-500 π.Χ.

B: 16,45 γρ. Δ: 24 χιλ. A: –

Αθήνα ΝΜ, ΣΕΜΠ 889/1956

E: Αετός ιπτάμενος προς τα δεξιά.**O:** Τροχός με τρεις ακτίνες. Η παράσταση σε έγκοιλο τρίγωνο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Babelon 1907a, 667-668, αρ. 1047. Hoover 2014, 421, αρ. 1447.

E: Eagle flying right.**O:** Wheel with three spokes. The whole within incuse triangle.

Unpublished.

On the type, see Babelon 1907a, 667-668, no. 1047. Hoover 2014, 421, no. 1447.

10

Chalkis, silver stater

515-500 BC

W: 16.45 g. D: 24 mm. A: –

Athens, NM ΣΕΜΠ 889/1956

11

Χαλκίς, αργυρό τετρώβολο

515-500 π.Χ.

B: 2,50 γρ. Δ: 13 χιλ. A: –

Αθήνα ΝΜ, ΣΕΜΠ 891/1956

E: Αετός ιπτάμενος προς τα δεξιά.**O:** Τροχός με τέσσερις ακτίνες. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Babelon 1907a, 667-668, αρ. 1049. Hoover 2014, 423, αρ. 1457.

O: Eagle flying right.**R:** Wheel with four spokes. The whole within incuse square.

Unpublished.

On the type, see Babelon 1907a, 667-668, no. 1049. Hoover 2014, 423, no. 1457.

11

Chalkis, silver tetrobol

515-500 BC

W: 2.50 g. D: 13 mm. A: –

Athens, NM ΣΕΜΠ 891/1956

Χαλκίς, αργυρή δραχμή

500-480 π.Χ.

B: 4,45 γρ. Δ: 14 χιλ. A: -

Αθήνα NM, ΣΕΜΠ 890/1956

O: Αετός ιπτάμενος προς τα δεξιά κρατώντας με το ράμφος του φίδι που τυλίγεται στο σώμα του.

R: Τροχός με τέσσερις ακτίνες. Η παράσταση σε έγκοιλο τρίγωνο. Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Hoover 2014, 424, αρ. 1458 (τετρώβολο).

Η Χαλκίδα ήταν από τις πρώτες πόλεις-κράτη με ισχυρή κεντρική εξουσία και ανεπτυγμένες βιοτεχνικές και εμπορικές δραστηριότητες, που έκοψαν νομίσματα τον 6ο αιώνα π.Χ. Οι αρχαϊκοί στατήρες (τρίδραχμα), δραχμές και ημιδραχμα της Χαλκίδας (540-520 π.Χ.) κόπηκαν στο λεγόμενο ευβοϊκό σταθμητικό κανόνα. Οι πρώτες σειρές συνδυάζουν ένα τέθριππο (στατήρας), δύο αντωπούς ιππείς (δραχμή) ή έναν κατά μέτωπο ιππέα (ημιδραχμο) με ένα έγκοιλο τετράγωνο. Ακολούθησε μια έκδοση από τρίδραχμα που μετέφεραν το τέθριππο μέσα σε έγκοιλο τετράγωνο στον οπισθότυπο και υιοθέτησαν την κεφαλή της Ήρας στον εμπροσθότυπο. Η επιρροή της Αθήνας στη νομισματοκοπία της Χαλκίδας φαίνεται κυρίως από μια μεταγενέστερη κοπή όπου ο στατήρας γίνεται τετράδραχμο και κοσμηθεί στον εμπροσθότυπο με αετό που πετάει προς τα δεξιά ή αριστερά και συδυάζεται στον οπισθότυπο με τροχό σε έγκοιλο τετράγωνο. Νομίσματα της Χαλκίδας εμφανίζονται σε θησαυρούς που αποκρύφθηκαν στα τέλη του 6ου και τις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ., στον ελλαδικό χώρο και στην Ανατολική Μεσόγειο (Hoover 2014, 419-421). Η συμβολή της Χαλκίδας στους Περσικούς Πολέμους υπήρξε αξιοσημείωτη. Το 480 π.Χ. η πόλη συμμετείχε με είκοσι πλοία στις ναυμαχίες του Αρτεμισίου και της Σαλαμίνας, ενώ το 479 π.Χ. έλαβε μέρος στη μάχη των Πλαταιών με 3.000 οπλίτες συνεισφέροντας στις νίκες των Ελλήνων εναντίον του Ξέρξη Α'. Μετά την απόσυρση των Περσών από την Ελλάδα, η Χαλκίδα έγινε μέλος της Δελιακής Συμμαχίας, που ιδρύθηκε το 478 π.Χ. με κύριο στόχο την αντιμετώπιση μιας μελλοντικής περσικής επίθεσης.

Chalkis, silver drachm

500-480 BC

W: 4.45 g. D: 14 mm. A: -
Athens, NM ΣΕΜΠ 890/1956

O: Eagle flying right, holding serpent in its beak and talons.

R: Wheel with four spokes. The whole within incuse triangle. Unpublished.

On the type, see Hoover 2014, 424, no. 1458 (tetrobol).

Chalkis was among the first city-states with strong central authority and developed industrial and trade activities that minted coins in the 6th century BC. The Archaic staters (tridrachms), drachms and hemidrachms of Chalkis (540-520 BC) were struck on the Euboic weight standard. The first series combine on the obverse, the quadriga (tethrippon) (stater), two horsemen facing each other (drachm) or one horseman facing (hemidrachm) and on the reverse, an incuse square. It was followed by a tridrachm issue, where the quadriga within an incuse square was depicted on the reverse and the head of Hera, on the obverse. The influence of Athens on the coinage of Chalkis becomes evident mainly on a later issue, where the stater turns into a tetradrachm adorned on the obverse, with a flying eagle to right or left and on the reverse, with a wheel within an incuse square. Coins of Chalkis are found in hoards buried in mainland Greece and eastern Mediterranean in the end of the 6th century and the beginning of the 5th century BC (Hoover 2014, 419-421). The contribution of Chalkis in the Persian wars has been quite notable. In 480 BC, the city participated at the naval battles of Artemision and Salamis with 20 ships while in 479 BC, it fought at the battle of Plataia with 3.000 hoplite soldiers assisting in the victories of the Greeks against Xerxes I. After the Persians left Greece, Chalkis became a member of the Delian League that was founded in 478 BC with the main purpose of dealing with a future Persian attack.

13

Ερέτρια, αργυρό δίδραχμο

525-500 π.Χ.

B: 8,51 γρ. Δ: 27,35 χιλ. Α: 360°

Αθήνα ΝΜ, ΣΕΜΠ 907/1956

Ε: Ταύρος προς τα αριστερά, στρέφει την κεφαλή του προς τα δεξιά και ξύνει το ρύγχος του με την οπλή του ανασπκωμένου πίσω δεξιού ποδιού του. Ανάμεσα στα σκέλη του ζώου, Ε. Η παράσταση σε σιτικό κυκλικό πλαίσιο.

Ο: Χταπόδι με τεντωμένα πλοκάμια. Επάνω δεξιά, Ε. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

Οικονομίδου 1996, 50-51, 207, αρ. 19.

Για τον τύπο, βλ. Babelon 1907a, 687-688, αρ. 1071. Kraay 1976, 91. *BCD Euboia*, 60, αρ. 307-308.

Ο: Bull standing to left, turning its head back to right and scratching its nose with its left hind leg. Below, Ε. The whole within a circular dotted border.

Ρ: Octopus. Above right, Ε. The whole within incuse square.

Οικονομίδου 1996, 50-51, 207, no. 19.

On the type, see Babelon 1907a, 687-688, no. 1071. Kraay 1976, 91. *BCD Euboia*, 60, nos 307-308. Hoover 2014, 436, no. 1504.

13

Eretria, silver didrachm

525-500 BC

W: 8.51 g. D: 27,35 mm. A: 360°

Athens, NM ΣΕΜΠ 907/1956

Ερέτρια, αργυρός οβολός

500-465 π.Χ.

B: 0,49 γρ. Δ: 9 χιλ. A: 180°

Αθήνα, ΝΜ Σουλ. Σούτζου 637

Ε: Κεφαλή ταύρου μετωπικά.**Ο:** Χταπόδι με τεντωμένα πλοκάμια. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.
SNG Soutzos, 637.Για τον τύπο, βλ. Babelon 1907a, 689-690, αρ. 1079-1081. Hoover 2014, 437, αρ. 1513. *BCD Euboeia*, 63, αρ. 325-326.

Η Ερέτρια, η «πόλη των Κωπηλατών», με ισχυρή τάξη εμπόρων και ναυτικών, συγκρατάγεται ανάμεσα στις πρώτες ελληνικές πόλεις, που προχώρησαν νωρίς στην παραγωγή αργυρού νομίσματος. Σε ερετριακές επιγραφές του δ' τέταρτου του 6ου αιώνα π.Χ. μνημονεύονται στατήρες βάρους 17,1 γρ., που αντιστοιχούν με το βάρος των αττικών τετραδράχμων. Μέχρι τα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ., η πόλη έκοψε εντυπωσιακά τετράδραχμα, δίδραχμα και δραχμές σύμφωνα με τον αττικό σταθμητικό κανόνα. Και οι τρεις ονομαστικές αξίες απεικονίζουν έναν ταύρο ως αναφορά και «λαλούν σύμβολον» της νήσου Ευβοίας (= πλούσιος σε βοοειδή) και ένα χταπόδι ως δηλωτικό της ναυτικής τους δύναμης. Πρόκειται για πραγματικά έργα τέχνης εφάμιλλα αυτών της μεγάλης γλυπτικής, που οι άγνωστοι αρχαίοι χαράκτες φιλοτέχνησαν με εξαιρετική μαεστρία. Οι μικρότερες υποδιαίρέσεις με κεφαλή ταύρου στην εμπρόσθια και χταπόδι στην οπίσθια όψη ακολούθησαν στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. (Hoover 2014, 434). Οι αρχαϊκές κοπές της Ερέτριας πρέπει να σταματούν το 490 π.Χ., όταν οι Πέρσες στρατηγοί, ο Δάτις και ο Αρταφέρνης, εκδικούμενοι τους Ερετρίους για τη βοήθεια που είχαν προσφέρει στις επαναστατημένες πόλεις της Ιωνίας (499-493 π.Χ.), έκαψαν την πόλη τους και λεπλάττησαν τον πλούτο της. Οι Ερετρίεις δεν άργησαν να ανοικοδομήσουν την πόλη τους στα νότια των ερειπίων της αρχικής της θέσης και το 480 π.Χ. πήραν μέρος με επτά τριήρεις μαζί με τη Χαλκίδα και τα Στύρα στις ναυμαχίες του Αρτεμισίου και της Σαλαμίνας. Ωστόσο, στα μέσα του 5ου αιώνα π.Χ., η αθηναϊκή πολιτική και οικονομική επιρροή στο νησί φαίνεται να προκάλεσε την αναστολή της πλούσιας αργυρής νομισματοκοπίας της Ερέτριας (Kraay 1976, 88-94).

Eretria, silver obol

500-465 BC

W: 0.49 g. D: 9 mm. A: 180°

Athens, NM Soutzos Col. 637

O: Head of bull facing.**R:** Octopus. The whole within incuse square.
SNG Soutzos, 637.On the type, see Babelon 1907a, 689-690, nos 1079-1081. Hoover 2014, 437, no. 1513. *BCD Euboeia*, 63, nos 325-326.

Eretria, the "city of Rowers", had a dynamic class of merchants and seamen and was one of the first Greek cities that produced silver coinage. Inscriptions found in Eretria dating in the fourth quarter of the 6th century BC record staters, 17.1 g. in weight, that corresponded to the weight of the Attic tetradrachms. Until the end of the 6th century BC, the city issued impressive tetradrachms, didrachms and drachms on the Attic weight standard. All three denominations depict a bull as the "canting type" of the island of Euboea (rich in cattle) and an octopus as indicative of its naval power. They are true works of art comparable to those of large-scale sculpture carved by the unknown ancient engravers with exceptional skill. In the beginning of the 5th century BC, the smaller denominations depicted on the obverse, the head of a bull and the reverse, an octopus (Hoover 2014, 434). The Archaic issues of Eretria must have ceased in 490 BC, when the Persian generals Datis and Artaphernes burned the city and plundered its wealth taking their revenge on the Eretrians for their help to the Ionian cities that had revolted against the empire (499-493 BC). It did not, however, take long for the Eretrians to rebuild their city south of the ruins of its initial site and in 480 BC fought with seven triremes together with Chalkis and Styra at Artemision and Salamis. However, the Athenian policy and economic influence seemed to have caused the suspension of the rich silver coinage of Eretria in the mid-5th century BC (Kraay 1976, 88-94).

15

Κόρινθος, αργυρός στατήρ

515-500 π.Χ.

B: 8,52 γρ. Δ: 17 χιλ. A: 90°

Αθήνα, ΝΜ Σουλ. Σούτζου 824

E: Πήγασος σε καλπασμό προς τα αριστερά. Κάτω, Q (κόππα).**O:** Κεφαλή Αθηνάς με κορινθιακό κράνος και περιδέριο προς τα δεξιά. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

SNG Soutzos, 824.

Για τον τύπο, βλ. Calciati 1990, αρ. 44 και 49-50. Hoover 2014, 525, αρ. 1818.

Η Κόρινθος, ήδη από τον 8ο αιώνα π.Χ., στο πλαίσιο της εμπορικής της δραστηριότητας κυρίως προς τη δυτική Μεσόγειο, ίδρυσε τις αποικίες Κέρκυρα και Συρακούσες. Η γεωγραφική θέση της συνιστούσε γέφυρα μεταξύ Ιωνίας και Μεγάλης Ελλάδας. Παρά την αναμφίβολη οικονομική της άνθηση, η εμπορική άνοδος της Αθήνας προς τα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ., επέφερε σταδιακά περιορισμό της επιρροής των Κορινθίων. Μετά τους Περσικούς Πολέμους, παρά τη σημαντική συμμετοχή τους, αναγκάστηκαν να αποδεχθούν την πρωτοκαθεδρία των Αθηναίων. Στην πλούσια νομισματική παραγωγή της Κόρινθου κυριαρχεί η παράσταση του Πηγάσου στην εμπρόσθια όψη (Ravel 1936, 26-30). Σε αυτήν οφείλεται και η ονομασία «πώλοι» των νομισμάτων της στην αρχαιότητα (Price – Waggoner 1975, 76-79. Nicolet-Pierre 2002, 143). Λίγο πριν το 500 π.Χ., εγκαινιάστηκε ως οπισθότυπος των στατήρων η κεφαλή της Αθηνάς Χαλινίτιδος η οποία, σύμφωνα με το μύθο, προσέφερε στον Βελλερεφόντη το χαλινό για να δαμάσει το φτερωτό ίππο. Το αρχαϊκό γράμμα Q (κόππα) κάτω από την κοιλιά του Πηγάσου δίδωνε την εκδότρια αρχή (Kraay 1976, 78-85).

15

Corinth, silver stater

515-500 BC

W: 8.52 g. D: 17 mm. A: 90°

Athens, NM Soutzos Col. 824

O: Pegasus flying to left. Below, Q (koppa).**R:** Head of Athena with Corinthian helmet and necklace to right. The whole within incuse square.

SNG Soutzos, 824.

On the type, see Calciati 1990, nos 44 και 49-50. Hoover 2014, 525, no. 1818.

Already since the 8th century BC, Corinth in the course of its trade activities mostly to the western Mediterranean had founded its colonies Corcyra and Syracuse. Its geographic location functioned as a bridge between Ionia and Magna Graecia (Great Greece). Despite Corinth's unquestionable economic growth, Athens's commercial development towards the end of the 6th century BC gradually limited the Corinthians' influence. After the Persian wars and regardless of their important participation they were forced to accept the superiority of the Athenians. In Corinth's rich numismatic production, the obverse bears the dominant image of Pegasus (Ravel 1936, 26-30) on account of which the city's coins were called "foals" in antiquity (Price – Waggoner 1975, 76-79. Nicolet-Pierre 2002, 143). Shortly before 500 BC, the head of Athena Chalinitis is depicted for the first time on the reverse of the staters, who, according to the myth, had given Bellerophon the bridle to tame the winged horse. The Archaic letter Q (koppa) beneath Pegasus's belly denotes the issuing authority (Kraay 1976, 78-85).

16

Αμβρακία, αργυρός στατήρ

480-456 π.Χ.

B: 8,54 γρ. Δ: 20 χιλ. Α: 90°

Αθήνα, ΝΜ Σουλ. Σαρόγλου

Ε: Πήγασος σε καλπασμό προς τα δεξιά. Ανάμεσα στα σκέλη του μυθικού όντος, Α.

Ο: Κεφαλή Αθηνάς με κορινθιακό κράνος, περιδέραιο και ενώτιο προς τα δεξιά. Αριστερά, κλαδί κισσού. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Calciati 1990, 137-138, αρ. 1-3. Hoover 2016, 85, αρ. 195.

Η Αμβρακία, ιδρύθηκε το 625 π.Χ. στον ποταμό Άραχθο (στη θέση της σημερινής Άρτας) από Κορινθίους. Ήταν η σημαντικότερη κορινθιακή αποικία στη βορειοδυτική Ελλάδα με μεγάλη οικονομική άνθηση και ναυτική ισχύ. Κατά τους Περσικούς πολέμους έλαβε μέρος με επτά πλοία στη ναυμαχία της Σαλαμίνας και με πεντακόσιους οπλίτες στη μάχη των Πλαταιών. Οι πρώτες κοπές της χρονολογούνται στο 480 π.Χ. και όχι μόνο αναπαράγουν τους νομισματικούς τύπους της μητρόπολης, αλλά πρέπει να κόπηκαν ταυτόχρονα και ίσως στο ίδιο νομισματοκοπείο με τους στατήρες της Κορίνθου, όπως μαρτυρά η κοινή χρήση της ίδιας σφραγίδας οπισθοτύπου και για τις δύο νομισματοκοπείες (Kraay 1976, 78-85. Kraay 1977). Τα νομίσματα της Αμβρακίας διακρίνονται από τα αντίστοιχα της Κορίνθου και των άλλων κορινθιακών αποικιών, από την παρουσία του γράμματος Α ανάμεσα στα σκέλη του Πήγασου.

16

Ambrakia, silver stater

480-456 BC

W: 8.54 g. D: 20 mm. A: 90°

Athens, NM Saroglos Col.

O: Pegasus flying to right. Below, A.

R: Head of Athena with Corinthian helmet, necklace and earring to right. To left, ivy branch. The whole within incuse square.

Unpublished.

On the type, see Calciati 1990, 137-138, nos 1-3. Hoover 2016, 85, no. 195.

Ambrakia was founded in 625 BC along the Arachthos river (on the site of modern Arta) by the Corinthians. It was the most significant Corinthian colony in northwestern Greece with a big economic growth and naval force. In the Persian wars, Ambrakia supplied the Greek fleet with seven ships at Salamis and the Greek army with 500 hoplite soldiers at the battle of Plataia. Its earliest issues are dated to 480 BC and not only reproduce the coin types of the mother-city but also must have been struck at the same time and perhaps, at the same mint as Corinth's staters. This is attested in the common use of the same reverse die in both coinages (Kraay 1976, 78-85. Kraay 1977). The Ambrakian coins are differentiated by those of Corinth and other Corinthian colonies by the letter A between Pegasus's legs.

17

Λευκάς, αργυρός στατήρ

480/70-450 π.Χ.

B: 8,56 γρ. Δ: 18 χιλ. A: 360°

Αθήνα ΝΜ Συλ. Σαρόγλου

Ε: Πήγασος σε καλπασμό προς τα δεξιά. Ανάμεσα στα σκέλη του μυθικού όντος, Λ.

Ο: Κεφαλή Αθηνάς με κορινθιακό κράνος, περιδέραιο και ενώτιο προς τα αριστερά. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Calciati 1990, 391, αρ. 15. Hoover 2014, 242, αρ. 813.

Η Λευκάς ιδρύθηκε το δ' τέταρτο του 7ου αιώνα π.Χ. από την Κόρινθο. Η ίδρυσή της εντάσσεται σε οργανωμένο αποικιστικό σχέδιο της μητρόπολης, που στην Ακαρνανία συμπεριλάμβανε το Ανακτόριον και το Σόλλιον. Η πόλη, με θέση στρατηγική στην είσοδο του Αμβρακικού κόλπου, μπορούσε να ασκεί τον έλεγχο του πορθμού ανάμεσα στο νησί και την Ακαρνανία. Επιπλέον μπορούσε να ελέγχει τον διάπλου από τον Κορινθιακό κόλπο προς το κεντρικό Ιόνιο πέλαγος και να εποπτεύει τις βόρειες και δυτικές ακτές του ίδιου του νησιού. Στη ναυμαχία της Σαλαμίνας έλαβε μέρος με τρία πλοία ενώ συμμετείχε και στη μάχη των Πλαταιών. Η έναρξη της νομισματοκοπίας της χρονολογείται το 480 π.Χ. Οι στατήρες της στον κορινθιακό σταθμητικό κανόνα, αναπαράγουν τους νομισματικούς τύπους της Κορίνθου με την απεικόνιση του Πηγάσου στην εμπρόσθια όψη και της κεφαλής της Αθηνάς στην οπίσθια. Τα νομίσματά της διακρίνονται από το γράμμα Λ, που αναγράφεται κάτω από τον Πήγασο (Kraay 1976, 78-85, Kraay 1979).

17

Leukas, silver stater

480/70-450 BC

W: 8.56 g. D: 18 mm. A: 360°

Athens, NM Saroglos Col.

O: Pegasus flying to right. Below, Λ.

R: Head of Athena with Corinthian helmet, necklace and earring to left. The whole within incuse square.

Unpublished.

On the type, see Calciati 1990, 391, no. 15. Hoover 2014, 242, no. 813.

Leukas was founded by Corinth in the fourth quarter of the 7th century BC. Its foundation was part of the organised colonisation plan of the mother-city that also included Anaktorion and Sollion in the region of Akarmania. The city's strategic location at the entrance of the Ambrakian gulf allowed the control of the straits between the city and Akarmania. Furthermore, it could control the crossing from the Corinthian gulf to the central Ionian Sea and oversee the northern and western shores of the island. Leukas fought with three ships at Salamis and also participated at the battle of Plataia. It began producing coins in 480 BC. Its staters on the Corinthian weight standard reproduced the coin types of Corinth with the image of Pegasus on the obverse and the head of Athena on the reverse. Its coins are identified by the letter Λ (Kraay 1976, 78-85. Kraay 1979).

18

Σικυών, αργυρή δραχμή

500/490-450 π.Χ.

B: 5,69 γρ. Δ: 14 χιλ. A: 60°

Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 900/1956

Ε: Περιστέρι ιπτάμενο προς τα αριστερά.**Ο:** Το γράμμα σαν και ανθέμιο. Σε έγκοιλο τετράγωνο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. *BCD Peloponnesos*, 57, αρ. 158-159. Hoover 2011, 58, αρ. 203.

Η Σικυών ήταν μέλος της Πελοποννησιακής Συμμαχίας από τα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ. Η συμβολή της στους Περσικούς Πολέμους ήταν ιδιαίτερα σημαντική. Το 480 π.Χ. συμμετείχε με δώδεκα πλοία στη ναυμαχία του Αρτεμισίου και με δεκαπέντε στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, ενώ το 479 π.Χ. έλαβε μέρος στη μάχη των Πλαταιών με 3.000 οπλίτες. Η έναρξη της νομισματοκοπίας της Σικυώνας τοποθετείται στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. (Warren 2009, 2). Ακολούθησε τον αιγινητικό σταθμητικό κανόνα και μέχρι τα τέλη του αιώνα εξελίχθηκε σε μία από τις πιο δραστήριες νομισματοκοπίες της Πελοποννήσου (Kraay 1976, 96). Η Σικυών καθώς δεν ήταν μια ναυτική δύναμη δεν προχώρησε από την αρχή στην έκδοση ενός νομίσματος μεγάλης ονομαστικής αξίας (Warren 2009, 2). Οι πρώτες αργυρές κοπές αντιπροσωπεύονται από δραχμές και μικρότερες υποδιαρέσεις (ημιωβόλιο, τέταρτο οβολού) και φέρουν στην εμπρόσθια όψη ένα περιστέρι και στην οπίσθια το γράμμα σαν. Η πρώιμη χρονολογία των δραχμών στηρίζεται στη χρήση του αρχαϊκού γράμματος σαν (Μ), το οποίο αντικαταστάθηκε από το σίγμα (Σ) στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. (Warren 2000, 202).

18

Sikyon, silver drachm

500/490-450 BC

W: 5.69 g. D: 14 mm. A: 60°

Athens, NM ΣΕΜΠ 900/1956

O: Dove flying to left.**R:** Letter san and palmette. The whole within incuse square.

Unpublished.

On the type, see *BCD Peloponnesos*, 57, nos 158-159. Hoover 2011, 58, no. 203.

Sikyon had been a member of the Peloponnesian League since the end of the 6th century BC. Its contribution in the Persian wars was particularly important. In 480 BC, Sikyon took part with twelve ships at Artemision and fifteen at Salamis while in 479 BC, fought with 3000 hoplite soldiers at the battle of Plataia. It began striking coins in the beginning of the 5th century BC (Warren 2009, 2) following the Aiginetan weight standard and by the end of the century it became one of the most dynamic coinages in the Peloponnese (Kraay 1976, 96). Sikyon, being not a naval power, did not produce coins of high value right from the start (Warren 2009, 2). Its first silver issues included drachms and smaller denominations (hemiobols, tartemoria). They bear, on the obverse a dove and the reverse, the letter san. The early chronology of the drachms is based on the use of the Archaic letter san (Μ), which was replaced by the letter sigma (Σ) in the beginning of the 5th century BC (Warren 2000, 202).

19

Αίγινα, αργυρός στατήρ

520-480 π.Χ.

B: 12,42 γρ. Δ: 19 χιλ. A: –

Αθήνα ΝΜ, ΣΕΜΠ 899/1956

E: Θαλάσσια χελώνα.**O:** Έγκοιλο τετράγωνο διηρημένο σε οκτώ τρίγωνα.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Price – Waggoner 1975, 69, αρ. 425-437 (Group II).

19

Aigina, silver stater

520-480 BC

W: 12.42 g. D: 19 mm. A: –

Athens, NM ΣΕΜΠ 899/1956

O: Sea turtle with thick collar and row of dots down its back.**R:** Incuse square of “Union Jack” pattern with four incuse and four raised segments.

Unpublished.

On the type, see Price – Waggoner 1975, 69, nos 425-437 (Group II).

20

Αίγινα, αργυρός στατήρ

520-480 π.Χ.

B: 12,34 γρ. Δ: 15 χιλ. A: –

Αθήνα, ΝΜ Συλ. Σούτζου 796

E: Θαλάσσια χελώνα.**O:** Έγκοιλο τετράγωνο διηρημένο σε οκτώ τρίγωνα ('union jack').

SNG Soutzos, 796

Για τον τύπο, βλ. Price – Waggoner 1975, 71, αρ. 425-437 (Group II).

20

Aigina, silver stater

520-480 BC

W: 12.34 g. D: 15 mm. A: –

Athens, NM Soutzos Col. 796

O: Sea turtle with thick collar and row of dots down its back.**R:** Incuse square of “Union Jack” pattern with four incuse and four raised segments.

SNG Soutzos, 796

On the type, see Price – Waggoner 1975, 69, nos 425-437 (Group II).

Αίγινα, αργυρό τριώβολο

520-480 π.Χ.

W: 3,01 γρ. Δ: 10 χιλ. Α: -

Αθήνα, ΝΜ Σουλ. Σούτζου 798

Ε: Θαλάσσια χελώνα.**Ο:** Έγκοιλο τετράγωνο διαιρεμένο σε τέσσερα τραπέζια σε σχήμα ανεμόμυλου.
SNG Soutzos, 798.

Για τον τύπο, βλ. Price – Waggoner 1975, 71, αρ. 478-508 (Group IV).

Η Αίγινα, στην είσοδο του Σαρωνικού κόλπου και σε μικρή απόσταση τόσο από τις ακτές της Πελοποννήσου όσο και της Αττικής, υπήρξε ισχυρή και ανεξάρτητη πόλις-κράτος στα αρχαϊκά χρόνια. Λόγω της περιορισμένης καλλιεργήσιμης γης οι Αιγινίτες στράφηκαν στη θάλασσα και διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο στη ναυσιπλοΐα και το εμπόριο στη Μεσόγειο κυρίως κατά τους αρχαϊκούς χρόνους, όπως μαρτυρούν οι γραμματειακές πηγές και τα αρχαιολογικά ευρήματα. Η δραστηριοποίηση της Αίγινας ως ναυτικής δύναμης μοιραία την έφερε αντιμέτωπη με την ανερχόμενη Αθήνα ήδη από τον 6ο αιώνα π.Χ.. Η Αίγινα ήταν η πρώτη πόλη-κράτος στον ελλαδικό χώρο που έκοψε νόμισμα πριν από τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ. Ήταν ένα από τα πιο σημαντικά και παραγωγικά νομισματοκοπεία στον ελληνικό κόσμο κατά την αρχαϊκή εποχή. Τα νομίσματά της έγιναν γνωστά ως «χελώναι», λόγω της απεικόνισης μιας χελώνας στην εμπρόσθια όψη (Nicolet-Pierre 1976). Η οπίσθια όψη φέρει έγκοιλο τετράγωνο διαιρεμένο σε διάχωρα αρχικάσχηματος τριγώνου και αργότερα τραπέζιου θυμίζοντας φτερό ανεμόμυλου (Nicolet-Pierre 2002, 135-139). Τα νομίσματα αυτά κόπηκαν σε πολύ μεγάλες ποσότητες (Kraay 1976, 41-49. Sheedy 2012, 106-108) και λόγω της καλής ποιότητας μετάλλου τους έγιναν ευρύτατα αποδεκτά σε διάφορες περιοχές του Αιγαίου και της Ανατολικής Μεσογείου, όπως φαίνεται από τη συχνότητά τους σε θησαυρούς που αποκρύφθηκαν κατά τον 6ο και 5ο αιώνα π.Χ. Επιπλέον, επηρέασαν αρκετές πόλεις στη Θεσσαλία, την Κεντρική Ελλάδα, την Πελοπόννησο, τις Κυκλάδες και την Κρήτη, στο να υιοθετήσουν τον αιγινιτικό σταθμητικό κανόνα για την κοπή των δικών τους νομισμάτων.

Aigina, silver triobol

520-480 BC

W: 3.01 g. D: 10 mm. A: -

Athens, NM Soutzos Col. 798

O: Sea turtle with thick collar and row of dots down its back.**R:** Incuse square of windmill pattern with four sunken segments.
SNG Soutzos, 798.

On the type, see Price – Waggoner 1975, 71, nos 478-508 (Group IV).

Aigina, at the entrance of the Saronic gulf and in close proximity to the shores of both Attica and the Peloponnese, was a powerful and independent city-state in the Archaic period. As a result of the limited arable land, the Aiginetans turned to the sea. The written sources and the archaeological finds attest to the leading role of the island in seafaring and trade in the Mediterranean primarily in the Archaic times. Aigina's development into a naval power inevitably had brought it against the emergent Athens since already the 6th century BC. The island was the first city-state in Greece to mint coins before the mid-6th century BC. It became one of the most important and productive mints in the Greek world during the Archaic period. The island's coins were known as "turtles" because of the image of a turtle on the obverse (Nicolet-Pierre 1976). The reverse bore an incuse square divided into initially, triangular and later, trapezoidal segments resembling the sails of a windmill (Nicolet-Pierre 2002, 135-139). These coins were minted in very large amounts (Kraay 1976, 41-49. Sheedy 2012, 106-108) and were widely circulated due to their excellent medal quality in various areas in the Aegean and eastern Mediterranean, as testified in hoards buried in the 6th and 5th century BC. In addition, they were influential in many cities in Thessaly, Central Greece, the Peloponnese, the Cyclades and Crete to issue their own coinages on the Aiginetan weight standard.

22

Νάξος, αργυρός στατήρ

520/15-490 π.Χ.

B: 12,26 γρ. Δ: 18 χιλ. A: –

Αθήνα NM, Συλ. Αρτέμιη (BE 913/2004), 270

Ε: Κάνθαρος με πλοχμίο από φύλλα κισσού.**Ο:** Έγκοιλο τετράγωνο διηρημένο σε τέσσερα τετράγωνα.

Τουράτσογλου – Τσούρτη 2010, 369, αρ. 114. Sheedy 2006, 197, αρ. 35. Price – Waggoner 1975, 80, αρ. 601.

Για τον τύπο, βλ. Sheedy 2006, 195-199, nos 13-56. Hoover 2010a, 153, no. 624.

Η Νάξος, το μεγαλύτερο νησί των Κυκλάδων, γνώρισε σπουδαία ανάπτυξη, δύναμη και ευημερία. Υπήρξε σημαντική πόλις-κράτος της αρχαϊκής εποχής με αξεπέραστη πολιτιστική παράδοση. Οι αλλεπάλληλες απόπειρες στρατιωτικής επέμβασης των περσικών δυνάμεων, η ανεπιτυχής ναυτική πολιορκία του νησιού το 499 π.Χ., η καταστροφική όμως επιδρομή του 490 π.Χ., (ο εξανδραποδισμός των κατοίκων, η πυρπόληση των ιερών) άφησαν ανεπανόρθωτες πληγές στη Νάξο (Kraay 1976, 45-49. Sheedy 2012, 109-117). Πάντως, το νησί με τέσσερα πλοία βρέθηκε στο πλευρό των ελληνικών δυνάμεων στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, το 480 π.Χ. Οι αργυροί στατήρες της Νάξου, αρχικά ανεπίγραφοι, φαίνεται πως συνδέονται με την περίοδο του τυράννου Λύγδαμι, και εκδίδονται από το 520 έως το 490 π.Χ., όταν οι Αθηναίοι εγκατέστησαν στο νησί 500 κληρούχους. Στην εμπρόσθια όψη απεικονίζεται ένας κάνθαρος, ο οποίος κοσμεύεται με βότρυ και φύλλο κισσού, θέμα από τον εικονογραφικό κύκλο του Διονύσου που λατρεύεται στο νησί. Στην οπίσθια όψη αποτυπώνεται ένα έγκοιλο τετράγωνο διηρημένο σε τέσσερα τετράγωνα (Nicolet-Pierre 1997. Nicolet-Pierre 2002, 135-139).

22

Naxos, silver stater

520/15-490 BC

W: 12.26 g. D: 18 mm. A: –

Athens, NM Artemis Col. (BE 913/2004), 270.

E: Kantharos with grape bunch hanging from each handle. Above, ivy leaf.**R:** Incuse square divided into four quarters.

Τουράτσογλου – Τσούρτη 2010, 369, no. 114. Sheedy 2006, 197, no. 35. Price – Waggoner 1975, 80, no. 601.

On the type, see Sheedy 2006, 195-199, nos 13-56. Hoover 2010a, 153, no. 624.

Naxos, the biggest island of the Cyclades, was quite significantly developed, strong and prosperous. It was a notable city-state of the Archaic period with an unsurpassed cultural tradition. The successive attempts of the Persian forces to invade the island, i.e. the unsuccessful naval siege in 499 BC but the catastrophic raid in 490 BC (the enslavement of the residents, the burning of the sanctuaries) left irreparable wounds on Naxos (Kraay 1976, 45-49. Sheedy 2012, 109-117). Still, the island fought with four ships on the side of the Greek forces at Salamis in 480 BC. The silver staters of Naxos, initially with no legend, were apparently associated with the reign of the tyrant Lygdamis and were issued from 520 to 490 BC, when the Athenians settled 500 cleruchs on the island. The obverse bears the image of a kantharos adorned with a bunch of grapes and ivy leaf, a theme from the iconography of Dionysus who was worshipped on Naxos, while the reverse, an incuse square divided into four squares (Nicolet-Pierre 1997. Nicolet-Pierre 2002, 135-139).

23

Καρθαία, αργυρός στατήρ

540-520/15 π.Χ.

B: 12,28 γρ. Δ: 19 χιλ. Α: -

Αθήνα NM 1894-95 Η' 3225

Ε: Αμφορέας.**Ο:** Εγκοίλο τετράγωνο διηρημένο σε έξι τρίγωνα.

Papageorgiadou-Banis 1997, 94-95, αρ. 6. Sheedy 2006, 158, αρ. 6a.

Για τον τύπο, βλ. Papageorgiadou-Banis 1997, 94-95, αρ. 1-6 (Series I). Sheedy 2006, 157-158, αρ. 1-8 (Series I). Hoover 2010a, 132, αρ. 539.

Η Καρθαία ήταν μια από τις τέσσερις πόλεις που αναπτύχθηκαν στο νησί της Κέας. Το νησί καθώς βρίσκεται πλησίον της Αττικής, της Εύβοιας αλλά και της Αίγινας, αποτέλεσε σημαντικό σταθμό στους θαλάσσιους δρόμους που οδηγούσαν στο Νότιο Αιγαίο και την Ανατολή (Papageorgiadou-Banis 1997, 3-4). Αν και το νησί ήταν υπό περσικό έλεγχο, η Καρθαία ενίσχυσε τις ελληνικές δυνάμεις με δύο τριήρεις. Η Καρθαία την περίοδο 540-470 π.Χ. εξέδωσε στατήρες, δραχμές, ημίδραχμα, οβολούς και ημιωβόλια στον αιγινητικό σταθμητικό κανόνα. Στην εμπρόσθια όψη των νομισμάτων απεικονίζεται ένας αμφορέας ο οποίος σε κάποιες εκδόσεις συνοδεύεται από δελφίни ή από δελφίни και βότρυ (Papageorgiadou-Banis 1997, 36-37. Sheedy 2006, 22-27). Στην οπίσθια όψη αποτυπώνεται ένα έγκοιλο τετράγωνο, το οποίο στις πρώτες εκδόσεις διαιρείται σε έξι τρίγωνα (Papageorgiadou-Banis 1997, 36. Sheedy 2006, 157-158), όπως ακριβώς και οι σύγχρονες κοπές της Αίγινας που αποτέλεσαν το πρότυπό τους (Sheedy 2012, 111).

23

Karthaia, silver stater

540-520/15 BC

W: 12.28 g. D: 19 mm. A: -

Athens, NM 1894-95 H' 3225

Ο: Amphora.**Ρ:** Incuse square divided into six triangular segments.

Papageorgiadou-Banis 1997, 94-95, no. 6. Sheedy 2006, 158, no. 6a.

On the type, see Papageorgiadou-Banis 1997, 94-95, nos 1-6 (Series I). Sheedy 2006, 157-158, nos 1-8 (Series I). Hoover 2010a, 132, no. 539.

Karthaia was one of the four cities developed on the island of Kea, which is located near Attica, Euboea and Aigina thus, functioning as an important stop along the sea routes towards south Aegean and the East (Papageorgiadou-Banis 1997, 3-4). In spite of being under Persian control, Karthaia supported the Greek forces with two triremes. During the period 540-470 BC, it issued staters, drachms, hemidrachms, obols and hemiobols on the Aiginetan weight standard. The obverse carries an image of an amphora, which on certain issues is accompanied by a dolphin alone or with a bunch of grapes (Papageorgiadou-Banis 1997, 36-37. Sheedy 2006, 22-27). The reverse bears an incuse square, divided into six squares in the earlier issues (Papageorgiadou-Banis 1997, 36. Sheedy 2006, 157-158), following the contemporary coins of Aigina (Sheedy 2012, 111).

24

Μήλος, αργυρός στατήρ

530-520/15 π.Χ.

B: 12,05 γρ. Δ: 19 χιλ. A: –

Αθήνα NM, ΣΕΜΠ 635/1956

E: Μήλο.**O:** Έγκοιλο τετράγωνο με αδρή επιφάνεια.

Sheedy 2006, 181, αρ. 1. Κακαβάς – Παπαευαγγέλου-Γκενάκου (επιμ.) 2019, 224, αρ. 254.

Για τον τύπο, βλ. Sheedy 2006, 181-182, αρ. 1-5. Hoover 2010a, 195, αρ. 783.

Οι κάτοικοι της Μήλου θεωρούνται δωρικής καταγωγής, αφού, σύμφωνα με την παράδοση, στο νησί εγκαταστάθηκαν πρώτοι άποικοι οι Σπαρτιάτες. Οι Μήλιοι αν και συμμετείχαν στη ναυμαχία της Σαλαμίνας και στη μάχη των Πλαταιών εναντίον των Περσών, το όνομα τους δεν αναγράφεται στον τρίποδα αφιέρωμα στο ιερό του Απόλλωνος στους Δελφούς (εικ. 15). Οι Μήλιοι υιοθέτησαν τον μιλησιακό σταθμητικό κανόνα για την αργυρή νομισματοκοπία τους. Οι πρώτες κοπές χρονολογούνται την περίοδο 530-520/15 π.Χ. και φέρουν στην εμπρόσθια όψη ένα μήλο (δωριστί «μάλον»), το «λαλούν» σύμβολο της πόλης, και στην οπίσθια έγκοιλο τετράγωνο (αρ. κατ. 24). Την περίοδο 475-440 π.Χ. ως εμπροσθότυπος εκτός από το μήλο απεικονίζονται και μια οινοχόη. Οι στατήρες που εκδόθηκαν την περίοδο 440-420 π.Χ., απεικονίζουν στην εμπρόσθια όψη το μήλο και στην οπίσθια μια μεγάλη ποικιλία, τουλάχιστον 30, παραστάσεων, ισχυρή ένδειξη της ευημερίας του νησιού. Οι περισσότερες από αυτές τις εκδόσεις αντιπροσωπεύονταν στο θησαυρό «Μήλος, 1907» (IGCH 27) με 100 περίπου στατήρες, ο οποίος καταχώθηκε πριν την κατάληψη του νησιού από τους Αθηναίους το 416 π.Χ. και τη θανάτωση όλων των αρρένων κατοίκων (Kraay 1964, 1-20. Λιάμπη 1998, 239-246. Sheedy 2006, 6-71. Sheedy 2012, 112-114).

24

Melos, silver stater

530-520/15 BC

W: 12.05 g. D: 19 mm. A: –

Athens, NM ΣΕΜΠ 635/1956

O: Apple.**R:** Incuse square with irregular interior surface.

Sheedy 2006, 181, no. 1. Κακαβάς – Παπαευαγγέλου-Γκενάκου (eds.) 2019, 224, no. 254.

On the type, see Sheedy 2006, 181-182, nos 1-5. Hoover 2010a, 195, no. 783.

The Melians are considered of Doric origins since, according to tradition, the Spartans were the first settlers on the island. Even though Melos participated at the battles at Salamis and Plataia against the Persians, their name is not recorded on the votive tripod set up in the sanctuary of Apollo at Delphi (fig. 15). The Melians adopted the Milesian weight standard for their silver coinage. Their first issues are dated to the period 530-520/15 BC and depict on the obverse, an apple (“μάλον” in doric dialect), the “canting type” of the city and on the reverse, an incuse square (cat. no. 24). In the years 475-440 BC, an oinochoe was added to the apple as an obverse type. The staters issued during the period 440-420 BC bear on the obverse, the apple and on the reverse, a great variety of types, at least 30 images, a strong indication of the island’s prosperity. Most of these issues are represented in the “Melos, 1907” hoard (IGCH 27) with around 100 staters. This hoard was buried before the capture of the island by the Athenians in 416 BC and the execution of all male residents (Kraay 1964, 1-20. Λιάμπη 1998, 239-246. Sheedy 2006, 6-71. Sheedy 2012, 112-114).

25

Κύθνος, αργυρή δραχμή/τετρώβολ

530/20-500 π.Χ.

B: 4,03 γρ. Δ: 12 χιλ. A: –

Αθήνα NM, Συλ. Αρτέμιη (BE 913/2004), 223

E: Κεφαλή κάπρου προς τα δεξιά.**O:** Έγκοιλο τετράγωνο.

Τουράτσογλου – Τσούρτη 2010, 366, αρ. 67.

Για τον τύπο, βλ. Sheedy 2006, 170-171 (Series I). Hoover 2010a, 146, αρ. 600.

Το νησί της Κύθνου, με τη στρατηγικής σημασίας γεωγραφική του θέση στην είσοδο του Σαρωνικού κόλπου, συμμετέχει στη ναυμαχία της Σαλαμίνας με μία τριήρη και μία πεντηκοντόρο. Στην αργυρή νομισματοκοπία του νησιού έχουν αποδοθεί νομίσματα με την κεφαλή κάπρου στην εμπρόσθια όψη και έγκοιλο τετράγωνο στην οπίσθια τα οποία χρονολογούνται την περίοδο 530/20-460 π.Χ. Η απόδοση οφείλεται στο θησαυρό «Κύθνος, 1976» (CH IX 10) που αποκρύφθηκε στο νησί γύρω στο 460 π.Χ. (Κυρου – Artemis 1998) και περιείχε είκοσι επτά νομίσματα αυτού του τύπου. Πρόκειται για δραχμές/τετρώβολα στον αττικό-εμβοϊκό σταθμητικό κανόνα (Sheedy 2006, 39-40). Η κεφαλή του κάπρου που απεικονίζεται στην εμπρόσθια όψη των νομισμάτων της Κύθνου ομοιάζει σε ορισμένες εκδόσεις, όσον αφορά στην τεχνοτροπία, με εκείνη των σύγχρονων νομισμάτων του Κοινού των Φωκέων και έχει διατυπωθεί η άποψη ότι οι καλλιτέχνες-χαράκτες των σφραγίδων κοπής ήταν πιθανόν οι ίδιοι (Sheedy 2006, 38).

25

Kythnos, silver drachm/tetradrachm

530/20-500 BC

W: 4.03 g. D: 12 mm. A: –

Athens, NM Artemis Col. (BE 913/2004), 223

O: Head of boar to right.**R:** Incuse square with irregular interior surface.

Τουράτσογλου – Τσούρτη 2010, 366, no. 67.

On the type, see Sheedy 2006, 170-171 (Series I). Hoover 2010a, 146, no. 600.

The island of Kythnos, situated at the strategic spot of the entrance to the Saronic gulf, fought at Salamis with one trireme and one pentekontor. Coins bearing on the obverse, a head of a boar and on the reverse, an incuse square dating in the period 530/20-460 BC have been attributed to the silver coinage of the island. The reason for this was the “Kythnos, 1976” hoard (CH IX 10) buried in the island in 460 BC (Kyrou – Artemis 1998) and contained 27 coins of this type. These are drachms/tetradrachms struck on the Attic–Euboic weight standard (Sheedy 2006, 39-40). The head of the boar on the obverse of the Kythnian coins resembles, on certain issues, in style the contemporary coins issued by the Phokaian League. It has been suggested that the artists-engravers of the dies may have been the same (Sheedy 2006, 38).

26

Σίφνος, αργυρή δραχμή/τετρώβολο

475-460 π.Χ.

B: 3,93 γρ. Δ: 14 χιλ. A: 330°

Αθήνα NM, 1834-5 H' 3227

Ε: Κεφαλή Απόλλωνος με ταινία προς τα δεξιά.**Ο:** Αετός ιπτάμενος προς τα δεξιά. Από κάτω δεξιά, δεξιόστροφα και περιμετρικά, γ – [Ι] – Φ – κόκκος σίτου ή φύλλο δάφνης. Η παράσταση σε έγκοιλο τετράγωνο. Sheedy 2006, 179, αρ. 22d (Series II).

Για τον τύπο, βλ. Hoover 2010a, 171, αρ. 697.

Η Σίφνος, η οποία αρνήθηκε να υποταχθεί στους Πέρσες το 490 π.Χ. και υποστήριξε τον ελληνικό στόλο με μία πεντηκοντόρο στη ναυμαχία της Σαλαμίνας είναι γνωστή για τον ορυκτό πλούτο της. Ήταν από τα πρώτα νησιά των Κυκλάδων που έκοψε νόμισμα στον αιγινητικό σταθμητικό κανόνα στο β' μισό του 6ου αιώνα π.Χ. (Sheedy 2006, 41-57). Τα πρώτα ανεπίγραφα νομίσματά της φέρουν στην εμπρόσθια όψη αετό και στην οπίσθια έγκοιλο τετράγωνο. Οι κοπές που χρονολογούνται την περίοδο 475-460 π.Χ. (αρ. κατ. 26) φέρουν στην εμπρόσθια όψη την κεφαλή του Απόλλωνος, ενώ στην οπίσθια έναν ιπτάμενο αετό, τα αρχικά γράμματα του εθνικού, ΣΙΦ καθώς και κόκκο σίτου ή φύλλο δάφνης, που ανακαλεί το φύλλο ελιάς στον οπισθότυπο των σύγχρονων αθηναϊκών νομισμάτων (Di Napoli 2005, 198. Sheedy 2006, 49). Οι νομισματικές αξίες της Σίφνου του 5ου αιώνα π.Χ. όπως και εκείνες που εκδίδονται από την Κύθνο (αρ. κατ. 25) και τη Σέριφο (αρ. κατ. 43-44), βασίζονται σε μία δραχμή που ζυγίζει γύρω στα 4,0 γρ. και υποδηλώνουν την προσπάθεια των τοπικών αρχών για τη δημιουργία υποδιαίρεσεων που θα μπορούσαν να ανταλλαχθούν τόσο με νομίσματα αιγινητικού όσο και με νομίσματα αττικο-ευβοϊκού σταθμητικού κανόνα (Sheedy 2012, 110 και 113).

26

Siphnos, silver drachm/tetradrachm

475-460 BC

W: 3.93 g. D: 14 mm. A: 330°

Athens, NM 1834-5 H' 3227

O: Head of Apollo with tainia to right.**R:** Eagle flying to right. From bottom right, clockwise and around, γ – [Ι] – Φ – wheat grain or laurel leaf. The whole within incuse square. Sheedy 2006, 179, no. 22d (Series II).

On the type, see Hoover 2010a, 171, no. 697.

Siphnos that had refused to surrender to the Persians in 490 BC and reinforced the Greek fleet with one pentekontor at Salamis is well known for its mineral wealth. It was among the first Cycladic islands that minted coins on the Aiginetan weight standard in the second half of the 6th century BC (Sheedy 2006, 41-57). The first Siphnian coins with a legend bear on the obverse, an eagle and on the reverse, an incuse square. The issues dated to the period 475-460 BC (cat. no. 26) bear on the obverse, the head of Apollo and on the reverse, a flying eagle, the initials of the ethnic ΣΙΦ and a grain of wheat or a laurel leaf that recalls the olive leaf seen on the obverse of the Athenian contemporary coins (Di Napoli 2005, 198. Sheedy 2006, 49). The 5th century BC denominations of Siphnos as also those of Kythnos (cat. no. 25) and Seriphos (cat. nos 43-44), were based on one drachm, c. 4.0 g. in weight, indicating an attempt on behalf of the local authorities to mint denominations that could be exchanged with coins issued on both the Aiginetan and the Attic-Euboic weight standards (Sheedy 2012, 110 and 113).

27

Σέριφος, αργυρή δραχμή/τετρώβολο

475-460 π.Χ.

B: 3,95 γρ. Δ: 13 χιλ. A: -

Αθήνα NM, Θησαυρός «Κύθνος, 1976» (CH IX 10)

(BE 708β/1998), 1833

E: Γοργόνειο μετωπικά.**O:** Έγκοιλο τετράγωνο διηρημένο σε τέσσερα τετράγωνα.

Κύρου – Artemis 1998, 235, αρ. 39. Sheedy 2006, 177, αρ. 2.

Για τον τύπο, βλ. Hoover 2010a, 167, αρ. 684.

Η Σέριφος αρνήθηκε να παραδοθεί στον περσικό στόλο που απειλούσε τα νησιά των Κυκλάδων το 490 π.Χ. Μια δεκαετία αργότερα συμμετείχε με μία πεντηκοντόρο στη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Η πόλη στα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ. έκοψε στατήρες στον αιγινητικό σταθμιστικό κανόνα με βάτραχο στην εμπρόσθια και έγκοιλο τετράγωνο στην οπίσθια όψη. Στο β' τέταρτο του 5ου αιώνα π.Χ. ακολουθούν οι δραχμές/τετρώβολα στον αττικό-εμβοϊκό σταθμιστικό κανόνα με γοργόνειο στην εμπρόσθια και έγκοιλο τετράγωνο στην οπίσθια όψη (αρ. κατ. 27). Τα θέματα του γοργονείου, της άρπης και του βατράχου που κοσμούν τα νομίσματα της Σερίφου συνδέονται με τη λατρεία του Περσέως, ο οποίος, διωγμένος από το Άργος πέρασε τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια στο νησί και στη συνέχεια με εντολή του Πολυδέκτη, βασιλιά της Σερίφου, σκότωσε τη Μέδουσα (Λιάμπη 1998, 257. Sheedy 2006, 43).

27

Seriphos, silver drachm/tetrobol

475-460 BC

W: 3.95 g. D: 13 mm. A: -

Athens, NM "Kythnos, 1976" Hoard (CH IX 10)

(BE 708β/1998), 1833

E: Gorgoneion facing.**R:** Incuse square divided into four quarters.

Kyrou – Artemis 1998, 235, no. 39. Sheedy 2006, 177, no. 2.

On the type, see Hoover 2010a, 167, no. 684.

Seriphos refused to surrender to the Persian fleet that threatened the Cycladic islands in 490 BC. A decade later, it participated with one pentekontor at Salamis. In the end of the 6th century BC, the city issued staters on the Aiginetan weight standard bearing on the obverse, a frog and on the reverse, an incuse square. In the second quarter of the 5th century BC, it struck drachms/tetrobols on the Attic-Euboic weight standard depicting on the obverse, a gorgoneion and on the reverse, an incuse square (cat. no. 27). The types of the gorgoneion, the harpa and the frog on the coins of Seriphos are connected with the cult of Perseus. The hero, having been expelled from Argos, spent his childhood and adolescence on the island and then under the command of the king of Seriphos Polydectes killed Medusa (Λιάμπη 1998, 257. Sheedy 2006, 43).

28

Κρότων, αργυρός στατήρ

530-500 π.Χ.

B: 7,99 γρ. Δ: 27 χιλ. A: 360°

Αθήνα NM, ΣΕΜΠ 885/1956

Ε: Τρίποδας. Αριστερά, QPO. Η παράσταση σε σικτό κυκλικό πλαίσιο.**Ο:** Εσώγλυφος τρίποδας. Η παράσταση σε γραμμωτό κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Rutter 2001, 167, αρ. 2075. Hoover 2018, 437, αρ. 1444.

Ο: Tripod. On left, QPO. The whole within a circular dotted border.**R:** Incuse tripod. The whole within a circular dentate border.

Unpublished.

On the type, see Rutter 2001, 167, no. 2075. Hoover 2018, 437, no. 1444.

28

Kroton, silver stater

530-500 BC

W: 7.99 g. D: 27 mm. A: 360°

Athens, NM ΣΕΜΠ 885/1956

29

Κρότων, αργυρός στατήρ

530-500 π.Χ.

B: 7,72 γρ. Δ: 24 χιλ. A: 90°

Αθήνα NM, ΣΕΜΠ 887/1956

Ε: Τρίποδας. Εκατέρωθεν, QPO - TON. Η παράσταση σε σικτό κυκλικό πλαίσιο.**Ο:** Εσώγλυφος αετός ιπτάμενος προς τα δεξιά. Η παράσταση σε γραμμωτό κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο, βλ. Rutter 2001, 168, αρ. 2084. Hoover 2018, 437, αρ. 1445.

Ο: Tripod. On either side, QPO - TON. The whole within a circular dotted border.**R:** Incuse eagle flying to right. The whole within a circular dentate border.

Unpublished

On the type, see Rutter 2001, 168, no. 2084. Hoover 2018, 437, no. 1445.

29

Kroton, silver stater

530-500 BC

W: 7.72 g. D: 24 mm. A: 90°

Athens, NM ΣΕΜΠ 887/1956

Κρότων, αργυρός στατήρ

500-480 π.Χ.

B: 8,00 γρ. Δ: 22 χιλ. Α: 360°

Αθήνα ΝΜ, ΣΕΜΠ 888/1956

Kroton, silver stater

500-480 BC

W: 8.00 g. D: 22 mm. A: 360°

Athens, NM ΣΕΜΠ 888/1956

Ε. Τρίποδας. Αριστερά, υδρόβιο πτηνό. Δεξιά, QPO. Η παράσταση σε στικτό κυκλικό πλαίσιο.

Ο: Εσώγλυφος τρίποδας. Η παράσταση σε κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο, βλ. Rutter 2001, 168, αρ. 2094. Hoover 2018, 437, αρ. 1446.

Ο: Tripod. To left, heron. To right, QPO. The whole within a circular dotted border.

R: Incuse tripod. The whole within a circular border.

Unpublished

On the type, see Rutter 2001, 168, no. 2094. Hoover 2018, 437, no. 1446.

Ο Κρότων, μία από τις πιο σημαντικές πόλεις της Νότιας Ιταλίας, ιδρύθηκε από Αχαιούς αποίκους στα τέλη του 8ου αιώνα π.Χ. στην περιοχή της Καλαβρίας. Στη νομισματοκοπία της πόλεως που χρονολογείται από το 530 π.Χ., υιοθετήθηκε ο αχαϊκός σταθμητικός κανόνας με βασική αξία τον στατήρα βάρους 8,00 γρ. καθώς και η κοιλόκυρτη τεχνική (Rutter 2011, 130). Ο τρίποδας, ο κυρίαρχος νομισματικός τύπος, παραπέμπει στο Μαντείο των Δελφών και το ρόλο του στην ίδρυση της πόλεως (Kraay 1976, 167. Rutter 2011, 131). Το εθνικό QPO ή QPO-TON συνοδεύει την παράσταση της εμπρόσθιας όψης των πρώιμων αργυρών κοπών, των οποίων τα πέταλα είναι πεπλατυσμένα και λεπτά. Ο Κρότων κατέχει μια ξεχωριστή θέση στην ιστορία των Περσικών πολέμων. Ο Πλούταρχος (Αλέξανδρος 34.3) αναφέρει ότι ο Μέγας Αλέξανδρος, μετά τη νίκη του στα Γαυγάμπελα, έστειλε στους κατοίκους της αρχαίας πόλης ένα μέρος από τα λάφυρα προς τιμήν του ζήλου και της ανδρείας του Κροτωνιάτη αθλητή Φάυλλου. Ο Φάυλλος έλαβε μέρος στη ναυμαχία της Σαλαμίνας με ένα πλοίο που διέθεσε ο ίδιος με δικά του έξοδα, η μοναδική εκπροσώπηση των Ελλήνων της Μεγάλης Ελλάδας στη Σαλαμίνα (Ηρόδοτος 8.47.1).

Kroton, one of the most significant cities in South Italy, was founded by Achaian colonists in the end of the 8th century BC in the region of Calabria. The city's coinage, dating since 530 BC, was struck on the Achaian weight standard in the incuse technique with the stater, 8.00 g. in weight, as the basic denomination (Rutter 2011, 130). Its primary type, the tripod, refers to the Oracle at Delphi and its role in the foundation of the city (Kraay 1976, 167. Rutter 2011, 131). The ethnic QPO or QPO-TON appears on the obverse of the early silver issues that have flattened and thin flans. Kroton holds a special place in the history of the Persian wars. Plutarch (*Alexander* 34.3) reports that Alexander the Great, after his victory at the battle of Gaugamela sent part of the spoils to the residents of Kroton in honour of the zeal and bravery shown by the local athlete Phayllos. The latter had fought at the naval battle of Salamis with one ship maintained on his own expense, the sole participant of the Greek cities of Magna Graecia at Salamis (Herodotus 8.47.1).

Billy 28

Αντωνία Νικολακοπούλου
Antonia Nikolakopoulou

**Ο Θεμιστοκλής των Αθηνών
και της Μαγνησίας**

Themistocles of Athens
and Magnesia

Ο Θεμιστοκλής, Αθηναίος πολιτικός και στρατηγός, αρχηγός των δημοκρατικών, γεννήθηκε το 524 π.Χ. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο (*Θεμιστοκλής*, 1.1-1.2), η καταγωγή του δεν ήταν τόσο σημαντική, ώστε να συντελέσει στη δόξα του, αφού ο πατέρας του ο Νεοκλής, από τη Λεωντίδα φυλή, δεν ήταν επιφανής και από τη μητέρα του δεν ήταν γνήσιος Αθηναίος (Bicknell 1982) (εικ. 1). Ο Θεμιστοκλής, ωστόσο, χάρη στις μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη και τις ικανότητές του εξελέγη επώνυμος άρχων το 493/2 π.Χ. σε ηλικία 30 ετών (Lenardon 1956). Ως κύριο στόχο έθεσε την εκτέλεση ενός ναυτικού προγράμματος που θα προετοίμαζε την Αθήνα στον επικείμενο πόλεμο με την Περσία. Στους οστρακισμούς της δεκαετίας του 480 π.Χ., που πιστεύεται ότι υποκινήθηκαν από τον ίδιο, αν και ήταν υποψήφιος (αρ. κατ. 31-32), εξοστρακίστηκαν οι πολιτικοί του αντίπαλοι, ο Ξάνθιππος, ο πατέρας του Περικλέους, και ο Αριστείδης Λυσιμάχου, ο «δίκαιος» (αρ. κατ. 33), που παρακώλυαν την εφαρμογή των σχεδίων του για τον ναυτικό εξοπλισμό της πόλεως (Hammond 1988, 336-337, 342-343). Ο Θεμιστοκλής, κυρίαρχος πλέον στην πολιτική σκηνή, το 482 π.Χ. έπεισε τους Αθηναίους να χρησιμοποιήσουν τα έσοδα από την ανακάλυψη νέας φλέβας από τα αργυρωρυχεία του Λαυρίου για τη ναυπήγηση 200 πολεμικών πλοίων, τριηρών, με αφορμή την πολεμική αντιπαράθεσή τους με τους Αιγινίτες (Ηρόδοτος 7. 144.1. Πλούταρχος *Θεμιστοκλής*, 4.1-4.2). Με αυτόν τον τρόπο, η Αθήνα, σε διάστημα μικρότερο των δύο ετών, έγινε η πρώτη ναυτική δύναμη της μητροπολιτικής Ελλάδας (εικ. 2).

Το πιο σπουδαίο από όλα τα έργα του Θεμιστοκλέους είναι ότι έπεισε τους Έλληνες να αμυνθούν από κοινού εναντίον των Περσών καταπαύοντας κάθε διαμάχη μεταξύ τους (Πλούταρχος *Θεμιστοκλής*, 6.5). Το φθινόπωρο του 481 π.Χ. η Αθήνα και η Σπάρτη και αρκετές πόλεις της κεντρικής Ελλάδας συνήψαν μία εθνική συμμαχία, την *Ελληνική συμμαχία* και κήρυσαν τον πόλεμο εναντίον της Περσίας (Hammond 1988, 543). Όταν το επόμενο έτος, ο Ξέρξης ξεκίνησε με τον στρατό του από τις Σάρδεις και εστάλη αθηναϊκή αντιπροσωπεία στο μαντείο των Δελφών για να λάβει χρησμό σχετικά με την έκβαση του επικείμενου πολέμου, ο οξύνοος πολιτικός ερμήνευσε πως το «ξύλινο τείχος» ήταν τα πλοία και κατάφερε να πείσει τους Αθηναίους ότι ο πόλεμος έπρεπε να κριθεί στη θάλασσα (Πλούταρχος, *Θεμιστοκλής* 10.3). Η ηγεσία του στρατού αλλά και του στόλου δόθηκε στη Σπάρτη. Στην απόφαση των άλλων δυνάμεων να μη δοθεί η διοίκηση του ελληνικού στόλου στους Αθηναίους, ο Θεμιστοκλής υποχώρησε για να μη κινδυνεύσει η συμμαχία και δέχθηκε να αναλάβει την αρχηγία ο Σπαρτιάτης Ευρυβιάδης (Πλούταρχος, *Θεμιστοκλής* 7.3). Η βασική ιδέα του στρατηγικού σχεδίου, ωστόσο, ότι ο στρατός θα περιοριζόταν στην άμυνα και η αποφασιστική μάχη θα δινόταν στη θάλασσα, ήταν γέννημα της ιδιοφυίας του Αθηναίου στρατηγού. Ως πρώτη γραμμή άμυνας, προκειμένου να εμποδίσουν την προέλαση των Περσών, ορίστηκε το στενό των Θερμοπυλών, προστατευμένο από τη θάλασσα από τον ελληνικό στόλο, που είχε παραταχτεί στο ακρωτήριο Αρτεμίσιο, στην Εύβοια. Με την κατάληψη όμως των Θερμοπυλών όλη η κεντρική Ελλάδα έως τον Ισθμό περιήλθε στους Πέρσες και ο ελληνικός στόλος αναγκάστηκε να συμπτυχθεί στη Σαλαμίνα. Στην αντίδραση των Αθηναίων να εγκαταλείψουν τα ιερά και τους τάφους των προγόνων τους, ο ευφυής Θεμιστοκλής επικαλούμενος θεϊκά σημεία έπεισε τη βουλή και το δήμο να ψηφίσουν την πρότασή του για την εκκένωση της πόλης. Τα γυναικόπαιδα θα μεταφέρονταν στην Τροιζίνα, ενώ οι άν-

Εικ. 1. Προτομή Θεμιστοκλέους από μάρμαρο (2ος αι. μ.Χ.), αντίγραφο ελληνικού πρωτότυπου του 5ου αι. π.Χ. Όστια, Αρχαιολογικό Μουσείο, 85.
Fig. 1. Bust of Themistocles made of marble (2nd cent. AD), copy from a Greek original of the 5th cent BC. Ostia, Archaeological Museum, 85.

Themistocles, the Athenian politician and general, leader of the democrats, was born in 524 BC. According to Plutarch (*Themistocles*, 1.1-1.2), his ancestry was of no consequence to his fame because his father Neocles, a member of the Leontis tribe, was not a prominent Athenian citizen and his mother was not from Athens (Bicknell 1982) (fig. 1). However, as a result of Kleisthenes's reforms and his own abilities Themistocles was elected as *eponymous archon* at the age of 30 in 493/2 BC (Lenardon 1956). He set as his primary target the completion of a naval project that would prepare Athens to confront Persia in the imminent war. In the ostracisms that took place in the 480s, believed to have been instigated by Themistocles himself despite the fact that he was among the candidates (cat. nos 31-32), his political opponents were banned from Athens, including Xanthippos, father of Pericles and Aristides, surnamed "the Just" (cat. no. 33), who obstructed his plans to arm the city with a fleet (Hammond 1988, 336-337, 342-343). In 482 BC, Themistocles, by now the key figure in the political scene persuaded the Athenians to use the income from the discovery of a new vein of silver at the Laurion mines to build 200 new warships, the triremes, on the occasion of their military conflict with Aigina (Herodotus 7. 144.1. Plutarch *Themistocles*, 4.1-4.2). In this way, Athens became the first maritime power in mainland Greece in less than two years (fig. 2).

The greatest of all his deeds though was that Themistocles persuaded the Greeks to stand together and defend their cities against the Persians having ceased all hostilities between them (Plutarch *Themistocles*, 6.5). In the autumn of 481 BC, Athens and Sparta and several cities in Central Greece formed a confederate alliance, the Hellenic League, and declared war against Persia (Hammond 1988, 543). The following year, when Xerxes set out from Sardis with his army, an Athenian envoy was sent to Delphi to receive an oracle for the outcome of the impending war. The quick-witted politician read the "wooden wall" to mean the ships and managed to persuade the Athenians that the war should be decided at sea (Plutarch *Themistocles*, 10.3). The leadership of both the army and the fleet was given to Sparta. Themistocles gave way to the decision of the other cities not to give the command of the fleet to the Athenians because he did not want to jeopardise the alliance and accepted the Spartan Eurybiades as the commander-in-chief (Plutarch *Themistocles*, 7.3). However, the principal idea of the strategic plan that the decisive battle should be fought at sea while the army would be employed only in defense was borne inside the ingenious mind of the Athenian general. The narrow passage of Thermopylae was chosen as the first line of defense in an attempt to hinder the advance of the Persians. Thermopylae was protected from seaward by the Greek fleet that had been arrayed at the Cape Artemision in Euboea. But after the epic and tragic defeat at the battle of Thermopylae all of Central Greece south to the Isthmus was seized by the Persians and the Greek fleet was forced to withdraw at Salamis. When the Athenians opposed the proposition to abandon their temples and the tombs of their ancestors, the shrewd Themistocles by invoking divine signs convinced the assembly and the people to vote on his proposal to evacuate the city. Women and children would be transported to Troezen while the men of military age would man the fleet (Jameson 1960) (fig. 3). In those critical

Εικ. 2. Έλληνας οπλίτης σε πλήρη τριήρους.
Μαρμάρινη λίκυθος (β' μισό 4ου αι. π.Χ.),
από την Αθήνα. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο, Γ 9167.

Fig. 2. Greek hoplite soldier on the prow of a trireme.
Marble lekythos (second half of 4th cent. BC),
found in Athens. Athens, National Archaeological
Museum, Γ 9167.

δρες στρατεύσιμης ηλικίας θα επάνδρωναν τον στόλο (Jameson 1960) (εικ. 3). Τις κρίσιμες εκείνες ώρες, ο διορατικός Αθηναίος στρατηγός, παρά τις αντιδράσεις, υποστήριξε ότι έπρεπε να παρασύρουν και να αποκλείσουν τον περσικό στόλο στο στενό της Σαλαμίνας. Για να πετύχει το σχέδιό του έστειλε στον Ξέρξη τον Πέρση δούλο του, τον Σίκιννο, για να τον προειδοποιήσει ότι δήθεν ο ελληνικός στόλος ετοιμαζόταν να διαφύγει κρυφά κατά τη διάρκεια της νύχτας και ότι έπρεπε να επισπεύσει την επίθεση (Hammond 1988, 545). Το τέχνασμά του έφερε το επιθυμητό αποτέλεσμα και οι ελληνικές τριήρεις, που ήταν μικρές και ευέλικτες, καταναυμάχησαν τα μεγάλα και δυσκίνητα περσικά πλοία, στο στενότερο σημείο της Κυνόσουρας στη Σαλαμίνα το Σεπτέμβριο του 480 π.Χ. Ο Θεμιστοκλής άξιζε το μεγαλύτερο θαυμασμό από όλους τους Έλληνες, αφού χάρη στην έμφυτη οξυδέρκειά του ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει κάθε κρίση (Θουκυδίδης 1.138.3). Πρόβλεψε τις αντιδράσεις του Ξέρξη, επέλεξε το σωστό τόπο και χρόνο για την αποφασιστική σύγκρουση (Πλούταρχος Θεμιστοκλής, 14.2) και έγινε ο πρωταρχικός συντελεστής, ο αίτιώτατος, της ελληνικής νίκης (Θουκυδίδης 1.74.1).

Μετά τη μεγαλειώδη νίκη, οι στρατηγοί της Συμμαχίας τον ψήφισαν ως τον πιο ανδρείο και οι Σπαρτιάτες τον υποδέχτηκαν με τις μεγαλύτερες τιμές που έκαναν ποτέ σε ξένο (Πλούταρχος Θεμιστοκλής, 17.1-17.3). Λέγεται ότι στους αμέσως επόμενους Ολυμπιακούς αγώνες, όταν μπήκε στο στάδιο, όλοι τον χειροκροτούσαν με επιδοκιμασίες θαυμασμού και δεν πρόσεχαν τους αγωνιστές (Πλούταρχος, Θεμιστοκλής 17.4). Λίγους μήνες όμως μετά τη ναυμαχία, τον χειμώνα του 479 π.Χ., οι Αθηναίοι λησμόνησαν τις υπηρεσίες του και δεν εξελέγη ούτε αρχηγός του ελληνικού στόλου, ούτε στρατηγός (Barron 1988, 594). Προς το τέλος της δεκαετίας η συμπεριφορά του Θεμιστοκλή είχε γίνει αλαζονική και είχε αρχίσει να χάνει τη δημοτικότητά του. Ο Πλούταρχος (Θεμιστοκλής, 22.2-22.3) αναφέρει ότι έχασε την εύνοια του λαού με την πράξη του να αναγείρει κοντά στο σπίτι του, στη Μελίτη, έναν μικρό ναό της Αρτέμιδος, που την ονόμασε Αριστοβούλη, για να θυμίζει τις καθοριστικές συμβουλές του στη νίκη της Σαλαμίνας. Τελικά το 472/1 π.Χ. ο ήρωας της Σαλαμίνας εξοστρακίστηκε από τους συμπολίτες του, επειδή φοβήθηκαν ότι θα χρησιμοποιούσε την πολιτική δύναμη και υπεροχή του εναντίον του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ο Θεμιστοκλής ζούσε εξόριστος στο Άργος, όταν καταδικάστηκε ερήμην σε θάνατο με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας, του μηδισμού (O'Neil 1981, 335-346). Για να αποφύγει τους διώκτες του πήγαινε από τόπο σε τόπο, πρώτα στην Κέρκυρα και την Ήπειρο, έπειτα στη Μακεδονία και από την Πύδνα διαμέσω του Αιγαίου στη Μικρά Ασία, όπου προσέφυγε στην Αυλή του Αρταξέρξη Α' (Podlecki 1975, 37-40) πιστεύοντας ότι εκεί θα ήταν ασφαλής (McMullin 2001, 62).

Ο Πέρσης βασιλιάς τον δέχτηκε με ιδιαίτερες τιμές και του παραχώρησε τα εισοδήματα τριών πόλεων της Μικράς Ασίας, της Λαμψάκου, του Μυούντα και της Μαγνησίας του Μαιάνδρου, όπου τον εγκατέστησε ως κληρονομικό άρχοντα. Ο Θεμιστοκλής επέλεξε ως νέα πατρίδα τη Μαγνησία του Μαιάνδρου (Podlecki 1975, 43). Εκεί ως κυβερνήτης της έκοψε νομίσματα, όπως έκαναν οι Πέρσες σατράπες και οι άλλοι κυβερνήτες (Podlecki 1975, 169). Οι νομισματικοί εικονογραφικοί τύποι που επέλεξε παραπέμπουν στις τοπικές λατρείες της πόλης, του Απόλλωνος, του Διός και του Ηφαίστου. Έκοψε αργυρά διδραχμα/

Εικ. 3. Μαρμάρινη ενεπίγραφη στήλη, αρχαίο αντίγραφο του περιήφημου «ψηφίσματος του Θεμιστοκλέους» της εκκένωσης της πόλης των Αθηνών λίγο πριν από τη ναυμαχία της Σαλαμίνας (3ος αι. π.Χ.), που βρέθηκε στο Δαμαλά Τροιζινίας. Αθήνα, Επιγραφικό Μουσείο, EM 13330. Copyright: Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού
Fig. 3. Marble inscribed stele, ancient copy of the famous "decree of Themistocles" on the evacuation of Athens shortly before the battle of Salamis (3rd cent. BC), found in Damalas, Trizinia. Athens, Epigraphic Museum, EM 13330.

hours, the insightful Athenian general despite the objections insisted that they should lure and blockade the Persian fleet into the straits of Salamis. In order for his plan to succeed, Themistocles sent his Persian slave Sicinnus to Xerxes to warn him that the Greek fleet allegedly was about to escape in secret during the night and that he should speed up his attack (Hammond 1988, 545). His scheme brought about the desired outcome and the Greek triremes that were smaller in size and easy-to-navigate defeated the big and heavy Persian ships at the narrowest point on the Kynosoura peninsula on Salamis in September of 480 BC. Themistocles deserved the greatest admiration of all Greeks since as a consequence of his natural insight was able to face every crisis (Thucydides 1.138.3). He predicted Xerxes's reaction, chose the right place and time for the decisive battle (Plutarch *Themistocles*, 14.2) and became the principal contributor to the Greek victory (Thucydides 1.74.1).

After their momentous victory, the generals of the League voted Themistocles as the bravest of all and the Spartans welcomed him with the greatest honours ever bestowed to a foreigner (Plutarch *Themistocles*, 17.1-17.3). The story goes that in the Olympic games that followed, when he entered the stadium everyone cheered him applauding with admiration and no-one took notice of the competing athletes (Plutarch *Themistocles*, 17.4). However, a few months after the battle, in the winter of 479 BC, the Athenians ignored his services and elected him neither commander of the Greek fleet nor a general (Barron 1988, 594). Towards the end of the decade, Themistocles's behaviour was becoming presumptuous and he was beginning to lose his popularity. Plutarch (*Themistocles*, 22.2-22.3) reports that he lost the people's favour when he built a small temple near his home in Melite dedicated to Artemis named by him Aristoboule (she who offers the soundest advice) to remind them of his pivotal counseling that led to the victory at Salamis. In the end, in 472/1 BC, the hero of Salamis was ostracized because his fellow citizens feared that he might use his political power and superior position against the democratic regime (Plutarch *Themistocles*, 22.4). Themistocles lived as an exile in Argos (O'Neil 1981, 335-346), when he was sentenced to death in absentia on the charge of high treason, for *medism* (siding with the Persians). To avoid his persecutors he moved from place to place, first in Corcyra and Epirus, then to Macedonia and Pydna finally crossing the Aegean and reaching Asia Minor seeking refuge at the court of Artaxerxes I (Podlecki 1975, 37-40) thinking that he would be safe there (McMullin 2001, 62).

The Persian king received him with special honours and granted him the income of three cities in Asia Minor, Lampsakos, Myous and Magnesia-on-the-Maeander, where he appointed him a hereditary ruler. Themistocles chose to reside in Magnesia-on-the-Maeander (Podlecki 1975, 43) where as its governor issued coins, like other Persian satraps and governors (Podlecki 1975, 169). He selected iconographic types that refer to the local cults of Apollo, Zeus and Hephaestus. He struck didrachms/staters, drachms and denominations in the Attic weight standard (Nolle – Wenninger 1998-9, 64-68). The didrachms/staters bear on the obverse, Apollo standing nude with himation holding a laurel

στατήρες, δραχμές και υποδιαίρεσεις σύμφωνα με τον αττικό σταθμητικό κανόνα (Nolle – Wenninger 1998-9, 64-68). Τα δίδραχμα/στατήρες φέρουν ως εμπροσθότυπο τον Απόλλωνα όρθιο, γυμνό, με μιάτιο, να κρατά κλαδί δάφνης και ως εμπροσθότυπο αετό με ανοικτά φτερά (εικ. 4). Στις δραχμές η όρθια ανδρική μορφή με χιτώνα είναι ο Ζευς (Nolle – Wenninger 1998-9, 65, Th 2a) ή παριστάνεται ξανά ο Απόλλων (Sheedy 2017, 76) (εικ. 5). Η κεφαλή του πατέρα των θεών κοσμεί και τα τριπημβόλια, ενώ στην πίσω όψη χαράσσονται τα δύο πρώτα γράμματα ΘΕ του ονόματος του κυβερνήτη (εικ. 6). Το μονόγραμμα ΘΕ κυριάρχησε ως οπισθότυπος και στις υπόλοιπες αργυρές υποδιαίρεσεις (τριτεταρτημόρια, ημιβόλια, τεταρτημόρια). Ένας δεύτερος εικονογραφικός τύπος, ο οποίος κοσμεί την επιφάνεια των τριπημβολίων (εικ. 7), καθώς και των ημιβολίων και του τριτεταρτημορίου, είναι μια ανδρική κεφαλή με πύλο (Nolle – Wenninger 1998-9, 66, Th 4a). Μάλλον πρόκειται για μία απεικόνιση του Ηφαίστου και όχι για ένα πορτρέτο του Θεμιστοκλέους (Nolle 1996), που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πρόδρομος των νομισματικών πορτρέτων των σατραπών (Cahn 1989, 98). Η παράσταση της εμπρόσθιας όψης διαφοροποιείται στη μικρότερη υποδιαίρεση, τεταρτημόριο, με τη χάραξη μιας γλαύκας. Σύμφωνα με τις νομισματικές μαρτυρίες η κυριαρχία της οικογένειας του Θεμιστοκλέους στη Μαγνησία συνεχίστηκε και μετά τον θάνατό του (Sheedy 2017, 77-79). Ημιβόλια με παραστάσεις κρανοφόρο ανδρική μορφή / μονόγραμμα ΘΕ αποδίδονται στο γιό του, Αρχέπολι (αρ. κατ. 34), ενώ ημιβόλια με παραστάσεις κόκκο σίτου, ΘΕ / κεφαλή Απόλλωνος στον εγγονό του, Θεμιστοκλή (Sheedy 2017, 76, 78) (εικ. 8).

Ο Θεμιστοκλής απεβίωσε στη Μαγνησία του Μαιάνδρου σε ηλικία 65 ετών, το 459/8 π.Χ. (Podlecki 1975, 43). Ο Θουκυδίδης (1.138.4) αναφέρει ως αιτία του θανάτου του κάποια ασθένεια, ενώ ο Πλούταρχος (Θεμιστοκλής, 31.5-31.6) περιγράφει το δραματικό τέλος της ζωής του. Όταν η Αίγυπτος αποστάτησε με τη βοήθεια των Αθηναίων και ο Πέρσης βασιλιάς ζήτησε τη στρατιωτική υποστήριξη του Θεμιστοκλέους, αυτός, επειδή έπρεπε να πολεμήσει εναντίον της πατρίδας του, δηλητηριάστηκε πίνοντας αίμα ταύρου. Η αυτοκτονία του ήταν απαραίτητη για να αποκατασταθεί το μελανό σημείο της βιογραφίας του θριαμβευτή της Σαλαμίνας (Nolle – Wenninger 1998-9, 30-31). Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η μυθοπλασία στις αρχαίες πηγές της επιστροφής του από τη Μαγνησία και της ταφής του στην Αττική (Θουκυδίδης 1.138), γεγονός που αποδεικνύει ότι ήδη στο δ' τέταρτο του 5ου αιώνα π.Χ. το καθεστώς εξορίας του Θεμιστοκλέους είχε υποτιμηθεί. Η πληροφορία ότι οι Αθηναίοι μετανιωμένοι που τον εξόρισαν μετέφεραν κρυφά τη σορό του από τη Μαγνησία έχει πλέον αμφισβητηθεί (Podlecki 1975, 177-179). Η παρουσία του τάφου του κοντά στο λιμάνι του Πειραιά πιθανότατα αποτελούσε ένα μνημείο-κενοτάφιο για τον σπουδαίο πολιτικό που δημιούργησε τον ισχυρότερο στόλο της Ελλάδας, οχύρωσε το λιμάνι της Αθήνας και νίκησε τον Πέρση βασιλιά (Wallace 1972, 462).

Εικ. 4. Μαγνησία του Μαιάνδρου, αργυρό δίδραχμο (465-459 π.Χ.). Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας, Τμήμα Νομισμάτων, Μεταλλίων και Αρχαιοτήτων, Συλ. de Luynes 2898.
Fig. 4. Magnesia on the Maeander, silver didrachm (465-459 BC). Paris, Bibliothèque nationale de France, Département Monnaies, Médailles et Antiques, de Luynes Col. 2898.
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Coinage_of_Themistocles_Magnesia.jpg)

Εικ. 5. Μαγνησία του Μαιάνδρου, αργυρή δραχμή, 465-459 π.Χ.
Fig. 5. Magnesia on the Maeander, silver drachm, 465-459 BC.
Solidus Numismatik, Premium Auction 39 (24/03/2019), 19.

branch and on the reverse, eagle with open wings (fig. 4). The drachms bear either Zeus or Apollo standing nude wearing a chiton (Nolle – Wenninger 1998-9, 65, Th 2a) (Sheedy 2017, 76) (fig. 5). The head of Zeus also adorns the trihemioibols whereas the first two letters ΘΕ of the governor's name are inscribed on the reverse (fig. 6). The monogram ΘΕ became the principal reverse type of the remaining silver denominations as well (tritetartimorion, hemiobol, tetartimorion). A second iconographic type that adorns the trihemioibol (fig. 7), as well as the hemiobol and the tritetartimorion is a male head wearing a pilus (Nolle – Wenninger 1998-9, 66, Th 4a). This is probably a depiction of Hephaestus and not Themistocles (Nolle 1996) and could be described as a precursor to the numismatic portraits of the satraps (Cahn 1989, 98). The image on the obverse is differentiated on the smallest denomination, the tetartimorion, where an owl is inscribed. According to the numismatic evidence, Themistocles's family continued to be dominant in Magnesia and after his death (Sheedy 2017, 77-79). Hemiobols bearing on the obverse, a helmeted male figure and on the reverse, the monogram ΘΕ are attributed to Themistocles's son Archepolis (cat. no. 34). Likewise, hemiobols bearing on the obverse, a grain of wheat, monogram ΘΕ and on the reverse, head of Apollo are attributed to his grandson, Themistocles (Sheedy 2017, 76, 78) (fig. 8).

Themistocles passed away in Magnesia on the Maeander in 459/8 BC at the age of 65. (Podlecki 1975, 43). Thucydides (1.138.4) states as a cause of death some kind of illness whereas Plutarch (*Themistocles*, 31.5-31.6) describes his tragic end. When Egypt rebelled with the assistance of Athens, the Persian king requested the military support of Themistocles who, on account of being asked to fight against his homeland he took poison, bull's blood, and killed himself. His suicide was necessary to atone for this black page in the biography of the victor of Salamis (Nolle – Wenninger 1998-9, 30-31). The fiction in ancient sources concerning his return from Magnesia and burial in Attica belongs to this context (Thucydides 1.138) and attests to the fact that Themistocles's exile status had diminished since already the last quarter of the 5th century BC. The claim that the Athenians remorseful of having sent him in exile transferred his body from Magnesia in secret has now been challenged (Podlecki 1975, 177-179). His tomb near the port of Piraeus was probably a cenotaph dedicated to the great general who created the strongest fleet in Greece, fortified Athens's port and defeated the Persian king (Wallace 1972, 462).

Εικ. 6. Μαγνησία του Μαιάνδρου, αργυρό τριημιωβόλιο (465-459 π.Χ.).

Fig. 6. Magnesia on the Maeander, silver trihemioibol (465-459 BC).

Roma Numismatics Ltd, Auction 20 (29/10/2020), 176.

Εικ. 7. Μαγνησία του Μαιάνδρου, αργυρό τριημιωβόλιο (465-459 π.Χ.).

Fig. 7. Magnesia on the Maeander, silver trihemioibol (465-459 BC).

Roma Numismatics Ltd, Auction 16 (26/09/2018), 258.

Εικ. 8. Μαγνησία του Μαιάνδρου, αργυρό ημιωβόλιο (465-459 π.Χ.).

Fig. 8. Magnesia on the Maeander, silver hemioibol (465-459 BC).

Roma Numismatics Ltd, Auction 10 (27/09/2015), 391.

A. Κατάλοιπα μιας πολιτικής συνωμοσίας ή παροχή υπηρεσιών σε αναλφάβητους πολίτες; Προχαραγμένα όστρακα για την απομάκρυνση του Θεμιστοκλή από την πολιτική σκηνή της Αθήνας

A. Remnants of a political conspiracy or providing services to illiterate citizens? Pre-inscribed ostraka to remove Themistocles from the Athenian political scene

31

Όστρακο οστρακισμού εναντίον του Θεμιστοκλή Νεοκλέους

487-482 π.Χ.

Πηλός

Δ: 0,071μ. Υ: 0,02μ.

Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς, ΑΟ 93

Προέλευση: Από γέμισμα πηγαδιού στη Βόρεια Κλιτύ της Ακρόπολης

Βάση μελαμβαφούς κύλικας που προετοιμάστηκε ως όστρακο οστρακισμού κατά του Θεμιστοκλή, γιού του Νεοκλή.

Περιμετρικά αβαφής.

Επιγραφή στην άνω όψη:

ΘΕΜΙΣΘΟΚΛΕΣ/ΝΕΟΚΛΕΟΣ. Χαράκτης Ο ή Ε.

31

Ostrakon against Themistocles son of Neocles

487-482 BC

Clay

L: 0.071 m. H: 0.02 m.

Athens, Ancient Agora Museum, AO 93

Provenance: Filling of well, North Slope, Acropolis

Base of black-glazed kylix prepared as an ostrakon against Themistocles, son of Neocles.

Reserved band at the bottom unglazed.

Inscribed:

ΘΕΜΙΣΘΟΚΛΕΣ/ΝΕΟΚΛΕΟΣ. Engraver O or E.

32

Όστρακο οστρακισμού εναντίον του Θεμιστοκλή Νεοκλέους

περ. 480 π.Χ.

Πηλός

Δ: 0,075μ. Υ: 0,021μ.

Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς, ΑΟ 121

Προέλευση: Από γέμισμα πηγαδιού στη Βόρεια Κλιτύ της Ακρόπολης

Βάση μελαμβαφούς κύλικας που προετοιμάστηκε ως όστρακο οστρακισμού κατά του Θεμιστοκλή, γιού του Νεοκλή.

Αβαφής στην περίμετρο και στο εσωτερικό του στελέχους.

Επιγραφή στην κάτω όψη περιμετρικά:

ΘΕΜΙΣΘΟΚΛΕΣΝΕΟΚΛΕΟΣ. Χαράκτης C.

32

Ostrakon against Themistocles son of Neocles

ca. 480 BC

Clay

L: 0.075 m. H: 0.021 m.

Athens, Ancient Agora Museum, AO 121

Provenance: Filling of well, North Slope, Acropolis

Base of black-glazed kylix prepared as an ostrakon against Themistocles, son of Neocles.

Around the perimeter and on the inside unglazed.

Inscribed:

ΘΕΜΙΣΘΟΚΛΕΣΝΕΟΚΛΕΟΣ. Engraver C.

Σε ένα πηγάδι στη βόρεια πλαγιά της Ακρόπολης που έπαψε να χρησιμοποιείται στα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ. και πληρώθηκε σταδιακά με άχρηστα υλικά, τέσσερα μέτρα πάνω από τον πυθμένα, απορρίφθηκαν στο α' τέταρτο του 5ου αιώνα π.Χ. 190 όστρακα με το όνομα του Θεμιστοκλή, γένη του αθηναϊκού θριάμβου στα Περσικά και κυρίαρχου στην πολιτική σκηνή της Αθήνας για περισσότερο από δύο δεκαετίες. Τα όστρακα, στην πλειονότητά τους (122/190) βάσεις από αγγεία πόσεως (κύλικες), όπως τα δύο που παρουσιάζονται εδώ, φαίνεται ότι είχαν προετοιμαστεί ως σύνολο, από μικρό αριθμό χαρακτών και προορίζονταν για διανομή σε αναλόγους ή αναποφάσιτους Αθηναίους πολίτες. Για κάποιο άγνωστο λόγο δεν χρησιμοποιήθηκαν ποτέ. Ο Θεμιστοκλής υπήρξε αρχηγός των πιο ριζοσπαστικών δημοκρατικών και ο πρώτος που οραματίστηκε τη ναυτική ηγεμονία της Αθήνας και ανέδειξε τον Πειραιά ως πολεμικό ναύσταθμο της πόλης. Προκειμένου να υλοποιήσει το όραμά του, υποστήριξε την αξιοποίηση ενός νέου κοιτάσματος αργύρου στη Μαρώνεια του Λαυρίου για την ναυπήγηση τριήρων. Οι απαιτήσεις του στόλου των τριήρων για πολυάριθμους κωπηλάτες, οι οποίοι προέρχονταν από τις κατώτερες τάξεις των Αθηναίων πολιτών, θα οδηγήσουν στην αύξηση της ισχύος της τάξης των θητών στην αθηναϊκή πολιτεία. Ο Θεμιστοκλής ήταν συχνά υποψήφιος για οστρακισμό στην ταραγμένη δεκαετία του 480 π.Χ. οπότε για πρώτη φορά και συστηματικά εφαρμόστηκε το μέτρο του οστρακισμού. Κατόρθωσε να επικρατήσει σημαντικών αντιπάλων, όπως ο Ξάνθιππος και ο Αριστείδης. Οστρακίστηκε ωστόσο στο τέλος της δεκαετίας του 470 π.Χ., όταν οι φήμες για απληστία και υπέρμετρη φιλοδοξία και οι επιλογές του στην εξωτερική πολιτική οδήγησαν στην οριστική απομάκρυνσή του από την Αθήνα. Ο νικηφόρος στρατηγός των Μηδικών παρέμεινε εξόριστος στην περιοχή της Μαγνησίας, στην Μικρά Ασία, φιλοξενούμενος του Μεγάλου Βασιλιά, μέχρι το τέλος της ζωής του, χωρίς ωστόσο να στραφεί ποτέ εναντίον της Αθήνας. Η αποκατάσταση της υστεροφημίας του οφείλει πολλά στον ιστορικό Θουκυδίδη. Τα οστά του μεταφέρθηκαν στις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ. στον Πειραιά (Broneer 1938·Lang 1990· Brenne 1994).

One hundred and ninety (190) ostraka bearing the name of Themistocles, leader of the Athenian triumph in the Persian wars and leading figure in the political scene in Athens for more than two decades, were dumped in the first quarter of the 5th century BC in a pit, four meters from the bottom, on the North Slope of the Acropolis that had been ceased to be used since the end of the 6th century BC and was gradually filled with waste material. The ostraka, mostly (122/190) the round feet of drinking cups (kylikes), like the two presented here, were apparently prepared as a group by a small number of individuals and were intended for distribution to illiterate or undecided Athenian citizens. For unknown reason, they were never used. Themistocles was the leader of the more radical democrats and the first to envision the naval supremacy of Athens and make Piraeus prominent as the city's naval war base. In order to realise his dream, he supported the exploitation of a new silver deposit at the site of Maroneia in Laurion to build triremes. The fleet's requirements for numerous rowers who came from the lower classes of the Athenian citizenry resulted in the increase of power of the thetes. Themistocles was often a candidate for ostracism during the troubled 480s when this practice was systematically implemented for the first time. While he was able to prevail over important political opponents, like Xanthippos and Aristides, he was eventually ostracised in the end of the 470s when rumours about his avarice, excessive ambition and choices in external affairs led to his permanent expulsion from Athens. The victorious general of the Persian Wars remained in exile in Magnesia in Asia Minor as a guest of the Great King until the end of his life without once having turned against Athens. The restoration of his reputation owes much to the historian Thucydides. His bones were returned to Piraeus in the early 4th century BC. (Broneer 1938·Lang 1990· Brenne 1994).

Όστρακο οστρακισμού εναντίον του Αριστείδη Λυσιμάχου

471 π.Χ.

Πηλός

Μ: 0,105 μ., Υ: 0,085 μ.

Αθήνα, Αρχαιολογικό Μουσείο Κεραμεικού,

Ο 5432 (3480)

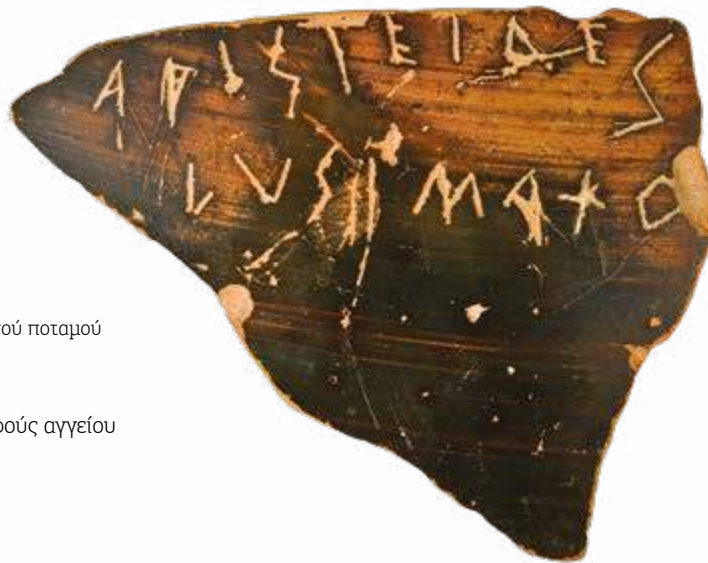
Προέλευση:

Από την επίκωση της αρχαίας κοίτης του Ηριδανού ποταμού στον Κεραμεικό.

Όστρακο από το τοίχωμα κλειστού μελαμβαφούς αγγείου με graffito

‘ΑΡΙΪΤΕΙΔΕΪ ΛΥΪΜΑΧΟΪ’

Διατηρείται σε γενικά καλή κατάσταση.

Ostrakon against Aristides son of Lysimachos

471 BC

Clay

L: 0.105 m., H: 0.085 m.

Athens, Kerameikos Archaeological Museum,

O 5432 (3480)

Provenance:

From the filling of the ancient riverbed of the Eridanos river in Kerameikos.

Ostrakon from the wall of a closed-shape black-glazed vase inscribed ‘ΑΡΙΪΤΕΙΔΕΪ ΛΥΪΜΑΧΟΪ’.

In a relatively good state of preservation.

Πενήντα τέσσερα όστρακα οστρακισμού κατά του Αριστείδη, υιού του Λυσιμάχου από το δήμο Αλωπεκής, προέρχονται από τον Κεραμεικό και ανήκουν χρονολογικά στην οστρακοφορία του 471 π.Χ., όταν εκείνος υπήρξε για δεύτερη φορά υποψήφιος για οστρακισμό με μικρή όμως προτίμηση έναντι του Μεγακλή Ιπποκράτους, ο οποίος οστρακίσθηκε τότε με περισσότερα από 4.000 όστρακα για δεύτερη φορά μετά το 486 π.Χ. (Λυσίας *Κατά Άλκιβιάδου Α΄ Λιποταξίου*, 14.39.8). Απαντούν επίσης οι παραλλαγές ΑΡΙΪΤΕΙΔΕΪ ΛΥΪΜΑΧΟ ΑΛΟΠΕΚΕΘΕΝ και ΑΡΙΪΤΕΙΔΕΪ ΛΥΪΜΑΧΟ ΕΚ ΚΟΙΛΕΪ, οι οποίες αφορούν πιθανότατα στο ίδιο πρόσωπο. Ο Αριστείδης είχε και ο ίδιος οστρακισθεί περίπου μια δεκαετία νωρίτερα -το 482 π.Χ.- για την αντίθεσή του στο πρόγραμμα ναυτικού εξοπλισμού του Θεμιστοκλή που υποστήριζε τη δημιουργία ενός ισχυρού στόλου και παρά τη φήμη που είχε αποκτήσει ως στρατηγός της Αντιοχίδος φυλής κατά τη μάχη του Μαραθώνα και τη θητεία του ως επώνυμος άρχων της Αθήνας έναν χρόνο αργότερα. Τα τεκμήρια εκείνης της καταδικαστικής για τον Αριστείδη οστρακοφορίας προέρχονται αποκλειστικά από όστρακα της Αρχαίας Αγοράς και όχι από τον Κεραμεικό. Βέβαια, τα κίνητρα των ψηφοφόρων ήταν ενίοτε πολύ ταπεινότερα, όπως διασώζει ο Πλούταρχος (*Αριστείδης*, 7.8.1) στο παροιμιώδες ανέκδοτο για έναν αγράμματο Αθηναίο που απάντησε στον ίδιο τον Αριστείδη όταν εκείνος τον ρώτησε ποιο κακό του είχε κάνει ώστε να τον επιλέξει: «οὐδὲ γινώσκω τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ’ ἐνόχλοῦμαι πανταχοῦ τὸν Δίκαιον ἀκούων»! Σε κάθε περίπτωση, η εξορία του Αριστείδη στη φιλική του Αίγινα διήρκεσε μόνον ως το 480 π.Χ. Ενόψει του περσικού κινδύνου επέστρεψε την παραμονή της ναυμαχίας της Σαλαμίνος και συστρατεύθηκε με το Θεμιστοκλή (Ηρόδοτος 8.79.1), ενώ το 479 π.Χ. εκλέχθηκε στρατηγός των Αθηναίων στη νικηφόρα μάχη των Πλαταιών (Brenne 1994, Brenne 2001, Brenne 2002, Brenne 2018).

Fifty four (54) ostraka against Aristides, son of Lysimachos from the deme of Alopeke, were found in the Kerameikos and are dated to the ostracism of 471 BC, when he was a candidate for the second time. However, it was Megakles son of Hippokrates who was eventually ostracized by more than 4000 ostraka for the second time after 486 BC. (Lysias, *Against Alcibiades* 1 14.39.8). The variations ‘ΑΡΙΪΤΕΙΔΕΪ ΛΥΪΜΑΧΟ ΑΛΟΠΕΚΕΘΕΝ’ and ‘ΑΡΙΪΤΕΙΔΕΪ ΛΥΪΜΑΧΟ ΕΚ ΚΟΙΛΕΪ’ are also observed, which probably refer to the same person. Aristides had been himself ostracized nearly a decade earlier, in 482 BC, for opposing Themistocles’s naval expansion project that provided for the construction of a strong navy and in spite of his fame for having served as a general of the Antiochis tribe in the battle of Marathon and an eponymous archon in Athens a year later. The evidence for the ostracism that sent Aristides into exile concerns ostraka found exclusively in the Ancient Agora and not at the Kerameikos. As reported by Plutarch though in his well-known story about an illiterate Athenian and his encounter with Aristides (*Aristides*, 7.8.1), the motives of each voter could be at times quite petty. When Aristides asked him what possible harm he had caused this man to justify his choice to vote for him (Aristides) the man answered “I do not even know the man but it vexes me to hear him everywhere being called the Just”! Even so, Aristides’s exile to his friendly Aigina lasted only until 480 BC. In view of the Persian danger, he returned on the eve of the battle of Salamis at Themistocles’s side (Herodotus 8.79.1) and in 479 BC he was elected general of the Athenians in the victorious battle at Plataia (Brenne 1994, Brenne 2001, Brenne 2002, Brenne 2018).

34

Μαγνησία του Μαιάνδρου,
αργυρό ημιωβόλιο

περ. 465-459 π.Χ.

Β: 0,39 γρ. Δ: 7 χιλ. Α: 60°

Αθήνα, ΝΜ IGCH 1183

Ε: Ανδρική γενειοφόρος κεφαλή με αττικό κράνος προς τα δεξιά.

Ο: Μονόγραμμα ΘΕ. Σε έγκοιλο τετράγωνο.

Oeconomides 1982, 85-87, πίν. 1, αρ. 1.

Για τον τύπο, βλ. Sheedy 2017, 71, αρ. 13a. Nolle – Wenninger 1998-9, 67, Th 5b

Το αργυρό ημιωβόλιο εκδόθηκε στη Μαγνησία του Μαιάνδρου, στην Ιωνία, την περίοδο 465-459 π.Χ., όταν ο Θεμιστοκλής ήταν κυβερνήτης εκεί, μετά τον εξοστρακισμό του από τους Αθηναίους το 472/1 π.Χ. (Cahn – Gerin 1988, 17-18). Δεν είναι βέβαιο εάν η γενειοφόρος ανδρική κεφαλή με κράνος στην εμπρόσθια όψη απεικονίζει τον Αθηναίο πολιτικό ή πρόκειται για απλή αναπαράσταση ενός πολεμιστή. Η χρονολογία έκδοσης του νομίσματος είναι αποτρεπτική της εικασίας ότι εικονίζεται ένα αληθινό πορτρέτο, αφού την περίοδο αυτή δεν ειθίσαι η αποτύπωση της κεφαλής ενός θνητού στην επιφάνεια των νομισμάτων (Oeconomides 1982, 85-87). Πιθανόν τα ημιωβόλια με την κρανοφόρο κεφαλή να κόπηκαν από τον γιό του Θεμιστοκλή, τον Αρχέπολι ο οποίος κληρονόμησε την αρχή της Μαγνησίας (Sheedy 2017, 76). Στην εμπρόσθια όψη των νομισμάτων απεικόνισε τον ήρωα Λεύκιππο, ιδρυτής της Μαγνησίας (Nolle – Wenninger 1998-9, 46, 67, Th 5b), ενώ στην πίσω όψη διατήρησε τα αρχικά ΘΕ ως σκόπιμη αναφορά στον διάσημο πατέρα του (Sheedy 2017, 77).

34

Magnesia-on-the-Maeander,
silver hemiobol

ca. 465-459 BC

W: 0.39 g. D: 7 mm. A: 60°

Athens, Numismatic Museum IGCH 1183

Ob.: Male bearded head with Attic helmet to right.

Rev.: Monogramme ΘΕ. In incuse square.

Oeconomides 1982, 85-87, pl. 1, no. 1.

On the type, see Sheedy 2017, 71, no. 13a. Nolle – Wenninger 1998-9, 67, Th 5b.

The silver hemiobol was issued in Magnesia-on-the-Maeander, in Ionia in ca. 465-459 BC when Themistocles served there as governor following his ostracism by the Athenians in 472/1 BC (Cahn – Gerin 1988, 17-18). It is uncertain whether the male bearded head with helmet on the obverse is a true portrait of the Athenian politician or a simple depiction of a warrior. The date of issuing does not support the hypothesis of a true portrait because during that period it was uncommon to depict the head of a person on coins (Oeconomides 1982, 85-87). It is possible that the hemiobols bearing the helmeted head were issued by Themistocles's son, Archepolis, who had inherited his father's position in Magnesia (Sheedy 2017, 76). He chose to depict on the obverse, the figure of the hero Leykippos, the founder of Magnesia (Nolle – Wenninger 1998-9, 46, 67, Th 5b), and he retained on the reverse, the initials ΘΕ as a deliberate reference to his famous father (Sheedy 2017, 77).

MENKLO

Γεώργιος Κακαβάς
George Kakavas

Η προβολή της νίκης της Σαλαμίνας στη Ρωμαϊκή Αθήνα

The projection of the Salamis victory
in Roman Athens

Η περίλαμπρη νίκη των Ελλήνων, που επιτεύχθηκε χάρη στον αθηναϊκό στόλο και το Θεμιστοκλή, θα μνημονευθεί στα νομίσματα που κόπηκαν στην Αθήνα 600 χρόνια μετά από τη ναυμαχία, την εποχή του Αδριανού (117-138 μ.Χ.) (εικ. 1), του Αντωνίνου Ευσεβούς (138-161 μ.Χ.) (εικ. 2) και του Μάρκου Αυρηλίου (161-180 μ.Χ.), όταν η ναυμαχία αποτελεί μακρινό παρελθόν για τους Αθηναίους. Η Αθήνα είναι πλέον μια επαρχιακή πόλη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας

Ο 2ος αιώνας μ.Χ. αποτελεί μία από τις πιο λαμπρές περιόδους στην ιστορία της πόλης και αυτό οφείλεται κυρίως στην ιδιαίτερη εύνοια, φροντίδα και αγάπη που απόλαυσε αρχικά από τον Αδριανό και στη συνέχεια από τους Αντωνίνους. Την εποχή του Αδριανού αποπερατώθηκε ο ναός του Ολυμπίου Διός, χτίστηκαν η ομώνυμη Βιβλιοθήκη και το Υδραγωγείο και επεκτάθηκε ο πολεοδομικός ιστός της πόλης (Camp 2001, 213-220). Το 131-132 μ.Χ. ιδρύθηκε από τους Αθηναίους, έξω από τον περίβολο του Ολυμπίου μια θριαμβική αψίδα, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης προς τον Αδριανό για τα πολυάριθμα έργα του στην Αθήνα (εικ. 3). Με τις ευεργεσίες των Ρωμαίων αυτοκρατόρων η Αθήνα ανέκτησε λίγη από την αίγλη του παρελθόντος, καθώς είχε πάψει πλέον να αποτελεί το εμπορικό και οικονομικό κέντρο του αρχαίου κόσμου, και αναδείχτηκε σε πνευματική πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας κατακτώντας την άρχουσα τάξη στη Ρώμη και τις επαρχίες (Goodman 1997, 153-154 και 233-234. Τσέλεκας 2008, 474).

Στους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους η Αθήνα εκδίδει χάλκινα νομίσματα διατηρώντας την ονομαστική αξία της δραχμής σε ισοτιμία 6 δραχμές = 1 δηνάριο (Τσέλεκας 2008, 476 και σημ. 25) για χρήση στις καθημερινές τοπικές συναλλαγές. Οι παραστάσεις και οι επιγραφές των νομισμάτων είναι ενδεικτικές της πολιτικής που διαμορφώθηκε απέναντι στη Ρώμη από την άρχουσα τάξη της πόλης σε απάντηση προς τη ρωμαϊκή εξουσία και παράλληλα με τη συμμετοχή της σε αυτή.

Οι τύποι που επιλέγονται να κοσμήσουν τις όψεις των νομισμάτων είναι από τα σημαντικότερα μέσα για να προβληθεί η ταυτότητα και να εκφραστεί η ιδεολογία των τοπικών αρχών, αφού στα νομίσματα αποτυπώνεται η άποψη και η οπτική αυτών που ελέγχουν την πόλη (Τσέλεκας 2008, 473). Στις αθηναϊκές νομισματικές εκδόσεις την εποχή του Αδριανού, του Αντωνίνου Ευσεβούς και του Μάρκου Αυρηλίου υπάρχει πληθώρα εικονογραφικών θεμάτων για την αρχιτεκτονική, την πλαστική, την ιστορία και τη θρησκεία, που παραπέμπουν στο ένδοξο παρελθόν. Στις εμπρόσθιες όψεις των νομισμάτων απεικονίζεται η προτομή της Αθηνάς, της θεάς προστάτιδας της πόλης. Στις οπίσθιες όψεις παρελαύνουν γνωστοί αγαλματικοί τύποι (η Αθηνά Παρθένος, η Αθηνά Velletri (εικ. 4), η Αθηνά Medici (εικ. 5), ο Μαρσύας και η Αθηνά, ο Απόλλων Αλεξίκακος, η Ειρήνη και ο Πλούτος), οικείες μυθολογικές σκηνές (η διαμάχη Ποσειδώνος και Αθηνάς (εικ. 6), ο Θησέας και ο Μινώταυρος, ο Θησέας και ο Αιγέας, ο Θησέας και ο ταύρος του Μαραθώνα), ο ιερός βράχος της Ακροπόλεως με τα μνημεία του (αρ. κατ. 39) (εικ. 7), σύμβολα (γλαυξ, βουκράνιον), έπαθλα των Παναθηναίων, ιστορικά πρόσωπα που σχετίζονται με σπουδαίες νίκες, όπως ο Μιλτιάδης (αρ. κατ. 38) (εικ. 8) και ο Θεμιστοκλής (αρ. κατ. 35-37), όλα προς δόξα και προβολή του επίζηλου παρελθόντος της πιο φημισμένης πόλης της Ελλάδος (von Mosch 1999, 29-56 και 69-72. Τσέλεκας 2008, 474-475. Kakavas 2014, 116-117).

Εικ. 1. Κεφαλή Αδριανού από πεντελικό μάρμαρο (130-138 μ.Χ.), που βρέθηκε στην Αθήνα. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 3729.
Fig. 1. Head of Hadrian made of Pentelic marble (AD 130-138), found in Athens. Athens, National Archaeological Museum, 3729.

Εικ. 2. Κεφαλή Αντωνίνου Ευσεβούς από πεντελικό μάρμαρο (138-161 μ.Χ.). Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 5241.
Fig. 2. Head of Antoninus Pius made of Pentelic marble (AD 138-161). Athens, National Archaeological Museum, 5241.

The glorious victory of the Greeks, achieved due to the Athenian fleet and Themistocles, would be commemorated on coins issued in Athens 600 years after the event during the reigns of Hadrian (AD 117-138) (fig. 1), Antoninus Pius (AD 138-192) (fig. 2) and Marcus Aurelius (AD 161-180), when the naval battle belonged well into the distant past. By then, Athens was a provincial city of the Roman Empire.

Second century AD has been one of the most illustrious periods in the history of the city as a result of the particular preference, attention and affection shown to it by first Hadrian and then the Antonines. In Hadrian's time, the temple of Olympian Zeus (Olympieion) was completed, the Library that bears his name and the Aqueduct were constructed and the city's urban planning was extended (Camp 2001, 213-220). In AD 131-132, the Athenians erected a triumphal arch outside the peribolos of the Olympieion in gratitude to Hadrian for all his numerous building projects in the city (fig. 3). With the benefits bestowed by the Roman emperors, Athens regained some of the glamour of the past because by then it had ceased being the commercial and economic centre of the ancient world. Thus, it was promoted into the cultural capital of the empire by conquering the ruling class in Rome and the provinces (Goodman 1997, 153-154 and 233-234. Tselekas 2008, 474).

During the Roman period, Athens issued bronze coins maintaining the nominal value of the drachm on par with the denarius at the rate of 6 drachms to 1 denarius (Tselekas 2008, 476 and n. 25) to be used in local daily transactions. The representations and inscriptions on the coins indicate the policy towards Rome decided by the city's ruling class in response to Roman authority and at the same time its participation in it. The selected types that adorn the faces of the coins are among the most important means to promote identities and express the ideology of the local authorities because it is the views and perspectives of the city's leaders that are depicted on them (Tselekas 2008, 473). A wide range of iconographic themes are portrayed on the Athenian issues of the years of Hadrian's, Antoninus Pius's and Marcus Aurelius's rule. They concern architecture, sculpture, history and religion referring to Athens's glorious past. The obverses of the coins depict the bust of Athena, the patron-deity of the city. The reverses include well-known sculpture types (the Athena Parthenos, the Athena/Pallas of Velletri (fig. 4), the Athena Medici (fig. 5), Athena and Marsyas, Apollo Alexikakos, Eirene and Pluto), familiar mythological scenes (the contest between Poseidon and Athena (fig. 6), Theseus and Minotaur, Theseus and Aegeus, Theseus and the bull of Marathon), the sacred rock of the Acropolis and its monuments (cat. no. 39) (fig. 7), symbols (owl, bucranium), prizes at the Panathenaic games, historical figures associated with great victories, such as Miltiades (cat. no. 38) (fig. 8) and Themistocles (cat. nos. 35-37); all these to honour and promote the enviable past of the most famous city in Greece (von Mosch 1999, 29-56 and 69-72. Tselekas 2008, 474-475. Kakavas 2014, 116-117).

Εικ. 3. Η θριαμβική αψίδα του Αδριανού, Αθήνα. (121-132 μ.Χ.).

Fig. 3. The triumphal Arch of Hadrian, Athens (AD 131-132).

(<https://aristotelisguidegr.files.wordpress.com/2012/07/arch-of-hadrian1.jpg>)

Σε αυτό το πλαίσιο προβάλλεται και η νίκη στη Σαλαμίνα (αρ. κατ. 35-37). Η αρχική επιλογή αυτού του θέματος πιθανόν να οφείλεται σε πρόσωπα που συνδέονταν με την παλαιά οικογένεια του Θεμιστοκλή (Kroll 1997, 64-66. von Mosch 1999, 66-68. Τσέλεκας 2008, 475). Ωστόσο, η διάρκεια και η αναπαγωγή του σίγουρα οφείλεται στο ότι αναφέρεται σε ένα από τα σπουδαιότερα γεγονότα της ιστορίας των Αθηνών, που ανέδειξε την πόλη σε υπερασπιστή της ελευθερίας των Ελλήνων και θεμελίωσε την ηγεμονική της παρουσία στον αρχαίο ελληνικό κόσμο.

Ο κομψασμός και η προγονολατρεία των Αθηναίων που προβλήθηκε εικονογραφικά με επιτυχία στους χαρακτήρες των νομισμάτων τους, είχε ήδη καταγραφεί στη φράση του Ιουλίου Καίσαρα, ο οποίος, όταν οι Αθηναίοι του ζήτησαν συγγνώμη επειδή είχαν υποστηρίξει τον αντίπαλό του Πομπήιο κατά τον Β΄ Ρωμαϊκό εμφύλιο πόλεμο τους απάντησε: «Πόσες φορές θα σας σώζει από την αυτοκαταστροφή η δόξα των προγόνων περιώσει; («Πόσες φορές θα σας σώζει από την αυτοκαταστροφή η δόξα των προγόνων σας;» (Αππιανός *Ρωμαϊκών Εμφυλίων Β΄*, 13.88).

Εικ. 4. Κεφαλή Αθηνάς από πεντελικό μάρμαρο (2ος αι. μ.Χ.), που βρέθηκε στην Πνύκα. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 3718.

Fig. 4. Head of Athena, made of Pentelic marble (2nd cent. AD), found at Pnyx. Athens National Archaeological Museum, 3718.

Εικ. 5. Προτομή Αθηνάς/Παλλάδος του Βελλετρίου από μάρμαρο (2ος αι. μ.Χ.), που βρέθηκε στο Tusculum. Μόναχο, Γλυπτοθήκη, 213.

Fig. 5. Bust of Athena/Pallas of Velletri, made of marble (2nd cent. AD), found in Tusculum. Munich, Glyptothek, 213.
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bust_Athena_Velletri_Glyptothek_Munich_213.jpg).

Within this context, the victory at Salamis is also promoted (cat. nos 35-37). The initial selection of this theme may have been due to persons connected with the old family of Themistocles (Kroll 1997, 64-66. von Mosch 1999, 66-68. Tselekas 2008, 475). However, its duration and reproduction must have been the result of being one of the most memorable events in the history of Athens that elevated the city into the defender of the freedom of the Greek peoples and established its authority in the ancient Greek world.

The Athenian boast and ancestor worship that had been successfully projected iconographically on their coinage had been already recorded in Julius Caesar's remark when the Athenians apologised for having supported his opponent Pompey during the Second Civil War: «ποσάκις ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἢ δόξα τῶν προγόνων περισώσει;» ("How often will the glory of your ancestors save you from self-destruction?") Appian *The Civil Wars* 2.13.88).

Εικ. 6. Προτομή Αθηνάς / Έρις Ποσειδῶνος και Αθηνάς σε αθηναϊκή χαλκή δραχμή (120 – μέσα 2ου αι. μ.Χ.). Αθήνα, ΝΜ 2813.
Fig. 6. Bust of Athena / Contest of Athena and Poseidon on Athenian bronze drachm (120 – mid. 2nd cent. AD). Athens, NM 2813.

Εικ. 7. Η Ακρόπολις, Αθήνα.
Fig. 7. The Acropolis, Athens.

Εικ. 8. Κράνος του Μιλτιάδη με την επιγραφή «ΜΙΛΤΙΑΔΕΣ ΑΝΕ[Θ]ΕΚΕΝ [Τ]ΩΙ». Ολυμπία, Αρχαιολογικό Μουσείο, Β 2600.
Fig. 8. Helmet of Miltiades bearing the inscription «ΜΙΛΤΙΑΔΕΣ ΑΝΕ[Θ]ΕΚΕΝ [Τ]ΩΙ» ("Miltiades dedicated this"). Olympia, Archaeological Museum, B 2600.

35

Αθήναι, χαλκή δραχμή

120 – μέσα 2ου αι. μ.Χ.

W: 10,56 γρ. Δ: 24 χιλ. Α: 270°

Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 867/1956

Ε: Προτομή Αθηνάς με κορινθιακό κράνος και αιγίδα προς τα δεξιά. Η παράσταση σε στεφάνι.

Ο: Ο Θεμιστοκλής με στρατιωτική περιβολή, κρατώντας τρόπαιο στο αριστερό χέρι και στεφάνι στο δεξί, όρθιος πάνω σε τριήρη προς τα αριστερά. Εκατέρωθεν, Α – ΘΗ. Πάνω στην πλώρη, γλαύκα προς τα αριστερά και στο έμβολο, όφις. Η παράσταση σε σιτικό κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Kroll – Walker 1993, 130, αρ. 181.

Obv.: Bust of Athena with Corinthian helmet and aegis to right. The whole within a wreath.

Rev.: Themistocles in military attire holding trophy in left hand and crown in right, standing on a trireme to left. On either side, Α – ΘΗ. On prow, an owl to left and on ram, a serpent. The whole within a circular dotted border.

Unpublished.

On the type, see Kroll – Walker 1993, 130, no. 181.

35

Athens, bronze drachm

120 – mid. 2nd cent. AD

W: 10.56 g. D: 24 mm. A: 270°

Athens, NM ΣΕΜΠ 867/1956

36

Αθήναι, χαλκό ημίδραχμον

120 – μέσα 2ου αι. μ.Χ.

W: 6,89 γρ. Δ: 23 χιλ. Α: 120°

Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 869/1956

Ε: Προτομή Αθηνάς με κορινθιακό κράνος και αιγίδα προς τα δεξιά. Η παράσταση σε στεφάνι.

Ο: Ο Θεμιστοκλής με στρατιωτική περιβολή, κρατώντας τρόπαιο στο αριστερό χέρι και στεφάνι στο δεξί, όρθιος πάνω σε τριήρη προς τα αριστερά. Εκατέρωθεν, Α – ΘΗ. Πάνω στην πλώρη, γλαύκα προς τα αριστερά και στο έμβολο, όφις. Η παράσταση σε σιτικό κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Kroll – Walker 1993, 130, αρ. 181.

Obv.: Bust of Athena with Corinthian helmet and aegis to right. The whole within a wreath.

Rev.: Themistocles in military attire holding trophy in left hand and crown in right, standing on a trireme to left. On either side, Α – ΘΗ. On prow, an owl to left and on ram, a serpent. The whole within a circular dotted border.

Unpublished.

On the type, see Kroll – Walker 1993, 130, no. 181.

36

Athens, bronze hemidrachm

120 – mid. 2nd cent. AD

W: 6.89 g. D: 23 mm. A: 120°

Athens, ΝΜ ΣΕΜΠ 869/1956

Αθήνα, χαλκή δραχμή

120 – μέσα 2ου αι. μ.Χ.

B: 11,18 γρ. Δ: 26 χιλ. A: 210°

Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 8701956

Athens, bronze drachm

120 – mid. 2nd cent. AD.

W: 11.18 g. D: 26 mm. A: 210°

Athens, NM ΣΕΜΠ 8701956

Ε: Προτομή Αθηνάς με κορινθιακό κράνος και αιγίδα προς τα δεξιά. Η παράσταση σε στεφάνι.

Ο: Ο Θεμιστοκλής με στρατιωτική περιβολή, κρατώντας τρόπαιο στο αριστερό χέρι και στεφάνι στο δεξί, όρθιος πάνω σε τριήρη προς τα δεξιά. Πάνω στην πλώρη, γλαύκα προς τα δεξιά και στο έμβολο, όφις. Εκατέρωθεν, Α – Θ/Η. Η παράσταση σε στικτό κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Kroll – Walker 1993, 130, αρ. 182.

Ο Θεμιστοκλής Νεοκλέους Φρεάριος απεικονίζεται στον οπισθότυπο αθηναϊκών νομισματικών εκδόσεων στα χρόνια του Αδριανού και των Αντωνίνων ως μια συμβολική παράσταση που αναφέρεται στη Ναυμαχία της Σαλαμίνας (22 Σεπτεμβρίου 480 π.Χ.). Ο Αθηναίος πολιτικός και στρατηγός ανήγαγε την Αθήνα σε ισχυρή ναυτική δύναμη και υπήρξε ο εμπνευστής και βασικός συντελεστής της καθοριστικής νίκης των Ελλήνων επί των Περσών στη Σαλαμίνα, ανοίγοντας το δρόμο για την αθηναϊκή ηγεμονία του 5ου αι. π.Χ. και το περίκλειο «μέγα τὸ τῆς θαλάσσης κράτος» (Θουκυδίδης 1.143.5). Η αθηναϊκή τριήρης, τα ξύλινα τείχη του χρησίου, συμβολίζει την αθηναϊκή ναυτική δύναμη, ενώ το στεφάνι και το τρόπαιο που κρατεί ο Θεμιστοκλής παραπέμπουν στην καταστροφή του περσικού στόλου και τη θριαμβευτική ελληνική νίκη.

Obv.: Bust of Athena with Corinthian helmet and aegis to right. The whole within a wreath.

Rev.: Themistocles in military attire holding trophy in left hand and crown in right, standing on a trireme to right. On prow, an owl to right and on ram, a serpent. On either side, A – Θ / Η. The whole within a circular dotted border.

Unpublished.

On the type, see Kroll – Walker 1993, 130, no. 182.

Themistocles son of Neocles from the deme of Phrearrihoi is depicted on the reverse of Athenian coins issued during the reign of Hadrian and the Antonine dynasty in a symbolic representation that alludes to the naval battle of Salamis (22 September 480 BC). The Athenian politician and general turned Athens into a strong naval power and was the inspiring figure and the main factor behind the decisive victory of the Greeks against the Persians in Salamis. He paved the way towards the Athenian hegemony in the 5th century BC and Pericles's famous line "The rule of the sea is indeed a great matter" (Thucydides 1.143.5). The Athenian trireme, the oracle's wooden walls, stands for the Athenian naval supremacy while the figure of Themistocles holding the crown and the trophy refers to the destruction of the Persian fleet and the Greek triumph.

Αθήναι, χαλκό ημίδραχμον

120 – μέσα 2ου αι. μ.Χ.

B: 8,98 γρ. Δ: 22,3 χιλ. A: 360°

Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 905/1956

Ε: Προτομή Αθηνάς με κορινθιακό κράνος και αιγίδα προς τα δεξιά. Η παράσταση σε στεφάνι.

Ο: Ο Μιλτιάδης, με στρατιωτική περιβολή, όρθιος προς τα δεξιά κρατώντας με τα δύο του χέρια Πέρση αιχμάλωτο μπροστά από ένα τρόπαιο. Αριστερά, Α/Θ[Η]. Η παράσταση σε σιλικό κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Kroll – Walker 1993, 132, αρ. 190. von Mosch 1999, 66, πίν. 117, αρ. 81.

Ο Αθηναίος στρατηγός Μιλτιάδης απεικονίζεται στον οπισθότυπο αθηναϊκών κοπών στα χρόνια του Αδριανού και των Αντωνίνων ως μια συμβολική παράσταση που αναφέρεται στη σπουδαία νίκη των Αθηναίων και των Πλαταιέων εναντίον των Περσών στο Μαραθώνα (Αύγουστος ή Σεπτέμβριος 490 π.Χ.). Μετά την αποτυχία της Ιωνικής Επανάστασης, ο Δαρείος Α΄ αποφάσισε να τιμωρήσει τους Αθηναίους και τους Ερετριείς, που είχαν βοηθήσει τους Ίωνες. Το 492 π.Χ., έστειλε δύναμη, υπό την ηγεσία του Μαρδόνιου αλλά ο περσικός στόλος καταστράφηκε από τρικυμία παραπλέοντας τον Άθω. Το 490 π.Χ., υπό τη διοίκηση του Δάτι και του Αρταφέρνη, ο περσικός στρατός κατέλαβε τις Κυκλάδες, κατέστρεψε την Ερέτρια και στρατοπέδευσε στο Μαραθώνα. Η νίκη των Ελλήνων στο Μαραθώνα, που οφειλόταν στη στρατιωτική ιδιοφυΐα του Μιλτιάδη, θεωρείται ως μια από τις σημαντικότερες και πιο αποφασιστικές στιγμές στην ιστορία της ανθρωπότητας (Creasy 2008).

Athens, bronze hemidrachm

120 – mid. 2nd cent. AD.

W: 8.98 g. D: 22.3 mm. A: 360°

Athens, NM SEMΠ 905/1956

Obv.: Bust of Athena with Corinthian helmet and aegis to right. The whole within a wreath.

Rev.: Miltiades in military attire, standing to right and holding with both hands a Persian captive in front of a trophy. To left, Α / Θ[Η]. The whole in circular dotted border.

Unpublished.

On the type, see Kroll – Walker 1993, 132, no. 190. von Mosch 1999, 66, pl. 117, no. 81.

The Athenian general Miltiades is depicted on the reverse of Athenian coins issued during the reign of Hadrian and the Antonine dynasty as a symbolic representation with reference to the great victory of the Athenians and the Plataians against the Persians in Marathon (August or September 490 BC). After the collapse of the Ionian revolt, Darius I decided to punish the Athenians and the Eretrians who had assisted the Ionians. In 492 BC, he sent an army under the command of Mardonius but the Persian fleet was destroyed in a storm off the coast of Mt. Athos peninsula. In 490 BC, under the command of Datis and Artaphernes the Persian fleet captured the Cyclades, destroyed the city of Eretria in Euboea and camped at Marathon. The victory of the Greeks at the battle of Marathon, that was owed to Miltiades's brilliance, is considered one of the most significant and decisive moments in human history (Creasy 2008).

Αθήναι, χαλκή δραχμή

140 – 175 μ.Χ.

B: 9,82 γρ. Δ: 25 κιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 906/1956

Athens, bronze drachm

140-175 AD.

W: 9.82 g. D: 25 mm. A: 360°

Athens, NM ΣΕΜΠ 906/1956

Ε: Προτομή Αθηνάς με κορινθιακό κράνος και αιγίδα προς τα δεξιά. Η παράσταση σε στικτό κυκλικό πλαίσιο.

Ο: Άποψη της Ακροπόλεως με τα μνημεία της από βορειοδυτικά. Περιμετρικά από αριστερά προς δεξιά, ΑΘΗΝ – ΑΙΩΝ. Η παράσταση σε στικτό κυκλικό πλαίσιο. Τσέλεκας 2008, 479, εικ. 5β. Kakavas 2014, 117, fig.105.

Για τον τύπο, βλ. Kroll – Walker 1993, 145, αρ. 280. von Mosch 1999, 71, πίν. 117, αρ. 85.

Η κορωνίδα του χρυσού αιώνα του Περικλέους, ο ιερός βράχος της Ακροπόλεως των Αθηνών, κοσμήει τον οπισθότυπο αθηναϊκών εκδόσεων στα χρόνια των Αντωνίνων. Στα δεξιά της σύνθεσης οι βαθμίδες της Οδού των Παναθηναίων που οδηγούσαν προς τα Προπύλαια. Στο κέντρο υπατεύει το κολοσσιαίο άγαλμα της Αθηνάς Προμάχου. Ψηλά στο μέσον του βράχου αποδίδεται το Ερέχθειον με τη γλαύκα, το ιερό πτηνό της θεάς Αθηνάς. Η σύνθεση ολοκληρώνεται με το σπήλαιο του Πάνος στα ριζά του βράχου, με αγαλματίδιο του θεού στο εσωτερικό του. Ο ανώνυμος χαράκτης επιτυγχάνει να αποτυπώσει με αρκετή ακρίβεια την τοπογραφία ενός από τα σημαντικότερα μνημεία της Αρχαιότητας στην κυκλική επιφάνεια των 25 χιλιοστών.

Obv.: Bust of Athena with Corinthian helmet and aegis to right. The whole within a circular dotted border.

Rev.: View of the Acropolis and its monuments from northwest. Around from left to right, ΑΘΗΝ – ΑΙΩΝ. The whole within a circular dotted border.

Tselekas 2008, 479, fig. 5β. Kakavas 2014, 117, fig.105.

On the type, see Kroll – Walker 1993, 145, no. 280. von Mosch 1999, 71, pl. 117, no. 85.

The crowning achievement of the golden age of Pericles, the sacred rock of the Athenian Acropolis adorns the reverse of Athenian coins issued at the time of the Antonine dynasty. To the right of the scene, the steps of the Panathenaic Way leading to the Propylaea. In the centre, the colossal statue of Athena Promachos. High up in the middle of the rock, the Erechtheion is rendered with the owl, the sacred bird of Athena Promachos. The scene is completed with the cave of Pan at the base of the rock with a statuette of the god seen inside. The anonymous engraver manages to display quite accurately the topography of one of the greatest monuments of Antiquity on a round surface of 25 mm in diameter.

BILLY 20

Γεώργιος Κακαβός
George Kakavas

Ο χρυσός των Περσών
The Persian gold

Το διμεταλλικό σύστημα έκδοσης χρυσών και αργυρών νομισμάτων, ως συνέχεια των νομισμάτων από ήλεκτρο, συντελείται, σύμφωνα με γραμματειακές πηγές, στις Σάρδεις, την πρωτεύουσα της Λυδίας, στα χρόνια της βασιλείας του Κροίσου (561-547 π.Χ.): Λυδοί... πρώτοι δε ανθρώπων, των ημείς ίδμεν, νόμισμα χρυσοῦ και αργύρου κοψάμενοι εχρήσαντο (Ηρόδοτος 1.94). Ένα ασφαλές *terminus ante quem*, γύρω στο 560 π.Χ., προσέφεραν πρόσφατες ανασκαφές στο ναό της Αρτέμιδος στην Έφεσο, που βεβαιώνουν ότι το αρχαιότερο στρώμα όπου βρέθηκαν νομίσματα από ήλεκτρο βρίσκεται κάτω από το ναό του 560 π.Χ., για την κατασκευή του οποίου συνεισέφερε ο Κροίσος (Howgego 1995, 2, 4).

Μετά την υποταγή της Λυδίας στους Αχαιμενίδες, τα χρυσά και αργυρά νομίσματά της με την παράσταση των αντωπών ημίτομων λέοντος και ταύρου (εικ. 1) πέρασαν στην Περσική Αυτοκρατορία (Carradice 1987, 73 κ.εξ.), που ιδρύθηκε από τον Κύρο Β΄ Μέγα (559-530 π.Χ.) (εικ. 2). Η αχανής αυτοκρατορία εκτεινόταν δυτικά έως τα βόρεια και τα ανατολικά της Μικράς Ασίας, στη Θράκη, καθώς και στην πλειοψηφία των παράκτιων περιοχών του Εύξεινου Πόντου, ανατολικά έως το σημερινό Αφγανιστάν, καθώς και σε τμήμα του σημερινού Πακιστάν, ενώ στα νότια και τα νοτιοδυτικά έως το σημερινό Ιράκ, την Συρία, τα βόρεια της Σαουδικής Αραβίας, την Ιορδανία, το Ισραήλ, την Παλαιστίνη, τον Λίβανο, την Αίγυπτο, καθώς και τα βόρεια της Λιβύης (εικ. 3).

Οι Πέρσες άρχισαν να εκδίδουν στα τέλη του βου αιώνα π.Χ. και σε περιοχές με ισχυρή ελληνική παρουσία τη δική τους χαρακτηριστική βασιλική νομισματοκοπία, η οποία αποτελείτο από χρυσούς δαρειακούς

Εικ. 1. Κροίσος, χρυσός στατήρ (περ. 550 π.Χ.).
Fig. 1. Croesus, gold stater (c. 550 BC).
Baldwin's Auction Ltd, Dimitry Markov Coins & Medals, M & M Numismatics Ltd, The New York Sale XXVII (04/01/2012): The Prospero Collection of Ancient Greek Coins, 564.

Εικ. 2. Το ταφικό μνημείο του Κύρου του Μεγάλου (559-530 π.Χ.) στις Πασαργάδες.
Fig. 2. Tomb of Cyrus the Great (559-530 BC) in Pasargadae.
(<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=14482534>).

The bimetallic standard of issuing gold and silver coins, that followed those made of electrum, was in use, according to literary sources, in Sardis, the capital of Lydia in the reign of king Croesus (561-547 BC): *The Lydians... were the first whom we know who coined and used gold and silver coin* (Herodotus 1.94). Recent excavations in the temple of Artemis in Ephesos provide a secure *terminus ante quem* in ca. 560 BC confirming that the earliest stratum containing coins of electrum lies beneath the 560 BC temple, for the construction of which Croesus contributed with them (Howgego 1995, 2, 4).

After the subjugation of Lydia to the Achaemenids, its gold and silver coins bearing the image of the confronted foreparts of a lion and a bull (fig. 1) were adopted by the Persian empire (Carradice 1987, 73 ff.), founded by Cyrus II the Great (559-530 BC) (fig. 2). The vast empire was extended to the west, until the north and east borders of Asia Minor to Thrace and in most of the coastal areas in the Black Sea; to the east, until modern Afganistan and part of modern Pakistan while to the south and south-west, until modern Iraq, Syria, northern Saudi Arabia, Jordan, Israel, Palestine, Lebanon, Egypt and northern Libya (fig. 3).

The Persians started to mint their own characteristic royal coinage, consisting of gold darics (Herodotus, 4.166, 7.28 and 7.41-42) (cat. nos 41-59) (fig. 4) and silver sigloi in the end of 6th century BC in areas with strong Greek presence. The issuing of the royal Persian coins is associated with the

Εικ. 3. Ανάγλυφο από το λαξευμένο σε βράχο τάφο του Ξέρξη Α' (486-465 π.Χ.) στη βασιλική νεκρόπολη στη Νάγκσε Ροστάμ, που απεικονίζει το Μέγα Βασιλέα και 28 μορφές, που αντιπροσωπεύουν τα 28 υποτελή έθνη της Περσικής Αυτοκρατορίας.
Fig. 3. Relief from the rock-cut tomb of Xerxes I (486-465 BC) in the royal necropolis of Naqsh-e Rostam, representing the Great King and 28 figures, representing the 28 subject nations of the Persian Empire.
([https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Xerxes_tomb_at_Naqsh-e_Rostam_-_upper_register_\(4614878357\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Xerxes_tomb_at_Naqsh-e_Rostam_-_upper_register_(4614878357).jpg))

(Ηρόδοτος, 4.166, 7.28 και 7.41-42) (αρ. κατ. 41-59) (εικ. 4) και αργυρούς σίγλους. Η κοπή του βασιλικού περσικού νομίσματος συνδέεται με την οικονομική πολιτική και τις μεταρρυθμίσεις του Μεγάλου Αχαιμενίδη Βασιλιά Δαρείου Α΄ (521-486 π.Χ.) (εικ. 5) που προέβλεπαν την καταβολή του φόρου υποτέλειας σε χρυσό ή άργυρο (Root 1988, 1 κ.εξ.). Διαφωτιστική είναι η μαρτυρία του Ηροδότου (3.89), που αναφέρει ότι πριν από αυτές δεν υπήρχε κανονικός φόρος, αλλά ένα σύστημα εσόδων βασιμμένο στην ανταλλαγή προϊόντων ή δώρων (εικ. 6). Ο συσχετισμός της βασιλικής νομισματοκοπίας με την επιβολή και είσπραξη φόρων υπό μορφή χρυσού και αργύρου βασίζεται στο ότι οι δύο αυτές εξελίξεις συνέβησαν κατά τη βασιλεία του Δαρείου Α΄.

Ο δαρεικός οφείλει την ονομασία του στην ανδρική μορφή της εμπρόσθιας όψης, η οποία απεικονίζεται με στέμμα και μακριά γενειάδα σε στάση δρομέα να κρατά τόξο το «εθνικό όπλο» των Περσών (Πολλυδεύκης, Ονομαστικόν, 3.87 και 7.98. Πρβλ. Caccamo Caltabiano – Radici Colace 1985) (εικ. 7), και η οποία έχει ταυτιστεί με το Δαρείο Α΄. Βέβαια, η ερμηνεία της παράστασης και η ταύτιση της μορφής με τον Δαρείο Α΄ δεν έχει γίνει πλήρως αποδεκτή, και έχει υποστηριχθεί ότι ο ελληνικός όρος «δαρεικός» εντοπίζεται στα αρχαία Περσικά ως **dari-* (= χρυσός) και ότι συνδέθηκε για πρώτη φορά με το όνομα του Δαρείου Α΄ μόνο στη μετέπειτα λαϊκή ετυμολογία (βλ. Stropach 1989, 266 κ.εξ.). Παρόλα αυτά, είτε πρόκειται για την απεικόνιση ενός βασιλιά, είτε ενός ήρωα ή ενός θεού, η συγκεκριμένη απόδοση της μορφής δεν βρίσκει πειστικούς παραλληλισμούς σε άλλα έργα της αυτοκρατορικής τέχνης των Αχαιμενιδών, με μόνη εξαίρεση μια σφραγίδα στην πύλη του Πανακίου 1495 των τειχών της Περσέπολης (Calmeyer 1979, 303 κ.εξ. Root 1989, 36-38,

Εικ. 4. Περσική Αυτοκρατορία, χρυσός δαρεικός (περ. 505-480 π.Χ.).

Fig. 4. Persian Empire, gold daric (c. 505-480 BC). Classical Numismatic Group, Auction 114 (13/05/2020), 430.

Εικ. 5. Λεπτομέρεια από το ανάγλυφο του Δαρείου Α΄ στην Περσέπολη (αρχές 5ου αι. π.Χ.). Τεχεράνη, Μουσείο Αρχαίου Ιράν.

Fig. 5. Detail from the relief of Darius I in Persepolis (early 5th cent. BC). Tehran, Museum of Ancient Iran. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Darius_In_Parse.JPG).

Εικ. 6. Λεπτομέρεια από το ανάγλυφο με απεικόνιση υποτελών που φέρνουν δώρα ως φόρο στον Μέγα Βασιλέα (αρχές 5ου αι. π.Χ.). Περσέπολις, Απαδάνα.

Fig. 6. Detail of a relief depicting a procession of subject peoples bringing gifts as tribute to the Great King (early 5th cent. BC). Persepolis, Apadana.

(<https://brewminate.com/wp-content/uploads/2018/09/090218-42-Ancient-History-Urban-Near-East-Mesopotamia-Uruk.jpg>).

Εικ. 7. Λεπτομέρεια από τη ζωφόρο των τοξοτών από το Ανάκτορο του Δαρείου Α΄ στα Σούσα (αρχές 5ου αι. π.Χ.). Παρίσι, Μουσείο Λούβρου, AOD 488.

Fig. 7. Detail from the frieze of archers from the Palace of Darius I in Susa (early 5th cent. BC). Paris, Louvre Museum, AOD 488.

(<https://followinghadrianphotography.com/tag/achaemenid/>).

economic policy and reforms of the great Achaemenid king Darius I (521-486 BC) (fig. 5) that required the payment of tribute in gold or silver (Root 1988, 1 ff.). Herodotus's testimony is rather enlightening (3.89), mentioning that before these provisions there were no proper taxes but a system of income based on exchanging goods or gifts (fig. 6). The connection of the royal coinage with the charging and collecting taxes in gold and silver has been based on the fact that both these advances occurred during the reign of Darius I.

The daric owes its name to the male figure depicted on the obverse, with a long beard and wearing a crenellated crown in a running posture carrying the bow, the "ethnic weapon" of the Persians (Pollux *Onomastikon*, 3.87 and 7.98. Cf. Caccamo Caltabiano – Radici Colace 1985) (fig. 7), that has been identified with Darius I. Needless to say, the interpretation of the theme and the identification of the figure with Darius I has not been completely accepted. It has been claimed instead that the Greek term "δαρειακός" (daric) can be found in ancient Persian as **dari-* (= gold) and it has been linked with Darius's name for the first time in later folk etymology (see Stronach 1989, 266 ff.). Nevertheless, whether or not this is a depiction of a king or a hero or a deity this particular representation of the figure has no parallels in other works of the Achaemenid imperial art; the only exception being a seal on the clay tablet 1495 found in the walls of Persepolis (Calmeyer 1979, 303 ff. Root 1989, 36-38, fig. 1). The theme of the archer king remained the standard obverse of the darics throughout their minting whereas their reverse bore an incuse oblong punch with an irregular interior surface. The image of

εικ. 1). Η παράσταση του βασιλιά τοξότη παρέμεινε ο στερεότυπος εμπροσθότυπος των δαρεικών καθόλη τη διάρκεια έκδοσής τους, ενώ στην οπίσθια όψη αποτυπωνόταν ένα έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια. Η εικόνα του βασιλιά τοξότη, που υιοθετήθηκε από τον Δαρείο Α΄ ως δυναμική έκφραση της βασιλικής του δύναμης, απαντά, ωστόσο, όχι μόνο στους δαρεικούς (εικ. 8) και τους σίγλους (εικ. 9) που εκδίδονται αδιάλειπτα από τους Αχαιμενίδες βασιλείς (εικ. 10), αλλά και σε σατραπικά και δυναστικά νομίσματα της Μικράς Ασίας, καθώς και αργότερα στους διπλούς δαρεικούς που κόπηκαν στη Βαβυλώνα μετά την κατάκτηση του Αλεξάνδρου Γ΄ (εικ. 11) (Göbl 1978, αρ. 1895, 1914, 1916-8, πίν. 95).

Τον 5ο αιώνα π.Χ. ο όρος «δαρεικός» χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά για να προσδιορίσει τα περσικά νομίσματα, τα οποία κυκλοφορούσαν ευρέως μεταξύ των Ελλήνων και έφεραν την ονομασία «τοξόται» από την παράσταση του τοξότη βασιλιά στην εμπρόσθια όψη τους. Λόγω της δεσποζουσας θέσης του ως το μοναδικό συνεχώς εκδιδόμενο χρυσό νόμισμα της εποχής του, ο όρος δαρεικός έγινε συνώνυμος μεταξύ των Ελλήνων για οποιοδήποτε χρυσό νόμισμα, όπως τους δαρεικούς Φιλίππειους του Φιλίππου Β΄ (εικ. 12) (Caccamo Caltabiano – Radici Colace 1987, 33-35).

Η κύρια πηγή αποδεικτικών στοιχείων σχετικά με την κυκλοφορία των περσικών νομισμάτων προέρχεται από τους θησαυρούς (αρ. κατ. 40-59). Σε γενικές γραμμές, φαίνεται ότι τα πρότυπα κυκλοφορίας των δαρεικών και των σίγλων ήταν θεμελιωδώς διαφορετικά. Μέχρι στιγμής δεν υπάρχει κανένας γνωστός θησαυρός στον οποίο τα δύο αυτά είδη νομισμάτων να απαντούν μαζί. Οι δαρεικοί κυκλοφορούσαν ευρέως εντός και εκτός των ορίων της περσικής αυτοκρατορίας. Ειδικότερα στον ελλαδικό χώρο εισήχθησαν με

Εικ. 8. Περσική Αυτοκρατορία, χρυσός δαρεικός (περ. 485-420 π.Χ.). Αθήνα, ΝΜ 6464α.

Fig. 8. Persian Empire, gold daric (c. 485-420 BC). Athens, NM 6464a.

Εικ. 9. Περσική Αυτοκρατορία, αργυρός σίγλος (περ. 420-375 π.Χ.).

Fig. 9. Persian Empire, silver siglos (c.420-375 BC). Baldwin's Auction Ltd, Dimitry Markov Coins & Medals, M & M Numismatics Ltd, The New York Sale XXVII (04/01/2012): The Prospero Collection of Ancient Greek Coins, 622.

Εικ. 10. Οι λαξευτοί σε βράχο τάφοι των Αχαιμενιδών βασιλέων Αρταξέρξη Α΄ (465-424 π.Χ.), Δαρείου Α΄ (521-486 π.Χ.) και Ξέρξη Α΄ (486-465 π.Χ.) στη βασιλική νεκρόπολη στη Νάγκσε Ροστάμ.
Fig. 10. The rock-cut tombs of the Achaemenid kings Artaxerxes I (465-424 BC), Darius I (521-486 BC) and Xerxes I (486-465 BC) in the royal necropolis of Naqsh-e Rostam.
(<https://followinghadrianphotography.com/2019/08/14/naqsh-e-rostam/>).

the archer king adopted by Darius I as a dynamic expression of his royal power is seen not only on the darics (fig. 8) and the sigloi (fig. 9), issued continuously by the Achaemenids (fig. 10), but also on coins issued by satraps and dynasts in Asia Minor as well as later, on the double darics of Babylon produced after the conquest of Alexander III (fig. 11) (Göbl 1978, op. 1895, 1914, 1916-8, pl. 95).

In the 5th century BC, the term “daric” was exclusively used to define the Persian coins that were widely circulated among the Greeks and were named “archers” from the theme of the archer king on their obverse. As a result of its dominant role as the only ongoing issued gold coin of its era, the term daric became synonymous, among Greeks, with any gold coin, like the *daric Philippeioi* of Philip II (fig. 12) (Caccamo Caltabiano – Radici Colace 1987, 33-35).

The hoards comprise the main source of evidence on the circulation of the Persian coins (cat. nos 40-59). In general terms, the circulation patterns of the darics and the sigloi were fundamentally different. So far, no known hoard exists that contains these two types of coins together. The darics were widely circulated inside and outside the borders of the Persian Empire. In particular, they were introduced in Greece in order for the Persians to be able to influence with donations and bribes the political developments on their behalf or to pay the Greek mercenaries who were hired during their military campaigns (Lewis 1989, 227-234). By contrast, the earliest silver sigloi were widely distributed exclusively in Asia Minor, where they are found in hoards always together with various Greek coins and uncut metal, often in segments or cut in a manner suggesting that they were initially used

Εικ. 11. Αυτοκρατορία Αλεξάνδρου Γ΄, σατραπεία Βαβυλώνας, χρυσός διπλός δαρεικός (322-315 π.Χ.).
Fig. 11. Empire of Alexander III, Babylon satrapy, gold double stater (322-315 BC).
Chaponnière & Firmenich SA, Auction 8 (05/07/2017), 26.

Εικ. 12. Φίλιππος Β΄ (359-336 π.Χ.), χρυσός στατήρ. Αθήνα, ΝΜ Σουλ. Σαρόγλου 30.
Fig. 12. Philip II (359-336 BC), gold stater. Athens, NM Saroglos Col. 30.

σκοπό οι Πέρσες να μπορούν να επηρεάζουν με δωρεές και δωροδοκίες τις πολιτικές εξελίξεις υπέρ τους ή να πληρώνουν τους Έλληνες μισθοφόρους που προσελάμβαναν κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών τους επιχειρήσεων (Lewis 1989, 227-234). Αντίθετα, οι πρώτοι αργυροί σίγλοι γνώρισαν μεγάλη διάδοση αποκλειστικά και μόνο στη Μικρά Ασία, όπου απαντούν σε θησαυρούς πάντα μαζί με ποικίλα ελληνικά νομίσματα και άκοπο μέταλλο, συχνά τεμαχισμένοι ή κομμένοι με τρόπο που υπαινίσσεται ότι αρχικά χρησιμοποιούνταν απλώς ως πολύτιμο μέταλλο (Carradice 1987, 89-90). Οι σίγλοι μπορούν να αναγνωριστούν ως τοπικό νόμισμα για τη Μικρά Ασία, ενώ οι δαρεικοί θεωρήθηκαν από την αρχή της κυκλοφορίας τους ως ένα διεθνές νόμισμα με σταθερή αξία, που μπορούσε, ειδικά από το τελευταίο τρίτο του 5ου αιώνα π.Χ., να ανταγωνιστεί με επιτυχία το αττικό τετράδραχμο, τους χρυσούς στατήρες της Λαμψάκου (εικ. 13) ή τους στατήρες από ήλεκτρο της Κυζίκου (αρ. κατ. 40 και εικ. 14). Πράγματι, στην Ελλάδα, οι δαρεικοί χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για μεγάλης κλίμακας συναλλαγές τόσο από πόλεις-κράτη, όσο και από ιδιώτες (Baslez 1989, 242-244).

Κομβικό παραμένει το πρόβλημα του εντοπισμού των διαφορετικών νομισματοκοπειών που εξέδιδαν δαρεικούς. Το σημαντικότερο νομισματοκοπείο ήταν αυτό των Σάρδεων, έδρα της Αχαιμενιδικής διοίκησης για ολόκληρη τη Μικρά Ασία. Ήταν ήδη το νομισματοκοπείο των πρώην βασιλέων της Λυδίας, που διατηρήθηκε σε λειτουργία από τους ίδιους τους Αχαιμενίδες (Kraay 1976, 30 κ.εξ.). Οι Σάρδεις ως το κορυφαίο διοικητικό κέντρο, αποτελούσε και το σημείο συλλογής των ετήσιων πληρωμών φόρου από τις επαρχίες της Μικράς Ασίας, διασφαλίζοντας έτσι επαρκή προσφορά πολύτιμων μετάλλων για την εκεί παραγωγή νομισμάτων. Με βάση τη μαρτυρία των θησαυρών, καθώς και την τυπολογική και μετρολογική έρευνα, προκύπτει ότι πρέπει να λειτούργησαν νομισματοκοπεία τόσο στη βορειοδυτική όσο και στη νοτιοδυτική Μικρά Ασία (πρβλ. Carradice 1987, 84-85).

Δεν σώζονται γραπτές πηγές που να μαρτυρούν ότι οι Πέρσες προσπάθησαν να επιβάλουν αποκλειστική χρήση του χρυσού ή αργυρού βασιλικού νομίσματός τους σε οποιαδήποτε περιοχή, αντίθετα οι νομισματικές μαρτυρίες αποκαλύπτουν την ελεύθερη παραγωγή και κυκλοφορία μιας τεράστιας ποικιλίας άλλων νομισμάτων μέσα στην περσική αυτοκρατορία, γεγονός που αντικατοπτρίζει την πολιτιστική και διοικητική πολυμορφία που επικρατούσε στην Αυτοκρατορία των Αχαιμενιδών (Howgego 1995, 46-48) (εικ. 15). Είναι πιθανόν οι Πέρσες να ενθάρρυναν την έκδοση νομισμάτων για την καταβολή του φόρου, ή ακόμα και να χρησιμοποιούσαν τα νομισματοκοπεία των πόλεων για να κόβουν οι ίδιοι νομίσματα από δικό τους μέταλλο. Τα ελληνικά νομίσματα ίσως να ήταν καταλληλότερα από τα βασιλικά των Αχαιμενιδών για ορισμένες συναλλαγές εκτός των ορίων της αυτοκρατορίας τους.

Τελικά ο δαρεικός εκτοπίστηκε από τη δεσπόζουσα οικονομική του θέση από τους χρυσούς στατήρες του Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.) και του Αλεξάνδρου Γ' (336-323 π.Χ.) (αρ. κατ. 60-64). Μάλιστα, η αιτία για τη σπανιότητα των δαρεικών, παρά τη μεγάλη χρήση στην εποχή τους, αποδόθηκε στον Αλέξανδρο, ο οποίος μετά την κατάκτηση της περσικής αυτοκρατορίας, τους έλιωσε για να κόψει τα δικά του χρυσά «Αλέξανδρεια» νομίσματα.

Εικ. 13. Λάμψακος, χρυσός στατήρ (περ. 400-380 π.Χ.).
Fig. 13. Lampsakos, gold stater (c. 400-380 B.C.).
Baldwin's Auction Ltd, Dimitry Markov Coins & Medals, M & M Numismatics Ltd, The New York Sale XXVII (04/01/2012): The Prospero Collection of Ancient Greek Coins, 466.

Εικ. 14. Κύζικος, στατήρ από ήλεκτρο (500-460 π.Χ.).
Αθήνα, NM 4994a.
Fig. 14. Kyzikos, electrum stater (500-460 BC).
Athens, NM 4994a.

as purely precious metal (Carradice 1987, 89-90). The sigloi can be identified as a local coinage of Asia Minor whereas the darics were considered since the beginning of their circulation as an “international” currency with a fixed value that could, especially since the last third of the 5th century BC, successfully compete with the Attic tetradrachm, the gold staters of Lampsakos (fig. 13) or the electrum staters of Kyzikos (cat. no. 40 and fig. 14). Indeed, in Greece, darics were used primarily for large scale transactions both by city-states and private individuals (Baslez 1989, 242-244).

The problem of identifying the various mints that struck darics remains pivotal. The most important mint was in Sardis, the administrative seat of the Achaemenids in the whole of Asia Minor. It had already functioned as the mint of the former kings of Lydia and was kept in operation by the Achaemenids themselves (Kraay 1976, 30 ff.). Sardis as the principal administrative centre served as the point for the collection of the annual taxes from the Asia Minor provinces, thus ensuring an adequate supply of precious metals for coin production there. According to hoard evidence and the typological and metrological study, there were mints in operation located in both northwestern and southwestern Asia Minor (cf. Carradice 1987, 84-85).

No written sources survive to demonstrate that the Persians tried to enforce an exclusive use of their royal gold or silver coins in any region. On the contrary, the numismatic testimony reveals the free production and circulation of a huge variety of other coins inside the Persian empire, which reflects the cultural and administrative diversity prevalent during the Achaemenid rule (Howgego 1995, 46-48) (fig. 15). It is likely that the Persians supported the issuing of coins for tribute payments or even used various civic mints to strike their own coinage. Greek coins may have been more suitable than the royal issues of the Achaemenids in certain transactions beyond the borders of their empire.

In the end, the darics were removed from their predominant economically position by the gold staters of Philip II (359-336 BC) and Alexander III (336-323 BC) (cat. nos. 60-64). In fact, the reason for the rarity of the darics, despite their extensive use in their time, has been attributed to Alexander who following the conquest of the Persian empire melted them to strike his own gold “Alexanders”.

Εικ. 15. Ο βασιλιάς της Περσίας Δαρείος με αξιωματούχους και υπηρέτες. Λεπτομέρεια από απουλικό ερυθρόμορφο κρατήρα του «Ζωγράφου του Δαρείου» (περ. 330 π.Χ.). Νάπολη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Fig. 15. The Persian king Darius with officials and servants. Detail from an Apulian red-figure krater by the “Darius painter” (c. 330 BC). Naples, National Archaeological Museum. (https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/art/page_122.html).

Θησαυρός «Ηλεις, 1918» (IGCH 43): Ο θησαυρός αποτελείται από ένα στατήρα από ήλεκτρο της Κυζίκου και έντεκα χρυσούς δαρεικούς και αποκρύφθηκε στην Ήλιδα τις πρώτες δεκαετίες 4ου αι. π.Χ.

The «Elis, 1918» hoard (IGCH 43): The hoard consists of one electrum stater of Kyzikos and eleven gold darics and was concealed in Elis in the early decades of the 4th cent. BC.

40

Κυζίκος, στατήρ από ήλεκτρο

περ. 430-415 π.Χ.
B: 16,024 γρ. Δ: 21 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ' 1

O: Ο Ηρακλής και ο αδελφός του Ιφικλής ως νήπια, ο μὲν πρώτος προς τα αριστερά πνίγοντας δύο φίδια, ο δε δεύτερος προς τα δεξιά απλώνοντας το δεξί του χέρι ζητώντας βοήθεια. Κάτω, τόνος.

O: Έγκοιλο τετράγωνο διηρημένο σε τέσσερα τετράγωνα.

Nicolet-Pierre 1996, 202, αρ. 12. Κακαβάς 2018, 332, αρ. 264.

Για τον τύπο, βλ. Von Fritze 1912, 15, αρ. 208. Τουράτσογλου 2016α, 27, αρ. 102.

O: The infants Herakles and his brother, Iphikles, the first facing to left strangling two serpents, while the other facing to right holding out his right hand asking for help; below, tunny.

R: Incuse square divided in four quarters.

Nicolet-Pierre 1996, 202, no. 12. Κακαβάς 2018, 332, no. 264.

On the type, see Von Fritze 1912, 15, no. 208. Τουράτσογλου 2016α, 27, no. 102.

40

Kyzikos, electrum stater

c. 430-415 BC
W: 16,024 g. D: 21 mm. A: –
Athens, NM 1918, ΙΔ' 1

41

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

475-420 π.Χ.
B: 8,36 γρ. Δ: 21 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ' 12

O: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομεία προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

O: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 201, αρ. 1.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 94, αρ. 27-31 (τύπος IIIb, ομάδα Β). Alram 2012, 66-69, τύπος IIIb/1A-1D, εικ. 4.6-4.8.

O: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 201, no. 1.

On the type, see Carradice 1987, 94, no. 27-31 (type IIIb, group B). Alram 2012, 66-69, type IIIb/1A-1D, fig. 4.6-4.8.

41

**Persian empire,
gold daric**

475-420 BC
W: 8,36 g. D: 21 mm. A: –
Athens, NM 1918, ΙΔ' 12

42

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,36 γρ. Δ: 16 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ´8

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 201, αρ. 2.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 201, no. 2.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

42

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,36 g. D: 16 mm. A: –
Athens, NM 1918, ΙΔ´8

43

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,35 γρ. Δ: 15 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ´10

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 201, αρ. 3.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 201, no. 3.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

43

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,35 g. D: 15 mm. A: –
Athens, NM 1918, ΙΔ´10

44

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,36 γρ. Δ: 16 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ '9

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομεία προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 201, αρ. 4.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 201, no. 4.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

44

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,36 g. D: 16 mm. A: –
Athens, NM 1918, ΙΔ '9

45

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,32 γρ. Δ: 16 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ '6

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομεία προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 201, αρ. 5.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 201, no. 5.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

45

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,32 g. D: 16 mm. A: –
Athens, NM 1918, ΙΔ '6

46

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,33 γρ. Δ: 20 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ´7

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 201, αρ. 6.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 201, no. 6.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

46

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,33 g. D: 20 mm. A: –
Athens, NM 1918, ΙΔ´7

47

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,23 γρ. Δ: 19 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ´4

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 201, αρ. 8.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 201, no. 8.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

47

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,23 g. D: 19 mm. A: –
Athens, NM 1918, ΙΔ´4

48

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,29 γρ. Δ: 20 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ '3

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομεία προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 201, αρ. 7.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 201, no. 7.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

48

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,29 g. D: 20 mm. A: –
Athens, NM 1918, ID '3

49

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,30 γρ. Δ: 17 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ '11

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομεία προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 201, αρ. 9.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 201, no. 9.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

49

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,30 g. D: 17 mm. A: –
Athens, NM 1918, ID '11

50

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,31 γρ. Δ: 16 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ' 5

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 201, αρ. 11.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

Ρ: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 201, no. 11.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

50

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,31 g. D: 16 mm. A: –
Athens, NM 1918, ΙΔ' 5

51

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,34 γρ. Δ: 16 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1918, ΙΔ' 2

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 201, αρ. 10.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

Ρ: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 201, no. 10.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

51

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,34 g. D: 16 mm. A: –
Athens, NM 1918, ΙΔ' 2

Θησαυρός «Αθήνα 1929» (IGCH 32): Οι οκτώ χρυσοί δαρεικοί αποτελούν τμήμα διασκορπισμένου θησαυρού που αποτελούνταν από μερικές εκατοντάδες τεμάχια και αποκρύφθηκε τις πρώτες δεκαετίες 4ου αι. π.Χ.

The «Athens, 1929» hoard (IGCH 32): The eight gold darics are part of a scattered hoard that consisted of a few hundreds specimens and concealed in the early decades of the 4th cent. BC.

52

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,32 γρ. Δ: 17 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1931, Ε' 1

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομεία προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 202, αρ. 1.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 202, no. 1.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

52

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,32 g. D: 17 mm. A: –
Athens, NM 1931, E'1

53

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,36 γρ. Δ: 15 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1931, Ε' 2

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομεία προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 202, αρ. 2.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 202, no. 2.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

53

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,36 g. D: 15 mm. A: –
Athens, NM 1931, E'2

54

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,31 γρ. Δ: 17 χιλ. Α: –
Αθήνα, ΝΜ 1931, Ε'3

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 202, αρ. 3.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 202, no. 3.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

54

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,31 g. D: 17 mm. A: –
Athens, NM 1931, E'3

55

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,33 γρ. Δ: 16 χιλ. Α: –
Αθήνα, ΝΜ 1931, Ε'4

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 202, αρ. 4.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 202, no. 4.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

55

**Persian empire
gold daric**

420-375 BC

W: 8,33 g. D: 16 mm. A: –
Athens, NM 1931, E'4

56

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,28 γρ. Δ: 17 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1931, Ε' 5

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 202, αρ. 5.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 202, no. 5.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

56

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,28 g. D: 17 mm. A: –
Athens, NM 1931, E' 5

57

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,32 γρ. Δ: 16 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1931, Ε' 6

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 202, αρ. 6.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

Ο: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 202, no. 6.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

57

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,32 g. D: 16 mm. A: –
Athens, NM 1931, E' 6

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,32 γρ. Δ: 16 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1931, Ε'7

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 202, αρ. 7.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

O: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 202, no. 7.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,32 g. D: 16 mm. A: –
Athens, NM 1931, E'7

**Περσική αυτοκρατορία,
χρυσός δαρεικός**

420-375 π.Χ.

B: 8,26 γρ. Δ: 16 χιλ. A: –
Αθήνα, NM 1931, Ε'8

Ε: Πέρσης βασιλιάς με στέμμα και μακρύ ένδυμα σε στάση δρομέα προς τα δεξιά κρατώντας τόξο στο αριστερό του χέρι και δόρυ στο δεξί.

Ο: Έγκοιλο ορθογώνιο με αδρή επιφάνεια.

Nicolet-Pierre 1996, 202, αρ. 8.

Για τον τύπο, βλ. Carradice 1987, 95, αρ. 42 (τύπος IIIb, ομάδα C). Alram 2012, 68-69, τύπος IIIb/2A-2C, εικ. 4.9-4.12.

O: Persian king wearing crown and robes, in kneeling-running stance to right, holding bow in his left hand and transverse spear in his right.

R: Incuse oblong punch with irregular interior surface.

Nicolet-Pierre 1996, 202, no. 8.

On the type, see Carradice 1987, 95, no. 42 (type IIIb, group C). Alram 2012, 68-69, type IIIb/2A-2C, fig. 4.9-4.12.

**Persian empire,
gold daric**

420-375 BC

W: 8,26 g. D: 16 mm. A: –
Athens, NM 1931, E'8

Οι δύο θησαυροί περιέχουν περσικούς ή δαρεικούς στατήρες, τα χρυσά νομίσματα των Αχαιμενιδών, που κυκλοφόρησαν σε μεγάλες ποσότητες στον ελλαδικό χώρο από τον 5ο έως και μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. Την περίοδο αυτή ο δαρεικός αποτελούσε το μόνο χρυσό νόμισμα σε αφθονία, καθώς ελάχιστες ελληνικές πόλεις-κράτη και ηγεμόνες και μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις έκοψαν χρυσά νομίσματα. Ήταν ένα ισχυρό διεθνές νόμισμα με σταθερό βάρος 8,40 γραμμαρίων, καθαρότητα μετάλλου περίπου 96% και αξία ίση με 20 αργυρούς περσικούς σίγλους (Carradice 1987, 73-107. Baslez 1989, 237-246). Οι δαρεικοί αναφέρονται στις πηγές ως «τοξόται» από την παράσταση ενός βασιλικού τοξότη, πιθανόν του Δαρείου Α΄, που κοσμούσε την εμπρόσθια όψη τους: *τὸ γὰρ Περσικὸν νόμισμα τοξότην ἐπίσημον εἶχεν* (Πλούταρχος *Αρταξέρξης*, 20.4) και *τοῦ δὲ Περσικοῦ νομίσματος χάραγμα τοξότην ἔχοντος* (Πλούταρχος *Αγησίλαος*, 15.6). Σύμφωνα με τη μαρτυρία των θησαυρών, εισήχθησαν στον ελλαδικό χώρο προκειμένου οι Πέρσες να μπορούν να επηρεάζουν με δωρεές και δωροδοκίες τις πολιτικές εξελίξεις υπέρ τους (Ξενοφών *Ελληνικά*, 3.5.1-2) ή να πληρώνουν τους μισθοφόρους κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων τους. Καταγράφεται ότι η αμοιβή ενός απλού στρατιώτη ή μισθοφόρου υπολογιζόταν άλλοτε σε ένα δαρεικό και άλλοτε σε τρεις μισούς δαρεικούς το μήνα (Ξενοφών *Κύρον Ανάβασις*, 1.3.21-22). Στο πεδίο των οικονομικών συναλλαγών, μέχρι την εμφάνιση των χρυσών στατήρων του Φιλίππου Β΄ (359-336 π.Χ.) και του Αλεξάνδρου Γ΄ (336-323 π.Χ.), οι δαρεικοί συναγωνίζονταν άλλα ισχυρά νομίσματα, όπως τους στατήρες από ήλεκτρο της Κυζίκου και τους χρυσούς στατήρες της Λαμψάκου (Mildenberg 1993-94. Touratsoglou 1999. Τουράτσογλου 2016).

The two hoards contain darics, the gold coins of the Achaemenids, that were in circulation in large amounts in Greece since the 5th century down to the second half of the 4th century BC. During this period, the daric was the only gold coin in abundance since quite a few Greek city-states and rulers issued gold coins and only under special circumstances. It was a strong coin of fixed weight at 8.40 g., metal purity at ca. 96% and value equal to 20 silver sigloi (Carradice 1987, 73-107. Baslez 1989, 237-246). The darics are referred in the sources as “archers” from the image of the royal archer, possibly Darius I, that adorned their obverse: *for the Persian coin has the figure of an archer stamped upon it* (Plutarch *Artaxerxes*, 20.4) and *Persian coins were stamped with the figure of an archer* (Plutarch *Agessilaus*, 15.6). According to the hoard evidence, they were introduced in Greece in order for the Persians to be able to influence with donations and bribes the political developments on their behalf (Xenophon *Hellenica*, 3.5.1-2) or to pay mercenaries for their military campaigns. It has been recorded that the pay for a simple soldier or mercenary was estimated sometimes at one daric and others, at three half-darics per month (Xenophon *Anabasis*, 1.3.21-22). Regarding the economic transactions, until the appearance of the gold stater of Philip II (359-336 BC) and Alexander III (336-323 BC), the darics competed against other strong currencies, such as the electrum stater of Kyzikos and the gold stater of Lampsakos (Mildenberg 1993-94. Touratsoglou 1999. Τουράτσογλου 2016).

Billy 20

Βασιλική Ε. Στεφανάκη

Vasiliki E. Stefanaki

Ναυτική υπεροχή και κυριαρχία στη Μεσόγειο

Naval superiority and supremacy
in the Mediterranean

Από την αρχαιότητα έως σήμερα η θάλασσα αποτελεί ένα από τα ζωτικά και πλουτοπαραγωγικά στοιχεία των πολιτισμών και οικονομιών που άκμασαν στο χώρο της Μεσογείου. Εκτός από την εκμετάλλευση των θαλάσσιων πόρων και την ανάπτυξη της αλιείας, η ίδρυση αποικιών, η εύρεση ακίνδυνων θαλάσσιων δρόμων για τη διευκόλυνση των μετακινήσεων και των εμπορικών συναλλαγών καθώς και ο έλεγχός τους λόγω οικονομικών, πολιτικών, στρατηγικών και στρατιωτικών συμφερόντων, η ανάπτυξη της ναυτιλίας και της ναυπηγικής σε συνάρτηση με τα λιμενικά έργα υποδομών, η δημιουργία ισχυρών εμπορικών και πολεμικών στόλων, η πειρατεία, η θέσπιση κανόνων ναυτικού δικαίου και τα ναυτικά δάνεια, οι πρακτικές λατρείας θεοτήτων που σχετίζονται με τη ναυτική δραστηριότητα, αποδεικνύουν τον σημαντικό ρόλο της ναυσιπλοΐας σε αυτό το πανάρχαιο σταυροδρόμι της Μεσογείου, το οποίο αποτέλεσε επίσης τόπο σημαντικών ναυμαχιών. Ο Θουκυδίδης (1.143.5) αποδίδει την άνοδο των αρχαίων κρατών εν μέρει στη ναυτική τους δύναμη, η οποία προϋποθέτει ωστόσο οικονομική ευρωστία και χρήμα για την κατασκευή ενός στόλου με την προμήθεια ξυλείας, τη συντήρησή του, την πληρωμή ναυπηγών, εξοπλισμού και τη μίσθωση κωπηλατών (Kallet-Marx 1993. Wartenberg 1995, 29-30).

Η ιδιαίτερη σχέση των πόλεων-κρατών, βασιλείων και αυτοκρατοριών με τη θάλασσα καθώς και η ναυτική υπεροχή και κυριαρχία τους δηλώνεται ή υποδηλώνεται στις νομισματικές εκδόσεις τους με την απεικόνιση θαλάσσιων θεοτήτων, αλιευτικών προϊόντων και θαλάσσιας πανίδας, εμπορικών ή πολεμικών πλοίων καθώς και τμήματα και εξαρτήματά τους, πλώρες, πρύμνες, άγκυρες, πηδάλια, άφλαστα, ακροστόλια και στυλίδες (Svoronos 1914), παραστάσεις που συνδέονται με τοπικούς μύθους, ιστορικά γεγονότα ή με σημαντικές ναυτικές νίκες. Το ίδιο παρατηρείται και σε άλλες μορφές τέχνης, όπως ενδεικτικά στην αττική αγγειογραφία, όπου η εμφάνιση των πλοίων συμπίπτει χρονικά με την περίοδο του δεύτερου αποικισμού (εικ. 1).

Σε νομίσματα των Φθιωτίδων Θηβών στη Θεσσαλία που χρονολογούνται στις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. απεικονίζεται ο μύθος του τοπικού ήρωα Πρωτεσίλαου, ο οποίος ήταν ο πρώτος που πάτησε στη στεριά όταν οι Έλληνες έφθασαν με το στόλο τους στην Τροία και ο πρώτος νεκρός των Αχαιών αφού σύμφωνα με το χρησμό ο πρώτος που θα πατούσε το χώμα της Τροίας θα σκοτωνόταν (εικ. 2). Το δηνάριο του C. Fonteius (αρ. κατ. 80) απεικονίζει επίσης τον Τηλέγονο, γιο του Οδυσσέα, σε πολεμικό πλοίο με συνοδεία τριών κωπηλατών, ο οποίος θεωρείται ο ιδρυτής της πόλης Tusculum, τόπος καταγωγής του γένους Fonteia. Ένα προγενέστερο τέχνηργο με απεικόνιση πολεμικού πλοίου που συνδέεται με μυθική παράσταση αποτελεί το γνωστό ελεφάντινο πλακίδιο από το ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος στην Σπάρτη (β' μισό του 7ου αιώνα π.Χ.) με την απαγωγή της Ελένης (εικ. 3).

Οι νομισματικοί τύποι των πρωρών και των Νικών που κρατούν ναυτικά εξαρτήματα θα αποτελέσουν επίσης αγαπητό θέμα των ηγεμόνων των ελληνιστικών βασιλείων και θα αποκτήσουν ιδιαίτερο πολιτικό συμβολισμό. Ο Αλέξανδρος Γ' απεικόνισε στα χρυσά νομίσματά του τη Νίκη, η οποία κρατάει στυλίδα (αρ. κατ. 60-64), παράσταση που παραπέμπει σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές στις νίκες του ελληνικού στόλου εναντίον του περσικού στα Μηδικά, και ιδιαίτερα σε εκείνη των Αθηναίων στη ναυμαχία της

Εικ. 1. Μόνωτος σκύφος (825-800 π.Χ.).
Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 18471.
Fig. 1. One-handed skyphos (825-800 BC).
Athens, National Archaeological Museum, 18471.

Εικ. 2. Φθιώτιδα Θήβαι, αργυρό ημίδραχμο
(301-286 π.Χ.). Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 908/1956.
Fig. 2. Phthiotic Thebes, silver hemidrachm
(301-286 BC). Athens, ΝΜ ΣΕΜΠ 908/1956.

From Antiquity to the present, the sea has been one of the most vital and rich-in-resources factor for civilisations and economies that flourished in the regions around the Mediterranean Sea. In addition to the exploitation of marine resources and the development of fishing, the foundation of colonies, the location of safe sea routes to ease travelling and trade transactions as well as their control in view of economic, political, strategic and military interests, the progress in shipping and shipbuilding in relation to port infrastructure projects, the creation of strong merchant and battle fleets, piracy, the introduction of maritime law rules and the maritime loans, the cult of deities associated with marine activities, all demonstrate the significance of seafaring at this age-old crossroads in the Mediterranean that served also as the theatre of important naval battles. Thucydides (1.143.5) accredits the rise of the ancient states partly to their naval power which required financial strength and money for wood supplies to build a fleet and maintain it, to pay the shipbuilders and the equipment needed as well as to hire rowers (see Kallet-Marx 1993. Wartenberg 1995, 29-30).

The exceptional relation between city-states, kingdoms and empires with the sea as well as their naval superiority and supremacy are stated or implied on their coins issued from the Archaic to the Roman Imperial period, which depicted sea deities, fishery products and marine fauna, ship components such as anchors, *aphlasta* or *aplustres*, *akrostolia*, helms, *stylides* in addition to prows, sterns and merchant or war vessels (see Svoronos 1914) as well as scenes associated with local heroes, historical events or important victories. The same is also observed in other art forms, as for example in Athenian pottery, where the appearance of ships coincides chronologically with the period of the second colonization movement (fig. 1).

The myth of the local hero Protesilaos is depicted on early 3rd century BC coins of Phthiotic Thebes in Thessaly. Protesilaos was the first who stepped on land when the Greek fleet arrived at the shores of Troy and the first Achaean to die thus fulfilling the prophecy that the first who would step on Trojan soil would be killed (fig. 2). The denarius of C. Fonteius (cat. no. 80) also portrays Telegonos, son of Odysseus, on board a warship with three rowers; he was considered the founder of the city of Tusculum, place of origin of the gens Fonteia. An earlier artifact depicting a warship, which is associated with a mythical theme, constitutes the well-known ivory plaque from the sanctuary of Artemis Orthia in Sparta (second half of the 7th century BC) bearing the scene of Helen's abduction (fig. 3).

The coin types of prows and Nikes carrying components of a ship would also form a favourite theme of the Hellenistic rulers and would obtain an exceptional political symbolism. Alexander III selected the figure of Nike holding a *stylis* (cat. nos 60-64) on his gold issues which, according to certain scholars, is a reference to the naval victories of the Greek fleet against the Persians during the Persian wars and the battle of Salamis in particular. In this manner, the Nike theme symbolised Alexander's future victories against the Achaemenids, his pan-Hellenic propaganda that served his political and military purposes in Greece and primarily his relations with Athens (Perlman 1965).

Εικ. 3. Ελεφάντινο ανάγλυφο πλακίδιο, 650-600 π.Χ.
Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 15362.

Fig. 3. Ivory relief plaque, 650-600 BC.
Athens, National Archaeological Museum, 15362.

Σαλαμίνας, συμβολίζοντας με αυτόν τον τρόπο τις επόμενες νίκες του Αλέξανδρου Γ΄ κατά των Αχαιμενιδών αλλά και τις ιδιαίτερες σχέσεις του με την Αθήνα (Perlman 1965). Ωστόσο, άλλοι μελετητές διατυπώνουν την άποψη ότι η Νίκη των νομισμάτων του Μακεδόνα στρατηλάτη υπαινίσσεται την άλωση της Τύρου στη Φοινίκη μετά από επτάμηνη πολιορκία το 332 π.Χ. Παράσταση Νίκης με στυλίδα συναντάται και στα νομίσματα άλλων βασιλέων της ελληνιστικής περιόδου, όπως του Φιλίππου Γ΄, του Σελεύκου Α΄, του Δημητρίου Α΄ Πολιορκητή, του Λυσιμάχου, του Αντιόχου Α΄ και του Μιθριδάτη Β΄. Επίσης, οι τύποι των χρυσών και αργυρών κοπών του Δημητρίου Α΄ Πολιορκητή με τη σαλπίζουσα Νίκη με στυλίδα πάνω σε πλώρα πολεμικού πλοίου (αρ. κατ. 65-67), καθώς και των τετραδράχμων του Αντίγονου Β΄ Γονατά ή του Αντιόχου Γ΄ Δώσωνος με τον τοξοφόρο Απόλλωνα να κάθεται σε πλώρα (αρ. κατ. 68-69) απηχούν τις ναυτικές νίκες τους αντίστοιχα στη Σαλαμίνα της Κύπρου το 306 π.Χ. και πιθανόν εκείνες στην Κω το 261 ή το 255/4 π.Χ. καθώς και στην Άνδρο το 246/5 π.Χ.

Αν και θα πρέπει να επισημανθεί ότι η σύνδεση νομισματικών παραστάσεων με συγκεκριμένα σημαντικά ιστορικά γεγονότα είναι πάντα υποθετική και αβέβαιη, η Αθήνα απεικόνισε σε νομίσματά της των ρωμαϊκών αυτοκρατορικών χρόνων, τον Θεμιστοκλή πάνω σε τριήρη, ως ανάμνηση της ναυμαχίας της Σαλαμίνας (αρ. κατ. 35-37). Επίσης, στους ρωμαϊκούς εμφυλίους πολέμους στα ύστερα χρόνια της Δημοκρατίας, όπου κοινή πρακτική αποτέλεσε ο νομισματικός διάλογος μεταξύ των αντιπάλων ως μέσο εδραίωσης των προγονικών δεσμών τους, επίδειξης των στρατιωτικών επιτευγμάτων τους σε στεριά και θάλασσα και επικοινωνίας των πολιτικών τους αντιλήψεων, οι παραστάσεις των νομισμάτων αναφέρονται συχνά σε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα και νίκες (Woytek 2012, 327-328). Στα δηνάρια που έκοψε στη Σικελία, ο Σέξτος Πομπήιος αναφέρεται στις ναυτικές του νίκες εναντίον του Οκταβιανού και των στρατηγών του (αρ. κατ. 72-73), όπως και σε εκείνη στο ακρωτήριο Σκυλλαίου στην Ιταλία, όπου στην εμπρόσθια όψη απεικονίζεται πίσω από ένα πολεμικό πλοίο ο φάρος της Μεσσήνης με το άγαλμα του κρानοφόρου Ποσειδώνος με τρίαινα και πηδάλιο να ακουμπάει το αριστερό του πόδι πάνω σε πλώρα και στην οπίσθια η μυθική Σκύλλα με πηδάλιο σε στάση επίθεσης (Crawford 1974, 520, no. 511/4a) (εικ. 4). Ο Οκταβιανός έκοψε επίσης δηνάρια με τη Νίκη που κρατάει κλαδί φοίνικα και στεφάνι πάνω σε πλώρα, ακολουθώντας την εικονογραφία των ελληνιστικών ηγεμόνων, συνοδευόμενη από τον τριπλό θριαμβό του στην Ρώμη, ως υπόμνηση της ναυτικής νίκης του στο Άκτιο (αρ. κατ. 74). Παρόμοιες παραστάσεις με Νίκη ιστάμενη πάνω σε πλώρα (εικ. 5), σφαίρα ή ρόδον, να κρατάει στεφάνι, φοίνικα, άφλαστον ή τροπαιο, απεικονίζονται στις οπίσθιες όψεις των χάλκινων νομισμάτων της Ρόδου -μίας από τις μεγαλύτερες ναυτικές και εμπορικές δυνάμεις της Μεσογείου- τα οποία εκδόθηκαν στην περίοδο είτε του Μάρκου Αντωνίου είτε του Αυγούστου αντανακλώντας μία έντονη ρωμαϊκή επιρροή (Ashton 1986, 9-11).

Το εικονογραφικό θέμα της Νίκης πάνω σε πλώρα αποτυπώνεται στην ύστερο-ελληνιστική Νίκη της Σαμοθράκης, ανάθημα των δυνάμεων της εποχής, Ροδίων, Μακεδόνων, Αιταλιδών ή Ρωμαίων, μετά από κάποια ναυτική επιτυχία τους, στο σημαντικό ιερό των Μεγάλων Θεών, η λατρεία των οποίων συνδέεται επίσης με τη θάλασσα και την προστασία των ναυτικών (Σαχίνη 2011, 103-110) (εικ. 6). Ωστόσο, εκτός

Εικ. 4. Σέξτος Πομπήιος, δηνάριο (42-40 π.Χ.).
Fig. 4. Sextus Pompey, denarius (42-40 BC).
Numismatica Ars Classica AG, Auction 45
(02/04/2008), 44.

Εικ. 5. Ρόδος, χαλκό (31 π.Χ. – 60 μ.Χ.).
Αθήνα, NM 1891-92 KZ' 365.
Fig. 5. Rhodes, bronze (31 BC – AD 60).
Athens, NM 1891-92 KZ' 365.

However, other scholars have expressed the view that the Nike on the Macedonian king's coins alludes to the sack of Tyre in Phoenicia following a seven-month siege in 322 BC. The same image of Nike holding a stylis can be seen on coins of other Hellenistic monarchs, like Philip III, Seleucos I, Demetrios I Poliorketes, Lysimachos, Antiochos I and Mithridates II. Furthermore, the types on the gold stateres and silver tetradrachms of Demetrios I Poliorketes of Nike blowing the trumpet and holding a stylis on top of the prow of a warship (cat. nos 65-67) as well as those on the tetradrachms of Antigonos Gonatas (?) of Apollo carrying a bow while seated on a prow (cat. nos 68-69) reflect the naval victories of these two Macedonian kings in Salamis on Cyprus in 306 BC and possibly those in Kos in 261 or 255/4 BC and Andros in 246/5 BC.

It should be noted however that any attempt in associating coin themes with specific important historical events remains hypothetical and uncertain. Still, Athens depicted on coins issued during Hadrian's reign the image of Themistocles on top of a prow commemorating the battle of Salamis (cat. nos 35-37). Moreover, during the Roman civil wars in the late Republican period -when a dialogue by means of coins between the opponents became common practice in order to consolidate their ancestral ties, promote their military achievements on land and sea and communicate their political views- coin themes, such as those on the denarii of Sextus Pompey, Octavian and Mark Anthony, often refer to particular historical events and victories (Woytek 2012, 327-328). The denarii issued in Sicily by Sextus Pompey are a reference to his naval victories against Octavian and his generals (cat. nos 72-73) as well as the one at the cape Scyllaion in Italy by depicting on the obverse, the Pharos (lighthouse) of Messina surmounted by the statue of Neptune wearing a helmet and carrying a trident and a rudder, his left foot on a prow, a warship in the foreground and on the reverse, the mythical creature Scylla wielding a rudder in an attacking posture (Crawford 1974, 520, no. 511/4a) (fig. 4). Octavian also issued denarii where he adopted the iconography of the Hellenistic rulers with the figure of a crowned Victoria (Nike) holding a palm branch on a prow accompanied by his triple triumph in Rome as a reminder of his victory at Actium (cat. no. 74). Similar representations of Nike standing on prow (fig. 5), sphere or rose, holding various objects, such as a crown, palm branch, aphlaston or trophy, are found on the reverses of bronze issues of Rhodes that bear on the obverse, the radiated or ivy-wreathed head of Dionysus struck either under Mark Anthony or in the reign of Augustus revealing a strong Roman influence (Ashton 1986, 9-11).

The iconographic theme of Nike on top of a prow is represented on the late Hellenistic Nike of Samothrace, a monument dedicated by one of the powers of the time, Rhodians, Macedonians, Attalids or Romans following some naval victory, to the important sanctuary of the Great Gods, the cult of which was associated with the sea and the protection of seamen (Σαχίνη 2011, 103-110) (fig. 6). However, apart from the victory dedications by city-states and kings, the plain or elaborate offerings to sanctuaries of models of ships and prows, of reliefs or objects bearing naval scenes, like for example the early

Εικ. 6. Η Νίκη της Σαμοθράκης (αρχές 2ου αι. π.Χ.).
Παρίσι, Μουσείο Λούβρου, Μα 2369.

Fig. 6. The Nike of Samothrace (early 2nd cent. BC).
Paris, Louvre Museum, Ma 2369.

Εικ. 7. Τμήμα πήλινου πλακιδίου (7ος αι. π.Χ.), από το Σούνιο. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 14935.
Fig. 7. Part of a clay plaque (7th cent. BC), from Sounion. Athens, National Archaeological Museum, 14935.

από τα νικητήρια αφιερώματα πόλεων-κρατών και βασιλέων, απλά ή περίτεχνα αναθήματα σε ιερά ομοιωμάτων πλοίων και πρωρών, αναγλύφων ή αντικειμένων με ναυτικές παραστάσεις, όπως ενδεικτικά το πήλινο πλακίδιο των αρχών του 7ου αιώνα π.Χ. από το τέμενος της Αθηνάς στο Σούνιο (εικ. 7), του αναγλύφου με παράσταση τριήρους των τελών του 5ου αιώνα π.Χ. (εικ. 8) καθώς και του χάλκινου λύχνου με μορφή πολεμικού πλοίου του 4ου αιώνα π.Χ. (εικ. 9) από την Ακρόπολη των Αθηνών, αποτελούν κοινή πρακτική των ανθρώπων που σχετίζονταν με ναυτικές δραστηριότητες (Σαχίνη 2011, 20-21).

Άξιο αναφοράς αποτελούν επίσης οι τύποι των νομισμάτων που εκδόθηκαν για την χρηματοδότηση ναυτικών επιχειρήσεων. Οι κοπές του Πέρση σατράπη Φαρναβάζου (εικ. 10) που χρονολογούνται την περίοδο του πολέμου μεταξύ Σπαρτιάτων και Περσών (398-396/5 π.Χ.), όταν ανέλαβε τη διαχείριση του αχαιμενιδικού στόλου, δεν αναφέρονται σε μία συγκεκριμένη ναυτική νίκη, αλλά χρησιμοποιήθηκαν γενικά για τη χρηματοδότηση του ναυτικού του, συμβάλλοντας στη επιτυχία του που κορυφώθηκε στη ναυμαχία της Κνίδου το 394 π.Χ. (Maffre 2004). Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση των αργυρών νομισμάτων των Μακεδόνων (εικ. 11) και των Βοττεατών με κεφαλή νύμφης ή μακεδονική ασπίδα στην εμπρόσθια όψη και πύργα στην οπίσθια που εκδίδονται στα τέλη του 3ου και τις αρχές του 2ου αιώνα π.Χ., στα χρόνια της βασιλείας του Φιλίππου Ε΄. Ο βασιλιάς της Μακεδονίας βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στον στόλο του στο πλαίσιο των επιχειρήσεων του εναντίον των Αιτωλών και των Ρωμαίων στις ακτές του Ιονίου πελάγους και της Αδριατικής θάλασσας, καθώς και κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών δραστηριοτήτων του στο Αιγαίο (Kremydi 2018, 217-218). Η Λευκάδα εκδίδει την περίοδο του Α΄ Μι-

Εικ. 8. Τμήμα αναθηματικού αναγλύφου από πεντελικό μάρμαρο (τέλη 5ου αι. π.Χ.), που βρέθηκε στην Ακρόπολη. Αθήνα, Μουσείο Ακροπόλεως, 1339
Fig. 8. Part of a votive relief made of Pentelic marble (late 5th cent. BC), found at the Acropolis. Athens, Acropolis Museum, 1339

Εικ. 9. Χάλκινος λύχνος (4ος αι. π.Χ.), που βρέθηκε στην Ακρόπολη. Αθήνα, Μουσείο Ακρόπολης, ΕΑΜ X 7038.

Fig. 9. Bronze lamp (4th cent. BC), found at the Acropolis. Athens, Acropolis Museum, EAM X 7038.

7th century BC clay tablet from the temple of Athena in Sounion (fig. 7), the relief bearing a trireme dating in the end of the 5th century BC (fig. 8) as well as the 4th century BC bronze lamp in the form of a warship (fig. 9) from the Athenian Acropolis, all form a common practice of people involved in maritime activities (Σαχίνη 2011, 20-21).

Furthermore, the types of coins issued to fund naval campaigns are also worthy of mentioning. The issues of the Persian satrap Pharnabazos (fig. 10) dating during the war between the Spartans and Persians (398-396/5 BC), when he assumed the command of the Achaemenid fleet, do not refer to a particular naval victory. Rather, they were used in order to fund Pharnabazos's navy contributing to his maritime success that culminated in the battle of Knidos in 394 BC (Maffre 2004). The same also applies to the case of the silver coins of the Macedonians (fig. 11) and the Bottiaei, which depict on the obverse, a head of a nymph or the Macedonian shield and on the reverse, a prow. These were issued in the end of the 3rd – beginning of the 2nd century BC during the reign of Philip V. The king of Macedon relied heavily on his fleet for his campaigns against the Aetolians and the Romans both along the shores of the Ionian and the Adriatic Seas and during his military operations in the Aegean (Kremydi 2018, 217-218). In addition, the combination of the Macedonian shield on the obverse and the prow of a galley on the reverse refers to Polybius's account on Philip V's policy to train the phalanx infantrymen in sea battle. During the First Mithridatic War, the island of Leukas in Akarnania issued didrachms to cover the local needs of Sulla's armies; these coins bear on the

Εικ. 10. Φαρνάβαζος, αργυρό τετράδραχμο (398-396/5 π.Χ.).

Fig. 10. Pharnabazos, silver tetradrachm (398-396/5 BC).

Classical Numismatic Group, Inc.,
Auction Triton XVI (08/01/2013), 430.

θριδατικού πολέμου για τις τοπικές ανάγκες των στρατευμάτων του Σύλλα δίδραχμα με την Αφροδίτη Αινειάδα στην εμπρόσθια όψη και πλώρα πολεμικού πλοίου στην οπίσθια (αρ. κατ. 71), απομίμηση της χαρακτηριστικής πλώρης που απεικονίζεται στα χάλκινα νομίσματα της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας. Ο Μάρκος Αντώνιος για τη χρηματοδότηση των λεγεώνων του στον πόλεμο εναντίον του Οκταβιανού κόβει δηνάρια τα οποία φέρουν στην εμπρόσθια όψη πολεμικό πλοίο και στην οπίσθια λάβαρο (Woytek 2003, 98) (εικ. 12).

Η απεικόνιση πολεμικών πλοίων, τμημάτων τους ή ναυτικών εξαρτημάτων σε νομίσματα ηγεμόνων, πόλεων-κρατών και άλλων εκδοτριών αρχών υποδηλώνουν την ναυτική και εμπορική σπουδαιότητά τους και προβάλλουν την υπεροχή και την κυριαρχία τους στη θάλασσα. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν τα νομίσματα των ναυτικών πόλεων της Φοινίκης. Οι πόλεις της Βύβλου, Αράδου και Σιδώνος, υποτελείς και σύμμαχοι των Αχαιμενιδών, απεικονίζουν στα νομίσματά τους ήδη από την κλασική περίοδο τις γνωστές πεντηκοντόρους (αρ. κατ. 75-77). Τα κωπήλατα αυτά πλοία, γνωστά και ως «νῆες μακραί», δεν είχαν κατάστρωμα, «ἄφρακτοι νῆες», και διέθεταν σε κάθε πλευρά 25 κουπιά που χειρίζονταν ισάριθμοι κωπηλάτες, καθώς και ἔμβολο στην πλώρα. Αν και χρησιμοποιήθηκαν στην εμπορική και πολεμική ναυτιλία των ελληνικών και άλλων μεσογειακών κρατών, θεωρούνταν τα κατεξοχήν πολεμικά πλοία, σε διάκριση προς τα πλατύτερα εμπορικά («νῆες στρογγύλλαι»), πριν από την εμφάνιση της τριήρους (Θουκυδίδης 1.14), μίας πιο ελαφριάς κατασκευής, με καλύτερη ταχύτητα πλεύσης και με μεγάλη ευελιξία, η οποία διέθετε τρεις σειρές κουπιών και 170 κωπηλάτες. Η πλώρα της τριήρους ἔφερε ιδιαίτερο οπλισμό,

Εικ. 11. Μακεδόνες, αργυρό τριώβολο (221-197 π.Χ.).
Αθήνα, ΝΜ Σουλ. Χρυστομάνου 332.

Fig. 11. Macedonians, silver triobol (221-197 BC).
Athens, NM Christomanos Col. 332.

Εικ. 12. Μάρκος Αντώνιος, δηνάριο (32-31 π.Χ.).
Αθήνα, ΝΜ 8577.

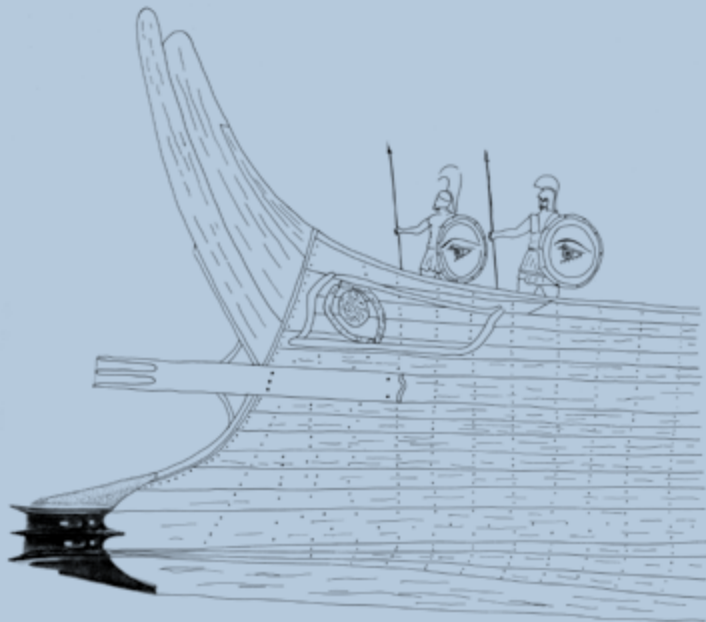
Fig. 12. Marc Anthony, denarius (32-31 BC).
Athens, NM 8577.

Εικ. 13. Χάλκινο ἔμβολο τριήρους (4ος αι. π.Χ.).
Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιώς, ΜΠ 7459.

Fig. 13. Bronze ram of a trireme (4th cent. BC).
Piraeus, Archaeological Museum, ΜΠ 7459.

obverse, Aphrodite Aineias and on the reverse, a prow of a warship (cat. no. 71), copying the characteristic prow depicted on Roman *aes grave* since already the end of the 3rd century BC and on the subsequent Roman Republican bronzes. Mark Anthony, in order to support his legions in the war against Octavian, issued denarii that bore on the obverse, a warship and the reverse, a standard (Woytek 2003, 98) (fig. 12).

The representation of warships, their sections or components on coins of rulers, city-states and other issuing authorities indicate their naval and commercial importance while promoting their superiority and supremacy at sea. This category includes the coins of the naval cities of Phoenicia, where the prow has survived as the principal type from the Classical to the Roman Imperial times. Byblos, Arados and Sidon, allies and under the control of the Achaemenids during the Persian wars, had depicted on their issues the well-known warships *pentekontors* (cat. nos 75-77), which, on the coins of Sidon, are portrayed in front of the city walls. These oared ships, known as “long vessels”, without decks (unfenced vessels), had 25 oars along each bank manned by an equal number of rowers and were equipped with a ram at the prow. Despite being used for trade and warfare by Greek and other Mediterranean states, they were considered as primarily warships and were distinguished from the wider merchant ones (round vessels) before the emergence of the trireme (Thucydides 1.14). The latter was a much lighter vessel, faster and more agile, with three rows of oars and 170 rowers. The prow of a trireme was equipped with a special weapon, the well-known

Εικ. 14. Πλώρη πολεμικού πλοίου με έμβολο.
Σχεδιαστική αναπαράσταση.
Fig. 14. Prow of a warship with ram.
Reconstruction drawing.

το γνωστό έμβολο (εικ. 13-14), το οποίο χρoσίμεινε στην καταστροφή του εχθρικού πλοίου με την τεχνική του εμβολισμού. Τα εν λόγω πλοία έπαιξαν σημαντικό ρόλο στους περσικούς πολέμους, ιδιαίτερα στη Ναυμαχία της Σαλαμίνας, όπου ο στόλος από τριήρεις που ναυπηγήθηκε από την Αθήνα, συνέβαλε ουσιαστικά στην ήττα των Περσών από τις συμμαχικές ελληνικές δυνάμεις καθώς και στην άνοδο της Αθήνας ως κυρίαρχης ναυτικής δύναμης στο Αιγαίο και στη δημιουργία της Αθηναϊκής Ηγεμονίας.

Χαρακτηριστικές απεικονίσεις πλοίων απαντούν επίσης στα νομίσματα της Σάμου στην Ιωνία, όπως και της Ζάγκλης στη Σικελία την περίοδο της πενταετούς σαμιακής κατοχής (494/3-490/89 π.Χ.) (εικ. 15), τα οποία απεικονίζουν στην οπίσθια όψη τους τη γνωστή «σάμαινα», η οποία σύμφωνα με τη περιγραφή του Πλουτάρχου (Περικλής, 26), είχε πλώρα όμοια με κεφαλή κάπρου, ήταν κοίλη με φαρδιά κοιλιά για να παίρνει μεγάλο φορτίο και να είναι γοργοτάξιδη, και ναυπηγήθηκε πρώτη φορά στη Σάμο σύμφωνα με την υπόδειξη του τυράννου Πολυκράτους (Barron 1966, 40-45, 178-180. Campana – Santelli 2018). Επίσης, οι αρχαϊκές εκδόσεις της Φασπλίδος στη Λυκία, σημαντικό εμπορικό λιμάνι στην περιοχή της Νοτίου Μικράς Ασίας φέρουν στην εμπρόσθια όψη πλώρα πολεμικού πλοίου σε μορφή κάπρου με ασπίδες στην κουπαστή (εικ. 16), η οποία αντικαθίσταται στις κοπές των ύστερων κλασικών και ελληνιστικών χρόνων από πλήρη τριήρους (αρ. κατ. 79). Τα νομίσματα της Ιστιαίας στην Εύβοια, λιμάνι ιδιαίτερης ναυτικής, εμπορικής και στρατηγικής σημασίας στους ύστερους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους, φέρουν την κατεξοχήν παράσταση της νύμφης Ιστιαίας με στυλίδα στο δεξί χέρι να κάθεται σε πρύμνη (αρ. κατ. 78). Άλλα ενδεικτικά παραδείγματα νομισμάτων με παραστάσεις πρωρών και ναυτικών εξαρτημάτων αποτελούν τα νομίσματα της Κνίδου στην Καρία, όπου η Αφροδίτη, κατεξοχήν θεότητα της πόλης, λατρευόταν και ως Ευπλοία, της Σινώπης στην Παφλαγονία (εικ. 17), της Κίου στη Βιθυνία (εικ. 18), των Μάγνητων στη Θεσσαλία (εικ. 19), της Κέρκυρας στο Ιόνιο Πέλαγος (εικ. 20), σημαντικής ναυτικής βάσης των Ρωμαίων από τα τέλη του 3ου αιώνα π.Χ.

Εικ. 15. Ζάγκλη, αργυρό τετράδραχμο, 494/3 π.Χ.
Fig. 15. Zankle, silver tetradrachm, 494/3 BC.
Roma Numismatics Ltd, Auction 9 (22/03/2015), 90.

Εικ. 16. Φάσπλις, αργυρός στατήρ (530-500 π.Χ.).
Fig. 16. Phaselis, silver stater (530-500 BC).
Roma Numismatics Ltd, Auction 7 (22-23/03/2014), 710.

Εικ. 17. Σινώπη, αργυρό ημιδραχμο (τέλη 4ου – 3ος αι. π.Χ.). Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 910/1956.
Fig. 17. Sinope, silver hemidrachm (late 4th – 3rd cent. BC). Athens, ΝΜ ΣΕΜΠ 910/1956.

Εικ. 18. Κίος, αργυρό ημιδραχμο (350-300 π.Χ.). Αθήνα, ΝΜ 4944β.
Fig. 18. Kios, silver hemidrachm (350-300 BC). Athens, ΝΜ 4944β.

ram (figs 13-14), which was used to destroy the enemy ships by employing the ramming technique. This type of ships played a significant part in the Persian wars, especially in the battle of Salamis, where the fleet of triremes built in Athens was instrumental in the defeat of the Persians against the allied Greek forces and the rise of Athens as the dominant naval power in the Aegean and the formation of the Athenian Hegemony.

Characteristic depictions of ships are also found on coins of Samos in Ionia and Zankle in Sicily, the latter during the five-year period of Samian occupation (494/3-490/89 BC) (fig. 15). These issues bear on the reverse, the notable “samaina”, which according to Plutarch’s description (*Pericles*, 26), was a vessel with a prow in the form of a boar’s head, hollow with a wide hull to accommodate large cargo and was swift. It was initially built in Samos at the instructions of the tyrant of Samos Polycrates (Barron 1966, 40-45, 178-180. Campana – Santelli 2018). Additionally, the Archaic and early Classical issues of Phaselis in Lycia, an important trade harbour in southern Asia Minor, due to its particular geographical location, depict on the obverse, the prow of a warship in the form of a boar and shields on deck (fig. 16), a theme that was replaced with the prow of a trireme on late Classical and Hellenistic coins (cat. no. 79). Histiaia, a particularly important naval, commercial and strategic port in Euboeia during the late Classical and Hellenistic times issued coins with the standard image of the nymph Histiaia seated on a stern holding a stylis in her right hand (cat. no. 78). Other characteristic examples of coins with images of prows and ship components include those issued by Knidos in Caria, where the principal deity Aphrodite was worshipped as Euploia (who ensures a fair voyage), by Sinope in Paphlagonia (fig. 17), by Kios in Bithynia (fig. 18), by the Magnetes in Thessaly (fig. 19), and by Corcyra in the Ionian Sea (fig. 20), a considerable Roman naval base since the end of the 3rd century BC.

Εικ. 19. Μάγνητες, αργυρή δραχμή (168-140 π.Χ.).
Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 909/1956.
Fig. 19. Magnetes, silver drachm (168-140 BC).
Athens, NM ΣΕΜΠ 909/1956.

Εικ. 20. Κέρκυρα, χαλκό (229-48 π.Χ.).
Αθήνα, ΝΜ Συλ. Μουρούζη 183.
Fig. 20. Corcyra, bronze (229-48 BC).
Athens, ΝΜ Μουρούζη Col. 183.

60

**Αλέξανδρος Γ΄,
χρυσός διπλός στατήρ**

336-323 π.Χ.

Νομισματοκοπείο: Μακεδονία

B: 17,17 γρ. Δ: 22 χιλ. A: 300°

Αθήνα, ΝΜ Συλ. Σαρόγλου 93

Ε: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο κορινθιακό κράνος προς τα δεξιά.

Ο: Νίκη ιστάμενη προς τα αριστερά κρατώντας στεφάνι από φύλλα δάφνης στο δεξί χέρι και στυλίδα στο αριστερό. Αριστερά, κεραυνός. Κάτω από το δεξί φτερό, μονόγραμμα. Δεξιά, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

SNG Saroglos, 93.

Για τον τύπο, βλ. Price 1991, 110, αρ. 191.

O: Head of Athena with crested Corinthian helmet, necklace and earring to right.

R: Nike standing to left holding laurel wreath in her right hand and stylis in her left. To left, thunderbolt. Below right wing, monogram. To right, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. *SNG Saroglos, 93.*

On the type, see Price 1991, 110, no. 191.

60

**Alexander III
gold double stater**

336-323 BC.

Mint: Macedonia

W: 17.17 g. D: 22 mm. A: 300°

Athens, NM Saroglos Col. 93

61

**Αλέξανδρος Γ΄,
χρυσός ημισατήρ**

332-323 π.Χ.

Νομισματοκοπείο: Σαλαμίς Κύπρου

B: 4,25 γρ. Δ: 13 χιλ. A: 360°

Αθήνα, ΝΜ Συλ. Σαρόγλου 177

Ε: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο κορινθιακό κράνος προς τα δεξιά.

Ο: Νίκη ιστάμενη προς τα αριστερά κρατώντας στεφάνι από φύλλα δάφνης στο δεξί χέρι και στυλίδα στο αριστερό. Κάτω από το δεξί φτερό, αετός προς τα δεξιά. Δεξιά, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

SNG Saroglos, 177.

Για τον τύπο, βλ. Price 1991, 391, αρ. 3130.

O: Head of Athena with crested Corinthian helmet, necklace and earring to right.

R: Nike standing to left holding laurel wreath in her right hand and stylis in her left. Below right wing, eagle to right. To right, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. *SNG Saroglos, 177.*

On the type, see Price 1991, 391, no. 3130.

61

**Alexander III,
gold hemistater**

332-323 BC.

Mint: Salamis, Cyprus

W: 4.25 g. D: 13 mm. A: 360°

Athens, NM Saroglos Col. 177

**Αλέξανδρος Γ΄,
χρυσός διπλός στατήρ**

330-320 π.Χ.

Νομισματοκοπείο: Αμφίπολις
B: 17,19 γρ. Δ: 23 χιλ. A: 120°
Αθήνα, ΝΜ Σουλ. Σαρόγλου 91

Ε: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο κορινθιακό κράνος προς τα δεξιά.

Ο: Νίκη ιστάμενη προς τα αριστερά κρατώντας στεφάνι από φύλλα δάφνης στο δεξί χέρι και στυλίδα στο αριστερό. Αριστερά, ανεστραμμένη τρίαινα. Δεξιά, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

SNG Saroglos, 91.

Για τον τύπο, βλ. Price 1991, 108, αρ. 171.

Ο: Head of Athena with crested Corinthian helmet, necklace and earring to right.

R: Nike standing to left holding laurel wreath in her right hand and stylis in her left. To left, trident head downward. To right, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

SNG Saroglos, 91.

On the type, see Price 1991, 108, no. 171.

**Alexander III,
gold double stater**

330-320 BC.

Mint: Amphipolis
W: 17.19 g. D: 23 mm. A: 120°
Athens, NM Saroglos Col. 91

**Αλέξανδρος Γ΄,
χρυσός στατήρ**

330-320 π.Χ.

Νομισματοκοπείο: Αμφίπολις
B: 8,58 γρ. Δ: 18 χιλ. A: 300°
Αθήνα, ΝΜ Σουλ. Σαρόγλου 98

Ε: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο κορινθιακό κράνος προς τα δεξιά.

Ο: Νίκη ιστάμενη προς τα αριστερά κρατώντας στεφάνι από φύλλα δάφνης στο δεξί χέρι και στυλίδα στο αριστερό. Αριστερά, κεραυνός. Δεξιά, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

SNG Saroglos, 98.

Για τον τύπο, βλ. Price 1991, 107, αρ. 164.

Ο: Head of Athena with crested Corinthian helmet, necklace and earring to right.

R: Nike standing to left holding laurel wreath in her right hand and stylis in her left. To left, thunderbolt. To right, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

SNG Saroglos, 98.

On the type, see Price 1991, 107, no. 164.

**Alexander III,
gold stater**

330-320 BC

Mint: Amphipolis
W: 8.58 g. D: 18 mm. A: 300°
Athens, NM Saroglos Col. 98

Αλέξανδρος Γ΄, χρυσός στατήρ

319-315 π.Χ.

Νομισματοκοπείο: Σάρδεις

B: 8,46 γρ. Δ: 20 χιλ. A: 360°

Εφορεία Αρχαιοτήτων Αργολίδας,

Θησαυρός «Παλαιά Επίδαυρος, 1977»

(CH VII 64, CH IX 129), αρ. MN 32938

Ε: Κεφαλή Αθηνάς με λοφιοφόρο κορινθιακό κράνος προς τα δεξιά.**Ο:** Νίκη ιστάμενη προς τα δεξιά κρατώντας στυλίδα στο δεξί χέρι και στεφάνι από φύλλα δάφνης στο αριστερό. Κάτω από το αριστερό φτερό μονόγραμμα. Αριστερά, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Oeconomides 1999, 309, αρ. 35.

Για τον τύπο, βλ. Price 1991, 333, αρ. 2644.

Στις χρυσές κοπές (διπλοί στατήρες, στατήρες και ημισατήρες) με το όνομα του Μεγάλου Αλεξάνδρου απεικονίζονται στην εμπρόσθια όψη η κεφαλή της Αθηνάς, με κορινθιακό κράνος και στην οπίσθια η Νίκη με στεφάνι δάφνης στο δεξί χέρι και στυλίδα, ιστός πλοίου και σύμβολο ναυτικής νίκης (Bellinger 1963, 6-7, στο αριστερό. Η Νίκη θεωρείται ότι προβάλλει τις λαμπρές νίκες του Μακεδόνα βασιλιά, με το στεφάνι να αντιπροσωπεύει τα κατορθώματά του στην ξηρά και η στυλίδα να συνδέεται με την ήττα του περσικού στόλου και την πτώση της Τύρου το 332 π.Χ. (Zervos 1982, 173). Σύμφωνα με άλλες απόψεις, η στυλίδα υπαινίσσεται τις ναυτικές νίκες των Ελλήνων κατά των Περσών και κυρίως στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, και προβάλλει την αναμενόμενη νίκη του Αλεξάνδρου ως ηγέτη της Πανελληνίας Συμμαχίας κατά της αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών, συνδέοντας με αυτόν τον τρόπο τον νέο Περσικό πόλεμο με τον παλιό. (Price 1991, 29-30. Themelis 2003, 163). Η επιλογή των συγκεκριμένων εικονογραφικών τύπων έχει ερμηνευθεί και ως φιλική χειρονομία του νεαρού ηγεμόνα προς την Αθήνα, αφού οι ναυτικές επιχειρήσεις δεν κατείχαν σημαντική θέση στο σχέδιά του (Mørkholm 1991, 44).

Alexander III, gold stater

319-315 BC

Mint: Sardis

W: 8.46 g. D: 20 mm. A: 360°

Ephorate of Antiquities of Argolida,

"Ancient Epidaurus, 1977" hoard

(CH VII 64, CH IX 129), no. MN 32938

Ο: Head of Athena with crested Corinthian helmet, necklace and earring to right.**Ρ:** Nike standing to right holding stylis in her right hand and laurel wreath in her left. Below left wing, monogram. To left, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Oeconomides 1999, 309, no. 35.

On the type, see Price 1991, 333, no. 2644.

The gold issues (double staters, staters and hemistaters) bearing the name of Alexander the Great carry on the obverse, the head of Athena wearing the Corinthian helmet and on the reverse, Nike holding in the right hand, a laurel wreath and in the left, a stylis (a ship's mast and symbol of naval victory) (Bellinger 1963, 6-7). The image of Nike is regarded as a means of promoting the glorious victories of the king of Macedon, i.e. the wreath representing his achievements on land and the stylis being associated with the defeat of the Persian fleet and the fall of Tyre in 332 BC (Zervos 1982, 173). According to other views, the stylis indicates the naval victories of the Greeks against the Persians and primarily the battle of Salamis while projecting the anticipating victory of Alexander as the leader of the Panhellenic League against the empire of the Achaemenids, thus connecting the then new Persian war with the old one. (Price 1991, 29-30. Themelis 2003, 163). The selection of the particular iconographic types has been also interpreted as a friendly gesture of the young monarch towards Athens, since the naval campaigns did not play a significant part in his plans (Mørkholm 1991, 44).

65

**Δημήτριος Α΄ Πολιορκητής,
χρυσός στατήρ**

περ. 300-295 π.Χ.

Νομισματοκοπείο: Σαλαμίς Κύπρου

B: 8,51 γρ. Δ: 24 χιλ. Α: 360°

Εφορεία Αρχαιοτήτων Αργολίδας,

Θησαυρός «Παλαιά Επίδαυρος, 1977»

(CH VII 64, CH IX 129),

αρ. MN 32989.

Ε: Νίκη ιστάμενη πάνω σε πλήρη πολεμικού πλοίου προς τα αριστερά, σαλπίζουσα και κρατώντας στυλίδα στο αριστερό της χέρι.

Ο: Αθηνά Πρόμαχος σε διασκελισμό προς τα αριστερά, κραδαίνοντας δόρυ στο ανασπκωμένο δεξί χέρι και ασπίδα διακοσμημένη με γοργόγνειο στο προτεταμένο αριστερό. Εκατέρωθεν της θεάς, διπλός πέλεκυς και μονόγραμμα. Κάτω, ΒΑΣΙ – ΛΕΩΣ. Δεξιά, ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ.

Oeconomides 1999, 311, αρ. 92.

Για τον τύπο, βλ. Newell 1927, 26, αρ. 22.

O: Nike standing on prow of a warship to left, blowing trumpet and holding stylis.

R: Athena Promachos advancing to left, brandishing spear with her raised right hand and holding shield decorated with gorgoneion in her extended left hand. On either side of the goddess, double axe and monogram. Below, ΒΑΣΙ – ΛΕΩΣ. To right, ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ.

Oeconomides 1999, 311, no. 92.

On the type, see Newell 1927, 26, no. 22.

65

**Demetrios I Poliorketes,
gold stater**

c. 300-295 BC

Mint: Salamis, Cyprus

W: 8.51 g. D: 24 mm. A: 360°

Ephorate of Antiquities of Argolida,

“Ancient Epidaurus, 1977” hoard

(CH VII 64, CH IX 129), no. MN 32989.

**Δημήτριος Α΄
Πολιορκητής,
αργυρό τετράδραχμο**

περ. 301-295 π.Χ.
Νομισματοκοπείο: Έφεσος
Β: 16,78 γρ. Δ: 29 χιλ. Α: 360°
Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 878/1956

Ε: Νίκη ιστάμενη πάνω σε πλήρη πολεμικού πλοίου προς τα αριστερά, σαλπίζουσα και κρατώντας στυλίδα στο αριστερό της χέρι. Η παράσταση σε σιτικό κυκλικό πλαίσιο.

Ο: Ποσειδών σε διασκελισμό προς τα αριστερά, κραδαίνοντας τρίαινα στο ανασπικωμένο δεξί χέρι και με ιμάτιο στο προτεταμένο αριστερό. Εκατέρωθεν του θεού, δεκαεξάκτινο αστέρι και μονόγραμμα. Κάτω, ΒΑΣΙ – ΛΕΩΣ. Δεξιά, ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. Η παράσταση σε σιτικό κυκλικό πλαίσιο.

Kakavas 2016, 188, αρ. 298-1.

Για τον τύπο, βλ. Newell 1927, 64, 67, αρ. 51.

Ο: Nike standing on prow of a warship to left, blowing trumpet and holding stylis. The whole within a circular dotted border.

Ρ: Poseidon advancing to left, brandishing trident from his upraised right hand and with chlamys draped over his extended left arm. On either side of the god, star and monogram. Below, ΒΑΣΙ – ΛΕΩΣ. To right, ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. The whole within a circular dotted border.

Kakavas 2016, 188, no. 298-1.

On the type, see Newell 1927, 64, 67, no. 51.

**Demetrios I Poliorketes,
silver tetradrachm**

c. 301-295 BC
Mint: Ephesos
W: 16.78 g. D: 29 mm. A: 360°
Athens, NM ΣΕΜΠ 878/1956

**Δημήτριος Α΄ Πολιορκητής,
αργυρό τριώβολο**

περ. 298-295 π.Χ.
Νομισματοκοπείο: Ταρόσ
Β: 2,01 γρ. Δ: 13 χιλ. Α: 300°
Αθήνα, ΝΜ Σουλ. Σαρόγλου 908

Ε: Νίκη ιστάμενη πάνω σε πλήρη πολεμικού πλοίου προς τα αριστερά, σαλπίζουσα και κρατώντας στυλίδα στο αριστερό της χέρι. Η παράσταση σε σιτικό κυκλικό πλαίσιο.

Ο: Ποσειδών σε διασκελισμό προς τα αριστερά, κραδαίνοντας τρίαινα στο ανασπικωμένο δεξί χέρι και με ιμάτιο στο προτεταμένο αριστερό. Κάτω, ΒΑΣΙ – ΛΕΩΣ. Δεξιά, ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. Η παράσταση σε σιτικό κυκλικό πλαίσιο.

SNG Saroglos, 908.

Για τον τύπο, βλ. Newell 1927, 51, αρ. 45.

Ο: Nike standing on prow of a warship to left, blowing trumpet and holding stylis. The whole within a circular dotted border.

Ρ: Poseidon advancing to left, brandishing trident from his upraised right hand and with chlamys draped over his extended left arm. Below, ΒΑΣΙ – ΛΕΩΣ. To right, ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. The whole within a circular dotted border.

SNG Saroglos, 908.

On the type, see Newell 1927, 51, no. 45.

**Demetrios I Poliorketes,
silver triobol**

c. 298-295 BC
Mint: Tarsos
W: 2.01 g. D: 13 mm. A: 300°
Athens, ΝΜ Saroglos Col. 908

Ο Δημήτριος Α΄ Πολιορκητής (306-288 π.Χ.) εξέδωσε για πρώτη φορά νομίσματα μετά την καταστροφική του ήττα στην Ιψό το 301 π.Χ. όταν κατείχε λίγες μόνο ναυτικές βάσεις στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο, αλλά διέθετε ακόμη έναν ισχυρό στόλο. Οι παραστάσεις των χρυσών και αργυρών κοπών του Δημητρίου εξυμνούν τη μεγάλη νίκη του εναντίον του Πτολεμαίου Α΄ της Αιγύπτου στη Σαλαμίνα της Κύπρου το 306 π.Χ., και καθιστούν σαφές ότι σκόπευε να συνεχίσει τον αγώνα του εναντίον των άλλων Διαδόχων για την κληρονομιά του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Στην εμπρόσθια όψη των χρυσών και αργυρών νομισμάτων απεικονίζεται η Νίκη ευθυτενής να σαλπίζει νικητήρια κρατώντας στυλίδα επάνω στην πλήρη πολεμικού πλοίου. Το σπασμένο ακρόπρωρο του πλοίου υπαινίσσεται την ήττα του εχθρού, ενώ η στυλίδα διατρανώνει τη ναυτική επιτυχία του βασιλιά. Το εορταστικό γεγονός τονίζεται ακόμη περισσότερο με την τοποθέτηση της παράστασης στην κύρια όψη του νομίσματος. Στην οπίσθια όψη των χρυσών στατήρων (αρ. κατ. 65) η επιβλητική μορφή της Αθηνάς Προμάχου αποτελεί μια εύστοχη επιλογή, καθώς η πολεμική εικόνα της μαχόμενης Αθηνάς εναρμονίζεται πλήρως με τον τύπο της κύριας όψης. Στην οπίσθια όψη των αργυρών τετραδράχμων (αρ. κατ. 66) και τριωβόλων (αρ. κατ. 67), ο Ποσειδών, ο θεός της θάλασσας και προστάτης του Δημητρίου απεικονίζεται γυμνός, σε μια επιβλητική κίνηση που θυμίζει γλυπτό. Η σημασία της ναυτικής νίκης του Δημητρίου στη Σαλαμίνα αποτυπώνεται στο σχετικό χωρίο του Πλουτάρχου (*Δημήτριος*, 16-17): «... μετά δὲ τὴν ναυμαχίαν οὐδ' ὁ Μενέλαος ἀντέσχεν, ἀλλὰ τὴν τε Σαλαμίνα παρέδωκε τῷ Δημητρίῳ καὶ τὰς ναῦς καὶ τὸ πεζόν, ἵππεῖς τε χιλίους καὶ διακοσίους καὶ μυρίους καὶ δισχιλίους ὀπίλιτας. Οὕτω δὲ λαμπρὰν καὶ καλὴν τὴν νίκην γενομένην ἔτι μᾶλλον ἐπικοσμῶν ὁ Δημήτριος εὐγνωμοσύνη καὶ φιλανθρωπία, τοὺς νεκροὺς τῶν πολεμίων ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀφῆκεν, Ἀθηναίους δὲ χιλίας καὶ διακοσίας ἀπὸ τῶν λαφύρων ἔδωκε ῥήσατο πανοπλίας».

Demetrios I Poliorketes (306-288 BC) issued coins for the first time after his disastrous defeat at Ipsos in 301 BC, when he controlled only a few naval bases in the Aegean and the eastern Mediterranean but had still a strong fleet. The themes of Demetrios's gold and silver coins celebrate his great victory against Ptolemy I of Egypt at Salamis in Cyprus in 306 BC, declaring that he would continue his fight against the other Successors for Alexander the Great's legacy. The obverse of the gold and silver coins bears the Nike standing upright on top of the prow of a warship blowing the trumpet and holding a stylis. The broken prow suggests the enemy's defeat while the stylis highlights the king's naval victory. The celebratory event is further emphasised by placing the scene on the main face of the coin. The reverse of the gold staters (cat. no. 65) bears the imposing figure of the Athena Promachos, an appropriate choice since the military scene of the fighting Athena totally agrees with the obverse type. The reverse of the silver tetradrachms (cat. no. 66) and triobols (cat. no. 67) bears the naked figure of Poseidon, the god of the sea and patron-deity of Demetrios, in a striking posture resembling a sculpture. The significance of the naval victory of Demetrios at Salamis is reflected in Plutarch's relevant excerpt (*Demetrios*, 16.4-17.1): "...After the sea-fight, Menelaus also made no further resistance, but handed over Salamis to Demetrios, together with his fleet, and his land forces, which comprised twelve hundred horsemen and twelve thousand men-at-arms. This victory, which was so fair and brilliant, Demetrios adorned still more by his humanity and kindness of heart. He gave the enemy's dead a magnificent burial, and set his captives free; moreover, upon the Athenians he bestowed twelve hundred suits of armour from the spoils."

A. Ναυτικές Νίκες

**ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ Β΄ ΓΟΝΑΤΑΣ (276-239 π.Χ.) /
ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ Γ΄ ΔΩΣΩΝ (229-221 π.Χ.)**

68

**Αντίγονος Β΄ Γονατάς
ή Αντίγονος Γ΄ Δώσων,
αργυρό τετράδραχμο**

246/5-221 π.Χ.

W: 17,06 γρ. Δ: 32 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ

Συλ. Σαρόγλου 933

Ε: Κεφαλή Ποσειδώνος με στεφάνι από φύκια προς τα δεξιά. Η παράσταση σε στικτό κυκλικό πλαίσιο.

Ο: Απόλλων καθήμενος προς τα αριστερά πάνω σε πλώρη πολεμικού πλοίου, κρατώντας τόξο στο δεξί χέρι. Πάνω στο πλοίο, ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ. Κάτω από την πλώρη, μονόγραμμα.

SNG Saroglos, 933.

Για τον τύπο, βλ. Panagoulou 2000, 241, αρ. 188. Hoover 2016, 393, αρ. 1051.

A. Naval Victories

**ANTIGONOS II GONATAS (276-239 BC) OR
ANTIGONOS III DOSON (229-221 BC)**

68

**Antigonos II Gonatas
or Antigonos III Doson,
silver tetradrachm**

246/5-221 BC

W: 17.06 g. D: 32 mm. A: 360°

Athens, NM

Saroglos Col. 933

Ο: Head of Poseidon with seaweed wreath to right. The whole within a circular dotted border.

Ρ: Apollo seated to left on prow of a warship, holding bow in his right hand. On the planks. On the planks, ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ.

Below, monogram.

SNG Saroglos, 933.

On the type, see Panagoulou 2000, 241, no. 188. Hoover 2016, 393, no. 1051.

**Αντίγονος Β΄ Γονατάς
ή Αντίγονος Γ΄ Δώσων,
αργυρό τετράδραχμο**

246/5-221 π.Χ.

W: 16,85 γρ. Δ: 31 χιλ. Α: 180°

Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 881/1956

Ε: Κεφαλή Ποσειδώνος με στεφάνι από φύκια προς τα δεξιά. Η παράσταση σε στικτό κυκλικό πλαίσιο.

Ο: Απόλλων καθήμενος προς τα αριστερά πάνω σε πλήρη πολεμικού πλοίου, κρατώντας τόξο στο δεξί χέρι. Πάνω στο πλοίο, ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ. Κάτω από την πλήρη, τρίαινα και μονόγραμμα.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Panagoroulou 2000, 265, αρ. 61. Hoover 2016, 393, αρ. 1051.

Η εκδίδουσα αρχή, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ, που αναγράφεται στα τετράδραχμα αττικού σταθμητικού κανόνα με την κεφαλή του Ποσειδώνος στην εμπρόσθια όψη και τον τοξοφόρο Απόλλωνα πάνω σε πλήρη στην οπίσθια, παραμένει αβέβαιη και τοποθετείται στα έτη της βασιλείας είτε του Αντίγονου Β΄ Γονατά (276-239 π.Χ.) είτε του Αντιγόνου Γ΄ Δώσωνος (229-221 π.Χ.). Οι νεότερες μελέτες συγκλίνουν στην άποψη ότι η έκδοση των παραπάνω τετραδράχμων ανήκει στη νομισματική παραγωγή του Αντίγονου Β΄ Γονατά (Πασοχίδης 1995-6. Panagoroulou 2001. Panagoroulou 2005-6). Με την επιλογή της κεφαλής του Ποσειδώνος στην εμπρόσθια όψη και της πλήρης στην οπίσθια, ο Μακεδόνας βασιλιάς επισημαίνει τη συνέχεια της δυναστείας των Αντιγονιδών και τις αξιώσεις της ναυτικής κυριαρχίας τους στο Αιγαίο, εφόσον ο συνδυασμός της εν λόγω θεότητας και της πλήρης, απεικονίζεται ήδη από τα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. στις αργυρές κοπές του Δημητρίου Α΄ Πολιορκητή (βλ. αρ. κατ. 66-67). Ο συνδυασμός του Απόλλωνος με την πλήρη πιθανόν να σχετίζεται με τις ετήσιες εορτές που καθιέρωσε ο Αντίγονος προς τιμή του θεού στη Δήλο το 253 και το 245 π.Χ., καθώς και με το αφιέρωμα της ναυαρχίδας του μετά την νίκη του ενάντια στους Πτολεμαίους κοντά στο νησί της Κω (Πασοχίδης 1995-6, 252-254). Επομένως, τα τετράδραχμα θα μπορούσαν να συνδεθούν με τις ναυτικές επιτυχίες του Αντιγόνου στην Κω το 261 ή το 255/4 π.Χ. καθώς και στην Άνδρο το 246/5 π.Χ. και εκδόθηκαν πιθανόν μετά την τελευταία.

**Antigonos II Gonatas
or Antigonos III Doson,
silver tetradrachm**

246/5-221 BC

W: 16.85 g. D: 31 mm. A: 180°

Athens, NM ΣΕΜΠ 881/1956

Ο: Head of Poseidon with seaweed wreath to right. The whole within a circular dotted border.

Ρ: Apollo seated to left on prow of a warship, holding bow in his right hand. On the planks, ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ. Below, trident head to left and monogram.

Unpublished

On the type, see Panagoroulou 2000, 265, no. 61. Hoover 2016, 393, no. 1051.

The identification of the issuing authority, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ (of king Antigonos), on the tetradrachms struck on the Attic weight standard bearing on the obverse, the head of Poseidon and the reverse, Apollo with his bow on a prow, remains uncertain. It is dated to the reign of either Antigonos II Gonatas (276-239 BC) or Antigonos III Doson (229-221 BC). Recent studies though support the view that the above mentioned tetradrachms belong to the numismatic production of Antigonos II Gonatas (Πασοχίδης 1995-1996. Panagoroulou 2001. Panagoroulou 2005-2006). By selecting the head of Poseidon (obverse) and the prow (reverse), the Macedonian king emphasises the continuity of the Antigonid dynasty as well as its members' claims to naval domination in the Aegean, as the combination of the god of the sea and the prow had been depicted since already the end of the 4th century BC on the silver coins of Demetrios I Poliorketes (cat. nos 66-67). The figure of Apollo and the prow may be related with the annual celebrations in honour of the god on Delos established by Antigonos in 253 and 245 BC and also, with the dedication of his flagship after his victory against the Ptolemies near the island of Kos (Πασοχίδης 1995-1996, 252-254). Therefore, the tetradrachms could be linked with Antigonos's naval victories in Kos in 261 or 255/4 BC and Andros in 246/5 BC and might have been issued after the latter.

70

**Ρωμαϊκή Δημοκρατία, δηνάριο
(Q. Lutatius Cerco)**

109 ή 108 π.Χ.

Νομισματοκοπείο: Ρώμη

Β: 3,87 γρ. Δ: 18 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ 1920 ΙΕ' 943

Ε: Κεφαλή Ρώμης, με κράνος διακοσμημένο με δύο αστέρια και φτερό προς τα δεξιά. Επάνω, ROMA. Κάτω δεξιά, CERCO. Αριστερά, XVI (=16 ασσάρια). Η παράσταση σε στικτό κυκλικό πλαίσιο.

Ο: Πολεμικό πλοίο προς τα δεξιά. Επάνω, Q-L(VT)A[TI] / Q και ακτινοσφεφής κεφαλή προς τα δεξιά. Η παράσταση σε στεφάνι βελανιδιάς (*corona civica*) και στικτό κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο, βλ. Crawford 1974, 315, αρ. 305/1.

Ο Q. Lutatius Cerco, ως ένας από τους *triumviri monetales* για την έκδοση δηναρίων το 109 ή 108 π.Χ., ακολουθεί την τάση που παρατηρείται στην εικονογραφία των δηναρίων από τη δεκαετία του 130 π.Χ., να κοσμούνται με παραστάσεις που επιλέγονται από τους υπεύθυνους κοπής και αναφέρονται στα επιτεύγματα και τις επιτυχίες των προγόνων τους με απώτερο σκοπό την ανέλιξη των ιδίων ή μελών των οικογενειών τους σε ανώτερα αξιώματα σύμφωνα με το *Cursus Honorum* (Howgego 1995, 70. Woytek 2012, 326-327). Στο δηνάριο του Q. Lutatius Cerco απεικονίζεται η κεφαλή της Ρώμης στην εμπρόσθια όψη, και στην οπίσθια ένα πολεμικό πλοίο, το οποίο παραπέμπει στη μεγάλη ναυτική νίκη του προγόνου του, υπάτου C. Lutatius Catulus, εναντίον του καρχηδονιακού στόλου στις Νήσους Αιγάδες ή Αιγούσες, βορειοδυτικά της Σικελίας, το 241 π.Χ. Η *corona civica* στην οπίσθια όψη πιθανόν να αντικατοπτρίζει το γεγονός ότι η νίκη αυτή σήμανε το τέλος της αποστράγγισης του ρωμαϊκού ανθρώπινου δυναμικού που προκλήθηκε από τον Α΄ Καρχηδονιακό πόλεμο (Crawford 1974, 315).

70

**Roman Republic, denarius
(Q. Lutatius Cerco)**

109 or 108 BC

Mint: Rome

W: 3.87 g. D: 18 mm. A: 360°

Athens, NM 1920 IE' 943

O: Head of Roma with helmet decorated with two stars and feather to right. Above, ROMA. Before, CERCO. To left, XVI (=16 asses). The whole within a circular dotted border.

R: Warship to right. Above, Q-L(VT)A[TI] / Q and radiate head to right. The whole within an oak wreath (*corona civica*) and a circular dotted border.

Unpublished

On the type, see Crawford 1974, 315, no. 305/1.

Q. Lutatius Cerco, being one of the *triumviri monetales* responsible for the issuing of denarii in 109 or 108 BC, followed the trend regarding their iconography that had been observed since the 130s BC. The coins were adorned with themes selected by the moneyers and referred to the achievements and successes of their ancestors with the ultimate goal to rise, either themselves or members of their families, to higher offices according to the *Cursus Honorum* (Howgego 1995, 70. Woytek 2012, 326-327). On his denarius, Q. Lutatius Cerco has selected on the obverse, the head of Roma and the reverse, a warship, which refers to the great naval victory of his ancestor, consul C. Lutatius Catulus, against the Carthaginian fleet at the Aegadian islands, northwest of Sicily, in 241 BC. The *corona civica* on the reverse, likely reflects the fact that that victory marked the end of the loss of Roman lives during the First Punic war (Crawford 1974, 315).

Λευκάς, αργυρό δίδραχμο

87-84 π.Χ.

B: 8,04 γρ. Δ: 22 χιλ. Α: 30°

Αθήνα, ΝΜ Σουλ. Μουρούζη 687Α

Ε: Άγαλμα της Αφροδίτης Αινειάδος, με άφλαστον στο προτεταμένο δεξί χέρι της προς τα δεξιά. Στην αριστερή πλευρά του αγάλματος, ελάφι ιστάμενο προς τα δεξιά. Στα αριστερά, μονόγραμμα ΔΑΡ. Η παράσταση σε στεφάνι από φύλλα δάφνης.

Ο: Πλώρη πολεμικού πλοίου διακοσμημένη με στεφάνι από φύλλα δάφνης προς τα δεξιά. Επάνω, τρίαινα / ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ / ΥΠΕΡΒΑΛΛΩΝ. Στα δεξιά, μονόγραμμα ΑΡ. Αδημοσίευτο

Για τον τύπο, βλ. Callataÿ 2015, 241, αρ. 3-9. Hoover 2014, 248-249, αρ. 857.

Η Λευκάδα κατά τον Α΄ Μιθριδατικό πόλεμο (87-84 π.Χ.) εξέδωσε αργυρά διδραχμα και μικρότερες νομισματικές αξίες στον αττικό σταθμητικό κανόνα, τα οποία προορίζονταν για την κάλυψη των αναγκών των στρατευμάτων του Σύλλα στην περιοχή και αντανακλούν μία έντονη ρωμαϊκή επιρροή. Στην εμπρόσθια όψη απεικονίζεται το άγαλμα της Αφροδίτης Αινειάδος, μητέρας του τρωικού ήρωα Αινεία, ο οποίος στο ταξίδι του προς τη Δύση, ίδρυσε ιερό στο νησί. Η θεά συνοδεύεται από ελάφι και κρατάει άφλαστον, σύμβολο που συνδέει τη λατρεία της με τη θάλασσα και τη ναυτιλία. Η πλώρη πολεμικού πλοίου στην οπίσθια όψη δεν σχετίζεται με τη ναυτική υπεροχή των Λευκαδίων αλλά ανακαλεί αντίστοιχη παράσταση στα χάλκινα νομίσματα της Ρώμης (Callataÿ 2015).

Leukas, silver didrachm

87-84 BC

W: 8.04 g. D: 22 mm. A: 30°

Athens, NM Mourouzis Col. 687A

Ο: Statue of Aphrodite Aineias standing to right, holding aphlaston in her extended right hand. On its left, deer standing to right. To left, monogram ΔΑΡ. The whole within a laurel wreath.

Ρ: Prow of a warship decorated with laurel wreath to right. Above, trident / ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ / ΥΠΕΡΒΑΛΛΩΝ. To right, monogram ΑΡ.

Unpublished

On the type, see Callataÿ 2015, 241, nos 3-9. Hoover 2014, 248-249, no. 857.

During the First Mithridatic war (87-84 BC), Leukas issued silver didrachms and smaller denominations on the Attic weight standard, in order to cover the needs of Sulla's forces in the area, that exhibit a strong Roman influence. The obverse, bears the statue of Aphrodite Aineias, mother of the Trojan hero Aineias, who on his journey to the West established a sanctuary on the island. The goddess is accompanied by a deer and holding an aphlaston, the symbol that links her cult with the sea and seafaring. The prow of a warship on the reverse is not associated with the naval preeminence of the Leukadians but recalls a similar theme on the bronze coins of Rome (Callataÿ 2015).

Σέξτος Πομπήιος, δηνάριο

42-40 π.Χ.

Νομισματοκοπείο: Σικελία

B: 3,72 γρ. Δ: 18 χιλ. A: 180°

Αθήνα, NM 1920 IE' 950

E: Κεφαλή του Γνάιου Πομπήιου Μέγα προς τα δεξιά. Αριστερά, [MAG · PIVS · IMP · IT]ER και praefericulum. Δεξιά, lituus. Η παράσταση σε σιτικό κυκλικό πλαίσιο.

O: Ποσειδών ιστάμενος προς τα αριστερά με το δεξί του πόδι πάνω σε πλώρη, έχοντας άφλαστον στο δεξί χέρι και χλαμύδα στον αριστερό ώμο. Εκατέρωθεν του θεού, οι αδελφοί από την Κατάνη, Αμφίνομος και Αναπίας, μεταφέροντας τους γονείς τους στους ώμους τους. Επάνω, PR(AE)F. Στο έξεργο, CLAS · [ET · OR(AE) · (MAR)IT · EX · S · C]. Η παράσταση σε σιτικό κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο, βλ. Crawford 1974, 520, αρ. 511/3a.

O: Head of Pompey the Great to right. To left, [MAG · PIVS · IMP · IT]ER and praefericulum. To right, lituus. The whole within a circular dotted border.

R: Neptune standing left, holding aphlaston in his right hand and with his right foot on a prow. To left and right, one of the Catanaean brothers bearing his parent on his shoulders. Above, PR(AE)F. in exergue, CLAS · [ET · OR(AE) · (MAR)IT · EX · S · C]. The whole within a circular dotted border.

Unpublished

On the type, see Crawford 1974, 520, no. 511/3a.

Sextus Pompey, denarius

42-40 BC

Mint: Sicily

W: 3.72 g. D: 18 mm. A: 180°

Athens, NM 1920 IE' 950

**Σέξτος Πομπήιος, δηνάριο
(Q. Nasidius)**

42-38 π.Χ.

Νομισματοκοπείο: Σικελία

B: 3,30 γρ. Δ: 18 χιλ. A: 240°

Αθήνα, NM 8563

E: Κεφαλή του Γνάιου Πομπήιου Μέγα προς τα δεξιά. Αριστερά, NEPTVNI και δελφίνι. Δεξιά, τρίαινα. Η παράσταση σε σιτικό κυκλικό πλαίσιο.

O: Πολεμικό πλοίο προς τα δεξιά. Επάνω, αστέρι. Κάτω, Q-NASIDIVS. Η παράσταση σε σιτικό κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο, βλ. Crawford 1974, 496, αρ. 483/2. Woytek 2003, πίν. 11, αρ. 283.

O: Head of Pompey the Great to right. To left, NEPTVNI and dolphin. To right, trident. The whole within a circular dotted border.

R: Warship to right. Above, star. Below, Q-NASIDIVS. The whole within a circular dotted border.

Unpublished

On the type, see Crawford 1974, 496, no. 483/2. Woytek 2003, pl. 11, no. 283.

**Sextus Pompey, denarius
(Q. Nasidius)**

42-38 BC

Mint: Sicily

W: 3.30 g. D: 18 mm. A: 240°

Athens, NM 8563

Ο Σέξτος Πομπήιος, αντίπαλος του Οκταβιανού στον εμφύλιο πόλεμο της περιόδου 42-36 π.Χ., δημιούργησε έναν ισχυρό στόλο και για την χρηματοδότησή του έκοψε μια σειρά από δηνάρια με ποικίλους τύπους (Sutherland 1974, 103), που προβάλλουν τη θεική καταγωγή του, τους οικογενειακούς δεσμούς του για τη νομιμοποίηση της θέσης του, την *pietas* του, τη ναυτική υπεροχή του και τη σημασία της εδαφικής και ιδεολογικής κατοχής της Σικελίας στον αγώνα για την κυριαρχία της δυτικής Μεσογείου. Στα ύστερα χρόνια της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας, ο ισχυρισμός μίας θεικής καταγωγής από τις εξουσιαστικές αρχές ήταν συνήθισμένη πρακτική. Ο Σέξτος Πομπήιος πίστευε ότι ήταν γιός του Ποσειδώνος λόγω των νικών του εναντίον αρχικά του Q. Salvidienus Rufus το 42 π.Χ και αργότερα του Οκταβιανού το 38 π.Χ. (Δίων Κάσιος 48.19.2 και 48.48.5) και για αυτό απεικόνισε τον φυσικό πατέρα του, Γναίο Πομπήιο Μέγα, ο οποίος επίσης είχε κυριαρχήσει στη θάλασσα, με την μορφή του Ποσειδώνος (Howgego 1995, 78). Δηνάρια του απεικονίζουν στην εμπρόσθια όψη την κεφαλή του πατέρα του είτε με ιερατικά και τελετουργικά αντικείμενα, που χρησιμοποιούνταν στις τελετές ανάληψης των ρωμαϊκών αξιωμάτων και νομιμοποιούν στη συγκεκριμένη περίπτωση τη στρατιωτική εξουσία (Stewart 1997) (αρ. kat. 72) είτε με την επιγραφή NEPTVNI, πιθανή σύντμηση του *Neptuni filius* («ο γιος του Ποσειδώνου»), και σύμβολα όπως τρίαινα και δελφίни, εκφράζοντας άμεσα την ταύτιση του με τον Ποσειδώνα (αρ. kat. 73). Ναυτικά είναι και τα θέματα που κοσμούν τις οπίσθιες όψεις των νομισμάτων του. Σε μια έκδοση (αρ. kat. 72) απεικονίζεται ο Ποσειδών (ή άγαλμα του θεού) με άφλαστον να ακουμπάει το δεξί του πόδι πάνω σε πλώρη. Η επιγραφή PRAEF CLAS ET ORAE MARIT EX SC αναφέρεται στον τίτλο «αρχηγός του στόλου και των ακτών της θάλασσας» που απονεμήθηκε στο Σέξτο Πομπήιο από τη Σύγκλητο τον Απρίλιο του 43 π.Χ., μετά τη μάχη της Μοδένας (Mutina), τίτλος που του έδωσε μεγάλη εξουσία σε όλη τη δυτική Μεσόγειο (Sutherland 1974, 103). Σε άλλη έκδοση (αρ. kat. 73) απεικονίζεται ένα πολεμικό πλοίο και άνωθεν αστέρι (Woytek 2003, 502). Το αστέρι πάνω από το πλοίο μπορεί να υπονοεί την αποθέωση του Γναίου Πομπήιου Μέγα, κάτι που ωστόσο δεν έλαβε ποτέ επίσημη κύρωση (Zarrow 2003, 126). Ωστόσο, το αστέρι σε συνδυασμό με τα πλοία αποτελεί ένα ναυτικό σύμβολο, σημαντικό για την πλοήγηση στην αρχαία ναυτιλία και αναφέρεται στις δεξιότητες του ηγέτη του στόλου (Biedermann 2016, 154-157).

Sextus Pompey, Octavian's opponent in the Civil war of the period 42-36 BC, built a strong fleet. In order to fund it, he issued a series of denarii bearing various types (Sutherland 1974, 103) promoting his divine origins, his family ties to validate his position, his *pietas*, his naval superiority and the significance of the land and ideological conquest of Sicily in the attempt to dominate the western Mediterranean. The claim by the officials to a divine ancestry was a common practice in the late Roman Republic. Sextus Pompey believed that he was the son of Poseidon because of his victories against Q. Salvidienus Rufus in 42 BC and later, Octavian in 38 BC (Cassio Dio 48.19.2 and 48.48.5). This is the reason he depicted his natural father, Pompey the Great, who had also been victorious at sea, as Poseidon (Howgego 1995, 78). His denarii bear on the obverse, the head of his father with either priestly and ceremonial objects used during the ascension ceremonies to Roman offices and, in this particular case, legitimise the military authority (Stewart 1997) (cat. no. 72) or with the legend NEPTVNI, probably an abbreviated form of *Neptuni filius* ("the son of Poseidon"), and symbols, like trident and dolphin, directly suggesting his identification with Poseidon (cat. no. 73). The types on the reverse of his coins are also naval. One issue (cat. no. 72) bears Poseidon (or a statue of the god) carrying an aphlaston and stepping with his right feet onto a prow. The legend PRAEF CLAS ET ORAE MARIT EX SC refers to the title "leader of the fleet and the shores of the sea" which was awarded to Sextus Pompey by the Senate in April of 43 BC, after the battle of Mutina, a title that bestowed upon him great power in the entire western Mediterranean (Sutherland 1974, 103). Another issue (cat. no. 73) bears a warship with a star above it (Woytek 2003, 502). The star may suggest the apotheosis of Pompey the Great, that was never officially ratified (Zarrow 2003, 126). However, the star in combination with ships constitutes a nautical symbol, important in navigation in ancient seafaring and referring to the skills of the commander of the fleet (Biedermann 2016, 154-157).

Οκταβιανός, δηνάριο

29-27 π.Χ.

Νομισματοκοπείο: Βρινδίσιο ή Ρώμη

B: 3,51 γρ. Δ: 21 χιλ. A: 360°

Αθήνα, NM 8602

Ε: Νίκη ιστάμενη πάνω σε πλήρη πολεμικού πλοίου προς τα δεξιά, κρατώντας στεφάνι και κλαδί φοίνικα. Η παράσταση σε γραμμικό κυκλικό πλαίσιο.

Ο: Ο Οκταβιανός σε τέθριππο προς τα δεξιά κρατώντας κλαδί δάφνης. Στο έξεργο, IMP CAESAR. Η παράσταση σε γραμμικό κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο, βλ. Sutherland 1976, 134-135, αρ. 323-373 και 153, αρ. 12. Sutherland 1984, 60, αρ. 264.

Τα νομίσματα που εκδόθηκαν από τον Οκταβιανό μετά από τη νίκη του εναντίον του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας Ζ΄ στο Άκτιο το 31 π.Χ. αντανακλούν τη στρατιωτική υπεροχή και τα επιτεύγματά του. Χαρακτηριστική είναι η εικονογραφία του δηναρίου που χρονολογείται την περίοδο 29-27 π.Χ. Στην εμπρόσθια όψη απεικονίζεται η Νίκη να στέκεται πάνω σε μια πλήρη πολεμικού πλοίου, κρατώντας κλαδί φοίνικα και στεφάνι, παράσταση που παραπέμπει στο πρότυπο της σαλπίζουσας Νίκης των νομισμάτων του Δημητρίου Α΄ Πολιορκητή (Sutherland 1974, 119-120) (αρ. κατ. 65-67). Στην οπίσθια όψη, η παράσταση του νηόχου Οκταβιανού πάνω σε τέθριππο αναφέρεται στον τριπλό θρίαμβό του στις 13-15 Αυγούστου 29 π.Χ. όταν επέστρεψε στην Ρώμη (Sutherland 1976, 150. Assenmaker 2007, 176. Assenmaker 2008, 60). Τον θρίαμβο ακολούθησαν διάφορα αφιερώματα, όπως ο βωμός της Νίκης και το χρυσό άγαλμά της από τον Τάραντα που ανεγέρθηκαν στις 28 Αυγούστου στο ανακαινισμένο κτήριο συνεδριάσεων της Συγκλήτου (*Curia Iulia*).

Octavian, denarius

29-27 BC

Mint: Brundisium or Rome

W: 3.51 g. D: 21 mm. A: 360°

Athens, NM 8602

Ο: Victory standing on prow of a warship to right, holding wreath and palm branch. The whole within a circular linear border.

Ρ: Octavian driving quadriga to right, holding laurel branch in his extended right hand. In exergue, IMP CAESAR. The whole within a circular linear border. Unpublished

On the type, see Sutherland 1976, 134-135, nos 323-373 and 153, no. 12. Sutherland 1984, 60, no. 264.

The coins issued by Octavian after his victory against Mark Anthony and Cleopatra VII in Actium in 31 BC reflect the victor's military superiority and achievements. The iconography of the denarius dated to the period 29-27 BC is quite characteristic. The obverse bears the figure of Nike standing on top of a warship's prow holding a palm branch and a wreath, a theme that refers to the type of the Nike blowing the trumpet on the coins of Demetrios I Poliorketes (Sutherland 1974, 119-120) (cat. nos 65-67). The reverse bears the image of Octavian as a charioteer on a quadriga that refers to his triple triumph on 13-15 August 29 BC when he returned to Rome (Sutherland 1976, 150. Assenmaker 2007, 176. Assenmaker 2008, 60). His triumph was followed by various dedications, such as the altar of Nike and its gold statue offered by Tarentum set up on 28 August in the renovated Senate House (*Curia Iulia*).

75

Άραδος, αργυρός στατήρ

περ. 380-350 π.Χ.

Β: 10,38 γρ. Δ: 20 χιλ. Α: 180°

Αθήνα, ΝΜ ΣΕΜΠ 883/1956

75

Arados, silver stater

c. 380-350 BC

W: 10.38 g D: 20 mm. A: 180°

Athens, ΝΜ ΣΕΜΠ 883/1956

Ε: Κεφαλή Βάαλ-Arwad ή Μελκάρτ με στεφάνι από φύλλα δάφνης προς τα δεξιά.

Ο: Πολεμικό πλοίο, *πεντηκόντορος*, προς τα δεξιά, πάνω σε τρεις κυματιστές γραμμές. Στην πλώρη, Πάταικος ιστάμενος προς τα δεξιά. Επάνω, φοινικική επιγραφή (MA=milk' Arwad, βασιλιάς της Αράδου).

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Betlyon 1980, αρ. 10, πίν. 6, αρ. 7. Hoover 2010b, 13, αρ. 28.

Η Άραδος βρισκόταν υπό περσική κυριαρχία τον 5ο και 4ο αιώνα π.Χ. Η νομισματική παραγωγή της αρχίζει στα τέλη του 5ου αιώνα π.Χ. και ακολουθεί τον περσικό σταθμιακό κανόνα (Betlyon 1980, 78. Hoover 2010b, 11). Η ταυτότητα της δαφνοστεφούς γενειοφόρου κεφαλής στην εμπρόσθια όψη των νομισμάτων της που εκδίδονται στο β' και γ' τέταρτο του 4ου αιώνα π.Χ. παραμένει αβέβαιη και έχει ερμηνευτεί είτε ως Βάαλ-Arwad, είτε ως Μελκάρτ, είτε ως μία τοπική θαλάσσια θεότητα (Betlyon 1980, 78-80 και 87. Hoover 2010b, 11. Betlyon 2019, 393-394). Ο Πάταικος, αποτροπαϊκός θεός με μορφή νάνου, κοσμεί την πλώρη του πλοίου (Svoronos 1914, 137-139. Hoover 2010b, 11). Το πολεμικό πλοίο, κατεξοχήν νομισματική παράσταση των φοινικικών πόλεων, υποδηλώνει τη ναυτική υπεροχή τους καθώς και τα συμφέροντα των Φοινίκων ως αρχηγών των περσικών ναυτικών δυνάμεων στην ανατολική Μεσόγειο (Betlyon 1980, 81).

Ο: Head of Baal-Arwad or Melqart with laurel wreath to right.

Ρ: Warship, *pentekontor*, to left, on top of three lines of zig-zag waves. On prow, Pataikos standing to right. Above, Phoenician legend (MA=milk' Arwad, king of Arados).

Unpublished

On the type, see Betlyon 1980, no. 10, pl. 6, no. 7. Hoover 2010b, 13, no. 28.

Arados was under the Persian rule in the 5th and 6th century BC. It commenced its coin production in the end of the 5th century BC on the Persian weight standard (Betlyon 1980, 78. Hoover 2010b, 11). The identity of the laurel-wreathed bearded head on the obverse of the city's coins struck in the second and third quarter of the 4th century BC remains obscure and has been interpreted as either Baal-Arwad or Melqart, or as a local sea deity (Betlyon 1980, 78-80 και 87. Hoover 2010b, 11. Betlyon 2019, 393-394). Pataikos, a dwarf-figured apotropaic god, adorns the prow of the ship (Svoronos 1914, 137-139. Hoover 2010b, 11). The warship, the primary numismatic theme of the Phoenician cities, indicates their naval supremacy and the Phoenicians' interests as leaders of the Persian naval forces in the eastern Mediterranean (Betlyon 1980, 81).

76

Ba'ishallim A'
(425-410/7 π.Χ.),
αργυρός διπλός σίγλος

περ. 420-410 π.Χ.

Β: 28,13 γρ. Δ: 29 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ ΒΕ 787γ/2000

Ε: Πολεμικό πλοίο, *pentekontoros*, προς τα αριστερά, με μία σειρά από ασπίδες, μπροστά από τα τείχη της πόλεως με πέντε πύργους. Στο έξεργο, δύο λέοντες αντίκωτοι.

Ο: Πέρσης βασιλιάς και ννίοχος πάνω σε συνωρίδα προς τα αριστερά. Κάτω, τράγος προς τα αριστερά. Η παράσταση σε σικτό κυκλικό πλαίσιο.

Τουράτσογλου κ.α. 2001, 60.

Για τον τύπο, βλ. Betlyon 1976, 17, αρ. 6. Betlyon 1980, 6, αρ. 7. Elayi – Elayi 2004, αρ. 194-199. Hoover 2010b, 64-65, αρ. 221.

76

Ba'ishallim I
(425-410/7 BC),
silver double siglos

c. 420-410 BC

W: 28.13 g. D: 29 mm. A: 360°

Athens, ΝΜ ΒΕ 787γ/2000

Ο: Warship, *pentekontor*, to left, with row of shields along bulwark, before embattled city wall with five crenellated towers. In exergue, two lions facing outward.

Ρ: King of Persia and driver in chariot to left. Below, goat running to left. The whole within a circular dotted border.

Τουράτσογλου κ.α. 2001, 60.

On the type, see Betlyon 1976, 17, no. 6. Betlyon 1980, 6, no. 7. Elayi – Elayi 2004, nos 194-199. Hoover 2010b, 64-65, no. 221.

Ba'ishallim B'
(401-366 π.Χ.),
αργυρός διπλός σίγλος

περ. 386/5-372 π.Χ.

Β: 28,34 γρ. Δ: 31 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ 314/1509

Ε: Πολεμικό πλοίο, *πεντηκόντορος*, προς τα αριστερά, με μία σειρά από ασπίδες, πάνω σε δύο κυματιστές γραμμές.

Ο: Πέρσης βασιλιάς και ννίοχος πάνω σε συνωρίδα προς τα αριστερά. Πίσω ο βασιλιάς της Σιδώνος με ένδυμα αιγυπτιακού τύπου, κρατώντας σκήπτρο και αγγείο.

Αδημοσίευτο.

Για τον τύπο, βλ. Betlyon 1976, 21, αρ. 16. Betlyon 1980, 9, αρ. 18. Elayi – Elayi 2004, αρ. 460-773. Hoover 2010b, 68, αρ. 236.

Η εικονογραφία των νομισμάτων της Σιδώνος χαρακτηρίζεται από ασσυριο-βαβυλωνιακά και περσικά στοιχεία, τα οποία αντανakλούν τη σημασία της πόλης ως χορηγό και υποστηρικτή των Περσών στην περιοχή. Το πολεμικό πλοίο (*πεντηκόντορος*, δηλ. 50 κουπιά), με ή χωρίς πανιά και κουπιά, το οποίο απεικονίζεται συνήθως πάνω σε κύματα αποτελεί την κατεξοχήν παράσταση των αργυρών νομισμάτων της Σιδώνος του 5ου και 4ου αιώνα π.Χ., τα οποία ακολουθούν κυρίως τον φοινικικό σταθμητικό κανόνα. Οι Φοίνικες παρέιχαν πολεμικά πλοία στον Περσικό στόλο στις επαναλαμβανόμενες μάχες του με την Αθήνα και άλλες ελληνικές πόλεις-κράτη τον 5ο και 4ο αιώνα π.Χ. (για τη συμμετοχή των Φοινικών βασιλέων στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, βλ. Elayi 2006). Στα τέλη του 5ου αιώνα π.Χ., την περίοδο της βασιλείας των Ba'ishallim A', 'Abd'eshmu και Ba'na', το πολεμικό πλοίο απεικονίζεται μπροστά από τα τείχη της πόλης. Την οπίσθια όψη των νομισμάτων κοσμεί συνήθως συνωρίδα με έναν ννίοχο και έναν αναβάτη, ο οποίος ερμηνεύεται είτε ως ο Μεγάλος Πέρσης βασιλιάς, κυρίαρχος της πόλης και θεότητα της βασιλικής λατρείας, είτε ως ο τοπικός Βάαλ της Σιδώνος (Betlyon 1980, 6-11. Hoover 2010b, 61. Betlyon 2019, 387-389).

Ba'ishallim II
(401-366 BC),
silver double siglos

c. 386/5-372 BC

W: 28.34 g. D: 31 mm. A: 360°

Athens, NM 314/1509

Ο: Warship, *pentekontor*, to left, with row of shields along bulwark on top of two lines of zig-zag waves.

Ρ: King of Persia and driver in chariot to left. Behind, king of Sidon following, holding sceptre and votive vase.

Unpublished

On the type, see Betlyon 1976, 21, no. 16. Betlyon 1980, 9, no. 18. Elayi – Elayi 2004, no. 460-773. Hoover 2010b, 68, no. 236.

The coin iconography of Sidon is characterised by Assyrian-Babylonian and Persian elements that reflect the significance of the city as sponsor and supporter of the Persians in the region. The warship (*pentekontor*, i.e. with 50 oars), with or without sails and oars, usually depicted on top of waves constitutes the principal type of the 5th and 4th century BC silver coins of Sidon commonly struck on the Phoenician weight standard. The Phoenicians supplied with warships the Persian fleet in the recurrent battles with Athens and other Greek cities in the 5th and 4th century BC (on the participation of the Phoenicians at the battle of Salamis, see Elayi 2006). In the end of the 5th century BC, in the reign of Ba'ishallim I, 'Abd'eshmu and Ba'na', the warship was depicted in front of the city's walls. The reverse usually bears a synoris (two-horse chariot) with a charioteer and a passenger, who has been identified as either the Great Persian king, ruler of the city and a deity of the royal cult or as the local Baal of Sidon (Betlyon 1980, 6-11. Hoover 2010b, 61. Betlyon 2019, 387-389).

78

Ιστιαία, αργυρό τριώβολο

300-275 π.Χ.

B: 2,23 γρ. Δ: 15 χιλ. A: 330°

Αθήνα, ΝΜ Θησαυρός «Χανιά, 1923»

(IGCH 254), 2045

78

Histiaia, silver triobol

300-275 BC

W: 2.23 g. D: 15 mm. A: 330°

Athens, NM "Chania, 1923" hoard

(IGCH 254), 2045

Ε: Κεφαλή νύμφης Ιστιαίας με στεφάνι κισσού, περιδέραιο και ενώτια προς τα δεξιά.

Ο: Η νύμφη Ιστιαία καθήμενη προς τα δεξιά πάνω σε πρύμνη διακοσμημένη με κεραυνό. Αριστερά, [ΙΣΤΙ]ΑΙΕΩΝ. Κάτω, τρίαινα προς τα αριστερά.

Κακαβάς 2020, 275, αρ. 9.

Για τον τύπο, βλ. *BCD Euboia*, 78, αρ. 394.

Ο: Head of nymph Histiaia with ivy wreath, necklace and earring to right.

Ρ: Nymph Histiaia seated on stern of warship decorated with a thunderbolt to right. To left, [ΙΣΤΙ]ΑΙΕΩΝ. Below, trident head to left.

Κακαβάς 2020, 275, no. 9.

On the type, see *BCD Euboia*, 78, no. 394.

Η Ιστιαία στην Εύβοια πήρε το όνομά της από την νύμφη Ιστιαία, κόρη του Υριά, υιού του Ποσειδώνος και της Αλκυόνης. Το όνομα της πόλης πιθανόν να προέρχεται και από τις λέξεις ιστίον (πανί) ή ιστός (κατάρτι). Η Ιστιαία παρουσιάζει σημαντική ναυτική και εμπορική ανάπτυξη στην αρχαιότητα λόγω της ιδιαίτερης γεωγραφικής θέσης του λιμανιού της, το οποίο απολάμβανε πιθανόν ορισμένων προνομίων στα ελληνιστικά χρόνια (Gatzolis – Psoma 2018, 77). Οι αργυρές εκδόσεις της με απεικόνιση της νύμφης Ιστιαίας και στις δύο όψεις -τετρώβολα αττικού σταθμητικού κανόνα ή τριώβολα μειωμένου αιγινητικού σταθμητικού κανόνα ή τετρώβολα μειωμένου βάρους στον τοπικό σταθμητικό κανόνα (Kremydi 2018, 237-241)- εκδίδονται από τον 3ο αιώνα π.Χ. και γνωρίζουν ευρύτατη κυκλοφορία στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα. Η διάδοση αυτή δεν μπορεί να αποδοθεί σε μια αναβίωση της οικονομικής ευημερίας της Ιστιαίας (Robert 1951), αλλά πιθανόν στην ανάγκη των Μακεδόνων και των Ρωμαίων να χρησιμοποιήσουν ένα ευρύτατα διαδεδομένο νόμισμα για τις πολεμικές τους δαπάνες στον ελλαδικό χώρο (Gatzolis – Psoma 2018, 72-77). Στην οπίσθια όψη η νύμφη Ιστιαία απεικονίζεται να κάθεται σε πρύμνη και να κρατάει με το αριστερό της χέρι στυλίδα, το εξάρτημα που χρησιμεύει στη στήριξη του αφλάστου στην πρύμνη και λειτουργεί ως σύμβολο ναυτικής νίκης, δύναμης ή κυριαρχίας (Babelon 1907b).

The city of Histiaia in Euboia was named after the nymph Histiaia, daughter of Hyrieus son of Poseidon and Alcyon. The name of the city may have also its origin in the words *histon* (sail) or *histos* (mast). Histiaia saw an important naval and commercial development in antiquity because of its singular geographic location of its harbour, which possibly enjoyed certain benefits during the Hellenistic times (Gatzolis – Psoma 2018, 77). Its silver issues bearing the depiction of the nymph Histiaia on both faces –tetrobols on Attic weight standard or triobols on reduced Aiginetan weight standard or tetrobols of reduced weight on the local weight standard (Kremydi 2018, 237-241)– had been struck since the 3rd century BC and were widely circulated in mainland Greece and the islands. This distribution cannot be attributed to a revival of the economic prosperity of Histiaia (Robert 1951), but possibly to the necessity for both the Macedonians and the Romans to use a widely spread coin for their military expenses in Greece (Gatzolis – Psoma 2018, 72-77). The reverse bears the nymph Histiaia seating on a stern and holding in her left hand a stylis, the component used to support the aphlaston at the stern that functions as the symbol of a naval victory, power or supremacy (Babelon 1907b).

79

Φάσηλις,
αργυρός στατήρ

167-130 π.Χ.

W: 10,92 γρ. Δ: 29 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ 1904-5 ΙΣΤ' 128

79

Phaselis,
silver stater

167-130 BC

W: 10.92 g. D: 29 mm. A: 360°

Athens, NM 1904-5 ΙΣΤ' 128

Ε: Κεφαλή Απόλλωνος με στεφάνι από φύλλα δάφνης προς τα δεξιά.

Ο: Αθηνά Πρόμαχος ιστάμενη προς τα δεξιά πάνω σε πλήρη πολεμικού πλοίου προς τα δεξιά. Αριστερά, Φ. Κάτω, ΝΙΚΩΝ. Η παράσταση σε σιλικό κυκλικό πλαίσιο. Σβορώνος 1903, 192-193, αρ. 128.

Για τον τύπο, βλ. Heipp-Tamer 1993, 157, αρ. 333.

Ο: Head of Apollo with laurel wreath to right.

Ρ: Athena Promachos standing on prow of a warship to right. To left, Φ. Below, ΝΙΚΩΝ. The whole within a circular dotted border. Σβορώνος 1903, 192-193, no. 128.

On the type, see Heipp-Tamer 1993, 157, no. 333.

Η Φάσηλις, αποικία των Λινδίων, ιδρύθηκε το 691/0 π.Χ., σε μία στρατηγική γεωγραφική θέση με τρεις φυσικούς λιμένες, αποτελώντας το πιο ισχυρό εμπορικό λιμάνι των ανατολικών ακτών της Λυκίας μέχρι την ίδρυση της Αττάλειας γύρω στο 150 π.Χ. Οι χαρακτηριστικές νομισματικές παραστάσεις της πόλης με την πλήρη και την πρύμνη πολεμικού πλοίου (Heipp-Tamer 1993, 58-59), αντανακλούν την ιδιαίτερη σχέση της πόλης με την θάλασσα και την ναυτιλία. Τα αργυρά νομίσματά της που εκδίδονται στους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους και ακολουθούν τον περσικό ή έναν τοπικό σταθμητικό κανόνα φέρουν στην εμπρόσθια όψη πλήρη σε μορφή κάπρου. Η πρύμνη απεικονίζεται επίσης στα νομίσματα της πόλης από το α' τέταρτο του 5ου αιώνα π.Χ. και θα αποτελέσει την κατεξοχήν παράσταση της οπίσθιας όψης των αργυρών και χάλκινων εκδόσεων μέχρι τους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους. Η πόλη εκδίδει στην ύστερη ελληνιστική περίοδο στατήρες στον τοπικό σταθμητικό κανόνα (ή τετράδραχμα ροδιακού πλινθοφορικού ή κιστοφορικού μέτρου βάρους, βλ. Ashton 2013, 261-262), όπου απεικονίζεται η δαφνοστεφής κεφαλή της κατεξοχήν θεότητας της Λυκίας, του Απόλλωνος. Στην οπίσθια όψη απεικονίζεται πλήρη με την Αθηνά Πρόμαχο, η λατρεία της οποίας κατείχε πρωτεύουσα θέση στο τοπικό πάνθεον σύμφωνα με τις επιγραφικές μαρτυρίες (Heipp-Tamer 1993, 94-95).

Phaselis, a colony of Lindos, was founded in 691/0 BC at a strategically located site with three natural harbours and was the most important trade port on the east shores of Lykia until the establishment of Attaleia in c. 150 BC. The city's distinctive coin types with the prow and the stern of a warship (Heipp-Tamer 1993, 58-59), reflect its special relationship with the sea and seafaring. Phaselis's silver coins, issued in the Archaic and Classical period on the Persian or a local weight standard, bear on the obverse a prow in the form of a boar. The stern has been also depicted on the city's coins from the first quarter of the 5th century BC and was the primary reverse type of the silver and bronze issues until the early Hellenistic times. In the late Hellenistic period, Phaselis struck staters on the local weight standard (or tetradrachms of Rhodian plinthophoric or cistophoric weight, see Ashton 2013, 261-262), where the laurel-wreathed head of Apollo is depicted, the principal deity of Lykia. The reverse bears a prow with Athena Promachos, who according to epigraphic testimony was among the primary deities in the local pantheon (Heipp-Tamer 1993, 94-95).

80

**Ρωμαϊκή Δημοκρατία, δηνάριο
(C. Fonteius)**

114 ή 113 π.Χ.

Νομισματοκοπείο: Ρώμη

Β: 3,25 γρ. Δ: 20 χιλ. Α: 300°

Αθήνα, ΝΜ 8318

Ε: Κεφαλές Διοσκούρων με στεφάνι από φύλλα δάφνης αντινωτά. Αριστερά, Ν. Δεξιά, αστέρι. Η παράσταση σε σιτκό κυκλικό πλαίσιο.

Ο: Πολεμικό πλοίο προς τα αριστερά, με κυβερνήτη και τρεις κωπηλάτες. Επάνω, C · FO(NT). Κάτω, ROMA. Η παράσταση σε σιτκό κυκλικό πλαίσιο.

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο, βλ. Crawford 1974, 304, αρ. 290/1.

Τα δηνάρια του C. Fonteius φέρουν στην εμπρόσθια όψη δύο αγένειες κεφαλές αντινωτά, που ερμηνεύονται ως απεικόνιση είτε του Fontus, υιού του Ιανού και προγόνου της *gentis* Fonteia, είτε των Διοσκούρων, των οποίων το κατεξοχήν κέντρο λατρείας, βρισκόταν στο Tusculum στο Λάτιο, τόπο καταγωγής της συγκεκριμένης *gentis*. Στην οπίσθια όψη απεικονίζεται πολεμικό πλοίο, το οποίο παραπέμπει στον Τηλέγονο, γιο του Οδυσσέα και ιδρυτή του Tusculum (Crawford 1974, 305).

80

**Roman Republic, denarius
(C. Fonteius)**

114 or 113 BC

Mint: Rome

W: 3.25 g. D: 20 mm. A: 300°

Athens, NM 8318

O: Janiform heads of Dioscuri with laurel wreaths. To left, N. To right, star. The whole within a circular dotted border.

R: Warship to left, with commander and three rowers. Above, C FO(NT). Below, ROMA. The whole within a circular dotted border.

Unpublished

On the type, see Crawford 1974, 304, no. 290/1.

The denarii of C. Fonteius bear on the obverse, two Janiform heads identified as either Fontus, son of Janus and ancestor of the *gens* Fonteia or the Dioscuri, whose primary cult center was in Tusculum in the region of Latium, place of origin of the abovementioned *gens*. The reverse bears the image of a warship referring to Telegonos, son of Odysseus and founder of Tusculum (Crawford 1974, 305).

81

Μόλυβδος

Β: 3,39 γρ. Δ: 16,1 χιλ.
Αθήνα, ΝΜ 1320

Α΄ όψη: Κωπήλατο ιστιοφόρο πλοίο
προς τα δεξιά.

Β΄ όψη: Άσπμο.
Αδημοσίευτο.

81

Lead

W: 3.9 g. D: 16.1 mm.
Athens, NM 1320

Face A: Rowing sailing vessel
to right.

Face B: Blank.
Unpublished

Ανάλογα με τον σκοπό που υπηρετούσαν, τα πλοία διακρίνονταν σε πολεμικά και εμπορικά. Αρχικά έγινε χρήση κουπιών, που τα κρατούσαν οι ναυτικοί απευθείας και αργότερα ήταν προσαρμοσμένα στα πλευρά του πλοίου με τη βοήθεια σκαριμού και στρόπου (όργανο συστροφής). Τα κωπήλατα ήταν κατεχοχίν πολεμικά πλοία. Στη συνέχεια, πρωσθήρια δύναμη ήταν τα κουπιά σε συνδυασμό με πανιά, δηλαδή κωπήλατα ιστιοφόρα πλοία. Δεν είναι γνωστή με βεβαιότητα η χρήση των μολύβδινων συμβόλων με παραστάσεις πλοίων και ναυτικών θεμάτων. Είναι πιθανό να χρησιμοποιούνταν στη διοικητική διαδικασία του στόλου και να προορίζονταν για τους ναύτες ή για άλλες ειδικότητες που πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στο ναυτικό. Λειτουργούσαν δηλαδή, πιθανώς, είτε ως «εισιτήρια» για τη συμμετοχή των ανδρών στο πλοίο είτε ως αποδεικτικά παροχής υπηρεσιών. Για όσα από αυτά τα σύμβολα ήταν δημόσια, οι κάτοχοί τους τα επέστρεφαν στους αρμόδιους αξιωματούς και τους καταβάλλονταν το αντίστοιχο αντίτιμο. Ορισμένα από αυτά τα σύμβολα είναι πιθανό να εκδίδονταν από ιδιώτες ή μια συντεχνία, που μπορούσαν με αυτόν τον τρόπο να ελέγχουν το προσωπικό τους και να διευκολύνονται οι συναλλαγές τους με αυτό. Είναι επίσης πιθανό τα σύμβολα να χρησίμευαν για εσωτερική διακίνηση εντός του πλοίου, διανέμονταν δηλαδή στους ναύτες για να έχουν δικαίωμα σε ορισμένες παροχές κατά τη διάρκεια ενός μεγάλου ταξιδιού (Ράλλη 2018. Ράλλη 2019).

Ships were distinguished, depending on the purpose they served, into military and merchant vessels. Oars were initially used directly held by seamen while later, were attached to the sides of the ship by the use of oarlocks. The rowing vessels were primarily warships. Later, the oars in combination with the sails generated the propulsion force, hence the rowing sailing vessels. The use of the lead tokens bearing types of ships and naval themes is not known with certainty. They may have been used in administrative procedures of the fleet and were intended for the sailors or other skilled individuals that offered their service to the navy. They possibly functioned either as “tickets” for the men to participate in the ship’s activities or as proof for the provision of service. Those who used tokens that were public property were to return them to the officials responsible for them and receive the corresponding amount of money. It is possible that some of these tokens were issued by private individuals or guilds that could in this way control their stuff and make business with them easier. Tokens might have been also used for movements inside the ship, i.e. they were distributed to the sailors to be entitled to certain provisions for the duration of a long-lasting journey (Ralli 2018. Ralli 2019).

82

Μόλυβδος

B: 4,26 γρ. Δ: 17,2 χιλ.
Αθήνα, ΝΜ 7963

Α΄ όψη: Πλώρη πολεμικού πλοίου
προς τα αριστερά.

Β΄ όψη: Άσημο.
Αδημοσίευτο.

82

Lead

W: 4.26 g. D: 17.2 mm.
Athens, NM 7963

Face A: Prow of a warship
to left.

Face B: Blank.
Unpublished

83

Μόλυβδος

B: 3,77 γρ. Δ: 17,2 χιλ.
Αθήνα, ΝΜ 2131

Α΄ όψη: Πλώρη πολεμικού πλοίου
με πρόστεγο, ακροστόλιο, προέμβολο
και έμβολο προς τα δεξιά.
Επάνω, εννεάκτινο αστέρι.

Β΄ όψη: Άσημο.
Αδημοσίευτο.

83

Lead

W: 3.77 g. D: 17.2 mm.
Athens, NM 2131

Face A: Prow of a warship
with forecastle, akrostolion,
subsidiary ram and ram to right.
Above, star.

Face B: Blank.
Unpublished

84

Μόλυβδος

B: 1,21 γρ. Δ: 13,7 χιλ.
Αθήνα, ΝΜ Σουλ. Κύρου 1362/1998

Α΄ όψη: Πλώρη πολεμικού πλοίου
προς τα δεξιά.

Β΄ όψη: Καθιστή μορφή προς τα δεξιά
παίζοντας έγχορδο μουσικό όργανο.
Αδημοσίευτο.

84

Lead

W: 1.21 g. D: 13.7 mm.
Athens, NM Kyrou Col. 1362/1998

Face A: Prow of a warship
to right.

Face B: Seated figure to right
playing string musical instrument.
Unpublished

Μόλυβδος

B: 1,51 γρ. Δ: 11,4 χιλ.

Αθήνα, ΝΜ Συλ. Κύρου 1366/1998

Α΄ όψη: Πρύμνη πλοίου προς τα αριστερά. Η παράσταση μέσα σε στεφάνι.

Β΄ όψη: Άσημο. Αδημοσίευτο.

Lead
W: 1.51 g. D: 11.4 mm.
Athens, NM Kyrrou Col. 1366/1998

Face A: Stern of ship to left. The whole within a wreath.

Face B: Blank. Unpublished

Οι παραστάσεις πλοίων ή τμημάτων τους που απεικονίζονται στα μολύβδινα σύμβολα παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για το σχήμα των αρχαίων πλοίων και τις λεπτομέρειες ορισμένων τμημάτων και εξαρτημάτων τους, για την πλώρη, την πρύμνη, τα κουπιά, τη θέση των κωπηλατών και του κυβερνήτη, τους ιστούς, τα ιστία, τις άγκυρες. Η πλώρη και η πρύμνη του πλοίου, είχαν ποικίλο σχήμα και διάκοσμο και σε αυτές κατέληγαν ή προσαρμόζονταν διάφορα εξαρτήματα. Πολλές φορές υπήρχε κατάστρωμα, άλλοτε μόνο πρόστεγο και επίστεγο, για την προστασία του κυβερνήτη από τα κύματα και τον άνεμο. Στα περισσότερα πλοία υπήρχε ένας κεντρικός ιστός με μεγάλο τετράγωνο ιστίο, που πολλές φορές το υποβοηθούσε το λατίνι, δηλαδή μικρότερο τριγωνικό ιστίο. Τα πολεμικά πλοία είχαν μία ή περισσότερες σειρές κουπιών, που στηρίζονταν σε σκαρμούς ή έβγαιναν από στρογγυλά ανοίγματα. Είχαν μακρόστενο σχήμα και, τις περισσότερες φορές, κυρίως κατάστρωμα σε όλο το μήκος τους. Η πλώρη προεκτεινόταν και σχηματιζε έμβολο, ενώ η πρύμνη κατέληγε σε καμπύλη προς το εσωτερικό του πλοίου. Το έμβολο ήταν η κατασκευή που προεξείχε από την πλώρη και εφαρμόζονταν στην καρίνα του πλοίου. Ήταν αρχικά ορειχάλκινο και αργότερα σιδερένιο και συνήθως βυθιζόταν το μισό κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας ή βρισκόταν ακριβώς στο ίδιο επίπεδο με αυτήν. Στην αρχή είχε το σχήμα ρύγχους ζώου και από την κλασική εποχή είχε το σχήμα τρίαυνας ή περόνης. Ήταν το κατεξοχήν όπλο του πλοίου και χρησίμευε, με το σχήμα του, για να ξεσχίζει τα πλευρά του αντιπάλου πλοίου. Πάνω από το έμβολο υπήρχε ένα μικρότερο, το προέμβολο, που αρχικά είχε το σχήμα τρίαυνας ή περόνης και αργότερα πήρε το σχήμα κεφαλής ζώου. Το τμήμα που υψωνόταν πάνω από το κεφάλι του ζώου και πάνω από το κατάστρωμα και που συχνά ήταν το κέρατο του ζώου και χρησιμοποιε ως στόχαστρο για την πλοήγηση του πλοίου και τη χάραξη και διατήρηση της πορείας του. Ακροστόλιο ήταν το καθαρά συμβολικό αντικείμενο που υπήρχε στο απώτερο άκρο του στόλου, στην άκρη δηλαδή του κέρατος ή της οποιασδήποτε κατάληξης του στόλου. Μπορούσε να είναι άστρο, κεφαλή Αθηνάς Παλλάδος, αγαλματίδιο Νίκης, Τύχης ή άλλων θεοτήτων, Τρίτωνες κ.λ.π.. Γενικά, όλα τα είδωλα, τα αρχαία ιερά ξόανα της πλώρης, που λειτουργούσαν ως αποτρεπτικά των θαλασσινών κινδύνων, ήταν τα λεγόμενα «αποτρόπαια» και έφτασαν μέχρι τη νεότερη εποχή ως ξόανα ή ακρόπρωρα (Svoronos 1914. Δρακόπουλος 1987).

The representations of ships or sections of them depicted on lead tokens offer valuable information on the shape of the ancient ships and the details of certain sections and components regarding the prow, the stern, the oars, the position of the rowers and the commander, the masts, the sails, the anchors. The ships' prow and stern came in a variety of shapes and bore an assortment of adornments. Various components were affixed on them. On several cases, there is a deck, on others just the forecastle and the poop deck to protect the commander from the waves and the wind. In most ships, there was a central mast with a large square sail assisted by the lateen, a smaller triangular sail. The warships had one or more series of oars that were attached on oarlocks or came through circular openings. The vessels were elongate in shape and in most cases, there was a main deck along their entire length. The prow was extended and formed the ram while the stern ended in a curve towards the interior of the ship. The ram was constructed to protrude from the prow and was affixed on the vessel's keel. It was initially made of bronze and later, of iron. Half of it was usually submerged below the surface of the sea or was at the same level with it. At the beginning, it had the form of an animal's snout. From the Classical period onwards, it bore the shape of a trident or a pin. It was the ship's prime weapon and its purpose was to tear apart the sides of the enemy ship. Above it, there was a smaller subsidiary ram initially made in the form of a trident or a pin and later, of an animal's head. The part above the head of the animal and over the deck that was often the animal's horn was used to navigate the ship, mark its course and maintain it. The akrostolion was the purely symbolic terminal ornament of the ship positioned at the point of the horn, i.e. crowning the stem-post. It could be a star, the head of Pallas Athena, a statuette of Nike, Tyche or other deities, Tritons etc. In general, all figurines, the ancient sacred xoana of the prow, that functioned as deterrents of sea dangers, were the so-called "apotropaic" and survived to modern times as xoana or figureheads (Svoronos 1914. Δρακόπουλος 1987).

86

Μόλυβδος

B: 4,57 γρ. Δ: 18,3 χιλ.
Αθήνα, ΝΜ Συλ. Κύρου 1370/1998

Α' όψη: Άφλαστο.
Β' όψη: Άσημο.
Αδημοσίευτο.

86

Lead

W: 4.57 g. D: 18.3 mm.
Athens, NM Kyrou Col. 1370/1998

Face A: Aphlaston.
Face B: Blank.
Unpublished

87

Μόλυβδος

B: 5,54 γρ. Δ: 17,2 χιλ.
Αθήνα, ΝΜ 1921 Β7

Α' όψη: Άφλαστο.
Β' όψη: Άσημο.
Αδημοσίευτο.

87

Lead

W: 5.54 g. D: 17.2 mm.
Athens, ΝΜ 1921 Β7

Face A: Aphlaston.
Face B: Blank.
Unpublished

Τα εξαρτήματα των πλοίων εκτός από το διακοσμητικό τους ρόλο χρησιμοποιούνταν στη διακυβέρνηση και την πλοήγηση του πλοίου και επιπλέον βοηθούσαν στην τόνωση του ψυχισμού του πληρώματος τους, καθώς συνδέονταν όχι μόνο με την εξωτερική εμφάνιση του πλοίου αλλά και με τις θρησκευτικές δοξασίες των ναυτικών. Το άφλαστο ήταν το σκαλιστό τμήμα της πρύμνης των μεγάλων πολεμικών πλοίων, δηλαδή των ναυαρχίδων, που υψωνόταν προς τα πάνω σε σχήμα βεντάλιας και κύρτωνε προς το εσωτερικό του πλοίου. Συχνά έμοιαζε με δέσμη από κλαδιά φοίνικα. Αποτελούμενο από πολλά στοιχεία που άνοιγαν και έκλειναν ανάλογα με το φύσημα του ανέμου βοηθούσε στη διακυβέρνηση του πλοίου. Λειτουργούσε επίσης ως σημείο στήριξης πρόσδεσης για μανούβρες. Ήταν μάλλον κινητό και χρησίμευε σαν σηματοθέσιο ή σημαφόρο. Από εκεί ο κυβερνήτης του πλοίου, του οποίου η θέση ήταν πάντα στην πρύμνη, διοικούσε το πλοίο και μπορούσε να μεταδώσει σήματα σε άλλα πλοία, είτε κρεμώντας στο ψηλότερο σημείο του άφλαστου χρωματιστές ταινίες, είτε τοποθετώντας εκεί λύχνους και σήμαντρα, για φωτεινά και ηχητικά σήματα ανάλογα με την περίπτωση. Σύμφωνα με τον Διόδωρο (13.46.3, 13.77.4), ο κυβερνήτης του πλοίου κουνούσε πέρα δώθε το κλαδί ενός φοίνικα, που με το κόκκινο χρώμα του και διακοσμημένο με ταινίες, έδινε το σύνθημα για επίθεση (Svoronos 1914. Δρακόπουλος 1987).

Apart from their decorative role, the ships' components were used in the navigation of the vessel. Moreover, they supported psychologically the morale of the crew since they were associated not only with the ship's external appearance but also with the religious beliefs of the seamen. The aphlaston or aplustre was the carved section of the stern of the big warships, i.e. the flagships, which was raised upwards in the shape of a fan and curved towards the interior of the vessel. It often looked like a bunch of palm branches. Consisting of many elements that opened and closed depending on the wind blowing, it assisted in navigating the ship. It also functioned as a point of mooring support during maneuvers. It was probably a mobile component and used for keeping the flags and signals. It was the post of the commander, who was always positioned at the stern. From there, he commanded the ship and sent signals to other vessels either by hanging at the highest point of the aphlaston coloured bands or by placing there lamps and gongs, to send beacons and sound signals depending on the occasion. According to Diodorus (13.46.3, 13.77.4), the commander was waving a palm branch in red colour adorned with bands which signaled the attack (Svoronos 1914. Δρακόπουλος 1987).

Αντωνία Νικολακοπούλου
Antonia Nikolakopoulou

Η προβολή του ένδοξου παρελθόντος στο Νέο Ελληνικό Κράτος

The projection of glorious past
in Modern Greek State

Από τις πρώτες προσπάθειες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους ήταν η δημιουργία εθνικού νομίσματος, προκειμένου να ρυθμίσει τις οικονομικές σχέσεις στην επικράτεια και τις διεθνείς συναλλαγές. Ταυτόχρονα, με την επιλογή αναγνωρίσιμων εικονογραφικών μοτίβων του ένδοξου παρελθόντος αποσκοπούσε να συμβάλλει στην ιδεολογική συγκρότησή του με την ανάδειξη της συνέχειας του ελληνισμού. Το πρώτο εθνικό νόμισμα εκδόθηκε από τον κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια στην Αίγινα. Το 1829 κόπηκαν οι φοίνικες, τα πρώτα αργυρά νομίσματα και οι χάλκινες υποδιαρέσεις τους και το 1831 τα πρώτα χαρτονομίσματα. Στην εμπρόσθια όψη των αργυρών και χάλκινων νομισμάτων απεικονίστηκε ο φοίνικας, το μυθικό πτηνό που αναγεννάται μέσα από την τέφρα του, θέμα καθαρά συμβολικό για να υπενθυμίζει την αναγέννηση του έθνους (Γεωργιόπουλος 2002, 123-124).

Το σχέδιο του Καποδίστρια για εθνικό νομισματικό σύστημα υλοποιήθηκε την περίοδο της βασιλείας του Όθωνος (1832-1862) με την αντικατάσταση του φοίνικα από τη δραχμή. Η πρώτη δραχμή εκδόθηκε το 1832 και αποτέλεσε τη βάση του ελληνικού νομισματικού συστήματος μέχρι το 2002, όταν αντικαταστάθηκε από το ευρώ. Η επιλογή του ονόματος του νέου νομίσματος ήταν απόρροια της αρχαιολατρίας του βασιλιά της Βαυαρίας και πατέρα του Όθωνος, Λουδοβίκου Α΄ (Γεωργιόπουλος 2002, 129). Αντίθετα από την συμβολιστική και, ίσως, μυστικιστική απεικόνιση του φοίνικα, η δραχμή, αποτύπωσε την άμεση σύνδεση του αρχαίου και του νέου ελληνισμού. Η νομισματική «αναγέννηση», άλλωστε, εντάσσεται και στο πλαίσιο της επιρροής του νεοκλασικισμού, καθώς τον 19ο αιώνα παρατηρείται στην Ευρώπη στροφή στο αρχαιοελληνικό παρελθόν και στα κλασικά πρότυπα. Στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Γεωργίου Α΄ (1863-1913) η Ελλάδα προσχώρησε στη Λατινική Νομισματική Ένωση και υιοθέτησε νέα βαρύτερη νομισματική μονάδα με την ίδια όμως ονομασία δραχμή. Στην οπίσθια όψη των αργυρών δραχμών και διδράχμων που εκδόθηκαν το 1911 απεικονίζεται η Θέτιδα καθισμένη σε θαλάσσιο ίππο να μεταφέρει την ασπίδα στον γιό της Αχιλλέα (εικ. 1). Η παράσταση, έργο του ζωγράφου Γεωργίου Ιακωβίδη αντιγράφει τον οπισθότυπο αργυρού διδράχμου του βασιλιά της Ηπείρου Πύρρου (εικ. 2). Αρχαιοελληνικά θέματα απεικονίζονται και στα κέρματα από νικέλιο που εκδόθηκαν το 1912. Στα πεντάλεπτα και στα δεκάλεπτα χαράχθηκε η γλαύκα πάνω σε παναθηναϊκό αμφορέα, εμπνευσμένη από αθηναϊκές κοπές του 2ου-1ου αιώνα π.Χ. και στα εικοσάλεπτα το άγαλμα της Αθηνάς της Βαρβακείου (εικ. 3), ρωμαϊκό αντίγραφο της χρυσελεφάντινης Αθηνάς Παρθένου του Φειδίου (εικ. 4). Η παράσταση του βασιλικού θυρεού με τους δύο Ηρακλείδες στα νομίσματα του Κωνσταντίνου Α΄ (1913-1917 και 1920-1922) και του Παύλου Α΄ (1947-1964) επιλέγεται ως σύμβολο της εξουσίας και των αρετών του ηγεμόνα αλλά και της ισχύος του λαού, με άνωτερο σκοπό την ενίσχυση της βασιλικής εξουσίας και το θεσμό της μοναρχίας (Χατζηλία 2015, 106-107).

Την περίοδο της Α΄ Ελληνικής Δημοκρατίας (1924-1935) υιοθετούνται αρχαιοελληνικά νομισματικά πρότυπα, ώστε να καλυφθεί το ιδεολογικό κενό που άφησε η κατάργηση της βασιλείας μετά την Μικρασιατική Εκστρατεία. Η σειρά των νικελίνων μικρών αξιών (2 δραχμές, 1 δραχμή, 50 λεπτά, 20 λεπτά) σχεδιάστηκε από τον Émile Gillieron και στην εμπρόσθια όψη φέρουν την κεφαλή της Αθηνάς με κορινθιακό κράνος, που έχει ως πρότυπό της τον οπισθότυπο των στατήρων της Κορίνθου του 4ου αιώνα π.Χ. Το δεκάδραχμο απεικονίζει

Εικ. 1. Γεώργιος Α΄ (1863-1913),
αργυρό δίδραχμον (1911).
Fig. 1. George I (1863-1913),
silver didrachm (1911).

Εικ. 2. Πύρρος (318-272 π.Χ.), αργυρό δίδραχμο.
Fig. 2. Pyrrhos (318-272 BC), silver didrachm.
Baldwin's Auction Ltd, Dimitry Markov Coins &
Medals, M & M Numismatics Ltd, The New York
Sale XXVII (04/01/2012): The Prospero Collection
of Ancient Greek Coins, 341.

Εικ. 3. Γεώργιος Α΄ (1863-1913),
νικέλινο 20 λεπτά (1912).
Fig. 3. George I (1863-1913),
nickel 20 Lepta (1912).

One of the earliest decisions the newly established Greek state took was the issuing of a national currency in order to regulate the financial relations across the country as well as the international transactions. At the same time, by selecting recognisable iconographic motifs from the glorious past aspired to contribute to its ideological formation by highlighting the continuity of Hellenism. The first national coin was issued by the Governor Ioannis Kapodistrias in Aigina. The *phoenix*, the first silver coin and its copper denominations were minted in 1829 and the first banknotes were printed in 1831. The obverse of the silver and copper issues bore the phoenix, the mythical bird rising from its ashes, a purely symbolic theme to evoke the nation's rebirth (Γεωργιόπουλος 2002, 123-124).

Kapodistrias's plan for a national numismatic system was implemented in the reign of Otto (1832-1862) when the phoenix was replaced with the *drachma*. The first drachma was issued in 1832 and formed the base of the Greek numismatic system until 2002, when it was replaced by the euro. The name of the new coin was the result of Ludwig's I, king of Bavaria and father of Otto, love for antiquity (Γεωργιόπουλος 2002, 129). Unlike the symbolic and perhaps, mystical depiction of the phoenix the drachma represented the direct connection between the ancient and modern Hellenism. Furthermore, the numismatic "renaissance" belongs to the impact of neoclassicism since a change towards the ancient Greek past and the Classical models is observed during the 19th century. During the early years of the reign of George I (1863-1913), Greece became a member of the Latin Monetary Union and adopted a new heavier numismatic unit of the same name, drachma. The reverse of the silver drachmas and didrachms issued in 1911 bore the figure of Thetis seated on a sea horse carrying the shield to her son Achilles (fig. 1). The image, a work by the painter Georgios Iakovidis, copies the obverse of a silver didrachm struck by Pyrrhus, the king of Epirus (fig. 2). Ancient Greek themes were also depicted on nickel coins issued in 1912. The 5-lepta and 10-lepta coins bore the owl on a Panathenaic amphora, an image inspired by the Athenian issues of the 2nd – 1st century BC. The 20-lepta coins carried the statue of Varvakeion Athena (fig. 3), a Roman copy of the gold-and-ivory statue of Athena Parthenos by Phidias (fig. 4). The royal coat-of-arms with the two heraldic figures of Heracles on the coins of Constantine I (1913-1917 and 1920-1922) and Paul I (1947-1964) was selected as a symbol of the ruler's sovereignty and virtues as well as the people's power intended to strengthen the royal authority and the institution of monarchy (Χατζηλιά 2015, 106-107).

In the period of the First Hellenic Republic (1924-1935), ancient Greek coin types were adopted to cover the ideological void left behind by the abolition of monarchy following the Greco-Turkish war of 1919-1922. The series of small denomination nickel coins (2-drachma, 1-drachma, 50-lepta, 20-lepta) was designed by Émile Gillieron. The obverse bears the head of Athena wearing the Corinthian helmet following the reverse of the 4th century BC staters of Corinth. The 10-drachma coin carries on the obverse, the head of Demeter and on the reverse, an ear of wheat; both images

Εικ. 4. Αγαλμάτιο Αθηνάς Παρθένου από πεντελικό μάρμαρο (α' μισό 3ου αι. μ.Χ.), που βρέθηκε στην Αθήνα κοντά στη Βαρβάκειο Σχολή. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Γ 129.

Fig. 4. Statuette of Athena Parthenos made of Pentelic marble (first half of 3rd cent. AD), found in Athens near the Varvakeios School. Athens, National Archaeological Museum, Γ 129.

στην εμπρόσθια όψη την κεφαλή της Δήμητρας και στην οπίσθια στάχυ, παραστάσεις που αντιγράφουν αντίστοιχα τον εμπροσθότυπο στατήρα της Δελφικής Αμφικτυονίας και τον οπισθότυπο στατήρα του Μεταποντίου του 4ου αιώνα π.Χ. Η επιλογή των δύο θεμάτων συνδέεται με τους στόχους της μεσοπολεμικής αγροτικής πολιτικής. Την σειρά, που σχεδίασε ο Μιχαήλ Αξελός, ολοκληρώνει το νόμισμα των 20 δραχμών που και στις δύο όψεις εμπνέεται από το τετράδραχμο του Αντιγόνου Β΄ Γονατά ή του Αντιγόνου Γ΄ Δώσωνας με την απεικόνιση της κεφαλής του Ποσειδώνος και τη πλήρη πολεμικού πλοίου (αρ. κατ. 128). Στα νέα νομίσματα η αναβίωση των αρχαιοελληνικών παραστάσεων ανακαλεί την ιδεολογική χρήση του παρελθόντος, αντικαθιστώντας τα σύμβολα του βασιλικού θεσμού (Μπρέγιαννη 2011, 303-304). Η ιδεολογία της ελληνικότητας αποτυπώνεται και στα πρώτα μεταπολεμικά, πληθωριστικά, χαρτονομίσματα του 1944. Στην επιφάνειά τους απεικονίζονται αρχιτεκτονήματα και μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας, όπως ο ναός της Αφαίας στην Αίγινα, ο ναός του Διός στην Ολυμπία, αλλά και αρχαία νομίσματα. Στα χαρτονομίσματα που εκδόθηκαν την περίοδο της βασιλείας του Παύλου (1947-1964) προβάλλονται σημαντικές ηγετικές προσωπικότητες του ελληνισμού με σκοπό την αφύπνιση της συλλογικής εθνικής συνείδησης, απαραίτητης μετά το τέλος του Εμφυλίου πολέμου. Η κεφαλή του Θεμιστοκλέους, του αρχιτέκτονα της νίκης στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, εμπνευσμένη από ρωμαϊκό αντίγραφο της προτομής του στη Ρώμη (εικ. 5), απεικονίζεται στο χαρτονόμισμα των 100 δραχμών του 1955 (αρ. κατ. 89), ενώ ο Περικλής, ο θεμελιωτής της Αθηναϊκής δημοκρατίας, στο χαρτονόμισμα των 50 δραχμών του 1955 (αρ. κατ. 97) (εικ. 6-7).

Εικ. 5. Προτομή Θεμιστοκλέους από μάρμαρο (2ος αι. μ.Χ.), αντίγραφο ελληνικού πρωτότυπου των αρχών του 4ου αι. π.Χ. Ρώμη, Μουσεία Βατικανού, 306.
Fig. 5. Bust of Themistocles made of marble (2nd cent. AD), copy from a Greek original of early 4th cent. BC. Rome, Vatican Museums, 306.
Image © Antal Hekler. *Greek and Roman Portraits* (London 1912), 5.

Εικ. 6. Johann Jakob Horner, *Bilder des griechischen Alterthums oder Darstellung der berühmtesten Gegenden und der wichtigsten Kunstwerke des alten Griechenlandes* (Zürich 1823), 41: «Προτομές του Θεμιστοκλέους, του Μιλτιάδου, της Ασπασίας και του Περικλέους».

Fig. 6. Johann Jakob Horner, *Bilder des griechischen Alterthums oder Darstellung der berühmtesten Gegenden und der wichtigsten Kunstwerke des alten Griechenlandes* (Zürich 1823), 41: "Busts of Themistocles, Miltiades, Aspasia and Pericles".

copy the obverse of a stater of the Delphic Amphictyonic League and the reverse of a 4th century BC stater of Metapontum respectively. The selection of the two themes was connected with the targets of the Interwar period agrarian policy. This series, designed by Michael Axelos, was completed with the 20-drachma coin which on both faces draws inspiration from the tetradrachm of either Antigonos II Gonatas or Antigonos III Doson depicting the head of Poseidon and the prow of a war ship (cat. no. 128). The revival of ancient Greek themes on the new coins evokes the ideological use of the past by replacing the symbols of royalty (Μπρέγιαννη 2011, 303-304). The ideology of Hellenism is also depicted on the first post-war inflation banknotes printed in 1944. They bear images of structures and monuments of Greek cultural heritage, such as the temple of Aphaia in Aigina, the temple of Zeus in Olympia and ancient coins. The banknotes printed during the reign of Paul (1947-1964) bear important figures of Hellenism intended to arouse the collective national consciousness, deemed necessary after the end of the Civil war. The head of Themistocles, the architect of the victory at the battle of Salamis, influenced by a Roman copy of his bust at Rome (fig. 5) is portrayed on a 100-drachma banknote of 1955 (cat. no. 89), while Pericles, largely responsible for the full development of the Athenian democracy, on the 50-drachma banknote of the same year (cat. no. 97) (fig. 6-7).

Εικ. 7. Philipp von Foltz, *Ο Περικλής αγορεύων στην Πνύκα* (1852). Μόναχο, Maximilianeum.
Fig. 7. Philipp von Foltz, *Pericles Gives the Funeral Speech* (1852). Munich, Maximilianeum.
(<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7725777>)

Στα νομίσματα που εκδόθηκαν το 1973 από τη Δικτατορία των συνταγματαρχών (1967-1974) χρησιμοποιήθηκαν διάφορα θέματα εμπνευσμένα από την αρχαιότητα. Στις εμπρόσθιες όψεις όλων των νομισμάτων της σειράς απεικονίζεται ο φοίνικας που αναγεννάται από την τέφρα του, ενώ στις οπίσθιες όψεις η γλαύκα, η κεφαλή της Αθηνάς από το χάλκινο άγαλμα της θεάς στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιώς, και ο Πήγασος (Τζαμαλής 1979, 188-189).

Μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας το 1974, ανοίγει μια καινούργια περίοδος για τη θεματολογία των νεοελληνικών νομισμάτων. Κυριαρχούν δύο βασικές θεματικές ενότητες, που αφορούν σε ήρωες της Επανάστασης του 1821 και σε προσωπικότητες της αρχαίας Ελλάδας, από τον χώρο της φιλοσοφίας, της ποίησης και της πολιτικής (Μπούτος 2002, 175-176). Στο νόμισμα των 20 δραχμών (αρ. κατ. 98) απεικονίζεται ο Περικλής, σύμφωνα με προτομή του που βρίσκεται στο Λονδίνο (εικ. 6, 8), και ο ναός της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη (εικ. 9) σύμβολο των αθηναϊκών πολεμικών νικών καθώς η ζωφόρος του ήταν διακοσμημένη και με ανάγλυφες παραστάσεις μαχών Ελλήνων και Περσών αλλά και μεταξύ Ελλήνων (εικ. 10). Στα νομίσματα των 50 δραχμών απεικονίζονται ο Σόλων και ο Όμηρος (αρ. κατ. 95). Το 1993 για τον εορτασμό των 2500 χρόνων από τη γέννηση της Δημοκρατίας εκδίδεται χρυσό συλλεκτικό νόμισμα 10000 δραχμών στο οποίο απεικονίζεται η προτομή του Περικλέους (αρ. κατ. 102). Το 2020 για την επέτειο των 2500 ετών από τη νίκη των Ελλήνων στους Περσικούς πολέμους εκδίδονται συλλεκτικά νομίσματα σε χρυσό και άργυρο. Στο χρυσό νόμισμα των 200 ευρώ απεικονίζεται μονομαχία Έλληνα οπλίτη και Πέρση

Εικ. 8. Προτομή Περικλέους από μάρμαρο (2ος αι. μ.Χ.), αντίγραφο ελληνικού πρωτότυπου του 5ου αι. π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο GR 1805.7-3.91.

Fig. 8. Bust of Pericles made of marble (2nd cent. AD), copy from a Greek original of the 5th cent BC. London, British Museum, GR 1805.7-3.91. (<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3195812>)

Εικ. 9. Ο ναός της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη (426-421 π.Χ.).

Fig. 9. The Temple of Athena Nike on the Acropolis (426-421 BC).

The coins issued in 1973 by the Regime of the Colonels (Junta) (1967-1974) bear a variety of themes inspired by antiquity. The obverse of all coins display the phoenix rising from its ashes and the reverse, the owl, the head of Athena from the bronze statue kept at the Archaeological Museum of Piraeus and Pegasus (Τζαμαλής 1979, 188-189).

Following the restoration of Democracy in 1974, a new period begins regarding the selection of themes represented on Modern Greek coins. Two main thematic units are chosen and concern the heroes of the 1821 Greek Revolution and ancient Greek figures like philosophers, poets and politicians (Μπούτος 2002, 175-176). The 20-drachma coin (cat. no. 98) bears the figure of Pericles after the bust in London (fig. 6, 8), and the temple of Athena Nike on the Acropolis (fig. 9), a symbol of the military victories of Athens with its frieze decorated with relief battle scenes between the Greeks and the Persians as well as among Greeks (fig. 10). Solon and Homer (cat. no. 95) are depicted on the 50-drachma coins. A gold collector 10000-drachma coin bearing the bust of Pericles was issued in 1993 to commemorate the 2500-year celebration of the birth of Democracy (cat. no. 102). Collector coins in gold and silver were issued in 2020 for the 2500-year anniversary of the Greek victory in the Persian wars. The 200-euro gold coin depicts a fight between a Greek hoplite soldier and a Persian archer (cat. no. 88), copied from a scene decorating the interior of an Attic red-figure kylix by the Triptolemos Painter (fig. 11). This particular scene alongside the bust of Miltiades were

Εικ. 10. Τμήματα της ζωφόρου του ναού της Αθηνάς Νίκης (426-421 π.Χ.).

Fig. 10. Section of the South Frieze of the Temple of Athena Nike (426-421 BC).

Christopher Wordsworth, *La Grèce pittoresque et historique* (Παρίσι 1841)

τοξότη (αρ. κατ. 88), αντίγραφο της σκηνής που διακοσμεί το εσωτερικό αττικής ερυθρόμορφης κύλικας του «Ζωγράφου του Τριπτόλεμου» (εικ. 11). Η συγκεκριμένη σκηνή απεικονίζονται μαζί με την προτομή του Μιλτιάδου και στο γραμματόσημο των 21 δραχμών του 1982 με θέμα τη μάχη του Μαραθώνος (εικ. 12). Στο αργυρό νόμισμα των 10 ευρώ απεικονίζεται το πορτρέτο του Θεμιστοκλέους (αρ. κατ. 91), βασισμένο στο ρωμαϊκό αντίγραφο της προτομής του που βρέθηκε στην Όστια.

Θέματα από την αρχαιότητα απεικονίζονται και σε σύγχρονα αναμνηστικά μετάλλια. Η απεικόνιση πλώρης αρχαίου πολεμικού πλοίου σε ορειχάλκινο μετάλλιο του Ναυτικού Απομαχικού Ταμείου (αρ. κατ. 93) παραπέμπει στη δύναμη της ναυτιλίας, ενός από τους βασικούς τομείς της οικονομίας του νεοελληνικού κράτους από τον 19ο αιώνα. Στο αναμνηστικό μετάλλιο για την Ελληνική Προεδρία στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, που έλαβε χώρα στην Κέρκυρα το 1994, απεικονίζεται η πλώρη μιας τριήρους (αρ. κατ. 96), όπως ακριβώς και στα κερκυραϊκά χάλκινα νομίσματα του 3ου αιώνα π.Χ. Τα μετάλλια της Βουλής των Ελλήνων (αρ. κατ. 99-100) αλλά και της Τράπεζας της Ελλάδος (αρ. κατ. 101) απεικονίζουν τον Περικλή. Το αναμνηστικό μετάλλιο του Νομισματικού Μουσείου για τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας (αρ. κατ. 92), αντιγράφει τον οπισθότυπο Αθηναϊκής χαλκής δραχμής των ρωμαϊκών αυτοκρατορικών χρόνων (αρ. κατ. 35). Το νέο ελληνικό κράτος, σε όλη την πορεία του, από τη σύστασή του μέχρι σήμερα, μέσω των παραστάσεων των νομισματικών εκδόσεων προβάλλει την ιδεολογία του για την αδιάλειπτη συνέχεια της ελληνικότητας. Το νόμισμα, εκτός από μέσο διεκπεραίωσης των οικονομικών συναλλαγών, λειτουργεί ως μέσο επαναφοράς της εθνικής συλλογικής ιστορικής μνήμης αλλά και πολιτιστικής προβολής.

Εικ. 11. Σκηνή μάχης Έλληνα οπλίτη και Πέρση τοξότη. Αττική ερυθρόμορφη κύλικα του «Ζωγράφου του Τριπτόλεμου» (περ. 460 π.Χ.). Ενδιμβούργο, Εθνικό Μουσείο Σκωτίας, A.1887.213.

Fig. 11. Fighting scene between a Greek hoplite soldier and a Persian archer by the "Triptolemos Painter" (ca. 460 BC). Edinburgh, National Museum of Scotland, A.1887.213. Image © National Museums Scotland

printed on the 21-drachma stamp in 1982 dedicated to the battle of Marathon (fig. 12). The silver 10-euro coin depicts the portrait of Themistocles (cat. no. 91), based on the Roman copy of his bust found in Ostia.

Modern commemorative medals also carry themes inspired by Antiquity. The depiction of a warship prow on a bronze medal of the Seamen's Pension Fund (cat. no. 93) refers to the strength of shipping industry, one of the main financial sectors of the 19th century Modern Greek state. The commemorative medal for the 1994 Hellenic Presidency-Council of Europe that took place in Corfu shows the prow of a trireme (cat. no. 96), copying the 3rd century BC bronze coins of Corcyra. The medals of the Greek Parliament (cat. no. 99-100) and the Bank of Greece (cat. no. 101) depict Pericles. The commemorative medal of the Numismatic Museum of Athens for the Battle of Salamis (cat. no. 92), copies the reverse of an Athenian bronze drachm of the Roman Imperial times (cat. no. 35). The Modern Greek state, throughout its history since its establishment to this day, projects its ideology of the unbroken continuity of Hellenism on the themes of its numismatic issues. Coins, in addition to being means of conducting economic transactions, serve also as means of reintroducing the national collective historical memory and of promoting the cultural heritage.

Εικ. 12. Γραμματόσημο 21 δραχμών, έκδοση «Europa 1982» (1982).

Fig. 12. 21-drachma stamp, series "Europa 1982" (1982).

Χρυσό νόμισμα 200 ευρώ

2020

Νομισματοκοπείο: Τράπεζα της Ελλάδος / Ι.Ε.Τ.Α.

Χαράκτης: Γ. Σταματοπούλος

B: 7,98 γρ. Δ: 22,10 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος

Ε: ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ. Μονομαχία Έλληνα και Πέρση. Πάνω το έτος κοπής 2020 και κάτω δεξιά ανθέμιο, το σύμβολο του εθνικού νομισματοκοπείου.

Ο: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 200 ΕΥΡΩ. Δόρατα και λακωνικές ασπίδες περιβάλλουν το εθνόσημο.

Το χρυσό νόμισμα ονομαστικής αξίας 200 Ευρώ, συγκαταλέγεται στο Νομισματικό Πρόγραμμα 2020 της Τράπεζας της Ελλάδος και του Υπουργείου Οικονομικών. Το Πρόγραμμα, που υλοποιείται κάθε χρόνο από το 1984, περιλαμβάνει συλλεκτικά και αναμνηστικά μετάλλια εμπνευσμένα από επετείους και σημαντικά γεγονότα της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Το νόμισμα εκδόθηκε στο πλαίσιο του εορτασμού των 2.500 χρόνων από τη νίκη των Ελλήνων στους Περσικούς Πολέμους. Στην εμπρόσθια όψη απεικονίζει τη μάχη Έλληνα οπλίτη και Πέρση τοξότη και στην οπίσθια το εθνόσημο, πλαισιωμένο από δόρατα και λακωνικές ασπίδες, που παραπέμπουν στον πρωταγωνιστικό ρόλο της Σπάρτης στη νίκη των Ελλήνων στα Μηδικά. Οι Περσικοί πόλεμοι αποτελούν την πρωιμότερη συστράτευση των Ελλήνων εναντίον κοινού εχθρού (Μπούγια – Λέκα 2014, 113-115). Εκτός της νικηφόρας έκβασής τους, ήταν οι πρώτοι «εθνικοί» πόλεμοι των Ελλήνων, ο κοινός αγώνας για «τὸ Ἑλληνικόν, ἐὼν ὁμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον» (Ηρόδοτος 8.144.2).

200-euro Gold coin

2020

Mint: Bank of Greece / I.E.T.A.

Designed by: G. Stamatopoulos

W: 7.98 g. D: 22.10 mm. A: 360°

Athens, Bank of Greece

Ο: ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (PERSIAN WARS). Fight between a Greek and a Persian. Above, issue year 2020 and below, palmette, the symbol of the national mint.

R: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 200 ΕΥΡΩ ((HELLENIC REPUBLIC 200 EUROS). Spears and Laconian shields surrounding the national emblem.

The gold coin, minted in the denomination of 200 euros, belongs to the Numismatic Programme 2020 of the Bank of Greece and the Ministry of Finance. The Programme has been implemented since 1984 and includes collector and commemorative medals inspired by anniversaries and important events of the Greek cultural heritage. The coin was issued as part of the celebrations for the 2500 years since the victory of the Greeks in the Persian wars. The obverse bears a battle scene between a Greek hoplite warrior and a Persian archer and the reverse, the national emblem surrounded by spears and Laconian shields referring to the principal role of Sparta in the Greek victory against the Persians. The Persian wars constitute the earliest joint effort of the Greeks against a common enemy (Μπούγια – Λέκα 2014, 113-115). Apart from the victorious outcome, they were the first “national” wars of the Greeks, the common struggle for “τὸ Ἑλληνικόν, ἐὼν ὁμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον” (the kinship of all Greeks in blood and speech) (Herodotus 8.144.2).

Χαρτονόμισμα 100 δραχμών

1955

Διαστάσεις: 6,7 x 15,8 εκ.

Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος

O: Η ταυτότητα του γραμματιού, αριστερά κεφαλή του Θεμιστοκλέους και δεξιά τριήρης.

E: Ο τίτλος της Τράπεζας, η αξία ΔΡΑΧΜΑΙ ΕΚΑΤΟΝ και παράσταση της ναυμαχίας του Ναβαρίνου.

Υδατογράφημα: Ο Μιλτιάδης στο ακρόπρωρο ιστιοφόρου του 1821.

Για τον τύπο, βλ. Νοταράς 2005, 353, αρ. 99.

Τα χαρτονομίσματα που εκτυπώνονται μετά την υποτίμηση της δραχμής κατά 50% έναντι του αμερικανικού δολαρίου το 1953 ως απάντηση στα χρόνια δομικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας (Φυσίκας 2017, 3. Νοταράς 2005, 347-348), αντανακλούν την προσπάθεια της ελληνικής κυβέρνησης για σταθερότητα. Αφενός έχουν ίδιες διαστάσεις με τα δολάρια, το ισχυρό νόμισμα, και αφετέρου εικονογραφούνται με σημαντικά πρόσωπα και γεγονότα της ελληνικής ιστορίας για την αφύπνιση της συλλογικής εθνικής συνείδησης. Στο αυτό το πλαίσιο, στη μια όψη του χαρτονομίσματος των 100 δραχμών εικονίζεται η κεφαλή του Θεμιστοκλέους, του πρωτεργάτη της νίκης των Ελλήνων στη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Στην άλλη όψη αποδίδεται η ναυμαχία στο Ναβαρίνο, όπου στις 8 Οκτωβρίου 1827 ο ενωμένος αγγλικός, γαλλικός, και ρωσικός στόλος νίκησε τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο. Μια ναυμαχία με τεράστια, επίσης, σημασία για τον Ελληνισμό, αφού σηματοδότησε την ελληνική ανεξαρτησία (Χατζηλιά 2015, 83-84).

Side A: Identification of the banknote, on the left, head of Themistocles and on the right, trireme.

Side B: ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (BANK OF GREECE), the value ΔΡΑΧΜΑΙ ΕΚΑΤΟΝ (100 DRACHMAS) and the image of the sea battle at Navarino.

Watermark: Miltiades on the figurehead of an 1821 sailing vessel.

On the type, see Νοταράς 2005, 353, no. 99.

The banknotes printed after the devaluation of the drachma by 50% against the American dollar in 1953 as a response to the long-standing structural problems of the Greek economy (Φυσίκας 2017, 3. Νοταράς 2005, 347-348), reflect the effort of the Greek government to achieve stability. On one hand, they are of similar dimensions to the dollar, the strong currency, and on the other, they carry the images of important people and events of the Greek history in order to arouse a collective national consciousness. In this context, the head of Themistocles, the architect of the Greek victory at Salamis, is depicted on one side of the banknote. The naval battle of Navarino, where the united English, French and Russian fleets defeated the Turkish-Egyptian fleet on 8 October 1827, is shown on the other. This battle is also of extreme importance for Hellenism for it marked the Greek independence (Χατζηλιά 2015, 83-84).

100-drachma banknote

1955

D: 6.7 x 15.8 cm.

Athens, Bank of Greece

**Ορειχάλκινο αναμνηστικό
μετάλλιο για την ανέγερση
ανδριάντα του Θεμιστοκλέους
στον Πειραιά**

1975

Χαράκτης: Νικόλαος Παυλόπουλος

B: 77,02 γρ. Δ: 55 χιλ. A: 180°

Αθήνα, Ιδιωτική Συλλογή

N. Λ. Γκούμα M054

Ε: ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ. Προτομή Θεμιστοκλέους, γενειοφόρος, με κορινθιακό κράνος με λοφίο προς τα δεξιά. Στο πεδίο δεξιά το όνομα και η ιδιότητα του χαρακτή, Νικόλαος γλύπτης.

Ο: ΦΙΛΟΤΕΧΝΗΘΕΙΣ ΥΠΟ ΝΙΚΟΛΑ ΚΑΙ ΔΩΡΗΘΕΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΗΜΟΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΥΠΟ Ι. ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΥ Ο ΑΝΔΡΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ ΕΣΤΗΘΗ ΕΠΙ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΒΟΥΛΟΔΗΜΟΥ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΝ 1975.

Το αναμνηστικό μετάλλιο φιλοτεχνήθηκε από τον γλύπτη Νικόλαο Παυλόπουλο (Νικόλας) για την ανέγερση του χάλκινου ανδριάντα του Θεμιστοκλέους στον Πειραιά, έργο επίσης του ίδιου. Στην εμπρόσθια όψη του μεταλλίου απεικονίζεται η προτομή του Αθηναίου πολιτικού από το συγκεκριμένο άγαλμα. Σύμφωνα με την επιγραφή της οπίσθιας όψης το έργο δωρήθηκε στο Δήμο Πειραιώς από τον Ιωάννη Μελετόπουλο και στήθηκε τον Νοέμβριο του 1975 επί δημαρχίας Αναστασίου Βουλοδήμου. Το χάλκινο γλυπτό, μαζί με τη βάση του, έχει ύψος 9 μέτρα. Για την απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου επιλέχθηκε το ρωμαϊκό αντίγραφο του Θεμιστοκλέους από την Όστια της Ιταλίας (Μίλεσης 2013). Ο Θεμιστοκλής ήταν ο πρώτος που αναγνώρισε τον σπουδαίο ρόλο της θέσης του Πειραιώς για την ανάπτυξη της Αθήνας ως ισχυρής ναυτικής δύναμης. Η οχύρωση της πόλης και των τριών λιμένων της ξεκίνησε το 493/2 π.Χ., όταν ο Θεμιστοκλής εκλέχθηκε άρχων, και ολοκληρώθηκε περίπου το 479-477 π.Χ. (Λονέν 2011, 10). Η θεμιστοκλεία πολιτική της σύνδεσης των δύο πόλεων συνεχίστηκε από τον Κίμωνα και ολοκληρώθηκε από τον Περικλή με την κατασκευή των Μακρών Τειχών. Αυτό δημιούργησε τις προϋποθέσεις ώστε η Αθήνα να καταστεί απόρρητη από τη στεριά, μία ναυτική υπερδύναμη, με τον Πειραιά ως στρατιωτικό, εμπορικό και οικονομικό κέντρο την περίοδο 470-350 π.Χ. (Steinhauer 2001, 25-26).

**Bronze commemorative medal
for the installation
of the statue of Themistocles
in Piraeus**

1975

Artist: Nikolaos Pavlopoulos

W: 77.02 g. D: 55 mm. A: 180°

Athens, N. L. Goumas

Private Collection M054

Ο: ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ (THEMISTOCLES). Bust of bearded Themistocles wearing a Corinthian helmet with crest to right. In field to right, Nikolas sculptor.

Ο: ΦΙΛΟΤΕΧΝΗΘΕΙΣ ΥΠΟ ΝΙΚΟΛΑ ΚΑΙ ΔΩΡΗΘΕΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΗΜΟΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΥΠΟ Ι. ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΥ Ο ΑΝΔΡΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ ΕΣΤΗΘΗ ΕΠΙ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΒΟΥΛΟΔΗΜΟΥ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΝ 1975 (MADE BY NIKOLAS AND DONATED TO THE DEME OF PIRAEUS BY I. MELETOPOULOS THE STATUE OF THEMISTOCLES WAS ERECTED UNDER MAYOR ANASTASIOS VOULODIMOS IN NOVEMBER 1975).

The commemorative medal was made by the sculptor Nikolaos Pavlopoulos (Nikolas) on the occasion of the installation of the bronze statue of Themistocles in Piraeus, a work by the same artist. The obverse of the medal depicts the bust of the Athenian statesman after the particular statue. Based on the legend on the reverse of the medal, the work was donated to the municipality of Piraeus by Ioannis Meletopoulos and was erected in November 1975 under the mayor Anastasios Voulodimos. The bronze statue with its base is 9 meters high. The Roman copy of Themistocles found in Ostia, Italy, was the model for the portrayal of the facial features (Μίλεσης 2013). Themistocles was the first to realise the significance of the location of Piraeus in the development of Athens as a formidable naval power. The fortification of the city and its three harbours began in 493/2 BC, when Themistocles was elected archon, and was completed in ca. 479-477 BC (Lovén 2011, 10). This policy of Themistocles to connect the two cities was continued by Kimon and completed by Pericles with the construction of the Long Walls. This created the circumstances that made Athens unconquerable from land, a naval superpower, and Piraeus the military, trade and economic centre during the period 470-350 BC. (Steinhauer 2001, 25-26).

Αργυρό νόμισμα 10 ευρώ

2020

Νομισματοκοπείο:

Τράπεζα της Ελλάδος Ι.Ε.Τ.Α.

Χαράκτης: Γ. Σταματόπουλος

B: 34,10 γρ. Δ: 40 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος

10-euro Silver coin

2020

Mint:

Bank of Greece I.E.T.A.

Designed by: G. Stamatopoulos

W: 34.10 g. D: 40 mm. A: 360°

Athens, Bank of Greece

Ε: ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ 524-459 π.Χ. Γενειοφόρος κεφαλή Θεμιστοκλέους προς τα δεξιά. Στο πεδίο αριστερά το έτος κοπής 2020 και ανθέμιο, το σύμβολο του εθνικού νομισματοκοπείου.

Ο: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 2500 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ 10 ΕΥΡΩ. Τέσσερις τριήρεις περιβάλλουν το εθνόσημο.

Το αργυρό μετάλλιο, ονομαστικής αξίας 10 Ευρώ, συγκαταλέγεται στο Νομισματικό Πρόγραμμα 2020 της Τράπεζας της Ελλάδος και του Υπουργείου Οικονομικών και εκδόθηκε για να τιμήσει την επέτειο των 2.500 χρόνων από τη νίκη στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, ένα ιστορικό γεγονός παγκόσμιας σημασίας. Η εμπρόσθια όψη αποδίδει την κεφαλή του Θεμιστοκλέους ενώ στην πίσω όψη το εθνόσημο περιβάλλεται από ελληνικές τριήρεις. Ο θρίαμβος των Ελλήνων στη Σαλαμίνα, που εξυμνήθηκε ήδη από την αρχαιότητα από τους μεγάλους τραγικούς, στις Φοίνισσες του Φρυνίχου και στους Πέρσες του Αισχύλου, αποτελεί ορόσημο στην ελληνική και παγκόσμια ιστορία καθώς οι Έλληνες δεν υπερασπίστηκαν μόνο την πολιτική ελευθερία αλλά και την πνευματική αυτονομία του ανθρώπου.

Ο: ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ (THEMISTOCLES 529-459 BC) 524-459 π.Χ. Bearded head of Themistocles to right. In field to left, the issue year 2020 and palmette, the symbol of the national mint.

R: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 2500 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ 10 ΕΥΡΩ (HELLENIC REPUBLIC 2500 YEARS FROM THE SEA BATTLE OF SALAMIS 10 EUROS). The national emblem surrounded by four triremes.

The silver medal, minted in the denomination of 10 euros, is included in the Numismatic Programme 2020 of the Bank of Greece and the Ministry of Finance and was issued to commemorate the 2500 anniversary of the victory at the battle of Salamis, a historical event of utmost importance. The obverse bears the head of Themistocles and the reverse, the national emblem surrounded by Greek triremes. The triumph of the Greeks at Salamis, celebrated by the great tragedians Aeschylus in his *Persians* and Phrynichus in his *Phoenician Women*, stands as a landmark in Greek and global history because Greeks did not only support political freedom but also the spiritual autonomy of humanity.

**Νομισματικό Μουσείο,
χαλκοαλουμινοκέλινο
αναμνηστικό μετάλλιο**

2020

Νομισματοκοπείο:

Τράπεζα της Ελλάδος / Ι.Ε.Τ.Α.

Β: 10,01 γρ. Δ: 29,55 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ ΒΠ 2518

Ε: Α-ΘΗ. Ο Θεμιστοκλής ιστάμενος προς τα αριστερά πάνω σε τριήρη, κρατά στο δεξι χέρι στεφάνι και στο αριστερό τρόπαιο. Πάνω στην πρόρα γλαύκα ιστάμενη προς τα αριστερά.

Ο: ΙΛΙΟΥ ΜΕΛΑΘΡΟΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΑΛΑΜΙΝΑ 2020. Το κτήριο του Νομισματικού Μουσείου. Πάνω ανθέμιο, το σύμβολο του εθνικού νομισματοκοπείου.

Στο πλαίσιο του εορτασμού των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς το Νομισματικό Μουσείο σε συνεργασία με το Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος, εκδίδει από το 2003 αναμνηστικό μετάλλιο σχετικό με την θεματική του κάθε έτους. Το αναμνηστικό μετάλλιο του 2020 απεικονίζει στην εμπρόσθια όψη τον Θεμιστοκλή πάνω σε τριήρη, να κρατά στο δεξι χέρι στεφάνι και στο αριστερό τρόπαιο, πιστό αντίγραφο του οπισθοτύπου αθηναϊκής χαλκής δραχμής των ρωμαϊκών αυτοκρατορικών χρόνων (αρ. κατ. 35). Στην οπίσθια όψη απεικονίζεται το κτήριο του *Ιλίου Μελάθρον*, έργο του αρχιτέκτονα Ερνέστου Τσίλλερ για κατοικία του αρχαιολόγου Ερρίκου Σλήμαν και της οικογενείας του, στο οποίο από το 1998 στεγάζεται το Νομισματικό Μουσείο.

**Numismatic Museum,
nickel-brass
commemorative medal**

2020

Mint:

Bank of Greece / I.E.T.A.

W: 10.01 g. D: 29.55 mm. A: 360°

Athens, NM ΒΠ 2518

Ο: Α-ΘΗ. Themistocles standing to left on a trireme, carrying in his right hand, a wreath and in his left, a trophy. On top of the prow, an owl standing to left.

Ρ: ΙΛΙΟΥ ΜΕΛΑΘΡΟΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΑΛΑΜΙΝΑ 2020 (ILIOU MELATHRON NUMISMATIC MUSEUM SALAMIS 2020). The building of the Numismatic Museum. Above, a palmette, the symbol of the national mint.

As part of the celebrations of the European Heritage Days, the Numismatic Museum in collaboration with the Banknote Printing Works Department of the Bank of Greece has been issuing since 2003 a commemorative medal relevant to the theme selected each year. The 2020 medal depicts on the obverse, Themistocles on a trireme carrying in his right hand, a wreath and in his left, a trophy, an exact copy of the reverse of a Roman Imperial bronze drachm of Athens (cat. no. 35). The reverse depicts the *Iliou Melathron*, designed by the architect Ernst Ziller, built as the residence of the archaeologist Heinrich Schliemann and his family, which houses the Numismatic Museum since 1998.

**Ναυτικό Απομαχικό Ταμείο,
ορειχάλκινο
αναμνηστικό μετάλλιο**

1870

Χαράκτης:

Albert Désiré Barre

B: 25,22 γρ.

Δ: 36,3 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, Ιδιωτική Συλλογή

Ν. Λ. Γκούμα M051

Ε: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ. Κεφαλή Γεωργίου Α΄ προς τα αριστερά. Κάτω από τον λαιμό το όνομα του χαράκτη ΒΑΡΡΕ.

Ο: ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΑΠΟΜΑΧΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ. Πρώρα πολεμικού πλοίου, τριήρους, προς τα δεξιά, πάνω τρία αλληλένδετα στεφάνια δάφνης.

Στην εμπρόσθια όψη απεικονίζεται ο Γεώργιος Α΄, βασιλεύς των Ελλήνων. Η πίσω όψη φέρει πρώρα πολεμικού πλοίου, τριήρους, η οποία «επιστέφεται» με τρία αλληλένδετα στεφάνια δάφνης, σύμβολα επαίνου και δόξας. Το μετάλλιο εκδόθηκε το 1870 από το Ναυτικό Απομαχικό Ταμείο (ΝΑΤ), τον αρχαιότερο οργανισμό κοινωνικής ασφάλισης και προστασίας των Ελλήνων ναυτικών. Το ΝΑΤ ιδρύθηκε το 1861 έπειτα από μέριμνα της βασίλισσας Αμαλίας, συζύγου του Όθωνα, που οραματίστηκε έναν πρωτοποριακό για τα δεδομένα της εποχής και σε όλη την Ευρώπη, φορέα ασφάλισης. Το 1870 η Ελλάδα ήταν η έκτη ναυτιλιακή δύναμη στην Ευρώπη με 2.500 ιστιοφόρα που είχαν ναυπηγηθεί σχεδόν αποκλειστικά στην Ελλάδα, ανήκαν σε Έλληνες πλοιοκτήτες και είχαν επανδρωθεί αποκλειστικά με Έλληνες ναυτικούς. Η ελληνική ναυτιλία κατείχε σημαίνουσα θέση στην οικονομική ανάπτυξη του νέου ελληνικού κράτους (Χαρλαύτη 2006).

**Seamen's Pension Fund,
bronze
commemorative medal**

1870

Designed by:

Albert Désiré Barre

W: 25.22 g.

D: 36.3 mm. A: 360°

Athens, N. L. Goumas

Private Collection M051

Ο: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ (GEORGE KING OF THE HELLENES). Head of George I to left. Below the neck, the name of the engraver ΒΑΡΡΕ (BARRE).

Ρ: ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΑΠΟΜΑΧΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ (SEAMEN'S PENSION FUND). Prow of a trireme to right, above three interlocking laurel wreaths.

George I, king of the Hellenes, is depicted on the obverse. The reverse bears the image of the prow of the trireme "crowned" with three interlocking laurel wreaths, symbols of praise and glory. The medal was issued in 1870 by the Seamen's Pension Fund, the oldest institution of social security and protection of Greek seamen. The Greek Seamen's Pension Fund (NAT) was established in 1861 at the initiative of queen Amalia, Otto's wife, who envisioned an innovative, by the standard of those times throughout Europe, insurance institution. In 1870, Greece was the sixth naval power in Europe with 2500 sailing vessels built almost exclusively in Greece, were the property of Greek shipowners and were manned only with Greek crews. Greek shipping held a significant position in the economic development of the Modern Greek state (Χαρλαύτη 2006).

Αργυρό νόμισμα 20 δραχμών

1930

Νομισματοκοπείο: Λονδίνο

Χαράκτης: Langford Jones

B: 11,26 γρ. Δ: 29 χιλ. Α: 180°

Αθήνα, ΝΜ 650/1979

Ε: ΠΟΣΕΙΔΩΝ. Γενειοφόρος κεφαλή Ποσειδώνος προς τα δεξιά.

Ο: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ. Τριήρης προς τα αριστερά, πάνω η αξία 20 ΔΡ. Κάτω το έτος κοπής 1930 και η υπογραφή, τα αρχικά του ονόματος του χαράκτη, L.J.

Για τον τύπο, βλ. Τζαμαλής 1979, 183-184, αρ. 172. Divo 1969, 77, αρ. 104.

Μετά την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας στις 25 Μαρτίου 1924 το ελληνικό κράτος εξέδωσε νομίσματα επτά διαφορετικών αξιών με τύπους εμπνευσμένους από αρχαία ελληνικά πρότυπα (Divo 1969, 75). Η αρχαιοελληνική εμφάνιση των νομισμάτων της Δημοκρατίας 1924-1935 αποτέλεσε σταθμό στη νεοελληνική νομισματική, προϊόν της συνεργασίας Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών (Γεωργιόπουλος 2002, 155). Κόπηκαν στο Βασιλικό Νομισματοκοπείο στο Λονδίνο και τα σχέδια επιβλέπονταν από τον Βρετανό νομισματολόγο George Francis Hill (Divo 1969, 76). Η κεφαλή του Ποσειδώνος στην εμπρόσθια όψη και η πλώρη πολεμικού πλοίου στην οπίσθια όψη του αργυρού νομίσματος των 20 δραχμών αντιγράφουν τους εικονογραφικούς τύπους αργυρού τετραδράχμου του Αντιγόνου Β΄ Γονατά ή του Αντιγόνου Γ΄ Δώσωνος (αρ. κατ. 68-69). Η επιλογή των συγκεκριμένων θεμάτων πιθανότατα συνδέεται με την ελληνική ναυτιλία, μια από τις βασικές πηγές εσόδων του κράτους την περίοδο του Μεσοπολέμου (Μπρέγιαννη 2011, 303).

20-drachma silver coin

Mint: London

Designed by: Langford Jones

W: 11.26 g. D: 29 mm. A: 180°

Athens, NM 650/1979

Ο: ΠΟΣΕΙΔΩΝ (POSEIDON), Bearded head of Poseidon to right.

Ρ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (HELLENIC REPUBLIC), Trireme to left, above the value 20 ΔΡ (20 DR). Below, issue year 1930, the signature and the initials of the engraver, L.J.

On the type, see Τζαμαλής 1979, 183-184, no. 172. Divo 1969, 77, no. 104.

Following the establishment of the Republic in 25 March 1924 the Greek state issued coins of seven different values bearing types inspired by ancient Greek models (Divo 1969, 75). The ancient Greek appearance of the coins issued by the Republic in the period 1924-1935, a product of the collaboration between Greek and foreign artists, constitutes a landmark in Modern Greek numismatics (Γεωργιόπουλος 2002, 155). They were minted in the Royal Mint in London and the designs were supervised by the British numismatist George Francis Hill (Divo 1969, 76). The head of Poseidon on the obverse and the prow of a warship on the reverse of the 20-drachma silver coin copy the iconographic types of the silver tetradrachm issued by either Antigonos II Gonatas or Antigonos III Doson (cat. nos 68-69). The selection of the particular themes is likely associated with Greek shipping, one of the basic sources of income for the state during the Interwar period (Μπρέγιαννη 2011, 303).

Χαλκοαλουμινοκέλινο νόμισμα 50 δραχμών

1986

Νομισματοκοπείο: Αθήνα

Χαράκτης: Κ. Καζάκος

B: 9,00 γρ. Δ: 24,5 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ ΒΕ 758/1999

Ε: ΟΜΗΡΟΣ. Γενειοφόρος κεφαλή του Ομήρου με ταινία προς τα αριστερά. Κάτω η υπογραφή, τα αρχικά του ονόματος του χαράκτη, Κ.Κ.

Ο: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ Τριήρης προς τα αριστερά. Κάτω η αξία 50 ΔΡΑΧΜΕΣ, το έτος κοπής 1986 και ανθέμιο, το σύμβολο του εθνικού νομισματοκοπείου.

Για τον τύπο, βλ. Καραμήτσος 2007, 169, αρ. 325.

Μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, το 1974, η θεματολογία των νεοελληνικών κερμάτων κυριαρχείται από προσωπικότητες της αρχαίας Ελλάδας με παγκόσμια εμβέλεια και ακτινοβολία, όπως ο Σόλων και ο Όμηρος (Μπούτος 2002, 175-177). Ο Σόλων, Αθηναίος νομοθέτης, φιλόσοφος και ποιητής των αρχών του 6ου αιώνα π.Χ., εικονίζεται στην εμπρόσθια όψη του χαλκοκέλινου νομίσματος των 50 δραχμών. Με τις μεταρρυθμίσεις του έβαλε τα θεμέλια για το αθηναϊκό κράτος του 5ου αιώνα π.Χ. και δημιούργησε το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε η Δημοκρατία. Ο Όμηρος, ο ποιητής της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*, των πρώτων μεγάλων δημιουργημάτων του ελληνικού πνεύματος, κοσμή την εμπρόσθια όψη των χαλκοαλουμινοκέλινων νομισμάτων των 50 δραχμών (αρ. κατ. 95). Στην οπίσθια όψη των νομισμάτων τα κύματα της θάλασσας και η τριήρης (αρ. κατ. 95) παραπέμπουν στη ναυτική δύναμη της αρχαίας Ελλάδας.

50- drachma nickel-brass coin

1986

Mint: Athens

Designed by: K. Kazakos

W: 9.00 g. D: 24.5 mm. A: 360°

Athens, ΝΜ ΒΕ 758/1999

O: ΟΜΗΡΟΣ (HOMER). Bearded head of Homer with band to left. Below, the signature and the initials of the engraver, K.K.

R: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (HELLENIC REPUBLIC). Trireme to the left. Below, the value 50 ΔΡΑΧΜΕΣ (50 DRACHMAS), the year issue 1986 and palmette, the symbol of the national mint.

On the type, see Καραμήτσος 2007, 169, no. 325.

After the restoration of Democracy in 1974, worldwide famous personalities of ancient Greece, such as Solon and Homer, dominate the subject matter depicted on the Modern Greek coins (Μπούτος 2002, 175-177). Solon, the Athenian lawmaker, philosopher and poet of the early 6th century BC is portrayed on the obverse of the 50-drachma nickel-brass coin. His reforms lay the foundations for the development of the 5th century BC Athenian city-state and he created the institutional framework within which Democracy evolved. Homer, the poet of *Iliad* and *Odyssey*, the first great works of the Greek intellect, adorns the obverse of the 50-drachma nickel-brass coins (cat. no. 95). The sea waves on the reverse and the trireme (cat. no. 95) refer to the naval power of ancient Greece.

**Ελληνική Προεδρία
Ευρωπαϊκό Συμβούλιο,
αργυρό
αναμνηστικό μετάλλιο
1994**

Νομισματοκοπείο:

Τράπεζα της Ελλάδος / I.E.T.A.

B: 17,23 γρ. Δ: 33,63 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ ΒΕ 605/1994, 453

Ε: ΚΟΡΚΥΡΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ 24-25 ΙΟΥΝΙΟΥ 1994. Ήμισυ τριήρους με αποτροπαϊκό οφθαλμό. Κάτω ανθέμιο, το σύμβολο του εθνικού νομισματοκοπείου.

Ο: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΟΕΔΡΙΑ / HELLENIC PRESIDENCY. Ελληνική Σημαία και 1 ECU εντός δώδεκα αστεριών.

Το αργυρό αναμνηστικό μετάλλιο, 1 ECU, κόπηκε για το Συμβούλιο της Ευρώπης, που έλαβε χώρα στην Κέρκυρα το 1994 (Καρκαζής 2002, 231). Στη Σύνοδο Κορυφής της Κέρκυρας, η Ελλάδα κατέχοντας την Προεδρία προώθησε την προοπτική της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την ένταξη της Αυστρίας, της Φινλανδίας και της Σουηδίας (Liagoura et al., 2014). Η πλήρη τριήρους στην εμπρόσθια όψη του μεταλλίου, παραπέμπει στην ισχυρή ναυτική παρουσία της Κέρκυρας κατά την αρχαιότητα. Είναι χαρακτηριστικό ότι τον 5ο αιώνα π.Χ. η Κέρκυρα μαζί με την Αθήνα και την Κόρινθο ήταν οι τρεις πιο σημαντικές ναυτικές δυνάμεις στην Ελλάδα (Θουκυδίδης 1.36.3), και στην αρχή του Πελοποννησιακού πολέμου ο κερκυραϊκός στόλος αριθμούσε 120 τριήρεις (Θουκυδίδης 2.13.8, 1.25.4, 1.33.1). Στην οπίσθια όψη η σημαία της προεδρεύουσας Ελλάδος περιβάλλεται από τα δώδεκα αστέρια των δώδεκα χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

**Hellenic Presidency
Council of Europe,
silver
commemorative medal**

1994

Mint:

Bank of Greece / I.E.T.A.

W: 17.23 g. D: 33.63 mm. A: 360°

Athens, ΝΜ ΒΕ 605/1994, 453

Ο: ΚΟΡΚΥΡΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ 24-25 ΙΟΥΝΙΟΥ 1994 (CORCYRA COUNCIL OF EUROPE 24-25 JUNE 1994). Half of a trireme with the apotropaic eye on the side of prow. Below, palmette, the symbol of the national mint.

Ρ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΟΕΔΡΙΑ / HELLENIC PRESIDENCY. Greek flag and 1 ECU within a 12-star circle.

The silver commemorative medal, 1 ECU, was minted on the occasion of the Council of Europe that took place in Corfu (Corcyra) in 1994 (Καρκαζής 2002, 231). At the Summit of Corfu, Greece holding the Presidency, promoted the prospect of the European Union's expansion by supporting the accession of Austria, Finland and Sweden to the Union (Liagoura et al., 2014). The prow of a trireme on the obverse of the medal refers to the strong naval presence of Corcyra in antiquity. It is noteworthy that in the 5th century BC Corcyra, Athens and Corinth were considered the three most important naval powers in Greece (Thucydides 1.36.3). At the beginning of the Peloponnesian War, Corcyran fleet numbered 120 triremes (Thucydides 2.13.8, 1.25.4, 1.33.1). The reverse displays the flag of presiding Greece surrounded by twelve stars representing the twelve member states of the European Union.

Χαρτονόμισμα 50 δραχμών

1955

Διαστάσεις: 6,7 x 15,8 εκ.

Αθήνα, ΝΜ 1120/1971

Ε: Η ταυτότητα του γραμματίου και στη μέση η κεφαλή του Περικλέους.

Ο: Ο τίτλος της Τράπεζας, η αξία ΔΡΑΧΜΑΙ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ και παράσταση του Περικλέους να αγορεύει στην Πνύκα.

Υδατογράφημα: Ο Μιλτιάδης στο ακρόπρωρο ιστιοφόρου του 1821.

Για τον τύπο, βλ. Νοταράς 2005, 352, αρ. 98.

Στην εμπρόσθια όψη αποδίδεται η κεφαλή του Περικλέους με κορινθιακό κράνος, ενώ στην πίσω όψη ο Αθηναίος πολιτικός και στρατηγός εικονίζεται να αγορεύει στην Πνύκα, σε μια από τις συνελεύσεις της Εκκλησίας του Δήμου. Στο βάθος ο ιερός βράχος της Ακροπόλεως. Το έργο αποτελεί μακέτα του Αλέξανδρου Κορογιαννάκη και των συνεργατών του και είναι αντίγραφο τοιχογραφίας του Πρώσου ζωγράφου ιστορικών θεμάτων Philipp von Foltz (1805-1877) που βρίσκεται στο Maximilianeum Palace στο Μόναχο (Χατζηλία 2015, 95). Η απεικόνιση του Περικλέους και στις δύο όψεις του χαρτονομίσματος των 50 δραχμών του 1955 σχετίζεται με την οικονομική και πολιτική κατάσταση της εποχής. Μετά το τέλος του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, το Σεπτέμβριο του 1949, η λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών αποτελούσε θεμελιώδες ζήτημα. Στην αναζήτηση ενός πολιτικού προτύπου δημοκρατικού ήθους, ο Περικλής ήταν η πιο ενδεδειγμένη επιλογή (Χατζηλία 2015, 115).

Side A: Identification of the banknote; in centre, head of Pericles.

Side B: ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (BANK OF GREECE), the value ΔΡΑΧΜΑΙ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ (50 DRACHMAS) and the image of Pericles making a speech at the Pnyx.

Watermark: Miltiades on the figurehead of an 1821 sailing vessel.

On the type, see Νοταράς 2005, 352, no. 98.

The obverse bears the head of Pericles wearing a Corinthian helmet while the reverse, the figure of the Athenian statesman and general making a speech at the Pnyx during a meeting of the Assembly; in the background, the Sacred Rock of the Acropolis. The work is a model made by Alexandros Korogiannakis and his associates and copies a mural by the Prussian painter of historical painting Philipp von Foltz (1805-1877) at the Maximilianeum Palace in Munich (Χατζηλία 2015, 95). The depiction of Pericles on both sides of the 1955 50-drachma banknote is associated with the economic and political conditions of the time. After the end of the civil war in Greece in September 1949, the functioning of the democratic institutions was a matter of paramount importance. In search of a political model of democratic ethos, Pericles was the most appropriate choice (Χατζηλία 2015, 115).

50-drachma banknote

1955

Dimensions: 6.7 x 15.8 cm.

Athens, NM 1120/1971

Χαλκονικέλινο νόμισμα 20 δραχμών

1976

Χαράκτες:

Θ. Παπαγιάννης και Λ. Ορφανός

Νομισματοκοπείο: Αθήνα

B: 11,50 γρ. Δ: 29 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ ΒΕ 758/1999

Ε. ΠΕΡΙΚΛΗΣ. Γενειοφόρος και κρανοφόρος κεφαλή Περικλέους προς τα αριστερά.
Ο. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ. Ναός της Αθηνάς Νίκης. Κάτω η αξία 20 ΔΡΑΧΜΑΙ και το έτος κοπής 1976.

Για τον τύπο, βλ. Τζαμαλής 1979, 200, αρ. 258.

Μετά την παλινόρθωση της δημοκρατίας το 1974 στη θεματολογία των νεοελληνικών κερμάτων, εκτός από προσωπικότητες της φιλοσοφίας και της ποίησης (αρ. κατ. 95), ήταν εύλογο να αναζητηθούν στο ένδοξο ελληνικό παρελθόν και προσωπικότητες της πολιτικής. Ο Περικλής, ως πρότυπο υψηλού ήθους και πολιτικής σκέψης, απεικονίζεται στην εμπρόσθια όψη των εικοσάδραχμων από χαλκονικέλιο. Η κεφαλή του Αθηναίου ηγέτη, γενειοφόρος, με κορινθιακό κράνος προς τα αριστερά, αν και ομοιάζει με την παράσταση στο χαρτονόμισμα των 50 δραχμών του 1955 (αρ. κατ. 97), το αισθητικό αποτέλεσμα είναι μέτριο (Μπούτος 2002, 175). Στην οπίσθια όψη αποδίδεται ο μικρός ιωνικός ναός της Αθηνάς Νίκης στην Ακρόπολη, ο οποίος περιλαμβανόταν στο μεγάλο οικοδομικό πρόγραμμα στην Αθήνα κατά το β' μισό του 5ου αιώνα π.Χ. Πρόκειται για μια εποχή που συνδέθηκε με το όνομα του Περικλή και θεωρείται μια από τις λαμπρότερες και δημιουργικότερες του δυτικού πολιτισμού.

20-drachma copper-nickel coin

1976

Designed by:

Th. Papagiannis and L. Orphanos

Mint: Athens

W: 11.50 g. D: 29 mm. A: 360°

Athens, ΝΜ ΒΕ 758/1999

Ο. ΠΕΡΙΚΛΗΣ (PERICLES). Bearded head of Pericles wearing helmet to left.
Ρ. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (HELLENIC REPUBLIC). Temple of Athena Nike. Below, the value 20 ΔΡΑΧΜΑΙ (20 DRACHMAS) and the issue year 1976. On the type, see Τζαμαλής 1979, 200, no. 258.

Following the restoration of democracy in 1974, it was reasonable to seek political personalities in addition to philosophers and poets (cat. no. 95) to include in the subject matter represented on Modern Greek coins. Pericles, as an example of high moral values and political thought, is depicted on the obverse of the 20-drachma copper-nickel coins. The head of the Athenian statesman with a beard wearing a Corinthian helmet to left, though resembling the image printed on the 1955 50-drachma banknote (cat. no. 97), produces a rather mediocre aesthetic result (Μπούτος 2002, 175). The reverse bears the small Ionic temple of Athena Nike on the Acropolis which was part of the ambitious building programme in Athens during the second half of the 5th century BC. It is a period linked with Pericles and considered as one of the most illustrious and creative in Western civilization.

Βουλή των Ελλήνων, χρυσό μετάλλιο

2006

Νομισματοκοπείο: Τράπεζα της Ελλάδος /
I.E.T.A.

B: 46,50 γρ. Δ: 45 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ ΒΠ 2373

Greek Parliament, gold medal

2006

Mint: Bank of Greece /
I.E.T.A.

W: 46.50 g. D: 45 mm. A: 360°

Athens, NM ΒΠ 2373

Βουλή των Ελλήνων, αργυρό μετάλλιο

2006

Νομισματοκοπείο: Τράπεζα της Ελλάδος /
I.E.T.A.

B: 46,50 γρ. Δ: 45 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ ΒΠ 2373

Greek Parliament, silver medal

2006

Mint: Bank of Greece /
I.E.T.A.

W: 46.50 g. D: 45 mm. A: 360°

Athens, ΝΜ ΒΠ 2373

Ε: ΠΕΡΙΚΛΗΣ/ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑ ΜΕΝ ΔΙΑ ΤΟ ΜΗ ΣΕ ΟΛΙΓΟΥΣ ΑΛΛ ΕΣ ΠΛΕΙΟΝΑΣ ΟΙΚΕΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΕΚΛΗΤΑΙ ΘΟΥΚ. Β' 37. Προτομή κρανοφόρου Περικλέους προς τα αριστερά.

Ο: ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ. Η Βουλή των Ελλήνων. Κάτω το έτος κοπής 2006 και ανθέμιο, το σύμβολο του εθνικού νομισματοκοπείου.

Το δύο μετάλλια, απεικονίζουν στην εμπρόσθια όψη τους την προτομή του Περικλέους πλαισιωμένη από το απόσπασμα του *Επιτάφιου Λόγου* του «και καλείται μεν το πολιτεύμα μας δημοκρατία, λόγω του ότι η κυβέρνηση του κράτους ευρίσκεται όχι εις χείρας των ολίγων, αλλά των πολλών» (Θουκυδίδης 2.37). Στην οπίσθια όψη απεικονίζεται το κτήριο των Παλαιών Ανατόρων, στο οποίο στεγάζεται η Βουλή των Ελλήνων από το 1935. Το χρυσό μετάλλιο Βουλής των Ελλήνων απονέμεται ως ύψιστη τιμητική διάκριση σε Προέδρους Δημοκρατίας, Πρωθυπουργούς, Προέδρους Κοινοβουλίων και επικεφαλής διεθνών οργανισμών, ενώ το αργυρό προσφέρεται σε διακεκριμένους καλλιτέχνες και αθλητές.

Ε: Ο: ΠΕΡΙΚΛΗΣ/ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑ ΜΕΝ ΔΙΑ ΤΟ ΜΗ ΣΕ ΟΛΙΓΟΥΣ ΑΛΛ ΕΣ ΠΛΕΙΟΝΑΣ ΟΙΚΕΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΕΚΛΗΤΑΙ ΘΟΥΚ. Β' 37 (PERICLES/ ITS ADMINISTRATION FAVOURS THE MANY INSTEAD OF THE FEW; THIS IS WHY IT IS CALLED A DEMOCRACY, THUC. 2.37). Bust of helmeted Pericles to left.

Ρ: ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ (GREEK PARLIAMENT). The Greek Parliament. Below, the issue year 2006 and palmette, symbol of the national mint.

Both medals depict on their obverse, the bust of Pericles and the extract from his *Funeral Speech* “[...] its administration favours the many instead of the few; this is why it is called democracy” (Thucydides 2.37). The reverse bears the image of the Old Palace building that has housed the Parliament since 1935. The gold medal of the Hellenic Parliament is awarded as the highest honour to Presidents of Republics, Prime Ministers, Presidents of Parliaments and Heads of International organisations whereas the silver medal is offered to distinguished artists and athletes.

**Τράπεζα της Ελλάδος,
μετάλλιο για
το Νομισματικό
Πρόγραμμα 2020**

Νομισματοκοπείο:
Τράπεζα της Ελλάδος
I.E.T.A.
Χαράκτης:
Γ. Σταματόπουλος
B: 18,00 γρ. Δ: 34 χιλ. A: 360°
Αθήνα, Ιδιωτική Συλλογή

Ε: Γενειοφόρος κεφαλή Περικλέους με κορινθιακό κράνος προς τα αριστερά. Στο πεδίο δεξιά το έτος κοπής 2020 και η υπογραφή του χαράκτη. Στο στεφάνι που περιβάλλει την παράσταση απεικονίζεται ως διάκοσμος τμήμα από το ανθέμιο, σήμα του Ιδρύματος Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών (I.E.T.A.).

Ο: BANK OF GREECE MINT. Το κτήριο του Ιδρύματος Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών (I.E.T.A.). Στο στεφάνι που περιβάλλει την παράσταση απεικονίζεται ως διάκοσμος τμήμα από το ανθέμιο, σήμα του I.E.T.A.

Το αναμνηστικό μετάλλιο εκδόθηκε για τους επίσημους προσκεκλημένους στην εκδήλωση της παρουσίασης του Νομισματικού Προγράμματος 2020 της Τράπεζας της Ελλάδας. Στην εμπρόσθια όψη απεικονίζεται ο Περικλής, όπως στα μετάλλια της Βουλής των Ελλήνων (αρ. κατ. 99-100), και στην οπίσθια το κτήριο του Ιδρύματος Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος, γνωστό και ως Νομισματοκοπείο. Στις δραστηριότητες του Ιδρύματος περιλαμβάνονται η εκτύπωση τραπεζογραμματίων, αξιογράφων του Ελληνικού Δημοσίου και άλλων εντύπων ασφαλείας καθώς και η τύπωση κερμάτων κυκλοφορίας και συλλεκτικών και αναμνηστικών κερμάτων σε διάφορα μέταλλα.

**Bank of Greece,
medal in relation
to the Numismatic
Programme 2020**

Mint:
Bank of Greece
I.E.T.A.
Designed by:
G. Stamatopoulos
W: 18.00 g. D: 34 mm. A: 360°
Athens, Private Collection

Ο: Bearded head of Pericles wearing a Corinthian helmet to left. In field to right, the issue year 2020 and the engraver's signature. Part of a palmette, symbol of the Banknote Printing Works Department (I.E.T.A.), is depicted as decorative motif on the border surrounding the image.

R: BANK OF GREECE MINT. The building of the Banknote Printing Works Department (I.E.T.A.). Part of a palmette, symbol of the I.E.T.A., is depicted as decorative motif on the border surrounding the image.

This commemorative medal was minted as a gift to the official guests at the presentation of the Numismatic Programme 2020 of the Bank of Greece. The obverse bears the image of Pericles, like on the examples of the Greek Parliament (cat. nos 99-100) and the reverse, the building of the Banknote Printing Works of the Bank of Greece (IETA), also known as the National Mint. It is responsible for printing banknotes, securities of the Greek State and other security documents as well as minting circulation coins and collector and commemorative coins in various medals.

Χρυσό νόμισμα 10000 δραχμών

1993

Νομισματοκοπείο:

Τράπεζα της Ελλάδος / Ι.Ε.Τ.Α.

Χαράκτης: Ν. Νικολάου

Β: 8,5 γρ. Δ: 24 χιλ. Α: 360°

Αθήνα, ΝΜ ΒΕ 757/1999

Ε: 2500 ΧΡΟΝΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ. Γενειοφόρος και κρανοφόρος προτομή Περικλέους σε τρία τέταρτα προς τα αριστερά.

Ο: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ. Καρυάτιδα κατενώπιον. Στο πεδίο αριστερά η αξία 10.000 ΔΡΧ, δεξιά το έτος κοπής 1993 και ανθέμιο, το σύμβολο του εθνικού νομισματοκοπείου.

Για τον τύπο, βλ. Καρκαζής 2002, 228, εικ. 30α. Καραμήτσος 2007, 190, αρ. CD.30.

Το συλλεκτικό χρυσό νόμισμα ονομαστικής αξίας 10000 δραχμών εκδόθηκε το 1993 στο πλαίσιο του εορτασμού των 2.500 χρόνων από τη γέννηση της Δημοκρατίας. Στην εμπρόσθια όψη απεικονίζεται η προτομή του Περικλέους και στην οπίσθια μια από τις Καρυάτιδες. Οι Καρυάτιδες είναι γυναικεία αγάλματα, που λειτουργούσαν ως κίονες στη νότια πρόσβαση του Ερεχθείου στην Ακρόπολη, του πολυσύνθετου ιερού οικοδομήματος που στέγαζε τις παλαιότερες αθηναϊκές λατρείες.

10000-drachma gold coin

1993

Mint:

Bank of Greece / I.E.T.A.

Designed by: Ν. Nikolaou

W: 8.5 g. D: 24 mm. A: 360°

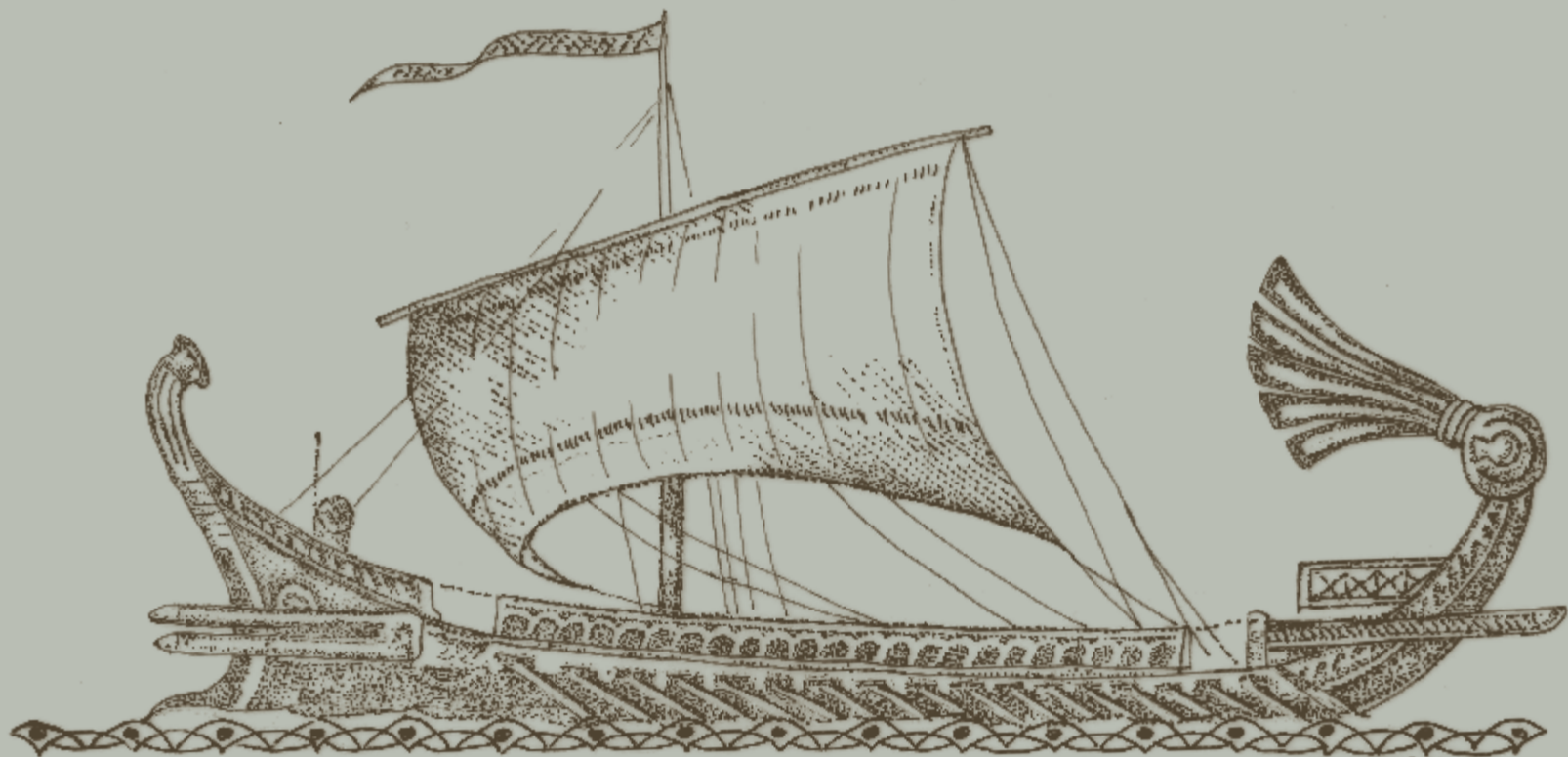
Athens, ΝΜ ΒΕ 757/1999

Ο: 2500 ΧΡΟΝΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (2500 YEARS OF DEMOCRACY). Bust of bearded Pericles wearing helmet in three-quarter view to left.

Ρ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (HELLENIC REPUBLIC). A Caryatid statue facing. In field to left, the value 10.000 ΔΡΧ (DR.), to right the issue year 1993 and palmette, the symbol of the national mint.

On the type, see Καρκαζής 2002, 228, fig. 30α. Καραμήτσος 2007, 190, no. CD.30.

The collector gold coin, minted in the denomination of 10000 drachmas, was issued in 1993 on the occasion of the 2500-year celebration of the birth of Democracy. The obverse bears the bust of Pericles and the reverse, one of the Caryatid statues. The Caryatids are female statues that functioned as columns at the south porch of the Erechtheion on the Acropolis, the intricately designed sacred building dedicated to old Athenian deities.

MENA MINTOPH 2020

Γκουενταλίνα Καραγιάννη
Wendalina Karagianni

**Η ναυμαχία της Σαλαμίνας
ως σύμβολο της ελευθερίας στην Ευρωπαϊκή Τέχνη**

The battle of Salamis
as a symbol of freedom in European Art

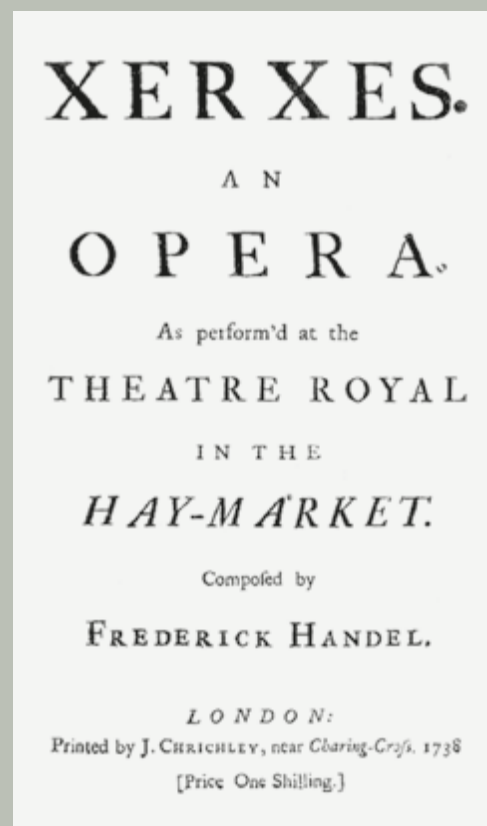
Η ναυμαχία της Σαλαμίνας, κομβικό γεγονός στην παγκόσμια ιστορία, περιγράφεται εκτενώς ή αναφέρεται στα έργα αρκετών αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων (Ηροδότου *Ιστορίαι*, Αισχύλου *Πέρσαι*, Κτησία *Περσικά*, Διοδώρου Σικελιώτου *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, Θουκυδίδου *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*, Εφόρου *Παγκόσμια Ιστορία*, Πλουτάρχου *Βίοι Παράλληλοι – Θεμιστοκλής*, Κικέρωνος *Περί νόμων*). Όλες αυτές οι αναφορές στην περίτρανη νίκη των Ελλήνων στη ναυμαχία της Σαλαμίνας αποτέλεσαν μία πρώιμη αναγνώριση της οικουμενικής σημασίας της, αφού μια διαφορετική έκβαση, που θα οδηγούσε σε νίκη των Περσών, θα άλλαζε καθοριστικά το ρου της Ευρωπαϊκής Ιστορίας (Green 1996. Hanson 2001. Strauss 2004. Holland 2005).

Στην πορεία των αιώνων, ωστόσο, η μνήμη της Ναυμαχίας ατόνησε, μέχρι και την περίοδο του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, όταν επανέρχεται στο προσκήνιο το ενδιαφέρον για την Κλασική Αρχαιότητα και τις αξίες που αυτή πρόσφερε. Η νίκη των Ελλήνων στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, συνδέεται τότε με τον ανιδιοτελή και ρωμαλέο αγώνα του ανθρώπου για την ελευθερία και την ανεξαρτησία του και θεωρείται ως ένα γεγονός συνυφασμένο με την εξέλιξη του δυτικού πολιτισμού. Αυτό είχε ως φυσικό επακόλουθο, η ναυμαχία και οι πρωταγωνιστές της να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης σε ποικίλες μορφές της ευρωπαϊκής τέχνης, όπως στη μουσική, τη χαρακτική, τη ζωγραφική, την ποίηση και το θέατρο.

Συγχρόνως, η συνεχής αναδίφηση των Ευρωπαίων στα κείμενα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων είχε ως επακόλουθο τη μετάφρασή τους στη λατινική γλώσσα. Στο κλίμα αυτό ο Jean de Saint-Ravy (Ioannes Sarravius) από το Μονπελιέ μεταφράζει για εκπαιδευτικούς λόγους, το 1555, την παλαιότερη σωζόμενη τραγωδία και το σπουδαιότερο αντιπολεμικό έργο του Αισχύλου, *Πέρσες* (472 π.Χ.) δίνοντας τη δυνατότητα στους Ευρωπαίους συγγραφείς να μελετήσουν το έργο του αρχαίου δραματουργού (Pace 2011). Παρόλα αυτά φαίνεται, ότι η τραγωδία που εξυμνεί τη νίκη των Ελλήνων στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, δεν προκάλεσε το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των λογίων της περιόδου. Έπρεπε να φτάσουμε στον κλασικισμό του 17ου αιώνα ώστε να αρχίσει πάλι να μελετάται το έργο του Αισχύλου στο πλαίσιο της επιστροφής των πεπαιδευμένων στα αρχαία κείμενα και του ανθρωποκεντρικού επαναπροσδιορισμού της ζωής μέσα από κλασικά αρχέτυπα.

Στο λυρικό θέατρο, πρώτος, ο Ιταλός συνθέτης Francesco Cavalli (1602-1676) παρουσιάζει στο θέατρο *Santi Giovanni e Paolo* της Βενετίας, στις 12 Ιανουαρίου 1654, την όπερα *Xerse* (Ξέρξης), έργο βασισμένο στο λιμπρέτο του Nicolò Minato (1627-1698). Στις 25 Ιανουαρίου 1694 ανέβηκε στο θέατρο *Tor di Nona* της Ρώμης από τον Ιταλό συνθέτη Giovanni Bononcini (1670-1747) η όπερα *Xerxes*, με λιμπρέτο γραμμένο αυτή τη φορά από τον Silvio Stampiglia (1664-1725), ο οποίος ακολούθησε εκείνο του Minato. Το λιμπρέτο του Stampiglia χρησιμοποίησε και ο Γερμανός συνθέτης Georg Friedrich Händel (1685-1759), το 1738 για την όπερα *Xerxes* (εικ. 1). Ο Minato στο λιμπρέτο του σκιαγραφεί τα γεγονότα όπως αυτά εξιστορούνται από τον Ηρόδοτο στο έβδομο και στο ένατο βιβλίο των *Ιστοριών* του (Dean 1995, 166).

Από το 18ο αιώνα οι χαρακτες χρησιμοποιούν στα έργα τους πλήθος απεικονίσεων της ναυμαχίας της Σαλαμίνας, ευθυγραμμιζόμενοι με την κοινωνικοπολιτική προπαγάνδα της εποχής. Πράγματι, η δυνατότητα που προσέφερε η χαρακτική για μαζική αναπαραγωγή εικόνων και η προσιτή τιμή των αντιτύπων,

Εικ. 1. Friedrich Händel, *Xerxes* (Λονδίνο 1738).
Fig. 1. Friedrich Händel, *Xerxes* (London 1738).

The naval battle of Salamis, a pivotal event in world history, has been extensively described or simply recorded in the works of several ancient Greek authors (Herodotus *Histories*, Aeschylus *The Persians*, Ctesias *Persica*, Diodorus Siculus *Bibliotheca Historica*, Thucydides *History of the Peloponnesian War*, Ephorus *Universal History*, Plutarch *Parallel Lives – Themistocles*, Cicero *De Legibus*). All those references to the resounding victory of the Greeks at the battle of Salamis were an early recognition of its universal significance since had it been a different outcome and ended in a Persian victory it would have changed decisively the course of European history (Green 1996. Hanson 2001. Strauss 2004. Holland 2005).

Nevertheless, over the centuries the memory of the naval Battle faded away until the Age of Enlightenment when the interest in Classical Antiquity and its principles was renewed. During that time, the victory of the Greeks in the battle of Salamis was associated with the selfless and strenuous fight of humans for freedom and independence and was considered an event linked with the evolution of western civilization. Naturally, this approach resulted in the battle and its key figures to become a source of inspiration in various forms of the European art, such as in music, engraving, painting, poetry and the theatre.

At the same time, the continuous examination of the ancient Greek works by European scholars produced their translations in Latin. In this context, Jean de Saint-Ravy (Ioannes Sanravius) from Montpellier translated *The Persians* (472 BC), the earliest surviving tragedy and the most important anti-war play by Aeschylus, for educational purposes in 1555, thus offering the European authors the opportunity to study the work of the ancient tragedian (Pace 2011). However, it appears that the play that praised the victory of Greeks at the battle of Salamis did not particularly impress the scholars of the period; at least, not until the 17th century and the rise of Classicism when they began once again to study Aeschylus's work in the context of reexamining ancient writings and anthropocentrically redefining life based on Classical archetypes.

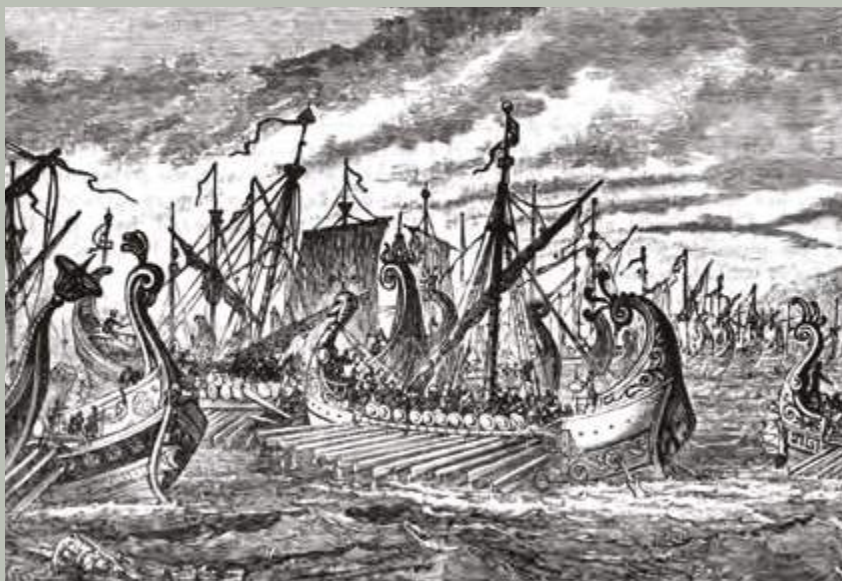
In opera, it was the Italian composer Francesco Cavalli (1602-1676) who first presented in the *Santi Giovanni e Paolo* theatre in Venice on 12 January 1654 the play *Xerse* (Xerxes) based on the libretto by Nicolò Minato (1627-1698). A second opera of the same name *Xerse* by the Italian composer Giovanni Bononcini (1670-1747) was performed at the theatre *Tor di Nona* in Rome on 25 January 1694 to a libretto by Silvio Stampiglia (1664-1725) who followed the Minato one. The German composer Georg Friedrich Händel (1685-1759) used Stampiglia's libretto for his opera *Serse* (*Xerxes*) in 1738 (Fig. 1). Minato used as his source the events described by Herodotus in his 7th and 9th books of his *Histories* (Dean 1995, 166).

Engravers had started to apply on their works numerous depictions of the naval battle of Salamis since the 18th century in line with the sociopolitical propaganda of the time. Indeed, the potential provided by engraving to a mass-reproduction of images as well as the affordable price of copies led to the widespread dispersal of the historical events described by the ancient Greek authors to both the

αποτελέσαν το διαβατήριο ώστε τα ιστορικά γεγονότα που διηγήθηκαν οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς να διαδοθούν ευρέως στα εργατικά και αστικά στρώματα της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό τα Μηδικά άρχισαν να αξιοποιούνται για εκπαιδευτικούς, κυρίως, λόγους και σκηνές τους άρχισαν να κοσμούν σχολικά εγχειρίδια, παιδικά και εφηβικά βιβλία (Παυλόπουλος 1996, 19-36) (εικ. 2).

Την ίδια περίπου εποχή ο Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798) αναζητούσε τρόπους να εμφυσήσει στους συμπατριώτες του την ελπίδα και την πίστη για την αναγέννηση της Ελλάδας και την απελευθέρωσή της από τους Οθωμανούς. Η περίφημη *Χάρτα της Ελλάδος*, που τυπώθηκε από το χαράκτη Franz Müller (1755-1816) στη Βιέννη το 1797, είναι εμπλουτισμένη με σχόλια για ιστορικές νίκες των αρχαίων Ελλήνων ως υπόμνηση για το ένδοξο παρελθόν της σκλαβωμένης πατρίδας τους. Στο Φύλλο 7 της *Χάρτας* περιλαμβάνεται μια επίπεδη χαρτογραφική απεικόνιση της ευρύτερης περιοχής της Σαλαμίνας, όπου σημειώνονται οι θέσεις του ελληνικού και του περσικού στόλου, καθώς και η τοποθεσία του θρόνου του Ξέρξη στο όρος Αιγάλεω (εικ. 3). Για τον Ρήγα, η ναυμαχία ανάγεται σε πάλη της ελευθερίας και του απολυταρχισμού, με το δεύτερο να συντρίβεται στα στενά της Σαλαμίνας, όπως υπαινίσσεται μία λεπτομέρεια στο Φύλλο 5 της *Χάρτας*, όπου ο περσικός διπλός πέλεκυς απεικονίζεται τσακισμένος δίπλα στο ρόπαλο του Ηρακλέους, σύμβολο ρώμης των Ελλήνων (Παζαρλή 2014, 30-33).

Στο α΄ μισό του 19ου αιώνα το ρεύμα του ρομαντισμού και του φιλελληνισμού άφησε ανεξίτηλα τα σημάδια και στη ζωγραφική τέχνη. Ο Γερμανός ζωγράφος Wilhelm von Kaulbach (1804-1874), γνωστός

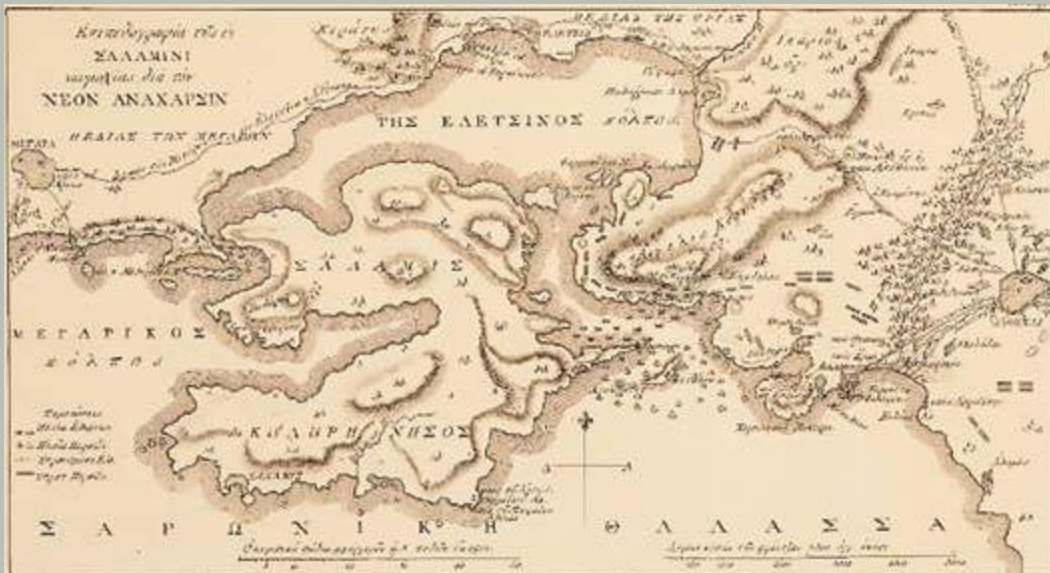
Εικ. 2. Edmund Ollier, *Cassell's Illustrated Universal History*, τόμ. I: *Early and Greek History* (Λονδίνο – Παρίσι – Νέα Υόρκη 1890), 349: «Ελληνικές τριήρεις στη Σαλαμίνα».

Fig. 2. Edmund Ollier, *Cassell's Illustrated Universal History*, vol. I: *Early and Greek History* (London – Paris – New York 1890), 349: "Greek triremes at the Battle of Salamis"

working class and the middle class of the European societies. In this context, the Persian Wars began to be used for mainly educational purposes and various scenes from these events began to adorn textbooks and books for children and young people (Παυλόπουλος 1996, 19-36) (Fig. 2).

At around the same time, Rigas Velestinlis (1757-1798) was seeking ways to implant to his compatriots hope and faith in the rebirth of Greece and its liberation from the Ottoman rule. The famous *Charta of Greece* (Map of Greece), made by the engraver Franz Müller (1755-1816) in Vienna in 1797, is enriched with comments on historical victories of the ancient Greeks as a reminder of the glorious past of their enslaved homeland. Sheet 7 of the *Charta* includes a level cartographic representation of the wider area of Salamis, where the positions of the Greek and Persian fleets as well as Xerxes's throne of Mt Aigaleo are marked (Fig. 3). Rigas considered the naval battle as a fight of freedom against totalitarianism where the latter is crushed in the straits of Salamis, as suggested by a detail on Sheet 5 of the *Charta* that shows the Persian double-ax broken beside the club of Hercules, a symbol of strength for the Greeks (Παζαρλή 2014, 30-33).

In the first half of the 19th century, the movements of Romanticism and Philhellenism influenced greatly the art of painting. The German painter Wilhelm von Kaulbach (1804-1874), well-known primarily for his historiographic representations rendered in pompous and highly emotional scenes, depicted the battle of Salamis. Initially, in 1858 he presented a work of small dimensions, an early

Εικ. 3. Ρήγας Βελεστινλής, *Η Χάρτα της Ελλάδος* (Βιέννη 1797), φύλλο 7: «Επιπεδογραφία της εν Σαλαμίνι ναυμαχίας, δια τον νέον Ανάχαρσιν». Fig. 3. Rigas Velestinlis, *The Charta of Greece* (Vienna 1797), Sheet 7: "Cartographic representation of the Battle of Salamis for Anacharsis the Younger".

Εικ. 4. Wilhelm von Kaulbach, *Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας* (1858). Μόναχο, Νέα Πινακοθήκη.
Fig. 4. Wilhelm von Kaulbach, *The Battle of Salamis* (1858). Munich, Neue Pinakothek.

κυρίως για τις ιστοριογραφικές απεικονίσεις του, που αποδίδονται με πομπώδη και συναισθηματικά έντονα φορτισμένες σκηνές, απέδωσε με το χρωστήρα του τη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Αρχικά, το 1858 παρουσίασε ένα πίνακα μικρών διαστάσεων, προσχέδιο της περίφημης ελαιογραφίας του *Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας*, το οποίο βρίσκεται στη Νέα Πινακοθήκη του Μονάχου (εικ. 4). Στο έργο αυτό προσεγγίζει το γεγονός με μία επιβλητική θεατρικότητα, που εκφράζεται με τη γεωμετρία των σωμάτων και την πλαστικότητα των κινήσεων. Κεντρικό ρόλο στον πίνακα κατέχει ο αναδυόμενος Ποσειδώνας, ο οποίος, σύμφωνα με τον Αισχύλο (*Πέρσες*, στ. 743-750) δείχνει στον Ξέρξη τις αλυσίδες με τις οποίες εκείνος είχε προσπαθήσει να κυριαρχήσει επί των υδάτων στην αρχή της εκστρατείας κατά της Ελλάδας. Στη συνέχεια, το 1868, ο Kaulbach στο δεύτερο πίνακά του, που δημιουργήθηκε για να εκτεθεί στο Maximilianeum, το ανάκτορο του βασιλιά Μαξιμιλιανού Β', αντικαθιστά τον Ποσειδώνα με τη δυναμική φιγούρα της Αρτεμισίας. Στο έργο του, που έχει εκτεθεί στη Διεθνή Έκθεση του 1869, η μοναδική γυναίκα ναύαρχος του περσικού στόλου, επιδεικνύει περισσή ανδρεία υψώνοντας το τόξο, σύμβολο της περσικής κυριαρχίας (εικ. 5). Πιθανότατα, ο καλλιτέχνης εμπνεύστηκε από τη γνωστή φράση του Ξέρξη «οί μὲν ἄνδρες γεγόνασί μοι γυναῖκες, αἱ δὲ γυναῖκες ἄνδρες» (Ηρόδοτος 8.87.1-8.88.3) (Amendola 2016).

Την ίδια περίπου εποχή, ο Κωνσταντίνος Βολανάκης (1837-1907), ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες θαλασογράφους και εκφραστές του ακαδημαϊκού ρεαλισμού, μαθητής του Kaulbach, φιλοτεχνεί, ύστερα από παραγγελία του ελληνικού κράτους, το έργο του *Ναυμαχία της Σαλαμίνας* στο οποίο προσεγγί-

Εικ. 5. Wilhelm von Kaulbach, *Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας* (1868). Μόναχο, Maximilianeum, Αίθουσα της Γερουσίας.
Fig. 5. Wilhelm von Kaulbach, *Sea Battle at Salamis* (1868). Munich, Maximilianeum, The Senate Hall.

sketch of his famous oil-painting entitled *The Battle of Salamis*, housed in the Neue Pinakothek in Munich (Fig. 4). In this work, he approached the event with a striking theatricality expressed in the geometry of the bodies and the plasticity of movement. The central figure in the painting is Poseidon emerging from the sea, who, according to Aeschylus's *The Persians* (lines 743-750) shows to Xerxes the chains he had used in his attempt to dominate the sea in the beginning of his campaign against Greece. Then, in 1868 Kaulbach in his second painting, created to be exhibited at the Maximilianeum, the palace of king Maximilian II, replaced Poseidon with the dynamic figure of Artemisia. This work, that was presented at the 1869 International Exhibition, the only female admiral of the Persian fleet shows fearlessness while raising her bow, the symbol of Persian sovereign (Fig. 5). The artist may have been influenced by Xerxes's famous words "My men have become women, and my women men" (Herodotus 8.87.1-8.88.3) (Amendola 2016).

At roughly the same period, Konstantinos Volanakis (1837-1907), one of the most significant Greek seascape painters and exponents of academic realism, a student of Kaulbach, painted his work *The Battle of Salamis*, commissioned by the Greek state, in his own personal style (Fig. 6). Volanakis, influenced by the Munich School, puts emphasis on the organisation and geometry of space and not on the figures and their expressions while, as far as the description of the scene is concerned, follows the Venetian and Dutch painting tradition. What finally defines his work is the sense of the intensity

Η ναυμαχία της Σαλαμίνας
ως σύμβολο της ελευθερίας στην Ευρωπαϊκή Τέχνη
The battle of Salamis
as a symbol of freedom in European Art

Εικ. 6. Κωνσταντίνος Βολανάκης, *Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας* (1882).
Αθήνα, Μέγαρο Μαξίμου.
Fig. 6. Konstantinos Volanakis, *The Battle of Salamis* (1882).
Athens, Maximos Mansion.

γίζει το θέμα με το δικό του προσωπικό στυλ (εικ. 6). Ο Βολανάκης επηρεάζεται από τη Γερμανική Σχολή δίνοντας έμφαση στην οργάνωση και γεωμετρία του χώρου και όχι στα πρόσωπα και τις εκφράσεις τους, ενώ ακολουθεί τη βενετσιάνικη και ολλανδική ζωγραφική σε ό,τι αφορά την περιγραφικότητα της σκηνής. Αυτό που χαρακτηρίζει τελικά το έργο του είναι η αίσθηση της έντασης της μάχης που αποδίδεται μέσα από τις καμπύλες και τις δυναμικές κινήσεις των ιστίων και τους ναυαγούς, ενώ πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραματίζει η αθηναϊκή τριήρης, η οποία φαίνεται να εμβολίζει ένα περσικό πλοίο αν και δείχνει σχεδόν ακίνητη και άθικτη από τη μάχη (Βλάχος 2016, 321-328).

Στις αρχές του 19ου αιώνα η ναυμαχία της Σαλαμίνας κάνει την εμφάνισή της στην αγγλόφωνη ρομαντική ποίηση, με κύριο εκπρόσωπό της τον George Gordon Byron (1788-1824). Ο Βύρων, θέλοντας να εμπνεύσει τους υπόδουλους Έλληνες στον αγώνα τους να αποτινάξουν τον οθωμανικό ζυγό, ανατρέχει δύο φορές στη Ναυμαχία (Gamba 1825, 45). Αρχικά, το 1813, στο ποίημά του *Giaour* (Ράδος 2004, 373), αναφέρεται συμβολικά στην ηρωική νίκη των Ελλήνων ενάντια στην Περσική Αυτοκρατορία:

«... Μίλα, ποια είναι τούτη η θάλασσα, ποια τούτη η ακτή!
Μην είναι τούτο το στενό, της Σαλαμίνας ο βράχος;
Τούτες οι σκηνές –η ιστορία τους δεν είναι άγνωστη–
Ορθώσου και πάλι, βρες το ανάστημά σου!
Απ’ των προγόνων σου τις στάχτες αναγεννήσου,
Από τ’ αποκαΐδια της αρχαίας τους πυράς...».

Το 1819, επανέρχεται στο θέμα με το ποίημά του *Don Juan* (Ράδος 2004, 361). Εδώ συμπυκνώνει τα συνταρακτικά γεγονότα εκείνης της μέρας του Σεπτεμβρίου σε έξι στίχους, που περιέχουν όλα τα βασικά γνωρίσματα της ρομαντικής ποίησης. Ο Βύρων παρουσιάζει τον Ξέρξη καθισμένο στην κορυφή του όρους Αιγάλεω να αντικρίζει μπροστά του ένα άγριο και επιβλητικό τοπίο, όπου αμέτρητα έθνη συγκρούονται σε επική κλίμακα. Αλλά ο θαυμασμός και ο κομपाσμός του πρωινού καταλήγει στο βραδινό θρήνο για τον κατεστραμμένο στόλο του, σε μία μεγαλειώδη συναισθηματική αναταραχή χωρίς προηγούμενο:

«Στην κορφή του βράχου, στη θυγατέρα όλων των θαλασσών,
στη Σαλαμίνα, αντικριστά, κάθεται ένας βασιλιάς.
Τα πάντα είναι δικά του, οι μαχητές,
οι στόλοι του, στα πόδια του, μπροστά του.
Μόλις χαράζει η μέρα τους μετράει.
«Μα σαν ο ήλιος βασιλεύει το ερώτημα
“που να πήγαν άραγε” τον τυραννάει».

Στα τέλη του 19ου αιώνα, ο Κωνσταντίνος Καβάφης (1863-1933), εμπνέεται από τη ναυμαχία της Σαλαμίνας θέλοντας να αντιδράσει στον ιμπεριαλισμό της Μεγάλης Βρετανίας. Το ποίημα του *Η ναυμαχία* (1899), που παρέμεινε ανέκδοτο μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960, έχει σαφείς επιρροές από το έργο του Αισχύλου και του Ηροδότου. Ο Καβάφης παρουσιάζει τον ηττημένο Ξέρξη, στο δρόμο της επιστροφής

of the battle rendered in the curves and the dynamic movements of the sails and the shipwrecked, whereas the principal role belongs to the Athenian trireme, which seems to ram a Persian ship despite appearing almost immobile and unspoiled by the battle (Vlachos 2016, 321-328).

In the beginning of the 19th century, the battle of Salamis appears in the English-speaking Romantic poetry, the leading figure of which is George Gordon Byron (1788-1824). Byron wishing to encourage the enslaved Greeks in their struggle to free themselves from Ottoman rule, recalls the Battle twice (Gamba 1825, 45). First in 1813, in his poem *The Giaour* (Páδος 2004, 373), refers in symbolic terms to the heroic victory of the Greeks against the Persian Empire:

“... Pronounce what sea, what shore is this?
The gulf, the rock of Salamis!
These scenes, their story not unknown,
Arise, and make again your own;
Snatch from the ashes of your Sires
The embers of their former fires;...”.

In 1819, he revisits the event in his poem *Don Juan* (Páδος 2004, 361). Here, he concentrates the dramatic events of that September day in six verses that include all the main features of Romantic poetry. Byron has Xerxes seated on the peak of Mt Aigaleo looking upon a wild and imposing scenery where countless peoples clash on an epic scale. But the admiration and boasting of early morning end in a night lament for his destroyed fleet in a grand emotional turmoil without precedent:

“A king sate on the rocky brow
Which looks o'er sea-born Salamis;
And ships, by thousands, lay below,
And men in nations;—all were his!
He counted them at break of day—
And when the sun set where were they?”

In the end of the 19th century, Constantine P. Cavafy (1863-1933), wishing to oppose the imperialism of Great Britain took his inspiration from the battle of Salamis. His poem *The Naval Battle* (1899), that remained unpublished until the end of the 1960s has been clearly influenced by the works of Aeschylus and Herodotus. Cavafy has the defeated Xerxes on his way back to the capital of the Persian Empire to mourn regretful of his decision to invade Greece and raises Salamis into a symbol of an unwise expansionist policy (Haas 2012).

“...What is it that we were looking for there in Salamis
Carrying our fleets and doing battle.
Now we will go back to our Ecbatana,
We will go back to our Persepolis, and to Susa...”.

προς την πρωτεύουσα της Περσικής Αυτοκρατορίας, να θρηνεί μετανοημένος για την απόφασή του να εισβάλει στην Ελλάδα και ανάγει τη Σαλαμίνα σε σύμβολο μιας άφρονης επεκτατικής πολιτικής (Haas 2012).

«...Τί εγυρεύαμεν εκεί στην Σαλαμίνα
στόλους να κουβανούμε και να ναυμαχούμε.
Τώρα θα πάμε πίσω στα Εκβάτανά μας,
θα πάμε στην Περσέπολι μας, και στα Σούσα...».

Το 19ο αιώνα, οι θεατρικοί συγγραφείς, που ήθελαν να ασχοληθούν με τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, ήταν αναγκασμένοι να αναμετρηθούν με τους *Πέρσες* του Αισχύλου. Οι Έλληνες θεατές, που επιθυμούσαν να δουν τη μεταφορά της τραγωδίας στο θέατρο, έπρεπε να περιμένουν μέχρι τον Οκτώβριο 1889 και τους γάμους του διαδόχου Κωνσταντίνου με την αδερφή του αυτοκράτορα της Γερμανίας, Σοφία. Στο πλαίσιο των εορτασμών πραγματοποιήθηκε η πρώτη αναβίωση του έργου στο Δημοτικό Θέατρο Αθηνών, σε μετάφραση του Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν, η τραγωδία ανέβηκε από διάφορους θιάσους σε παραστάσεις που αναζητούσαν τη σημασία του έργου σε έναν κόσμο που άλλαζε ραγδαία. Ουσιαστικά, όλες αυτές οι παρουσιάσεις αντανakλούσαν τις διαχρονικές αξίες που προβάλλει το έργο του Αισχύλου, καθώς κάθε περίοδος μπορούσε να βρει μια απάντηση στις δικές τις αγωνίες και τους προβληματισμούς μέσα από το δράμα του Πέρση βασιλιά.

Το 1934, μία περίοδο που χαρακτηρίζεται για την έντονη ανάγκη επανεξέτασης των κοινωνικών και πολιτικών αξιών, ο Σπύρος Μελάς δημοσίευσε ένα περίφημο άρθρο με τίτλο «Η εξόντωση των Περσών», στο οποίο διερωτάται: «Μα τι συμβαίνει σας παρακαλώ; Έχουμε καινούργια εισβολή των Περσών; Πέρσαι στο Εθνικό. Πέρσαι στο θέατρο Ηρώδου του Αττικού, Πέρσαι... κριτικοί και περσολογία στις εφημερίδες [...] Όπου στραφήτε βλέπετε το φάντασμα του Δαρείου, ακούτε την Άτοσσα να ανησυχεί και τον Ξέρξη να θρηνεί για την ήττα του» (Μποστάντζης 2013, 14). Περίπου μια δεκαετία αργότερα, στις 11 Ιουλίου 1947, όταν οι *Πέρσες* του Εθνικού Θεάτρου παίχτηκαν στη Ρόδο σε σκηνοθεσία του Δημήτρη Ροντήρη (εικ. 7), ο αντιπρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Εθνικού Θεάτρου, Στρατής Μυριβήλης, διακήρυττε ότι πίσω από κάθε Πέρση θα έπρεπε ο θεατής να βλέπει «από έναν Έλληνα αντάρτη ή έναν Ρώσον επιδρομέα (Σαμπατακάκης 2019, 147).

Σαν μία άλλη αναμέτρηση του Δαυίδ με τον Γολιάθ, η νίκη των Ελλήνων κατά των Περσών χρησιμοποιήθηκε συμβολικά ανά τους αιώνες για να μεταφέρει διαχρονικά μηνύματα μέσα από την τέχνη. Οι μεγάλοι πίνακες, τα χαρακτηριστικά, οι στίχοι των ποιημάτων και οι λυρικές μελωδίες διατηρούν ζωντανή την ανάμνηση της Ναυμαχίας και διεγείρουν συναισθήματα δέους στο κοινό που έρχεται σε επαφή μαζί τους. Όποιος όμως έχει την πρόσθετη τύχη να βρεθεί στο νησί της Σαλαμίνας, μπορεί να ταυτιστεί ακόμα με τα λόγια του Γάλλου συγγραφέα και περιηγητή François Rouquerville (1770-1838): «Είναι οι ίδιες παραλίες όπου αντίχρησαν οι ζητωκραυγές των νικητών της Σαλαμίνας, τα ίδια κύματα που πάνω τους ταξίδεψαν στεφανωμένες οι πλώρες τους.»

During the 19th century, playwrights who wanted to address the battle of Salamis were forced to compete against Aeschylus's *The Persians*. The Greek audience wishing to watch the tragedy in theatre had to wait until October 1889 and the wedding of Crown Prince Constantine with Sophia, Kaiser's sister. As part of the celebrations, the first revival of the play was performed at the Municipal Theatre of Athens to a translation of Alexandros Rizos Rangavis. In the following decades, the tragedy was staged by various troupes in performances that sought the significance of the play in a rapidly changing world. Essentially, all these productions reflected the timeless values that Aeschylus's play promoted, since every generation could find an answer in its own worries and concerns through the drama of the Persian king.

In 1934, a period marked by a strong need to reexamine social and political values, Spyros Melas published a famous article entitled "The annihilation of the Persians", where he wonders: "But kindly tell me what is happening? Is there a new invasion by the Persians? The Persians at the National Theatre. The Persians at the Odeon of Herodes Atticus, the Persians... critics and discussing all about Persians in the newspapers [...] Wherever you turn, you see Darius's ghost, you listen to Atossa being anxious and Xerxes mourning his defeat" (Μποστταντζής 2013, 14). Around a decade later, on 11 July 1947, when *The Persians* produced by the National Theatre were performed in Rhodes under the direction of Dimitris Rontiris (Fig. 7), the vice-president of the Board of Directors of the National Theatre, Stratis Myrivilis, declared that the spectators should perceive each Persian soldier as "a Greek guerilla-fighter or a Russian invader" (Σαμπατακάκης 2019, 147).

As if another confrontation between David and Goliath, throughout the centuries the victory of the Greeks against the Persians was used as a symbol to convey timeless messages using the arts. The large-scale paintings, the engravings, the poetry verses and the lyrical melodies keep the memory of the Naval Battle alive stirring feelings of awe to the public. Whoever though has the added fortune to visit the island of Salamis could still identify with the words of the French writer and traveler François Pouqueville (1770-1838): "These are the same shores where the cheering of the victors at Salamis resounded, the same waves where their crowned prows sailed upon".

Εικ. 7. Αισχύλου *Πέρσες* σε σκηνοθεσία Δημήτρη Ροντήρη από το Εθνικό Θέατρο. Ρόδος, Αρχαίο Θέατρο, 10 Ιουλίου 1947.
Fig. 7. Aeschylus *The Persians*, directed by Dimitris Rontiris, National Theatre of Greece. Rhodes, Ancient Theatre, 10 July 1947.

EMMET O'NEILL 524-459 PM. X.

2020

SAM

BILLY 20

Ειρήνη Ρώσσιου

Irene Rossiou

**Αντηχήσεις της ναυμαχίας
της Σαλαμίνας**

Echoes of the battle
of Salamis

Σημαντικές ιστορικές μάχες εξιστορήθηκαν στον πεζό και ποιητικό λόγο, ενέπνευσαν καλλιτεχνικά και αποδόθηκαν εικαστικά, ενώ συνδέθηκαν εννοιολογικά με υψηλές ανθρώπινες αξίες και αρετές (εικ. 1). Η ναυμαχία της Σαλαμίνας, που διεξήχθη τον Σεπτέμβριο του 480 π.Χ., αποτέλεσε έναν κρίκο των διαδοχικών Περσικών εισβολών στην Ελλάδα, που άρχισαν με την Ιωνική Επανάσταση στην Μικρά Ασία, δοκιμάστηκαν στο Μαραθώνα, τις Θερμοπύλες, το Αρτεμίσιο, και ολοκληρώθηκαν νικηφόρα για τους Έλληνες με τις μάχες στα στενά μεταξύ Σαλαμίνας και Αττικής, των Πλαταιών και της Μυκάλης. Πρόκειται για μια κρίσιμη πολεμική αναμέτρηση, που συνέβαλε στη γέννηση της αθηναϊκής ηγεμονίας αναφορικά με την ιδέα της ελευθερίας συνυφασμένης με την ελληνική ταυτότητα, έτσι όπως αναδείχθηκε αρχικά στους Πέρσες του Αισχύλου και αργότερα στα Πολιτικά του Αριστοτέλους (Gehrke 2009, 88). Από την άλλη εγγράφηκε στην παγκόσμια στρατιωτική και πολιτική ιστορία με πολλαπλασιαστικές επιδράσεις για τον ελληνικό και ευρωπαϊκό πολιτισμό, έχοντας ως πρωταγωνιστή τον Θεμιστοκλή, που εξέλιξε την τέχνη του πολέμου, ως πιο ανδρείος και επιδέξιος από όλους τους Έλληνες συμμάχους (De Romilly 1977, 89).

Τι είναι όμως αυτό που δίνει υπεροχή στο ιστορικό γεγονός της Σαλαμίνας και με τη συμπλήρωση 2.500 χρόνων από τη ναυμαχία, από κοινού με τη Μάχη των Θερμοπυλών τιμώνται με κύκλο επετειακών εκδηλώσεων ενός εμβληματικού αφιερωματικού έτους; Ο Ηρόδοτος (8.144.2) επισημαίνει πως στην εποχή των Περσικών πολέμων, οι Έλληνες συνειδητοποίησαν ότι οι αρχές στις οποίες θεμελιώναν την ενότητά τους, αφορούσαν τις έννοιες της φυλής, της γλώσσας, της θρησκείας και των εθίμων. Τα Μηδικά, συνέβαλαν στη δημιουργία κοινής ιστορικής μνήμης, ταυτότητας, αλλά και στην καλλιέργεια πανελλήνιου πνεύματος, αφού ήταν οι πρώτοι εθνικοί πόλεμοι των Ελλήνων για την προάσπιση της ανεξαρτησίας τους, της γης, των ιερών τους και κυρίως των ομοεθνών τους (De Romilly 1977, 88).

Είναι γεγονός πως ανάλογης εμβέλειας ιστορικά γεγονότα νοσηματοδοτούνται στην πορεία του χρόνου με πολλαπλό τρόπο, ανασύρονται σε δύσκολες ιστορικά συγκυρίες, και επανέρχονται ως πρωτογενείς πηγές από το παρελθόν, στην ανάγνωση του παρόντος. Οι ιδεολογικές υποδηλώσεις της ελευθερίας εναντίον της δουλείας, του πολιτισμού αντί της βαρβαρότητας, και κατ' επέκταση η ευδοκίμηση του δυτικού κόσμου με έρεισμα στον αρχαίο ελληνικό διαπότισαν την προβολή της ναυμαχίας της Σαλαμίνας και συνάρμοσαν ιδεολογικά με άλλα περιβάλλοντα μεταγενέστερων εποχών τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Ευρώπη. Μάχες, όπως του Μαραθώνα ή ναυμαχίες, όπως της Σαλαμίνας παρουσιάζονται την εποχή της Τουρκοκρατίας σαν μυθικές μεταφορές στον αγώνα κατά των Οθωμανών. Ο Ρήγας Βελεστινλής στη *Χάρτα της Ελλάδος* (Βιέννη 1797) περιλαμβάνει, όχι τυχαία, μια χαρτογραφική αποτύπωση της τοποθεσίας που έλαβε χώρα η ναυμαχία της Σαλαμίνας. Ο Ρήγας γνώριζε τον επικοινωνιακό ρόλο που μπορεί να παίξει η υπόμνηση ενός τέτοιου ιστορικού τόπου στην προσπάθεια του απελευθερωτικού αγώνα ενός σκλαβωμένου έθνους (Παυλόπουλος 2011, 3).

Με την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, η παράδοση της κλασικής αρχαιότητας εργαλειοποιείται για την κατασκευή μιας εθνικής ταυτότητας, με όχημα το ένδοξο παρελθόν της. Ο 19ος αιώνας είναι για την Ελλάδα, υπό την επιρροή του Ρομαντισμού, η ανθηρότερη εποχή των περιηγητών και των αρχαιόφιλων

Εικ. 1. John Talbott Donoghue, *Ο νεαρός Σοφοκλής οδηγεί τον χορό της νίκης, μετά τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας* (1885, εκμαγείο 1927).

Νέα Υόρκη, Metropolitan Museum of Art.
Fig. 1. John Talbott Donoghue, *The Young Sophocles Leading the Chorus of Victory after the Battle of Salamis* (1885, cast 1927).
New York, Metropolitan Museum of Art.

Important historical battles have been narrated both in prose and poetry, have inspired the arts, have been rendered in visual arts while have been connected conceptually with high human values and virtues (fig. 1). The battle of Salamis in September 480 BC, was a link in the chain of the successive Persian invasions in Greece, that started with the Ionian Revolt in Asia Minor, were tested in Marathon, Thermopylae, Artemision and concluded in victory for the Greeks at the battles in the straits between Salamis and Attica, Plataia and Mykale. It was a critical military confrontation that contributed to the birth of the Athenian Hegemony and at the same time, to the idea of freedom linked with the Greek identity, as it was initially exemplified in Aeschylus's *The Persians* and later in Aristotle's *Politics* (Gehrke 2009, 88). Moreover, it has been recorded in the world military and political history with multiplying effects to the Greek and European civilization with Themistocles as its leading figure, who developed the art of war as the most courageous and skillful of all Greek allies (De Romilly 1977, 89).

Even so, what is it that gives superiority to the historical event of Salamis so much so that on the completion of 2500 years since the naval battle alongside the battle at Thermopylae they are honoured with a series of anniversary events during an emblematic year of dedications? Herodotus (8.144.2) notes that at the time of the Persian wars, the Greeks realised that the principles on which they founded their unity concerned the notions of nation, language, religion and customs. The Persian wars contributed to the creation of a common historical memory and identity as well as the cultivation of a pan-Hellenic spirit because these were the first *national* wars of the Greeks in order to defend their independence, their lands, their sanctuaries and above all, their fellow Greeks (De Romilly 1977, 88).

It is a fact that historical events of similar magnitude are interpreted in the course of time in multiple ways, are invoked in historically grim circumstances returning as primary sources from the past to make sense of the present. The ideological implications of freedom against slavery, of civilisation in place of barbarism and consequently the success of Western world based on the ancient Greek one permeated the projection of the battle of Salamis and fitted in other environments in later periods both in Greece and Europe. Battles, such as the one at Marathon or sea battles, like that of Salamis were introduced in the Ottoman period as mythical metaphors in the struggle against the Ottoman rule. In the *Charta of Greece* (Vienna 1797), Rigas Velestinlis includes, not by chance, a cartographic representation of the site of the battle of Salamis. Rigas understood the communicative role of such a historical location's memory in the struggle of an enslaved nation for freedom (Pavlopoulos 2011, 3).

When the Modern Greek state was founded, the tradition of Classical antiquity became an instrument in the formation of a national identity by means of its glorious past. Under the influence of Romanticism, 19th century in Greece was a fairly blooming period for travelers and antiquarians who depicted

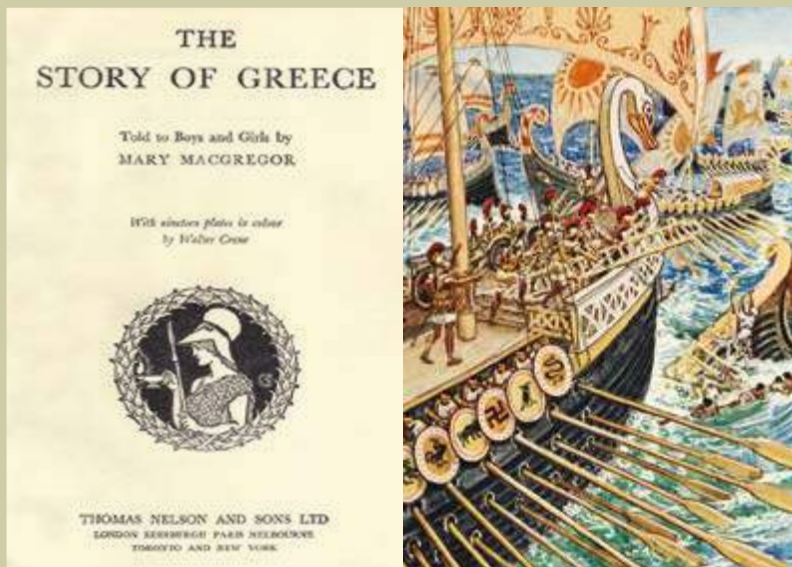
που αποτυπώνουν με γλαφυρές τοπιογραφικές απεικονίσεις, συνήθως φανταστικές, ελληνικές φυσικές ομορφίες. Με την πλούσια παραγωγή χαρακτηριστικών συνδράμουν ακόμη στην ιστορική μνεία τόπων, όπως είναι ο ιστορικός τόπος της Σαλαμίνας. Το συγκινητικό στιγμιότυπο του αποχωρισμού κατά την αναχώρηση των Αθηναίων με πλοία για τη Σαλαμίνα σε ένα χαρακτηριστικό του 1841, αποτελεί προεόρτιο της επίπονης θαλάσσιας αναμέτρησης της Ναυμαχίας (εικ. 2). Στην Ευρώπη, η ζωγραφική των Ακαδημιών εμπνέεται από τα πεδία ιστορικών μαχών, μέσω εμβληματικών αφηγήσεων που ανασύρουν από τη λήθη ατμοσφαιρικές εικόνες από την αχλή και το συνονθύλευμα της σύγκρουσης. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης θεματολογίας, οι ιστορικές αναπαραστάσεις της Ναυμαχίας της Σαλαμίνας εμφανίζονται και σε εικονογραφήσεις βιβλίων Αρχαίας Ιστορίας, όπως αυτή του Βρετανού καλλιτέχνη Walter Crane, μακριά από το πομπώδες και βαρύγδουπο ύφος των Ακαδημαϊκών Σχολών (εικ. 3). Στα καθ' ημάς, ο ζωγράφος και χαράκτης Αγίνωρ Αστεριάδης σχεδιάζει χάρτη του στενού της Σαλαμίνας με τα παρατεταγμένα ελληνικά και περσικά πλοία για το σχολικό βιβλίο του Ιωάννη Παπασταύρου, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος. Από των Μηδικών Πολέμων μέχρι του θανάτου του Μ. Αλεξάνδρου* (Αθήνα 1940) (Παυλόπουλος 2011, 7). Το 1937 ο Δήμος Αθηναίων αναθέτει στον Φώτη Κόντογλου και τον Γιώργο Γουναρόπουλο τον τοιχογραφικό διάκοσμο του Δημαρχείου της Αθήνας στην πλατεία Κοτζιά, έργο του Παναγιώτη Κάλκου. Στο εικονογραφικό πρόγραμμα της αίθουσας συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου έκτασης 113 τετραγωνικών μέτρων, ο Γουναρόπουλος διατρέχει όλες τις μεγάλες στιγμές της ιστορίας της πόλης της Αθήνας και των προσωπικοτήτων της. Στην ενότητα των Περσικών Πολέμων δεσπόζει η τοιχογραφία

Εικ. 2. Christopher Wordsworth, *La Grèce pittoresque et historique* (Παρίσι 1841), 77: «Τα αθηναϊκά πλοία αναχωρούν για τη Σαλαμίνα».

Fig. 2. Christopher Wordsworth, *La Grèce pittoresque et historique* (Paris 1841), 77: "Athenian ships sail out to Salamis".

with vivid representations natural Greek landscape attractions, usually imaginary. Furthermore, they produced large numbers of engravings contributing to a historical reference to places, such as the site of Salamis. The touching moment of separation during the departure of the Athenians aboard their ships heading to Salamis, as depicted in an 1841 engraving, is a prelude to the tough naval confrontation during the sea battle (fig. 2). In Europe, the painting of the Academies drew inspiration from the theatres of momentous battles through characteristic accounts that invoked from oblivion atmospheric images of the haze and the clutter of the fight. In the context of this particular subject matter, the historical representations of the naval battle of Salamis also appeared in illustrations of Ancient History books, such as the one by the British artist Walter Crane, that stood away from the pompous and pretentious style of the Academic Schools (fig. 3). In Greece, the painter and engraver Agenor Asteriades drew the map of the straits of Salamis with the Greek and Persian ships deployed for the textbook by Ioannis Papastavrou, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος. Από των Μηδικών Πολέμων μέχρι του θανάτου του Μ. Αλεξάνδρου* (History of Ancient Greece. From the Persian Wars to the death of Alexander the Great) (Athens 1940) (Pavlopoulos 2011, 7). In 1937, the Municipality of Athens commissioned Fotis Kontoglou and Giorgios Gounaropoulos to decorate with murals the City Hall in Kotzia square, built by Panagis Kalkos. The Conference Hall of the Municipal Council, that covers an area of 113 sq.m., was adorned by Gounaropoulos with all the great moments in the history of the city of Athens and its great figures. The mural depicting the battle of Salamis dominates in the section of

Εικ. 3. Mary Macgregor, *The Story of Greece: Told to Boys and Girls* (Λονδίνο 1914): «Πλοίο εμβολίζει πλοίο...» (εικονογράφηση Walter Crane).
Fig. 3. Mary Macgregor, *The Story of Greece: Told to Boys and Girls* (London 1914): "Ship dashed against ship..." (illustration by Walter Crane).

Εικ. 4. Γιώργος Γουναρόπουλος, *Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας* (1937-9). Αθήνα, Δημαρχιακό Μέγαρο, αίθουσα συνεδριάσεων Δημοτικού Συμβουλίου.
Fig. 4. Giorgos Gounaropoulos, *The Battle of Salamis* (1937-9). Athens, City Hall, Conference Room of the Municipal Council.

της Ναυμαχίας της Σαλαμίνας με το ονειρώδες και αιθέριο ύφος του ζωγράφου, που το επιτυγχάνει αναμειγνύοντας χρώματα λαδιού με κερί (εικ. 4). Το 1987 ο Πειραιώτης ζωγράφος και γλύπτης Τάκης Παρλαβάντζας δημιουργεί μια εντυπωσιακή υαλογραφία στον πρώτο όροφο του Δημαρχείου της Αθήνας με το ομώνυμο θέμα της Ναυμαχίας (Λιάπη 2019, 46).

Μια ανεπάντευτη καλλιτεχνική συνάντηση συνέβη γύρω στο 1957, με πρωτοβουλία του αρχιτέκτονα Δημήτρη Φατούρου και του εικαστικού Γιάννη Μόραλη. Στην πρόταση του Φατούρου για την εικονογράφηση του εστιατορίου της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων στο Πειραιά, ο Μόραλης ως καθηγητής τότε της Σχολής Καλών Τεχνών ανταποκρίθηκε πρόθυμα. Επέλεξε τέσσερεις νέους φοιτητές του, τους Κώστα Τσόκλη, Χρίστο Καρά, Βασίλη Γκρόζα και Κωνσταντίνο Καραχάλιο, για να ζωγραφίσουν έργα στα οριζόντια δοκάρια του κτιρίου του νέου εστιατορίου της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων. Πράγματι, σε μεγάλους καμβάδες απεικόνισαν ιστορικά θέματα από την ελληνική ιστορία, σχετιζόμενα με το ναυτικό, μεταξύ αυτών, το έργο του Χρίστου Καρά, *Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας* (εικ. 5).

Σε όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα, το Ελληνικό κράτος αποτίει φόρο τιμής στη σημαντική αυτή ναυτική μάχη. Αναμνηστικά γραμματόσημα σχεδιάζονται με το ομώνυμο θέμα, βασισμένα σε γνωστούς πίνακες ζωγραφικής, και τυπώνονται στο τυπογραφείο Ασπιώτη ΕΛΚΑ στην Αθήνα. Στο γραμματόσημο των 2 δραχμών του 1937 από την έκδοση «Ιστορική» που σχεδιάστηκε από το Δημήτριο Μπισκίνη αποδίδεται μικρογραφικά το έργο του Γερμανού ζωγράφου Wilhelm von Kaulbach, *Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας* (1868) (εικ. 6), ενώ στο γραμματόσημο των 6 δραχμών του 1969 από την έκδοση «Ελλάς και Θάλασσα» που σχεδιάστηκε από τον Παναγιώτη Γράββαλο αναπαράγεται το έργο του Κωνσταντίνου Βολανάκη, *Ναυμαχία της Σαλαμίνας* (1882) (εικ. 7) (Παυλόπουλος 2011, 6). Ομοίως σε νομισματικές κοπές και εκδόσεις χαρτονομισμάτων παρουσιάζονται εικονιστικοί τύποι από το ένδοξο ιστορικό γεγονός, με την προσωπογραφία του Θεμιστοκλή και τη διάσημη τρίηρη να επαναπροσδιορίζονται ως εμβληματικά σύμβολα του νεοελληνικού κράτους. Ειδικά, στο πλαίσιο του Νομισματικού Προγράμματος για το 2020 του

the Persian Wars, executed in the dreamy and ethereal style of the painter who achieved the effect by mixing oil with wax (fig. 4). In 1987, the painter and sculptor Takis Parlavantzias of Piraeus created an impressive stained-glass design on the first floor of the Athens City Hall representing the Naval battle (Λιάπη 2019, 46).

An unexpected artistic meeting occurred in 1957 at the initiative of the architect Dimitrios Fatouros and the visual artist Yiannis Moralis. When Fatouros suggested to decorate the dining hall at the Hellenic Naval Academy in Piraeus Moralis, then professor at the Athens School of Fine Arts, responded willingly. He selected four young students, Kostas Tsoklis, Christos Karas, Vassilis Grozas and Konstantinos Karachalios, to paint along the horizontal beams of the building that housed the new dining hall at the Hellenic Naval Academy. Indeed, they depicted on large canvases themes from Greek history associated with the navy, among them Christos Karas's work entitled *The Battle of Salamis* (fig. 5).

Throughout the 20th century, the Greek state paid tribute to this significant naval battle. Commemorative stamps bore designs with the Salamis theme based on well-known paintings and were printed at the Aspioti ELKA printing house in Athens. The 2-drachma stamp printed in 1937 as part of the "Historical" series was designed by Dimitrios Mpiskinis and depicted the work by Wilhelm von Kaulbach *Sea Battle at Salamis* (1868) (fig. 6). The 6-drachma stamp printed in 1969 as part of the "Greece and the Sea" series was designed by Panagiotis Gravvalos and depicted the work by Konstantinos Volanakis *The Battle of Salamis* (1882) (fig. 7) (Παυλόπουλος 2011, 6). Likewise, pictorial types from the celebrated historical event are depicted on numismatic issues and banknotes, where the portrait of Themistocles and the famous trireme are redefined as emblematic symbols of the Modern Greek state. More specifically, in the context of the 2020 Numismatic Programme of the Hellenic Ministry of

Εικ. 5. Χρίστος Καράς, *Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας* (1957). Πειραιάς, Σχολή Ναυτικών Δοκίμων.
Fig. 5. Christos Karas, *The Battle of Salamis* (1957). Piraeus, Hellenic Naval Academy.

Εικ. 6. Γραμματόσημο 2 δραχμών, έκδοση «Ιστορική» (1937).
Fig. 6. 2-drachma stamp, series "Historical" (1937).

Εικ. 7. Γραμματόσημο 6 δραχμών, έκδοση «Ελλάς και Θάλασσα» (1969).
Fig. 7. 6-drachma stamp, series "Greece and the Sea" (1969).

Υπουργείου Οικονομικών και της Τράπεζας της Ελλάδας για τον εορτασμό της επετείου των δύομισι αιώνων από τη Σαλαμίνα και τις Θερμοπύλες κυκλοφορεί αργυρό νόμισμα, ονομαστικής αξίας 10 Ευρώ και την επιγραφή «2.500 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ» στην οπίσθια όψη.

Στις ιδιαίτερες συνθήκες που διαμορφώνονται κατά την εγκαθίδρυση δικτατοριών, η στείρα υιοθέτηση συνθημάτων, όπως η επιστροφή στην παράδοση και τις ρίζες και η αναζήτηση διαχρονικών συμβόλων αποκτούν ένα συντηρητικό χαρακτήρα, και λειτουργούν ταυτόχρονα ως διδακτικά μέσα και υπομνηματικά της ιστορίας του έθνους (Καραϊσκού 2001, 91). Οι νίκες του Μαραθώνα, της Σαλαμίνας και των Πλαταιών ως θρίαμβοι στην παγκόσμια ιστορία, χρησιμοποιούνται ιδιαίτερα την περίοδο της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών (1967-1974) ως εθνικιστικοί μύθοι του «άλλου», πάνω στους οποίους εδραιώνονται μηχανισμοί εξουσίας και ελέγχου. Δύο δημόσια γλυπτά έργα του 20ου αιώνα, πρώτα αφιερωμένα στο ιστορικό γεγονός ανήκουν στο είδος της γλυπτικής γλώσσας, που δεν εκφεύγει των ορίων του ακαδημαϊκού ιδιώματος και της φυσιοκρατικής απόδοσης. Το πρώτο είναι ο ορειχάλκινος ανδριάντας του Θεμιστοκλή του γλύπτη Νικόλαου Παυλόπουλου (Νικόλας), που είναι τοποθετημένος στη μικρή πλατεία, επέκταση του Τινάνειου ή Θεμιστόκλειου Κήπου στον Πειραιά (εικ. 8). Το δεύτερο έργο είναι το ορειχάλκινο μνημείο των Σαλαμινομάχων του γλύπτη Αχιλλέα Βασιλείου, το οποίο έχει στηθεί στην Κυνόσουρα της Σαλαμίνας. Η σύνθεση παρουσιάζει δύο πολεμιστές πάνω σε πλήρη τριήρους, που εφορμούν ενάντια στον εχθρό, εύρωστοι και ρωμαλέοι (εικ. 9). Σε μια διαφορετική προσέγγιση, η μάχιμη παρουσία τους τείνει να αποτελεί εξίσου ισχυρή αντίσταση απέναντι στο υποβαθμισμένο βιομηχανικό τοπίο της σύγχρονης Σαλαμίνας.

Ο 21ος αιώνας προσανατολίζεται σε μια άλλη διαχείριση του ιστορικού γεγονότος, του αρχαιολογικού τοπίου, αλλά και της μνήμης. Οι ψηφιακές τεχνολογίες και το διαδίκτυο εισάγουν τον επισκέπτη σε εικονικά περιβάλλοντα αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας, που τον καθιστούν κοινωνό με ολιστικό τρόπο, μέσω προσομοιώσεων αναπαραστάσεων και μοντελοποιήσεων, καθώς και εφαρμογών επαυξημένης πραγματικότητας. Η ναυμαχία της Σαλαμίνας ζωντανεύει σήμερα μέσα από εικονικές ψηφιακές αναπαραστάσεις, διαδραστικούς χάρτες και video games που κερδίζουν συνεχώς έδαφος σε όλες τις ηλικίες, και εκπαιδεύουν με επιτυχία τις νεότερες γενιές.

Η σκυτάλη παραδίδεται στον εικαστικό προάγγελο της έκθεσης του Νομισματικού Μουσείου «Σαλαμίνα 2020. 2500 Έτη Φωτός», το στιβαρό έργο του γλύπτη Στέλιου Γαβαλά. Η δύναμη της θάλασσας που ξεπροβάλλει μέσα από το τιμητικό μύρτινο στεφάνι, και η ακολουθία ονομάτων των συμμαχικών πόλεων που αγωνίστηκαν από κοινού στην ιστορική ναυμαχία συγκεντρώνονται στο μάτι του θεατή, ως συγκοινωνούντα δοχεία υψηλών ιδανικών. Ακολουθεί η προσωπική γραφή του ζωγράφου Κωνσταντίνου Παπαμιχαλόπουλου, όπως αποδίδεται εικαστικά με τη γραφιστική απεικόνιση επεισοδίων της Ναυμαχίας της Σαλαμίνας στα επτά έργα της έκθεσης και το αυτοαναφορικό κείμενο του καλλιτέχνη που τα συνοδεύει. Μια φρέσκια και τολμηρή αποτύπωση του ναυτικού γεγονότος σε πλατιές επιφάνειες σαν σανίδες των αρχαίων τριηρών της ναυμαχίας, μια σύγχρονη στρωματογραφία πολιτισμικής μνήμης και ταυτότητας ιστορικής συνέχειας.

Εικ. 8. Νικόλαος Παυλόπουλος (Νικόλας), Θεμιστοκλής (1976). Πειραιάς, Ακτή Μιαούλη, Τινάνειος Κήπος.

Fig. 8. Nikolaos Pavlopoulos (Nikolas), Themistocles (1976). Piraeus, Miaouli Shore, Tinaneios Gardens.

Finance and the Bank of Greece, a 10€ silver coin was issued to celebrate the 2500 year anniversary of Salamis and Thermopylae bearing on the obverse the legend “2.500 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ” (2500 YEARS FROM THE BATTLE OF SALAMIS).

In the special conditions formed during the establishment of dictatorships, the unimaginative adoption of slogans, such as the return to traditions and the search for timeless symbols acquire a conservative tone operating both as educational means and a reminder of the nation's history (Καραϊσκού 2001, 91). The victories at Marathon, Salamis and Platea as triumphs in world history were used, particularly during the Regime of the Colonels (Junta) (1967-1974), as nationalistic myths of the “other” upon which the mechanisms of power and control were secured. Two public sculpture works of the 20th century, monuments dedicated to the historical event belong to the form of sculptural language that does not deviate beyond the academic vernacular and the naturalistic representation. The first is the bronze statue of Themistocles by the sculptor Nikolaos Pavlopoulos (Nikolas) erected in the small square that extends from the Tinaneios or Themistoclean Gardens in Piraeus (fig. 8). The second work is the bronze monument of the *Salamian Fighters* by Achilleas Vasileiou set up at Kynosoura on Salamis. The composition represents two strong and powerful hoplites aboard the prow of a trireme attacking the enemy (fig. 9). However, on a different approach their fighting presence could be perceived as a strong opposition to the deprived industrial landscape of modern-day Salamis.

Twenty-first century moves towards a different treatment of the historical event, the archaeological site as well as its remembrance. Digital technology and the Internet introduce the visitor to virtual environments of interaction and communication making one participant in a holistic way by means of simulating reconstructions and modelling in addition to augmented reality applications. Nowadays, the naval battle of Salamis comes to life through virtual digital representations, interactive maps and videogames which are constantly gaining ground at all age groups while successfully educating the younger generations.

Finally, the baton is handed over to the robust work by the sculptor Stelios Gavalas, the visual forerunner of the exhibition at the Numismatic Museum of Athens entitled “Salamis 2020. 2500 Years of Light”. The power of the sea emerging from the honorary myrtle wreath and the sequence of the names of the allied cities that fought together at the momentous battle unite in the eyes of the spectator as means of communicating high ideals. This work is followed by the painter Konstantinos Papamichalopoulos and his personal interpretation through the visual rendering in graphic design of scenes from the battle of Salamis in seven works in display and the accompanying self-referring text by the artist himself. It is a novel and bold depiction of the naval event on wide surfaces reminiscent of the planks of the ancient triremes that fought in the battle, a contemporary stratigraphy of cultural memory and identity of historical continuity.

Εικ. 9. Αχιλλέας Βασιλείου, *Οι Σαλαμινομάχοι* (2006).
Κυνόσουρα Σαλαμίνας.
Fig. 9. Achilleas Vasileiou, *The Salamian Fighters*
(2006). Kynosoura, Salamis.

Γιάννης Κολοκοτρώνης
Yannis Kolokotronis

Στέλιου Γαβαλά
Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας 2020
The Battle of Salamis 2020
by Stelios Gavalas

Στο *Θάλασσα: η αρχαιότητα της γεωγραφίας* ο ποιητής Νίκος Καρούζος επισήμαινε «...Τι σύνολα συνωστιζονται στα ευλύγιστα του Νηρέα τα βάρραθρα / τι σύνολα διαπρέπουν έρημα κι αλάλητα / στη μονοκόμματη σιγή στ' αζήλωτα τα βάθια...». Το 2001 ο Στέλιος Γαβαλάς στην ποιητική σειρά έργων με τίτλο *παρά θιν αλός* (γκαλερί Έκφραση) είχε παγιδεύσει τη θάλασσα σε βαλίτσες, παλιά κασόνια, βάρκες και ταχυδρομικούς σάκους, σαν άλλοτε που ο Ξέρξης διέταξε τους στρατιώτες να μαστιγώσουν τη θάλασσα του Ελλεσπόντου. Δε θέλει πολύ, για να καταλάβει κάποιος που στέκει μπροστά στο νέο έργο του Γαβαλά αφιερωμένο στη νίκη των Σαλαμινομάχων -με το οποίο συμμετέχει στην επετειακή έκθεση *Σαλαμίς 2020. 2500 Έτη Φωτός* την ποιητική δομή μιας λιτής, απείριπτης τρισδιάστατης κατασκευής στο χώρο. Αυτή τη φορά η θάλασσα δεν είναι εγκλωβισμένη στα ουτοπικά ταξιδιάρικα όνειρα της νεότητάς του, τα *Φυλάκια Μνήμης*, όπως τα αποκαλούσε, αλλά ένα οπτικό ποίημα, ένα καταλάγιασμα σοφίας πάνω σ' ένα κοσμοϊστορικό γεγονός που διαμόρφωσε την ιστορία της Ευρωπαϊκής Ηπείρου, πριν δυόμισι χιλιάδες χρόνια.

Η σύλληψη του επετειακού έργου από τον πειραματιστή Στέλιο Γαβαλά, είναι περισσότερο από θαυμαστή! Η πολύχρονη εμπειρία του στη δημιουργία εκμαγείων από τα αρχαία πρότυπα παραμένει αληθινή πρόκληση στη διαλεκτική αρχαίου-σύγχρονου. Με οξυδέρκεια ο καλλιτέχνης αξιοποίησε μια κοινότητα συνήθεια, να κοιτάμε με απλανές βλέμμα την επιφάνεια της θάλασσας και να απολαμβάνουμε με ασφάλεια τα ραπίσματά της, όταν είναι αγριεμένη, πίσω από την προστατευτική καλύπτρα του φινιστρινιού. Δεν χρειάζονται λεπτομερείς ρεαλιστικές περιγραφές, ούτε πολύπλοκες σημασιολογικές ερμηνείες. Ο Γαβαλάς με τα λιτότερα μέσα: μια σκουριασμένη λαμαρίνα, ένα στρογγυλό γυαλί και μια βιντεοσκοπημένη λούπα φουρτουνιασμένης θάλασσας απογειώνει την εικονοπλαστική προσέγγιση του θέματος για να υπογραμμίσει ότι η ιστορική αλήθεια καταγεγραμμένη στη μνήμη της θάλασσας και στη γεωγραφία των βυθών της, βιώνεται υποσυνείδητα στο κοίταγμα της. Ο Αισχύλος στους *Πέρσες*, είχε φροντίσει οκτώ χρόνια μετά τη ναυμαχία, να αναδείξει τη βασανιστική τραγωδία των Περσών και να μπολιάσει με τη λυτρωτική νίκη το DNA των Ελλήνων. Σήμερα, το επετειακό φινιστρίνι του Γαβαλά, είναι ένα κυκλικό παράθυρο στην ιστορική μνήμη που περιβάλλεται από επιχρυσωμένο στεφάνι με άνθη μυρτιάς. Μέρος του έργου είναι και οι είκοσι μία πόλεις που συμμετείχαν με το στόλο τους στη ναυμαχία και χαραχτήκαν στην επιφάνεια της σκουριασμένης λαμαρίνας. Η

In his poem *The sea: the antiquity of geography* the poet Nikos Karouzos noted "What groups huddle in Nereus's shifting chasms / what groups excel solitary and voiceless / in the unbroken silence in the unchanging depths..." («...Τι σύνολα συνωστιζονται στα ευλύγιστα του Νηρέα τα βάρραθρα / τι σύνολα διαπρέπουν έρημα κι αλάλητα / στη μονοκόμματη σιγή στ' αζήλωτα τα βάθια...»). In 2001 Stelios Gavalas in his poetic series of works entitled *παρά θιν αλός* (*on the sea shore*) (Ekfrasi art gallery) had trapped the sea inside suitcases, old chests, boats and mailbags, like when Xerxes ordered his soldiers to whip the sea of Hellespont. It does not take much for one who stands in front of Gavalas's new work dedicated to the victory of the Salamis warriors -his participation to the anniversary exhibition *Salamis 2020. 2500 Years of Light*- to realise the poetic structure of a plain, subtle three-dimensional structure in space. This time, the sea is not confined in the utopian travel dreams of his youth, the *Shelters of Memory*, as he called them, rather is a visual poem, a serene wisdom on a world-changing event that shaped the history of the European continent two thousand years ago.

The conception of the anniversary work by Stelios Gavalas, a person who always experiments with novel ideas, commands more than admiration! His many years of experience in making casts from ancient models remains a true challenge in the dialogue between ancient and contemporary. The artist showing insight made good use of the ordinary habit of staring blankly at the surface of the sea and enjoying its slapping, when is turbulent, in safety behind the protective covering of a porthole. No detailed realistic descriptions are required nor complex semantic interpretations. Gavalas with the plainest of means: a rusty sheet metal, a round glass and a videotaped loop of a stormy sea, elevates the image-making approach of the theme in order to emphasize that the historical truth recorded in the sea's memory and its depths' geography is experienced subconsciously while looking at it. Aeschylus in *The Persians*, eight years after the naval battle, was interested in highlighting the harrowing tragedy of the Persians and implanting the DNA of the Greeks with the redeeming victory. Today, Gavalas's anniversary porthole constitutes a round window to the historical memory surrounded by a gold-plated myrtle wreath. The twenty one cities that participated with their fleet in the sea battle, their names inscribed on the rusty sheet metal surface, also comprise part of

πατίνα του χρόνου (σκουριά), ο κύκλος της ζωής (φινιστρίνη), το στοιχείο της φύσης (βιντεοσκοπημένη θάλασσα), η γραφή (χάραξη) συνθέτουν το περιεχόμενο ενός πρωτότυπου έργου που δεν μιμείται την Ιστορία αλλά ενισχύει την επίγνωσή μας από τις εναλλακτικές συγκινήσεις που προσφέρει η σύγχρονη τέχνη όταν την ξαναδιαβάζει.

the work. The patina of time (rust), the circle of life (porthole), the element of nature (videotaped sea), the writing (engraving) form the content of an original work that does not mimic History but rather, it reinforces our awareness through the alternative emotions generated by contemporary art when it reads it anew.

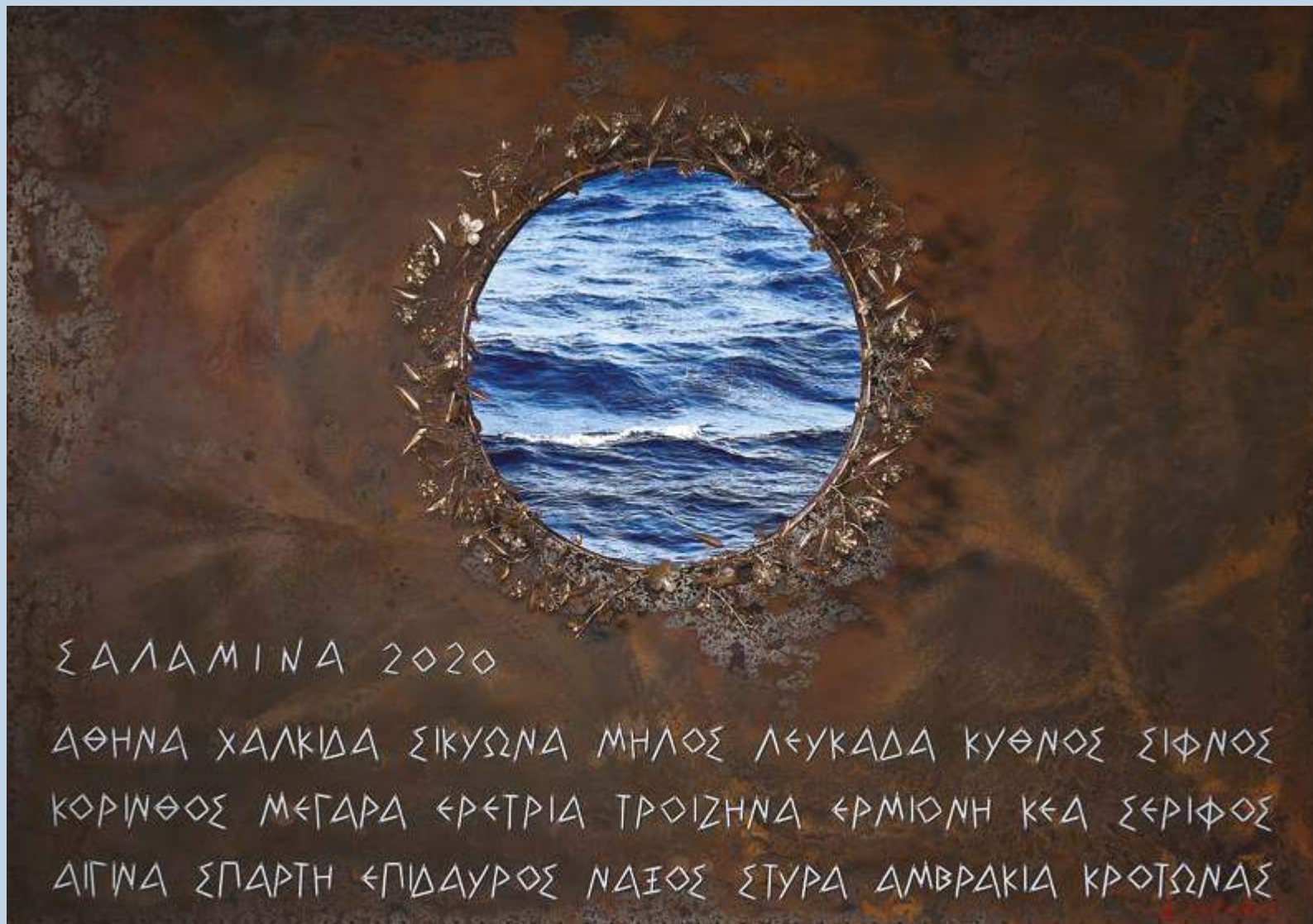

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1966. Σπούδασε γλυπτική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών με καθηγητές τους Γ. Νικολαΐδη και Θ. Παπαγιάννη. Παράλληλα φοίτησε στα Εργαστήρια εκμάγευσης, κεραμικής, ξυλογλυπτικής και μεταλλοτεχνίας. Το 1990 απέκτησε με Άριστα δίπλωμα στη γλυπτικής και δίπλωμα θεωρητικών σπουδών. Από το 1992 μέχρι το 1994 έζησε στο Σίδνεϋ της Αυστραλίας και πειραματίστηκε σε σύγχρονα υλικά για εκμαγεύσεις σε συνεργασία με τη Σχολή Καλών Τεχνών του Σίδνεϋ. Το 2001 εργάστηκε στην Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακροπόλεως σε εκμαγεύσεις για την αποκατάσταση του Παρθενώνα. Το 2006 διορίστηκε καλλιτεχνικός προϊστάμενος στο Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Έχει συνεργαστεί με το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, το Νομισματικό και το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο στην Αθήνα, καθώς και με τα Αρχαιολογικά Μουσεία Νεμέας, Κορίνθου και Ρόδου, όπου έχει εκμαιοήσει από αρχαία έργα. Έργα του βρίσκονται στη συλλογή της Εθνικής Πινακοθήκης και της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών στην Αθήνα, καθώς και σε ιδιωτικές συλλογές στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Έχει λάβει μέρος σε πολλές ατομικές και ομαδικές εκθέσεις. Το 2001 του απονεμήθηκε Βραβείο Γλυπτικής στην Μπιενάλε της Φλωρεντίας.

He was born in Athens, Greece in 1966. He studied at the School of Fine Arts in Athens where he majored in sculpture under the guidance of professors G. Nicolaidis and T. Papagiannis. At the same time, he studied the techniques of casting, ceramics, woodwork and metalwork. In 1990, he graduated with Honours in sculpture and theoretical studies. During the period 1992-1994, he lived in Sydney, Australia where he experimented with contemporary materials in casting in collaboration with the Sydney School of Arts. In 2001, he worked in the Acropolis Restoration Service in castings for the restoration of Parthenon. In 2006, he was appointed artistic director at the Fund of Archaeological Proceeds of the Ministry of Culture and Sports.

He has also collaborated with the National Archaeological Museum, the Numismatic Museum and the Byzantine and Christian Museum in Athens as well as the Archaeological Museums in Nemea, Corinth and Rhodes, where he has produced casts from original ancient artifacts. His work can be seen at the National Art Gallery of Athens, the Athens School of Fine Arts and in various galleries and private collections in Greece and abroad. He has participated in many solo and group exhibitions. In 2001, he received the Award for Sculpture at the Florence Biennale (International Biennial of Contemporary Art).

Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας, 2020

Σίδηρο, επιχρυσωμένος χαλκός, ακρυλικά, monitor
140 x 200 εκ.

The Naval Battle of Salamis, 2020

Iron, gold lated copper, acrylic, monitor
140 x 200 cm

Κωνσταντίνος Παπαμιχαλόπουλος
Konstantinos Paramichalopoulos

**Κωνσταντίνου
Παπαμιχαλόπουλου
Σαλαμής 2020**

Salamis 2020
by Konstantinos
Paramichalopoulos

Το 2020 η Ελλάδα γιορτάζει τα 2500 χρόνια από τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας (480 π.Χ.), την ανέλπιστη νίκη των Ελλήνων ενάντια στο στόλο της αχανούς περσικής αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών. Το άκουσμα του ονόματος της Σαλαμίνας εξακολουθεί να είναι συνώνυμο με τις αφηρημένες έννοιες «ελευθερία» και «απαρχή του Δυτικού Πολιτισμού».

Η Ναυμαχία της Σαλαμίνας, με περίπου 50000 νεκρούς, η μεγάλη πλειονότητα από την πλευρά των Περσών, ήταν και παραμένει μια από τις φονικότερες μάχες στην ιστορία των ναυμαχιών. Κατά τη συγκριτική καταγραφή του ιστορικού και κλασικιστή Victor Davis Hanson, στο στενό κόλπο της Σαλαμίνας χάθηκαν περισσότεροι μαχητές από όσους σκοτώθηκαν στη Ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571) –περί τους 30000 νεκρούς Οθωμανούς–, από τους 14000 Γάλλους και Ισπανούς πεσόντες κατά την ήττα τους στο Τραφάλγκαρ (1805), από τους 6784 νεκρούς των Βρετανών στη Ναυμαχία της Γιουτλάνδης (1916) ή από τους 2155 νεκρούς των Ιαπώνων στο Μίντγουεϊ (1942) (Hanson 2001).

Το γεγονός αυτό οφείλεται στη διορατικότητα του μέγιστου Θεμιστοκλή, ο οποίος, 10 χρόνια πριν από τη Ναυμαχία, και αμέσως μετά τη νίκη των Ελλήνων οπλιτών στη Μάχη του Μαραθώνα (490 π.Χ.), όχι μόνο πίεσε τους συμπολίτες του για την ανάγκη κατασκευής ενός τεράστιου στόλου, αλλά ταυτοχρόνως τους έπεισε να χρηματοδοτήσουν το εγχείρημα αυτό εξ ολοκλήρου από τα μεταλλεία του Λαυρίου, αντί να μοιράσουν τον άργυρο σαν επιδόματα στους πολίτες.

Όπως είχα γράψει και στον κατάλογο της έκθεσης *Zeus και Αθηνά* στο Αρχαιολογικό Μουσείο Τίνου, ο ελληνικός πολιτισμός δεν ήταν –και εξακολουθεί να μην είναι– μια παγιωμένη, μονολιθική έννοια, αναλλοίωτη στο χρόνο (Παπαμιχαλόπουλος 2019, 3). Σαν παράδειγμα αρκεί να αναλογιστεί κανείς τον ίδιο τον Παρθενώνα: δεν ήταν απλώς και μόνο ένας δωρικός ναός της κλασικής Αθήνας, στην πραγματικότητα ήταν η τρίτη κατά σειρά ανέγερση ναού στο ίδιο σημείο του Ιερού Βράχου.

Ακολουθώντας το παράδειγμα των Ελλήνων που, από τον 8ο έως τον 5ο αι. π.Χ. μετέπλασαν τα ανατολικά πρότυπα της Ασίας και της Αιγύπτου στο κατοπινό ελληνικό ιδίωμα της κλασικής περιόδου, και με τη μακρά πλέον εμπειρία των πρακτικών μεταπαραγωγής στη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία, εκδοχές μιας νέας εικονοποιίας του μέγιστου αυτού γεγονότος, της Ναυμαχίας της Σαλαμίνας, με τρόπους και εικονογραφικές λύσεις του 21ου αι., κάθε άλλο παρά ρηξικέλευθες και επαναστατικές μπορεί να θεωρηθούν (Bourriaud 2015).

In 2020, Greece celebrates the anniversary of the 2500 years since the Battle of Salamis (480 BC), the unexpected victory of the Greeks against the fleet of the vast Persian Empire of the Achaemenids. Upon hearing the name of Salamis, it is still thought as synonymous with the abstract concepts of “freedom” and “the beginning of Western Civilization”.

The Battle of Salamis of about 50,000 dead, almost all of them on the part of the Persians, was and still is one of the deadliest battles in the history of naval warfare. In the comparative record of the military historian and classicist Victor Davis Hanson, in the narrow bay of Salamis perished more than those killed in the Battle of Lepanto (Naupactus) (1571) –about 30,000 dead Ottomans– more than the 14,000 French and Spanish who died during their defeat at Trafalgar (1805), more than the 6784 British casualties in the Battle of Jutland (1916) or more than the 2155 Japanese deaths in Midway (1942) (Hanson 2001).

This is due to the insight of the great Themistocles who, 10 years before Salamis, and immediately after the victory of the Greek hoplites in the Battle of Marathon (490 BC), not only persuaded his fellow citizens into building a huge fleet, but at the same time convinced them to finance this project entirely from the Laurion mines, instead of distributing the silver as subsidies towards the citizenry.

As I had written in the catalogue of the exhibition *Zeus and Athena* for the Tenos Archaeological Museum, Greek culture was not –and still is not– a consolidated monolithic concept, frozen in time (Παπαμιχαλόπουλος 2019, 3). As an example, it is enough to consider the Parthenon itself: it was not simply a Doric temple of classical Athens; it was in fact the third consecutive attempt to build a temple at that specific point on top of the Sacred Rock.

Following the example of the Greeks who, from the 8th until the 5th cent. BC, remoulded the eastern models of Asia and Egypt into the later Greek idiom of the Classical period and with the long experience of, according to Nicolas Bourriaud, practices of postproduction in contemporary artistic creation, versions of a new imagery regarding this seminal event, the Battle of Salamis, in ways and iconographic solutions of the 21st cent., should not be considered radical and by no means revolutionary (Bourriaud 2015).

Κεντρικό έργο μου στην έκθεση του Νομισματικού Μουσείου είναι η *Υβρις του Ξέρξη*. Ο Ξέρξης, με τη μορφή μιας πτηνόμορφης ανθρώπινης μορφής, στέκει πάνω από μια ταραγμένη θάλασσα σε έναν Πύργο, σύμβολο του θρόνου του επί του όρους Αιγάλεω. Από εκεί ψηλά θαυμάζει έναν Πέτρινο Λέοντα, εξεικόνιση αυτού που ο βασιλιάς θεός φαντασιώνεται σαν την όψη της ισχύος του, η οποία θα αναδύεται μέσα από τη θάλασσα, έτοιμη να καταπνίξει και τις τελευταίες ικμάδες ελευθερίας των ελληνικών δυνάμεων, που απέμειναν εκτός των τειχών της λεηλατημένης και κατεστραμμένης πόλης των Αθηνών.

Στα αλλά δύο έργα απεικονίζονται από την μια οι *Πέρσες* και από την άλλη οι *Έλληνες*. Οι μεν Πέρσες παρουσιάζονται σαν ένας λυσσώδης και αφρίζων θίασος τριών μορφών με όψεις γοργονίων και άλλων τερατόμορφων θηρίων της Ανατολής, με έντονο το Διονυσιακό στοιχείο. Οι δε Έλληνες παρουσιάζονται ως η Απολλώνια αντίστιξη στο ταμπλό των Περσών, αναδυόμενοι μέσα από τη θάλασσα που έφερε τη νίκη. Στις υβριδικές μορφές των Ελλήνων απεικονίζεται η διαχρονία του ελληνικού πολιτισμού: η πρώτη μορφή είναι ένα amalgam σπαραγμάτων ελληνικής κεφαλής της κλασικής αρχαιότητας επάνω σε ρωμαϊκό θώρακα στρατηλάτη, η δεύτερη είναι ένα σύμπλεγμα βυζαντινού κορμού και ενός προσώπου από τα γλυπτά των μαχητών της Αφαιάς, που βρίσκονται στη Γλυπτοθήκη του Μονάχου. Τέλος, η τρίτη από τα δεξιά είναι μια συναρμογή του προσώπου μιας από τις Κόρες του Μουσείου Ακρόπολης σε μια μορφή ενδεδυμένη με τη φέρμελη των Ευζώνων.

Το τέταρτο έργο είναι το πανόραμα μιας ταραγμένης θάλασσας την οποία διασχίζει σχεδόν σε όλο της το μήκος ένας Δράκος της Ανατολής στην κεφαλή του οποίου στέκει θριαμβευτικά μία αρχαία ελληνική υβριδική μορφή, μία επί του εξ Ανατολών πανίσχυρου εισβολέα Νίκη της «Νέας Εποχής». Το πέμπτο έργο αποτελεί μια αυτοπροσωπογραφία μου, που αποδίδει το Θεμιστοκλή, τον αρχιτέκτονα της νίκης. Στη σειρά αυτή των έργων μου για την έκθεση που δοξάζει τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας, εξεικονίζονται ως σύμβολα πλέον η ζωτική ακμή, η μεσημβρία, το απόγειο της σοφίας, της ισχύος και του κάλλους του ανθρώπινου βίου.

Τέλος, στο καταληκτικό σκέλος της έκθεσης, παρουσιάζονται δύο κορμοί πεσόντων που στέκουν ο ένας πλάι στον άλλον σαν νεκρικά μνημεία, σαν σύγχρονες εκδοχές του προτύπου της ταφικής στήλης. Προτείνω τους δύο αυτούς ζωγραφιστούς κορμούς επίσης και σαν ένα είδος πορτρέτου Φαγιούμ, πλην όμως άνευ προσώπου.

My main work in the exhibition at the Numismatic Museum will be *Xerxes's Hubris*. Xerxes, in the form of a bird-shaped humanlike figure, stands over a turbulent sea upon a Tower, a symbol of his throne on Mount Aigaleo. From this Tower he admires a Stone Lion, depicting what the god/king imagines as the representation of his power, which emerges from the sea, ready to suffocate the last remaining sparks of freedom of the Greek forces still left outside the walls of the looted and destroyed city of Athens.

In the other two works, the *Persians* are depicted on one side and the *Greeks* on the other. The Persians are presented as a fierce and raving troupe of three figures with the likenesses of Gorgon and other monstrous beasts of the East, and the preeminence of the Dionysiac element. The Greeks are presented as the Apollonian counterpoint to the Persian tableau, emerging from the very sea that brought victory. The hybrid forms of the Greeks depict the timelessness of Greek culture: the first is an amalgam of fragments of a Greek statue's head of Classical antiquity upon a Roman military armored bust. The second is a grouping of a Byzantine figure with one of the marble heads in the sculptures of the warriors of Aphaea in the Munich Glyptothek. Finally, the third from the right is an assemblage of the face of one of the Korai of the Acropolis Museum onto a torso that is clad in the *Fermeli* of the *Evzones*.

The fourth work is a panorama of a turbulent sea that in almost the whole of its entirety is crossed by a Dragon of the East on whose head an ancient Greek hybrid form triumphantly stands - a New Age *Nike* striding atop the supremely powerful invader from the Orient. My fifth work of the exhibition is a self-portrait as Themistocles, the architect of victory. In this series of works for the exhibition dedicated to the Battle of Salamis, the vital prosperity, the Meridien, the apogee of wisdom, of power and of beauty in human life are all, here and now, depicted as prominent symbols.

Finally, in the last part of the exhibition, two torsos of the fallen dead are presented, standing side by side as burial monuments, as modern versions of the funerary *stele*. It is also my proposition that these two painted torsos are a kind of Fayum, whose heads are forever missing.

Of particular interest are the depictions of battles upon the Roman busts,

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απεικονίσεις μαχών επί των ρωμαϊκών θωράκων, καθώς και τα ένθετα μικρογραφημένα κοσμήματα, όλα ένα είδος εικόνων εντός εικόνων που φέρνουν στο νου τον τρόπο της βυζαντινής εικονογραφίας, των *comics* ή ακόμη και των αλληπάλληλων και αλληλεπικαλυπτόμενων παραθύρων στις σύγχρονες επιφάνειες εργασίας, στα *desktops* των υπολογιστών μας και στο κεκορεσμένο τοπίο-κουκούλι οθονών εντός του οποίου έχουμε περικλείσει τους εαυτούς μας.

Οι επτά αυτές δημιουργίες μου, σε διάλογο με τα αρχαία τεκμήρια και τους θησαυρούς του Νομισματικού Μουσείου στην Αθήνα, πρέπει να ιδωθούν σαν λογικά επακόλουθα, σαν συνεπείς απεικονιστικές εκδοχές των αρχαϊκών, ρωμαϊκών και βυζαντινών προτύπων τους, όπως αυτά αποθησαυρίζονται παντού στα μουσεία μας. Ιδίως στα νομίσματα που ανήκουν στις πλούσιες συλλογές του *Iliou Melathron* και σε αυτήν τη συνύπαρξη γραμμάτων, εικόνων και συμβόλων, τα αναγνωρίζει κανείς σαν ένα είδος *comics avant la lettre*, σαν ένα προπομπό αυτού του υβριδικού μορφώματος του νεότερου λαϊκού πολιτισμού.

Πλιν όμως, ως έργα ζωγραφικής, είναι εξίσου συνεπή και με τη λόγια μακράιωνα ελληνική παράδοση από την οποία εμπνεύστηκαν αλλά και με τις κατά κάποιον τρόπον εξωελληνικές επιρροές τους, σύμφωνα πάντοτε με τον πνεύμα της ποπ κουλτούρας, των *comics*, των *zines* και των βιντεοπαιχνιδιών της σύγχρονης εποχής.

Ως τέτοιες, σας διαβεβαιώ, δημιουργήθηκαν!

as well as the inlaid miniature ornaments, all a kind of images within images, that bring to mind the way Byzantine iconography, comics or even successive and overlapping tabs and windows upon the desktops of our computers and in the saturated landscape-cocoon of screens within which we have encased ourselves.

These seven paintings, in a dialogue with the ancient tokens and the treasures of the Numismatic Museum in Athens must be seen as logical consequences, as consistent depicting versions of their Archaic, Roman and Byzantine archetypes, as they are all housed safely everywhere in our Museums. Especially on the coins that belong to the rich collections of the *Iliou Melathron* and in this coexistence of letters, images and symbols, one recognizes in these coins a kind of comics *avant la lettre*, as a precursor of this hybrid formation of modern popular culture.

However, as paintings, they are equally consistent with both the scholarly centuries-old Greek tradition from which they were inspired but also with their non-Greek influences, always in line with the spirit of the popular culture of comics, zines and video games of today.

As such, I assure you, they were created.

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1975. Σπούδασε ζωγραφική και χαρακτική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών. Το 2014 απέκτησε από την ίδια σχολή μεταπτυχιακό τίτλο στο πρόγραμμα «Ψηφιακές Μορφές Τέχνης». Από το 2016 είναι υποψήφιος διδάκτωρ στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Εκδίδει *comics* και *zines* από το 2000. Συνεργάζεται με την *Athens Review of Books* και με την Ολλανδική *De Groene Amsterdammer*. Έργα του υπάρχουν σε ιδιωτικές & δημόσιες συλλογές Ελλάδος και εξωτερικού.

Οι πιο πρόσφατες ατομικές του εκθέσεις είναι: «Το Μεγάλο Χρυσό Δωμάτιο» που έλαβε χώρα στο Λουτρό των Αέριδων του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης (νυν Μουσείο Νεώτερου Ελληνικού Πολιτισμού) στην Πλάκα (2015), «Τάλως - Αναπαραστάσεις του Τεχνητού Ανθρώπου» στο Café του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (2016), «Ισχύς μου η Αγάπη του Λαού», που φιλοξενήθηκε στη λαογραφική πτέρυγα του Μουσείου Βορρέ (2017) και «Ζευς και Αθηνά», που παρουσιάστηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Τήνου, σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων (2019).

Born 1975 in Athens, Greece. Studied painting and printmaking in the Athens School of Fine Arts. In 2014 he graduated from the Digital Art Forms postgraduate program (ASFA). Since 2016 he is a doctoral candidate at the Panteion University. He is publishing comics and zines since 2000. He is the cover artist of the *Athens Review of Books* and a freelance illustrator at the Dutch weekly *De Groene Amsterdammer*. His works belong in public and private collections in Greece and abroad.

His more recent solo shows are: “The Great Golden Room” at the Bath House of the Winds of the Museum of Greek Folk Art (currently part of the Museum of Modern Greek Culture), “Talos - Depictions of the Artificial Man” at the café of the National Archaeological Museum in Athens (2015), “My Power Lies with the Love of the People” at the Vorres Museum (2017) and “Zeus and Athena”, presented at the Tenos Archaeological Museum in collaboration with the Ephorate of Antiquities of Cyclades (2019).

Η Ύβρις του Ξέρξη

2020

Μελάνι αυγοτέμπερα
και φύλλο χρυσού σε ξύλο,
90 x 200 εκ.

The Hubris of Xerxes

2020

Ink, egg-tempera
and gold leaf on panel,
90 x 200 cm

Οι Έλληνες

2020

Μελάνι, αυγοτέμπερα
και φύλλο χρυσού σε ξύλο,
40 x 145 εκ.

The Greeks

2020

Ink, egg-tempera
and gold leaf on panel,
40 x 145 cm

Οι Πέρσες

2020

Μελάνι, αυγοτέμπερα
και φύλλο χρυσού σε ξύλο,
40 x 145 εκ.

The Persians

2020

Ink, egg-tempera
and gold leaf on panel,
40 x 145 cm

Νικητής και Δράκος

2019

Μελάνι, αυγοτέμπερα
και φύλλο χρυσού σε ξύλο,
20 x 150 εκ.

Victor and Dragon

2019

Ink, egg-tempera
and gold leaf on panel,
20 x 150 cm

**Αυτοπροσωπογραφία
ως Θεμιστοκλής**

2020
Μελάνι, αυγοτέμπερα
και φύλλο χρυσού σε ξύλο,
110 x 60 εκ.

**Self-portrait
as Themistocles**

2020
Ink, egg-tempera
and gold leaf on panel,
110 x 60 cm

Κορμός Τεθνεώτος Ι

2019

Μελάνι, αυγοτέμπερα
και φύλλο χρυσού σε ξύλο,
75 x 20 εκ.

Body of the Deceased I

2019

Ink, egg-tempera
and gold leaf on panel,
75 x 20 cm

Κορμός Τεθνεώτος ΙΙ

2019

Μελάνι, αυγοτέμπερα
και φύλλο χρυσού σε ξύλο,
75 x 20 εκ.

Body of the Deceased II

2019

Ink, egg-tempera
and gold leaf on panel,
75 x 20 cm

Amandry – Hurter – Bérend (eds) 1999

Amandry, M. – Hurter, S – D. Bérend, D. (eds). *Travaux de numismatique grecque offerts à Georges Le Rider*, London 1999.

Amendola 2016

Amendola, St. "Il mare nemico di Serse: i 'Persiani' di Eschilo e 'Die Seeschlacht bei Salamis' di Kaulbach": St. Amendola – G. Pace (eds), *Charis. Studi offerti a Paola Volpe dai suoi allievi*, Trieste 2016, 23-54.

Afram 2012

Afram, M. "The coinage of the Persian Empire": Metcalf (ed.) 2012, 61-87.

Ashton 1986

Ashton, R. H. J. "Rhodian bronze coinage and the earthquake of 229-226 BC", *The Numismatic Chronicle* 146 (1986), 1-18.

Assenmaker 2007

Assenmaker, P. "CAESAR DIVI F et IMP CAESAR. De la difficulté de dater émissions monétaire": G. Moucharte – M. B. Borba Florenzano – F. de Callatay – P. Marchetti – L. Smoldern – P. Yannopoulos (eds), *Liber Amicorum Tony Hackens*, Numismatica Louvaniensia 20, Louvain-la-Neuve 2007, 159-177.

Assenmaker 2008

Assenmaker, P. "Monnayage et idéologie dans les années de Nauloque et l'Actium", *Revue belge de numismatique et de sigillographie* 154 (2008), 55-85.

Babelon 1907a

Babelon, E. *Traité des monnaies grecques et romaines II: Description historique 1: Comprenant les monnaies grecques depuis les origines jusqu'aux guerres médiques*, Paris 1907.

Babelon 1907b

Babelon, E. "La stylis, attribut naval sur les monnaies", *Revue numismatique* 4ème série 11 (1907), 1-39.

Barron 1966

Barron, J. P. *The Silver Coins of Samos*, London 1966.

Baslez 1989

Baslez, M. F. "La circulation et le rôle des dariques en Grèce d'Europe à la fin du Ve et au IVe siècles. Apport des inscriptions phéniciennes et grecques": Descat (ed.) 1989, 237-246.

BCD Euboa

Münzen von Euboa. Sammlung BCD, Numismatik Lanz, Auktion 111 (25/11/2002), München.

BCD Peloponnesos

Coins of Peloponnesos. The BCD Collection, LHS Numismatics LTD, Auction 96 (09/05/2006), Zurich.

Bellinger 1963

Bellinger, A. R. *Essays on the Coinage of Alexander the Great*, Numismatic Studies 11, New York 1963.

Betlyon 1976

Betlyon, J. W. "A new chronology for the pre-Alexandrine coinage of Sidon", *American Numismatic Society Museum News* 21 (1976): 11-35.

Betlyon 1980

Betlyon, J. W. *The Coinage and Mints of Phoenicia: The Pre-Alexandrine Period*, *Harvard Semitic Monographs* 26, California 1980.

Betlyon 2019

Betlyon, J. W. "Coins": C. López-Ruiz – B. R. Doak (eds), *Oxford Handbook of the Phoenician and Punic Mediterranean*, Oxford 2019, 385-400.

Biedermann 2016

Biedermann, D. "Sterne in der Münzprägung der römischen Republic: Zur Mehrdeutigkeit eines Symbol": J. Nollé – Chr. Von Moch (eds), *Neue Forschungen zur Münzprägung der Römischen Republik, Beiträge zum internationalen Kolloquium im Residenzschloss Dresden 19. -21. Juni 2014*, *Nomismata* 8, Bonn 2016, 145-172.

Βλάχος 2016

Βλάχος, Μ. Βολανάκης, Αθήνα 2016.

Brenne 1994

Brenne, St. "Ostraka and the process of Ostrakophori": W. D. E. Coulson – O. Palagia – T. L. Shear Jr – H. A. Shapiro – F. J. Frost (eds), *The Archaeology of Athens and Attica under the Democracy: Proceedings of an International Conference Celebrating 2500 Years since the Birth of Democracy in Greece, Held at the American School of Classical Studies at Athens, December 4-6, 1992*, Oxford 1994, 13-24.

Brenne 2001

Brenne, St. *Ostrakismos und Prominenz in Athen: attische Bürger des 5. Jhs. v. Chr. auf den Ostraka*, *Tyche Supplement* 3, Wien 2001.

Brenne 2002

Brenne, St. "Herodot 8,79,1 (ca. 448-424 v. Chr.): Die Ostrakisierung des Aristoteles (482 v. Chr.) und seine Rückkehr am Vorabend der Schlacht von Salamis (480 v. Chr.): P. Siewert (ed.), *Ostrakismos-Testimonien I, Historia Einzelschrift* 155, Stuttgart 2002, 193-204.

Brenne 2018

Brenne, St. *Kerameikos XX: Die Ostraka vom Kerameikos I-II*, Wiesbaden 2018.

Broneer 1938

Broneer, O. "Excavations on the North Slope of the Acropolis 1937", *Hesperia* 7.2 (1938), 161-263.

Bourriaud 2015

Bourriaud, N. *Μεταπαραγωγή, μετάφραση Δ. Γκινσοάτης*, Αθήνα 2015.

Cahn – Gerin 1988

Cahn, H. A. – Gerin, D. "Themistocles at Magnesia", *The Numismatic Chronicle* 148 (1988), 13-20.

Caccamo Caltabiano – Radici Colace 1985

Caccamo Caltabiano, M. – Radici Colace, P. "Argyria eydokimon (Pollux 3, 87)", *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa* 15.1 (1985), 81-101.

Caccamo Caltabiano – Radici Colace 1987

Caccamo Caltabiano, M. – Radici Colace, P. "Leponimia monetale: dall'esperienza orientale a quella di età ellenistica", *Numismatica e Antichità Classiche* 16 (1987), 29-46.

Callataÿ 2015

Callataÿ, F. de. "The late Hellenistic didrachms of Leukas: Another case of Greek coinage for the Roman army": P. G. van Alfen – G. Bransbourg – M. Amandry (eds), *Fides, Contributions to Numismatics in Honor of Richard B. Witschonke*, New York 2015, 239-267.

Calmeyer 1979

Calmeyer, P. "Zur Genese altiranischer Motive, VI. TOXOTAI," *Archäologische Mitteilungen aus Iran* 12 (1979), 303-313.

Campana – Santelli 2018

A. Campana, A. – G. Santelli, G. "Appunti di iconografia monetale la Samaina", *Monete Antiche* 101 (2018), 15-17.

Carradice 1987

Carradice, I. "The 'regal' coinage of the Persian Empire": I. Carradice (ed.), *Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires. The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History, British Archaeological Reports* 343, Oxford 1987, 73-95.

Γεωργιόπουλος 2002

Γεωργιόπουλος, Γ. «Το νεοελληνικό νόμισμα από την Ανεξαρτησία μέχρι σήμερα»: *Η ιστορική διαδρομή της νομισματικής μονάδας στην Ελλάδα*, Αθήνα 2002, 117-164.

CH

Coin Hoards

Crawford 1974

Crawford, M. H. *Roman Republican Coinage*, Cambridge 1974.

De Romilly 1997

De Romilly, J. *Συναντήσεις με την αρχαία Ελλάδα*, μετάφραση Αικ. Μπλιαρέση, Αθήνα 1997.

Dean 1995

Dean, W. "Handel's Serse": Th. Bauman – M. P. McClymonds (eds), *Opera and the Enlightenment*, Cambridge / New York 1995.

Descat (ed.) 1989

Descat, R. (ed.) *L'or perse et l'histoire grecque: actes de la Table ronde CNRS, Bordeaux, 20-22 Mars 1989, Revue des Études Anciennes* 91.1-2 (1989).

Di Napoli 2005

Di Napoli, V. "The silver coinage of Siphnos during the Archaic and Classical period": *Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Συμφαικού Συμποσίου, Σίφνος 27-30 Ιουνίου 2002. Εις μνήμην Νικολάου Βερνίκου-Ευγενίδη, τόμος Α΄: Αρχαίοι χρόνοι*, Αθήνα 2005, 197-206.

Divo 1969

Divo, J. P. *Modern Greek Coins, 1828-1968*, Zurich 1969.

Δρακόπουλος 1987

Δρακόπουλος, Γ. Μ. *Ναυτικό Μουσείο Αιγαίου*, Μύκονος 1987.

Elayi – Elayi 2004

Elayi, J. – Elayi, A. G. *Le monnayage de la cité phénicienne de Sidon à l'époque perse (Ve-IVe s. av. J. -C.)*, Paris 2004.

Elayi 2006

Elayi, J. "The role of the Phoenician kings at the battle of Salamis (480 BCE.)", *Journal of the American Oriental Society* 126.3 (2006), 411-418.

Flament 2007

Flament, C. *Le monnayage en argent d'Athènes. De l'époque archaïque à l'époque hellénistique (c. 550 – c. 40 av. J. -C.)*, Louvain-la-Neuve 2007.

Gamba 1825

Gamba, P. *Relation de l'expédition de lord Byron en Grèce, par le Comte Pierre Camba, traduite de l'anglais par J. T. Parisot*, Paris 1825.

Gatzolis – Psoma 2018

Gatzolis, Ch. – Psoma, S. "Coinages issued to serve Roman interests and the case of Histiaia": J. Fournier – M.-G. G. Parissaki (eds), *Les communautés du Nord Égéen au temps de l'hégémonie romaine. Entre ruptures et continuités, Μελετήματα* 77, Athènes 2018, 63-77.

Gehrke 2009

Gehrke, H. J. "From Athenian identity to European ethnicity. The cultural biography of the myth of Marathon": T. Derks – N. Roymans (eds), *Ethnic Constructs in Antiquity. The Role of Power and Tradition, Amsterdam Archaeological Studies* 13, Amsterdam 2009, 85-99.

Green 1996

Green, P. *The Greco-Persian Wars*, Berkeley 1996.

Haas 2012

Haas, D. «Κ.Π. Καβάφης: Ανέκδοτο αυτοσχόλιο στο ποίημα "H NAYMAXIA"», *Λογείον* 2 (2012), 200-215.

Hanson 2001

Hanson, V. D. *Carnage and Culture: Landmark Battles in the Rise of Western Power*, New York 2001.

Heipp-Tamer 1993

Heipp-Tamer, C. *Die Münzprägung der lykischen Stadt Phaselis in griechischer Zeit*, Saarbrücken 1993.

Holland 2005

Holland, T. *Persian Fire*, London 2005.

Hoover 2010a

Hoover, O. D. *The Handbook of Greek Coinage Series 6: Handbook of Coins of the Islands: Adriatic, Ionian, Thracian, Aegean, and Carpathian Seas (excluding Crete and Cyprus), Sixth to First Centuries BC*, Lancaster / London 2010.

Hoover 2010b

Hoover, O. D. *The Handbook of Greek Coinage Series 10: Handbook of Coins of the Southern Levant*, Lancaster / London 2010.

Hoover 2011

Hoover, O. D. *The Handbook of Greek Coinage Series 5: Handbook of Coins of the Peloponnesos: Achaia, Phleiasia, Sikyonia, Elis, Triphylia, Messenia, Lakonia, Argolis, and Arkadia, Sixth to First Centuries BC*, Lancaster / London 2011.

Hoover 2014

Hoover, O. D. *The Handbook of Greek Coinage Series 4: Handbook of Coins of Northern and Central Greece: Achaia Phthiotis, Ainis, Magnesia, Malis, Oita, Perrhaibia, Thessaly, Akarnania, Aitolia, Lokris, Phokis, Boiotia, Euboia, Attica, Megaris, and Corinthia, Sixth to First Centuries BC*, Lancaster / London 2014.

Hoover 2016

Hoover, O. D. *The Handbook of Greek Coinage Series 3: Handbook of Coins of Macedon and Its Neighbors I: Macedon, Illyria and Epeiros, Sixth to First Centuries BC*, Lancaster / London 2016.

Hoover 2018

Hoover, O. D. *The Handbook of Greek Coinage Series 1: Handbook of Coins of Italy and Magna Graecia, Sixth to First Centuries BC*, Lancaster / London 2018.

Howgego 1995

Howgego, C. *Ancient History from Coins*, London / New York 1995.

IGCH

M. Thompson – O. Mørkholm – C. M. Kraay (eds), *Inventory of Greek Coin Hoards*, New York 1973.

Kakavas 2014

Kakavas, G. "The issuing of coins in Greece during Hadrian's reign": E. Calandra – B. Adembri (eds), *Adriano e la Grecia. Villa Adriana tra classicità ed ellenismo*, Milano 2014, 114-119.

Kakavas 2016

Kakavas, G. "Tetradrachm of Demetrios Poliorcetes": *A Journey to the Lands of Immortals. Treasures of Ancient Greece*, Tokyo, 2016, 188.

Κακαβός 2018

Κακαβός, Γ. «Στατήρας Κυζίκου από ήλεκτρο, Μυσία»: Κακαβός – Δρένη (επιμ.) 2018, 332.

Κακαβός 2020

Κακαβός, Γ. «Ο θησαυρός των Χανίων IGCH 254 & CH VII 104. Μία νέα προσέγγιση»: R. Cantilena – F. Carbone (eds), *Monetary and Social Aspects of Hellenistic Crete, Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente Supplemento 8*, Firenze 2020, 281-310.

Κακαβός – Δρένη (επιμ.) 2018

Γ. Κακαβός – Σ. Δρένη (επιμ.). *Ηρακλής. Ήρωες διαχρονικός και αιώνας*, Αθήνα 2018

Κακαβός – Παπαευαγγέλου-Γκενάκου (επιμ.) 2019

Κακαβός Γ. – Παπαευαγγέλου-Γκενάκου (επιμ.). *Καρποί και σύμβολα*, Αθήνα 2019.

Kallet-Marx 1993

Kallet-Marx, L. *Money, Expense and Naval Power in Thucydides' History 1-5.24*, Berkeley 1993.

Καραϊσκού 2001

Καραϊσκού, Β. *Τέχνη και κοινωνία. Η ανθρώπινη μορφή στη μεταπολεμική ελληνική γλυπτική (1945-1975)*, Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2001.

Καραμήτσος 2007

Καραμήτσος, Α. *Hellas Coins, Coins of Modern Greece, Νομίσματα της Νεότερης Ελλάδας*, Θεσσαλονίκη 2007.

Καρκαζής 2002

Καρκαζής, Κ. «Η σύγχρονη νομισματική τέχνη: Το ελληνικό Νομισματοκοπείο»: *Η ιστορική διαδρομή της νομισματικής μονάδας στην Ελλάδα*, Αθήνα 2002, 193-232.

Kraay 1964

Kraay, C. M. "The Melos Hoard of 1907 re-examined." *The Numismatic Chronicle* 7th series 4 (1964), 1-20.

Kraay 1976

Kraay, C. M. *Archaic and Classical Greek Coins*, London 1976.

Kraay 1977

Kraay, C. M. "The earliest issue of Ambracia", *Numismatica e Antichità Classiche* 6 (1977), 35-52.

Kraay 1979

Kraay, C. M. "A hoard of Corinth and Leucas from N. W. Greece", *CH* 5 (1979), 19-33.

Kremydi 2018

Kremydi, S. *'Autonomous' Coinages under the Late Antigonids*, Μελετήματα 79, Athens 2018.

Kroll 1997

Kroll, J. H. "Coinage as an index of Romanization": M. C. Hoff – S. I. Rotroff (eds), *The Romanization of Athens. Proceedings of an International Conference Held at Lincoln Nebraska, April 1996*, *Oxbow Monograph* 94 (1997), 135-150.

Kroll – Waggoner 1984

Kroll, J. H. – Waggoner, N. M. "Dating the earliest coins of Athens, Corinth and Aegina", *American Journal of Archaeology* 88 (1984), 325-40.

Kroll – Walker 1993

Kroll, J. H. – Walker, A. *The Athenian Agora XXVI: The Greek Coins*, Princeton 1993.

Kyrou – Artemis 1998

Kyrou, A. – Artemis, D. N. "The silver coinage of Kythnos in the early 5th century BC": R. H. J. Ashton – S. Hurter (eds), *Studies in Greek Numismatics in Memory of Martin Jessop Price*, London 1998, 233-236.

Lang 1990

Lang, M. L. *The Athenian Agora XXV: Ostraka*, Princeton 1990.

Lewis 1989

Lewis, D. M. "Persian gold in Greek international relations": Descat (ed.) 1989, 227-234.

Liagoura et al. 2014

Liagoura, C. – Liakopoulos, D. – Baloutas, S. *The Hellenic Presidency in the CEU: 01/01/2014-30/06/2014*, Athens 2014.

Λιάμπη 1998

Λιάμπη, Κ. «Οι νομισματικές εκδόσεις των Κυκλάδων και η κυκλοφορία τους»: Ν. Μάργαρης – Λ. Μενδώνη (επιμ.), *Κυκλάδες, ιστορία του τοπίου και τοπικές ιστορίες. Από το φυσικό περιβάλλον στο ιστορικό τοπίο*, Αθήνα 1998, 208-293.

Λιάπη 2019

Λιάπη, Γ. *Αθήνα, Δημαρχείο Αθηνών: Καλλιτέχνες και πρωτότυπα έργα τέχνης*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς 2019.

Lovén 2011

Lovén, B. *The Ancient Harbours of the Piraeus Volume I.1. The Zea Shiphsheds and Slipways: Architecture and Topography, Monographs of the Danish Institute at Athens 15.1*, 2011.

Maffre 2004

Maffre, F. "Le monnayage de Pharnabaze frappé dans l'atelier de Cyzique", *The Numismatic Chronicle* 164 (2004), 1-32.

Metcalf (ed.) 2012

Metcalf, W. (ed.) *The Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage*, Oxford 2012.

Mørkholm 1991

Mørkholm, O. *Early Hellenistic Coinage: From the Accession of Alexander to the Peace of Apamea (336-188 BC)*, Cambridge 1991.

Μποστάντζης 2013

Μποστάντζης, Τ. *Οι παραστάσεις των Περσών του Αισχύλου στην Ελλάδα, από τη σύσταση του ελληνικού κράτους έως και το τέλος του εμφυλίου πολέμου*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2013.

Μπούγια – Λέκα 2014

Μπούγια, Π. – Λέκα, Ε. «Περσικοί πόλεμοι»: Γ. Κακαβάς (επιμ.), *Σφραγίζοντας την ιστορία, Θησαυροί από ελληνικά μουσεία*, Αθήνα 2014.

Μπούτος 2002

Μπούτος, Γ. «Σύγχρονα ελληνικά κέρματα: Προσέγγιση του θέματος από συλλεκτική άποψη»: *Η ιστορική διαδρομή της νομισματικής μονάδας στην Ελλάδα*, Αθήνα 2002, 165-192.

Μπρέγιαννη 2011

Μπρέγιαννη, Κ. *Νεοελληνικό νόμισμα. Κράτος και ιδεολογία από την Επανάσταση έως το Μεσοπόλεμο*, Αθήνα 2011.

Nicolet-Pierre 1976

Nicolet-Pierre, H. "Remarques sur le monnayage d'Égine au vi^e et au ve siècle d'après la trouvaille de Mégalopolis de 1936": V. Kondić (ed.), *Frappe et ateliers monétaires dans l'Antiquité et au Moyen Age*, Belgrade 1976, 5-12.

Nicolet-Pierre 1996

Nicolet-Pierre, H. "Or Perse en Grèce: Deux trésors de dariques conservés à Athènes": *Χαρακτήρ. Αφιέρωμα στη Μάντω Οικονομίδου*, Αθήνα 1996, 200-208.

Nicolet-Pierre 1997

Nicolet-Pierre, H. "Naxos (Cyclades) archaïque, monnaie et histoire; la frappe des 'canthares' de la fin du vi^e siècle à c. 470 av. J.-C.", *Numismatica e Antichità Classiche* 26 (1997), 63-121.

Nicolet-Pierre 2002

Nicolet-Pierre, H. *Numismatique grecque*, Paris 2002.

Nollé – Wenninger 1998-9

Nollé, J. – Wenninger, A. "Themistokles und Archepolis: Eine griechische Dynastie im Perserreich und ihre Münzprägung", *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* 48/49 (1998-9), 29-70.

Νοταράς 2005

Νοταράς, Γ. *Το Ελληνικό χαρτονόμισμα. Μία διαδρομή 1822-2002*, Αθήνα 2005.

Oeconomides 1982

Oeconomides, M. "Le problème de l'effigie de Thémistocles sur les monnaies (à propos d'une monnaie de Magnésie)": T. Hackens – R. Weiller (eds), *Actes du 9ème Congrès International de Numismatique, Berne, septembre 1979*, Louvain-la-Neuve / Luxembourg 1982, 85-87.

Oeconomides 1999

Oeconomides, M. "Le trésor d'Épidaure 1977 (Παλιά Επίδαυρος)": Amandry – Hurter – Bérend (eds) 1999, 307-311.

Οικονομίδου 1996

Οικονομίδου, Μ. *Ελληνική τέχνη. Αρχαία νομίσματα*, Αθήνα 1996.

Pace 2011

Pace, G. "La traduzione di Eschilo di Saint-Ravy: Il caso dei Persiani": A. Pérez Jiménez – P. Volpe Cacciatore (eds), *Musa graeca tradita, musa graeca recepta. Traducciones de poetas griegos (Siglos XV-XVII)*, Zaragoza 2011, 131-148.

Παζαρλή 2014

Παζαρλή, Μ. *Ρήγα Βελεστινλή Χάρτα της Ελλάδος: Μία χαρτογραφική προσέγγιση*, Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2014.

Panagoroulou 2000

Panagoroulou, K. *Antigonos Gonatas: Coinage and Money and the Economy*, PhD Thesis University of London, London 2000.

Panagoroulou 2001

Panagoroulou, K. "The Antigonids: Patterns of a royal economy": Z. Archibald – J. K. Davies – V. Gabrielsen – G. J. Oliver (eds), *Hellenistic Economies*, London / Routledge 2001, 313-362.

Panagorouli 2005-6

Panagorouli, K. "Cross-reading images: Iconographic 'debates' between Antigonids and Ptolemies during the third and second centuries BC", *Eulimene* 6-7 (2005-6), 163-181.

Παπαμιχαλόπουλος 2019

Παπαμιχαλόπουλος, Κ. *Ζευς και Αθηνά*, Αρχαιολογικό Μουσείο Τίνου, 2019.

Πασχίδης 1995-6

Πασχίδης, Π. «Ποσειδώνες και Αντίγονοι. Παρατηρήσεις στη νομισματική μαρτυρία για τη ναυτική δύναμη του Αντίγονου Γονατά και του Αντίγονου Δώσωνα», *Αρχαιογνωσία* 9 (1995-6), 235-258.

Παυλόπουλος 1996

Παυλόπουλος, Δ. *Χαρακτική – γραφικές τέχνες. Ιστορία, τεχνικές, μέθοδοι*, Αθήνα 1996.

Παυλόπουλος 2011

Παυλόπουλος, Δ. *Η ναυμαχία της Σαλαμίνας στις εικαστικές τέχνες των νεωτέρων χρόνων*. Κερατσίνι 2011.

Perlman 1965

Perlman, S. "The coins of Philip II and Alexander the Great and their Pan-Hellenic propaganda", *The Numismatic Chronicle* 7th series 5 (1965), 57-67.

Price 1991

Price, M. J. *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus. A British Museum Catalogue*, Zurich / London 1991.

Price – Waggoner 1975

Price, M. J. – Waggoner, N. *Archaic Greek Coinage. The Asyut Hoard*, London 1975.

Ράδος 2004

Ράδος, Κ. Ν. *Η ναυμαχία της Σαλαμίνας*, Αθήνα 2004.

Ράλλη 2018

Ράλλη, Ε. «Ο Ηρακλής στα σύμβολα»: Γ. Κακαβάς – Σ. Δρένη (επιμ.) 2018, 121-125.

Ράλλη 2019

Ράλλη, Ε. «Καρποί και φυτά στα σύμβολα»: Κακαβάς – Παπαευαγγέλου-Γκενάκου (επιμ.) 2019, 52-57.

Ravel 1936

Ravel, O. E. *Les poulains de Corinthe I*, London 1936.

Robert 1951

Robert, L. *Études de numismatique grecque*, Paris 1951.

Root 1988

Root, M. C. "Evidence from Persepolis for dating of Persian and Archaic Greek coinage", *The Numismatic Chronicle* 148 (1988), 1-12.

Root 1989

Root, M. C. "The Persian archer at Persepolis: aspects of chronology, style and symbolism": Descat (ed.) 1989, 33-50.

Rutter 2001

Rutter N. K. *Historia Numorum, Italy*, London 2001.

Rutter 2012

Rutter, N. K. "The coinage of Italy": Metcalf (ed.) 2012, 128-141.

Σαμπατακάκης 2019

Σαμπατακάκης, Γ. «Πικροθρηνωδώντας ως βαριόμοιρη. Το ιδεολόγημα των εθνικών τραγωδών και η επιτέλεση του θρήνου»: *Πρακτικά 14ου Διεθνούς Συμποσίου Αρχαίου Ελληνικού Δράματος: Ο θρήνος στο αρχαίο ελληνικό δράμα*, Λευκωσία 2019, 135-150.

Σαχίνη 2011

Σαχίνη, Ν. *Το πλοίο και τα εξαρτήματά του ως ανάθημα και ως μνημείο νίκης*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2011.

Σβορώνος 1903

Σβορώνος, Ι. Ν. «Νομισματική συλλογή Δ. Π. Μαυρομικάλη», *Journal international d'archéologie numismatique* 6 (1903), 177-268.

Seltman 1924

Seltman, C. T. *Athens: Its History and Coinage before the Persian Invasion*, Cambridge 1924.

Sheedy 2006

Sheedy, K. A. *The Archaic and Early Classical Coinages of the Cyclades*, *Royal Numismatic Society Special Publication* 40, London 2006.

Sheedy 2012

Sheedy, K. A. "Aegina, the Cyclades, and Crete": Metcalf (ed.) 2012, 105-127.

Sheedy 2017

Sheedy, K. A. "Themistocles, his son Archepolis, and their successors (Themistocles V?); numismatic evidence for the rule of a dynasty at Magnesia on the Maeander": E. Minchin – H. Jackson (eds), *Text and the Material World. Essays in Honour of Graeme Clarke*, Uppsala 2017, 65-80.

SNG Saroglos

Psoma S. – Touratsoglou G. *Sylloge Nummorum Graecorum. Greece 4, National Numismatic Museum, the Petros Z. Saroglos Collection, use-loan by the Club of the Officers of the Armed Forces, Part 1, Macedonia*, Athens 2005.

SNG Soutzos

Tsourti E. –Trifiró M. D. *Sylloge Nummorum Graecorum, Greece 5, Numismatic Museum, Athens, The A. G. Soutzos Collection*, Athens 2008.

Starr 1970

Starr, C. G. *Athenian Coinage 480-449 BC*, Oxford 1970.

Steinhauer 2001

Steinhauer, G. *The Archaeological Museum of Piraeus*, Athens 2001.

Stewart 1997

Stewart, R. "The jug and lituus on Roman Republican coin types: Ritual symbols and political power", *Phoenix* 51.2 (1997), 170-189.

Strauss 2004

Strauss, B. *The Battle of Salamis: The Naval Encounter that Saved Greece and Western Civilization*, New York 2004.

Stronach 1989

Stronach, D. "Early Achaemenid coinage. Perspectives from the homeland", *Iranica Antiqua* 24 (1989) 255-729.

Sutherland 1974

Sutherland, C. H. V. *Roman Coins*, London 1974.

Sutherland 1976

Sutherland, C. H. V. "Octavian's gold and silver coinage from c. 32 to 27 BC", *Numismatica e Antichità Classiche* 5 (1976) 129-157.

Sutherland 1984

Sutherland, C. H. V. *The Roman Imperial Coinage I, From 31 BC to AD 69*, London 1984.

Svoronos 1914

Svoronos, J. N. "Stylides, ancre hierae, aphlasta, stoloi, ackrostolia, embola, proembola et totems marins", *Journal international d'archéologie numismatique* 16 (1914), 81-152.

Svoronos 1923-6

Svoronos, J. N. *Les monnaies d'Athènes*, Munich 1923-6

Τζαμαλής 1979

Τζαμαλής, Α. *Τα νομίσματα της νεώτερης Ελλάδας, 1828-1979*, Αθήνα 1979.

Themelis 2003

Themelis, P. "Macedonian dedications on the Akropolis": O. Palagia – S. V. Tracy (eds), *The Macedonians in Athens, 322–229 BC: Proceedings of an International Conference Held at the University of Athens, May 24-26, 2001*, Bloomington 2003, 162-72.

Touratsoglou 1999

Touratsoglou, I. "Statères d'Alexandre et statères de Cyzique. Le trésor du Pirée, 1882 (IGCH 47)": Amandry – Hurter – Bérénd (eds) 1999, 351-357.

Τουράτσογλου 2016

Τουράτσογλου, Ι. «Νομισματοκοπείο Κυζίκου. Η παραγωγή σε ήλεκτρον. Εικονογραφική μελέτη», *Νομισματικά Χρονικά* 34 (2016), 5-47.

Τουράτσογλου κ.α. 2001

Τουράτσογλου, Ι. – Τσούρτη, Η. – Ράλλη, Ε. – Στόγιας, Ι. «Προσκήματα του Νομισματικού Μουσείου, 1994-2000»: *Ιλίου Μέλαθρον 2000. Το Νομισματικό Μουσείο στο κατώφλι του 21ου αιώνα*, Αθήνα 2001, 39-100.

Τουράτσογλου – Τσούρτη 2010

Τουράτσογλου, Ι. – Τσούρτη, Η. «Η συλλογή κυκλαδικών νομισμάτων του Δημήτριου Αρτέμι. Ένα νέο απόκτημα του Νομισματικού Μουσείου»: Π. Τσέλεκας (επιμ.), *Το νόμισμα στα νησιά του Αιγαίου: Νομισματοκοπεία, κυκλοφορία, εικονογραφία, ιστορία. Πρακτικά Συνεδρίου της Ε' Επιστημονικής Συνάντησης, Μυτιλήνη, 16-19 Σεπτεμβρίου 2006*, Οβολός 9, τόμος Ι: *Αρχαίοι χρόνοι*, Αθήνα 2010, 355-377.

Τσέλεκας 2008

Τσέλεκας, Π. «Ταυτότητα και ιδεολογία στη ρωμαϊκή Αθήνα: Η νομισματική μαρτυρία», στο Στ. Βλίζος (επιμ.), *Η Αθήνα κατά τη ρωμαϊκή εποχή: Πρόσφατες ανακαλύψεις, νέες έρευνες*. Μουσείο Μπενάκη 4ο Παράρτημα, Αθήνα 2018, 473-485.

Van Alfen 2012

Van Alfen, P. G. "The coinage of Athens, sixth to first century BC": Metcalf (ed.) 2012, 88-104.

Φυσίκας 2017

Φυσίκας, Ε. *Τα ελληνικά χαρτονομίσματα 1954-2002*, 2017.

Χαρλαύτη 2006

Χαρλαύτη, Τζ. «Ναυτιλία»: Κ. Κωστής – Σ. Πετμεζάς (επιμ.), *Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας κατά τον 19ο αιώνα*, Αλεξάνδρεια 2006, 421-462.

Χατζηλία 2015

Χατζηλία, Κ. *Παραστάσεις χαρτονομισμάτων: Μορφολογία, τυπολογία, αισθητική και ιδεολογία*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2015.

Warren 2000

Warren J. A. W. "The silver coins of Sikyon in Leiden: analyses and some comments on the coinage": S. M. Hurter – C. Arnold-Biucchi (eds), *Pour Denyse. Divertissements Numismatiques*, Bern 2000, 201-210.

Warren 2009

Warren, J. A. W. "Sikyon: a case-study in the adoption of coinage by a polis in the fifth century BC", *The Numismatic Chronicle* 169 (2009), 1-13.

Wartenberg 1995

Wartenberg, U. *After Marathon. War, Society and Money in Fifth-Century Greece*, London 1995.

Woytek 2003

Woytek, B. H. *Arma et Nummi, Forschungen zur römischen Finanzgeschichte und Münzprägung der Jahre 49 bis 42 v. Chr.*, Wien 2003.

Woytek 2012

Woytek, B. H. "The denarius coinage of the Roman Republic": Metcalf (ed.) 2012, 315-334.

Zervos 1982

Zervos, O. H. "The earliest coins of Alexander the Great: Notes on a book by Gerhard Kleiner", *The Numismatic Chronicle* 142 (1982), 166-179.

